

**SDP - PRVIH 100 GODINA
KRATKI POGLED NA SOCIJALDEMOKRATIJU U BIH**

Autor:
Neven Andelić

Urednik:
Emir Suljagić

Recenzenti:
Reuf Bajrović,
Ivan Barbalić

Lektura:
Saša Vasić

Dizajn naslovnice:
Emir Operta

Izdavač:
Forum Lijeve Incijative
Alipašina 41, Sarajevo

Štamparija:
Bemust d.o.o.

Tiraž:
1000

Sarajevo, 2009

SDP - PRVIH STO GODINA

KRATKI POGLED NA SOCIJALDEMOKRATIJU U BIH

*Neven Andelic
Sarajevo, 2009.*

SADRŽAJ

Predgovor.....	7
SDP - prvih 100 godina kratki pogled na Socijaldemokratiju u BiH.....	11
Selektivna bibliografija.....	40
Dodaci.....	41
Program socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine.....	45
Faksimil članske knjižice Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine.....	49
Faksimil naslovne strane prvog prvog broja Glasa Slobode iz 1909. godine.....	51
Pozdrav Dimitrija Tucovića bosanskohercegovačkim socijaldemokratima.....	53
Faksimil rezolucije radnika iz Hadžića.....	55
Zabrana i implikacije zabrane Komunističke partije Jugoslavije.....	57
Proglaš Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu od maja 1941. godine.....	63
Tekst partizanske zakletve u Bosni i Hercegovini.....	69
Rezolucija Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a.....	71
Deklaracija Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a.....	79
Poslovnik ZAVNOBiH-a.....	83
Odluka ZAVNOBiH-a o raspisivanju izbora.....	87
Odluka ZAVNOBiH-a o ustrojstvu vlasti u BiH.....	89
Odluka ZAVNOBiH-a o odobrenju rada Predsjedništva ZAVNOBiH-a.....	95
Spisak vijećnika Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a.....	97
Deklaracija prve poslijeratne narodne Vlade Bosne i Hercegovine.....	99
Lista članova Predsjedništva Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a.....	103
Spisak delegata Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a.....	105
Odluka ZAVNOBiH-a o odobrenju rada delegacije BiH na Drugom zasjedanju AVNOJ-a...	113
Transkript dijela Drugog zasjedanja AVNOJ-a.....	115
Deklaracija Drugog zasjedanja AVNOJ-a.....	123
Odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a o oduzimanju prava zakonite Vlade jugoslovenskoj Vladi u izbjeglištvu i zabrani povratka Petru II Karađorđeviću u Jugoslaviju.....	131
Odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a o izgradnji Jugoslavije na federalivnom principu.....	135
Program Socijaldemokratske partije BiH.....	137
Statut Socijaldemokratske partije BiH.....	185

PREDGOVOR

Protekli vijek bio je jedan od najtežih u dugo, burnoj, povremeno mučnoj ali nadasve bogatoj historiji Bosne i Hercegovine. Pored ogromne ljudske cijene plaćene u tri rata – od kojih su dva bila svjetska, globalna – protekli vijek, opisan od vodećih svjetskih historičara kao mračan, bio je poprište sukoba različitih političkih ideologija i vrijednosti za koje su se zalačale ideologije, stranke i politički i društveni pokreti u Bosni i Hercegovini.

U svojih prvih sto godina, ideja socijalne pravde i jednakopravnosti, socijaldemokratija – ljevica uopšte uzev – jedina nije diskreditovana u tom sukobu. Pokazala je da ima odgovor na najbitnija pitanja: slobode, pravde, a ponajprije ravnopravnosti i jednakosti svih naroda i građana Bosne i Hercegovine.

U drugih sto godina ulazimo u nove stare bitke, duboko svjesni da će sudbina ljevice biti blisko vezana za sudbinu naše zemlje. Vjerujem da će socijaldemokratija, i kao politika i kao ideologija i kao pokret, i u narednim godinama pokazati onu vrstu odgovornosti za budućnost zemlje, onu vrstu poštovanja i integriteta kao i u prošlosti.

Vjerujem da će nastaviti zagovarati i boriti se za vrijednosti koje ovu zemlju, njene građane i narode ujedinjuju. Jer, ljevica je bolji dio historije naše zemlje: ljevica ujedinjuje, desnica dijeli. Zemlju, narod i ljudе.

Ideja nacije – države počela se širiti sredinom devetnaestog stoljeća. Početkom prošlog vijeka postala je univerzalno prihvatljiv i dominantan oblik političko-teritorijalne organizacije. Shodno tome, i Bosna i Hercegovina se, kao multietnička država i zajednica, našla na udaru kao društvo koje je trebalo ili moralno „da se prilagodi“ tim okvirima.

Nismo to učinili. Ostali smo svoji. Naša zemlja je preživjela uz teške muke i neoprostivo visoku cijenu.

Usprkos svemu Bosna i Hercegovina je preživjela atavističke pokušaje nametanja te političke matrice. U tom procesu, dominantni, nacionalistički, politički tok je svima nama kontinuirano nametao lažnu dilemu o tome da li je Bosna i Hercegovina kao država moguća.

Želim ovdje i ponovo raspršiti tu dilemu: u današnjem svijetu, u kojem preko devedeset posto država ima preko deset posto onih koji ne pripadaju etničkoj ili vjerskoj većini, BIH je upitna koliko i opstanak ljudske civilizacije. I mi, SDP, socijaldemokratija, ljevica, garant smo njene budućnosti.

Sada je pred nama početak novih sto godina pod okolnostima koje se mijenjaju brže nego ikad ranije. Zato je za očekivati da će i u narednih deset godina doći do još jedne „koncentracije historije“ kako u regionu tako i u BiH. Stoga, ova generacija mora pokrenuti debatu ne o socijaldemokratiji u narednih sto godina, već prije svega u slijedećih deset, da bi se pobrinula za budućnost narednih sto.

U drugo stoljeće socijaldemokratije ulazimo u jednom od najtežih trenutaka moderne historije: ekonomska kriza koja potresa svijet, po svemu sudeći može imati implikacije kao što ih je imao i tako dramatičan događaj kao što je bio pad Berlinskog zida. Proglašenje kraja istorije koje su neoliberalni historičari požurili da rašire krajem prošlog milenija pokazala su se pogrešnim.

Ljevica se reformirala, opstala i u mnogim zemljama vratila na vlast demokratskim putem i narodnom voljom. Ovo je trenutak u kojem se pred svima nalazi potreba potrage za novim ekonomskim modelom. Kao rezultat krize srušen je i mit o tome da neoliberalni kapitalizam i demokratija jedno bez drugog ne mogu: zato se ponovo moramo okrenuti radniku, njegovom položaju, njegovim pravima i smjestiti ga u središte ekonomskog modela koji želimo praviti.

Socijaldemokratija u dvadeset prvi vijek ulazi sa strateškim opredjeljenjem da okonča vijek ratova. Pobjeda na izborima 2010. godine je preduslov da to poglavlje zatvorimo. 2014. godina može obilježiti kraj stoljeća rata za Evropu kao i za našu zemlju. Pristupanjem Bosne i Hercegovine članstvu Evropske unije, u toj godini, samo tako svi zajedno možemo reći: vijek ratova je okončan - ulazimo u vijek mira.

Ovo nije samo naša lokalna vizija. Ovakvo viđenje i spremnost da se na tome radi, zastupaju i vodeći evropski intelektualci zagovarajući končano ujedinjenje Europe upravo 2014. godine nakon stotinu godina ratova. Sarajevo je mjesto gdje je 1914. godine vijek evropskih ratova počeo i samo to može biti mjesto gdje se takav vijek okončao.

Socijaldemokrati Bosne i Hercegovine imaju dovoljno znanja, hrabrosti i posvećenosti da 2020. godinu vide kao vrijeme ponovnog stvaranja zajedničkog društva kakvo građani ove zemlje zaslužuju da imaju. Ovaj put, u demokratskoj Bosni i Hercegovini, dvadeset prvi vijek može biti vijek zajedničkog društva. Društva izgrađenog na temelju vrijednosti koje nas spajaju i ujedinjuju. Naša misija je da, kao ljudi koji ujedinjuju a ne dijele građane naše zemlje, uvedemo našu zemlju u taj novi zajednički svijet.

Na koncu, sve vrijeme govorim o našoj zemlji i govorim to s razlogom: i ovaj uvod kao i ova knjiga, govore da je ova zemlja bila dobra jedino kad je bila naša. Stoga je vrhunaravni patriotski čin da ovu zemlju ponovo vratimo nama. Ova zemlja je naša zemlja, a ne njihova. Što u njoj valja je – naše; zločini, krađa i pljačka, grijesi – njihovi.

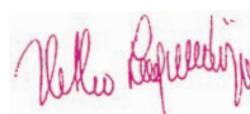
Biti ljevičar, boriti se za zajedničko i civilno društvo socijalne pravde, u prethodnih sto godina, nije uvijek bilo lako. Ali je zato uvijek bilo časno.

U vremenima u kojima si bio manjina i u kojima ti je izgledalo da je realnost nepopravljivo nepravedna i drugačija od tvojih idea, sa vrijednostima socijaldemokratije kao ličnim izborom, mogao si uvijek biti siguran da nisi u sukobu sa svojom savješću i civilizacijskim vrijednostima savremene Evrope.

Uostalom, na putu do evropske demokratske Bosne i Hercegovine socijalne pravde, bolje je biti na lijevoj strani.

Ako ništa drugo, a ono bar zato što je tu više dobrih ljudi.

Na kraju, uvijek si mogao biti siguran, juče kao i danas, baš kao i sutra - ništa drugo nema smisla i ništa drugo nas ne može učiniti sretnim.

**SDP - PRVIH 100 GODINA
KRATKI POGLED NA SOCIJALDEMOKRATIJU U BIH**

Počeci socijaldemokratije u Bosni i Hercegovini vežu se za period austrougarske vladavine. S dolaskom nove imperijalne vlasti došlo je do zaživljavanja industrijske proizvodnje te konsekventno postepenog omasovljenja radničke klase. Kako su ovi procesi počeli kasnije u Bosni i Hercegovini nego u znatnom dijelu evropskih zemalja, propagiranje jednog vida socijalističkih ideja pojavilo se čak i prije uspostave kapitalističkog sistema. Odnosi unutar turske imperije posebno su bili usloženi u ovom dijelu Balkana. Centralna vlast je pokušala reformisati sistem čemu se bosanska muslimanska vlastela oružano usprotivila, zadržavajući feudalni sistem kojim su nadasve bile nezadovoljne seljačke mase, hrišćani posebno. Brojne bune unutar propadajuće imperije privukle su seljaštvo svojim porukama o socijalnoj pravdi i nacionalnom oslobođenju.

Istoriografske dileme prisutne su do danas u pogledu karakterizacije ovih buna od kojih je ustanak od 1875. do 1878. godine bio najpoznatiji. Rijetki strani svjedoci ovih značajnih zbivanja dali su svoje ocjene o sistemu u rasulu, narodnom nezadovoljstvu, počecima veće nacionalne osvješćenosti i prvenstveno socijalnim razlozima za bune. U jednoj kasnijoj analizi jedan od njih opaža da "s tim u vezi zapanjujuće je da se previđa jedna stvar. Agrarni konflikt ne postoji između muslimana i hrišćana, već između zemljoposjednika i zavisnih seljaka."¹ Jedan drugi savremenik ovih zbivanja navodi sličnu tvrdnju "da je ovaj ustanak – tako bogat posljedicama – po svom porijeklu bio agrarni, a ne politički. On je prije svega vođen zbog prava na zemlju."² Istog mišljenja je bio i austrougarski grof Andrasí koji je na Berlinskom kongresu naveo upravo agrarno pitanje kao uzrok nemira.³

Stoga je očito da iako su se prvi propagatori socijalističkih ideja, poput Vase Pelagića, pojavili u Bosni i Hercegovini još krajem perioda turske vladavine, njihov uticaj je tada bio gotovo beznačajan, a osnove svih pokreta za socijalnu jednakost bile su prevashodno agrarnog karaktera. Tek promjenom imperija te počecima industrializacije i urbanizacije dolazi do stvaranja radničke i intelektualne baze koja će biti spremna prihvati neka nova ideoološka učenja i organizovati se van religijsko-etničkih okvira.

O uticaju Pelagića na rad i ideje grupe iz tuzlanskog kraja poznatije po imenu "Zastava" ostalo je zapisano da "zna se da su stvarali neraspoloženje prema tuđinskoj vladavini i radili na buđenju nacionalne svijesti" te da su "tražili ukidanje kmetstva i veće slobode, otvaranje škola i drugih javnih objekata".⁴ Grupa se ubrzo podijelila i manja skupina kolokvijalno nazivana "pelagićevci" nastavila je diskusije o pravednijem društvenom sistemu "šireći socijalističke ideje i pokret za autonomiju u Herceg-Bosni" sto je nagnalo vlasti da izvjeste kako "ozloglaseni individum [sic!] Vaso Pelagić razvija agitaciju i prikuplja potpisne za peticiju vladama Engleske i Rusije, s ciljem da Bosna i Hercegovina dobije status autonomne zemlje".⁵

Osim privredne nerazvijenosti poseban problem je bila opšta nepismenost jer, prema podacima iz 1910. godine, skoro 85 posto stanovnika Bosne i Hercegovine nije moglo čitati ni cirilicu ni latinicu. Stoga u zemlji nije postojao ni dovoljan broj kvalifikovanog radništva koje bi bilo uposleno novim procesima industrializacije te su osim kapitalista u Bosnu i Hercegovinu

1 Grunberg, K., "Bosnia-Hercegovina: The Land Question, 1878-1910", u Cushing, Tappe, Pinto et al. (eds.) "Contrasts in Emerging Societies", str. 385

2 Evans, A., "Through Bosnia and the Hercegovina on Foot", (London, Longmans, Green and Co., 1877), str.336.

3 Dedijer, V., "The Road to Sarajevo", (London: MacGibbon & Kee, 1967), str.79. i Dedijer, V., "Sarajevo 1914", (Prosveta, Beograd 1966) str.96.

4 Trifković, Dragiša, "Djelovanje grupe pelagićevaca u Tuzli" u Antonić, Zdravko et al., "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji", knjiga prva, (Univerzal, Tuzla 1979) str.74.

5 Trifković, Dragiša, "Djelovanje grupe pelagićevaca u Tuzli" u Antonić, Zdravko et al., "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji", knjiga prva, (Univerzal, Tuzla 1979) str.75

stigli i obrazovani radnici iz drugih pokrajina Austro-Ugarske. Ubrzo po uspostavljanju novih vlasti i odnosa u zemlji organizovana je prva proslava prvomajskih praznika 1890. godine. Već narednog dana zabilježen je prvi radnički štrajk u okolini Maglaja.⁶

Tokom perioda između 1896. i 1898. godine u Sarajevu je stvarano udruženje željeznica na osnovu sindikalnih uticaja iz Hrvatske, Austrije i Mađarske koji su bili bitni i prilikom stvaranja banjaluckog radnickog pokreta.⁷ Organizacijski začeci radničkog pokreta uticali su na pojave štrajkova pa se 27. maj 1905. godine navodi kao datum prvog štrajka u Sarajevu koji su organizovali građevinski radnici.⁸ Očito je da su godine na prelazu dva stoljeća bile ključne za početke organizovanja i prve značajnije radničke akcije u Bosni i Hercegovini. Ovaj primjer slijedili su tokom narednih godina štamparski radnici u Sarajevu, vareškoj željezari i drugim donekle industrijalizovanim središtima. Prvo legalizovano radničko udruženje osnovali su sarajevski željezničari 1898. godine. Vlasti su dozvole za rad društava uslovljavale njihovom nepolitičnošću što je zvanično poštovano, iako su ista ta društva zapravo postala osnove za okupljanje i agitovanje radništva u sklopu borbe za poboljšanje uslova života i rada.

Grupa radnika iz svih industrijskih grana u Sarajevu je tokom 1905. godine postavila ozbiljnije političke zahtjeve vlastima te organizovala skupštinu na kojoj je donesena odluka o osnivanju Glavnog radničkog saveza za Bosnu i Hercegovinu što se i ostvarilo 27. augusta iste godine. Na ovaj način započelo je političko organizovanje radništva koje je bilo zvanično apolitično, ali u osnovi utvrđeno na socijaldemokratskim idejama. Naredne godine u Banjoj Luci osnovano je udruženje sličnog karaktera i sama ideja više nije bila usko skoncentrisana na glavni grad. Štrajkovi su nakon osnivanja ovog saveza postali učestaliji i masovniji te su, samim time i vlasti morale promijeniti odnos prema radničkoj klasi. Nove radničke organizacije iskazale su svoju snagu javno već naredne godine "kada se nekoliko hiljada radnika okupilo na sprovodu Miće Sokolovića, prvog organizatora radničkog pokreta u ovim krajevima".⁹

Zanimljivo je da organizirano radništvo nije odražavalo etničko-konfesionalnu strukturu stanovništva jer je većina novog, „uvezenog“ radništva bila katoličke vjere. Tako su i početni organizatori radničkog udruživanja često bili novoprdošli stanovnici ili lokalni Hrvati koji su predstavljali jednu trećinu članova Glavnog radničkog saveza dok su Srbi činili nešto više od četrtine, a Muslimani čak upola manju brojku od Srba. Čeških, njemačkih, slovenačkih i mađarskih radnika bilo je po oko pet posto u ovom udruženju.¹⁰ Geopolitička situacija također je uticala na širenje novih ideja. Austro-Ugarska je anektirala Bosnu i Hercegovinu u oktobru 1908. godine ali kako tada još nije bilo organizovane političke partije ovakvog ideoološkog usmjerenja, nije bilo ni zvanične reakcije iz radničkog pokreta. Jednostavno, prihvaćeno je stanje stvari i nastavljen rad na omasovljenju i nastojanju da se ubrzo partijski uobičije ideje koje su zastupali radnici. Istovremeno su nacionalne elite organizovale sopstvene etničke političke pokrete, te nastojale da u svoje redove privuku i radnike i tako ih podijele upravo po nacionalnim linijama. Pokušaji srpskih i muslimanskih političkih partija nisu zabilježili bitniji uspjeh dok su hrvatske političke opcije bile aktivnije i uspešnije u politiziranju sopstvenog

6 Hadžibegović, Ilijas, "Nastanak i razvoj socijalističkog radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini do 1919. godine" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tončić, et al., "Istorijska knjiga Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 1. (Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobođenje, Sarajevo 1990) str.30.

7 Hoare, Marko Attila, "The History of Bosnia: From the Middle Ages to the Present Day" (Saqi, London 2007) str.156.

8 Kruševac, Todor, "Sarajevo pod austro-ugarskom upravom 1878-1918" (Muzej grada Sarajeva, Sarajevo 1960.) str.331

9 Kruševac, Todor, "Sarajevo pod austro-ugarskom upravom 1878-1918" (Muzej grada Sarajeva, Sarajevo 1960.) ss.331.-332.

10 Hadžibegović, Ilijas, "Nastanak i razvoj socijalističkog radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini do 1919. godine" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tončić, et al., "Istorijska knjiga Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 1. (Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobođenje, Sarajevo 1990) str.50.

radništva. Međutim, vidljivo je iz sastava članstva Glavnog radničkog saveza da se znatan dio hrvatskog i katoličkog radništva opredijelio za pokret baziran na socijaldemokratskoj, a ne nacionalnoj ideologiji.

“Neposredno nakon aneksije, oktobra 1908. godine,” vodeći ljudi radničkog pokreta započeli su rad na osnivanju Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine. Pripremljen je program, objavljen “na srpskohrvatskom i njemačkom jeziku,” koji je sarajevska radnička skupština podržala krajem godine dok je u januaru naredne godine organizovan privremeni partijski odbor.¹¹ U aprilu 1909. godine počeo je s izlaženjem list “Glas Slobode” kao glasilo stranke koja zvanično još nije bila oformljena iako je već bila prisutna u društvenom i političkom životu radnika. Sredinom godine bili su, dakle, ustanovljeni gotovo svi uslovi za djelovanje socijaldemokratske partije, te je osnivački kongres konačno održan u Sarajevu 28. i 29. juna 1909. godine.

Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine nije bila velika po brojnosti članstva i uticaju u društvu jer su brojne dogme prevladale u njenom radu. Tako je zadržan stav tokom niza godina da seljaci ne trebaju biti primani u partiju što je automatski otklanjalo mogućnost masovnosti zbog izrazito agrarnog karaktera društva. U početku je partija imala članstvo od oko 2000 “radnika i osviještenih socijaldemokrata” koji su djelovali u većim industrijskim centrima, iako je većina članova bila iz Sarajeva. Naime, “samo Sarajevo pocetkom XX stoljeća okuplja veci broj radnika, koji se kreće od 4.000-5.000 (1906. godine).”¹² Ukupan broj članova i njihova rasprostranjenost nije bitnije varirala sve do početka Prvog svjetskog rata.

Austrougarski državni sistem grupisao je političke partije po vjersko-nacionalnoj osnovi što je bila dodatna otežavajuća okolnost za formiranje Socijaldemokratske stranke. Uprkos nepovoljnim okolnostima “kao preteča stranke u Sarajevu je kroz godinu dana (od novembra 1907. do novembra 1908. godine) delovao tzv. Naobrazbeni klub, u kome su jednom nedeljno održavana politicka predavanja za radnike”.¹³ Stranka je ostala mala sa povremenim frakcijskim sukobima i izdvajanjima grupa poput socijalpatriotske grupe koja je bila nezadovoljna nedostatkom partijske podrške uspjesima Crne Gore i Srbije u Balkanskim ratovima. Ova grupa oformila je sopstveni list „Zvono“ putem kojeg je vođena javna rasprava sa „Frontom slobode“ i osnovnim idejama Socijaldemokratske stranke.

Stranačka ideologija zasnivana je na socijaldemokratskim idejama kako su bile diskutovane u tadašnjoj Evropi, prvenstveno Njemačkoj i Austriji te, od južnoslavenskih zemalja, u Srbiji. Stoga su najznačajniji mislioci poput Kauckog i Tucovića uživali popularnost među obrazovanim članstvom. Međutim, ne može se reći da je postojao značajniji broj ovakvih članova pošto su pripadnici inteligencije za članstvo trebali odobrenje glavnog odbora stranke. Seljaci i njihovi problemi bili su najčešće ignorisani te se na ovaj sloj uopšte nije računalo u smislu omasovljenja partije i širenja uticaja. Marksističke misli donekle su uticale na socijalistički te radnički pokret u Bosni i Hercegovini ali kako je bilo premalo ljudi upoznatih sa ideološkim postavkama marksizma te zbog opšte neprosvijećenosti članstva, ideološka diskusija ostala je opterećena naučenim dogmama i skoro ekskluzivnim radničkim i slabo obrazovanim članstvom.

¹¹ Hadžibegović, Ilijas, “Razvoj radničkog pokreta u Tuzli za vrijeme austro-ugarske vladavine (1878-1918)” u Antonić, Zdravko et al., “Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji”, knjiga prva, (Univerzal, Tuzla 1979) str.51

¹² Hadžibegović, Ilijas, “Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća”, (Institut za istoriju u Sarajevu, 2004) str. 57.

¹³ Kruševac, Todor, “Sarajevo pod austro-ugarskom upravom 1878-1918” (Muzej grada Sarajeva, Sarajevo 1960.) str.352.

Izbori nisu omogućavali stranačkim kandidatima realnu mogucnost uspjeha te se pokušavalo zalaganjem za promjenu Ustava i izbornog sistema davanjem opštег prava glasa svim građanima. U ovim zahtjevima socijaldemokrati su ostali skoro usamljeni do početka Prvog svjetskog rata. Nacionalna previranja u zemlji, ali i u susjedstvu u periodu koji je prethodio Prvom svjetskom ratu dodatno su opterećivala položaj i ulogu partije. Vođstvo je pokušavalo zadržati internacionalizam svojstven samoj ideji socijaldemokratije, ali je time znatan dio potencijalnog članstva odbijen pošto su posebno mlađi slojevi iskazivali simpatije prema ideji južnoslavenskog ujedinjenja. Tako je organizacija Mlada Bosna svoje ideje takođe zasnivala na socijalnoj pravdi, ali je nacionalno pitanje, prvenstveno ujedinjenje sa Srbijom, za njih imalo primat i konačno dovelo do atentata 1914. godine koji je iskorišten kao povod za početak rata.

Zanimljivo je istaći da ova organizacija nije bila neuobičajena za Evropu tog perioda jer su u brojnim zemljama djelovale ili politička ili kulturna udruženja mlađe generacije koja su se nazivala Mloda Polska, La Giovine Italia, Junges Deutschland, Jung Wien, Young Ireland, Giovine Svizzera i konacno Mladi Turci kao istorijski najpoznatiji pokret koji je iznosiо prilično radikalne stavove u ondašnjoj Evropi i iskazivao generacijsko nezadovoljstvo nedostatkom nacionalne, ali i socijalne pravde u društvu. U tom smislu je Mlada Bosna bila dio opštih evropskih kretanja. Neka od društava bila su starija i orijentisana na kulturu, dok su druga bila žestoko politizirana u koje spada i bosansko društvo.

Jedan od aktivista ove organizacije bio je Dimitrije Mitrinović, pre malo poznat u domovini, a jedan od prvih propagatora ideje ujedinjene Evrope kroz pokret koji je on osnovao na zapadu – Nova Evropa. U sarajevskoj gimnaziji je tokom 1906. godine djelovalo tajno đačko društvo pod uticajem Mitrinovića čiji su se članovi, poput ostalih evropskih studentskih i đačkih društava bavili kulturom i politikom.¹⁴ Ovaj Stočanin je sa vršnjacima u mostarskoj školi kreirao od tog grada izvorište novih ideja kojima se pokusavalo temeljno promijeniti ili barem uzdrmati postojeći društveni poredak.

U novim okolnostima nakon sarajevskog atentata Socijademokratska stranka zadržava svoj pacifistički stav što joj dodatno šteti u atmosferi opšte ratne euforije. Kada su počele režimske reperkusije protiv mnogih Srba u Bosni i Hercegovini, a u gradovima mase uništavale njihovu imovinu, Socijademokratska stranka je osudila ovakva ponašanja i pozvala na mir i suzdržavanje što nije imalo previše uticaja pošto njihovi sljedbenici svakako nisu ni sudjelovali u ovoj hajci. Na međunarodnom planu ljevičarske organizacije nisu imale jedinstveno stanovište o ratu i pokret je generalno zapao u krizu koja se odrazila i u Bosni i Hercegovini. Tek tokom posljednje faze rata ponovno zaživljavaju aktivnosti radničkih organizacija i partije te se one s krajem rata i omasovljaju.

Ljevičarski pokret bio je ojačan i povratnicima iz ruskog zarobljeništva koji su prihvatali socijalističke ideje tokom rata i revolucije u Rusiji. Ovi ljudi bili su ideološki obrazovani i uvodili su neke nove metode agitacije i organizovanja. Revolucija i diktatura proletarijata postale su sredstvo i cilj radničke borbe. Tokom boravka u Rusiji značajan broj Južnih Slavena priključio se boljševicima u revoluciji te su osnovali Južnoslavensku komunisticku grupu unutar Ruske komunističke partije (boljševika) koja je reorganizovana u Komunističku partiju (boljševika) Srba, Hrvata i Slovenaca. Povjerenici ove organizacije stižu u Bosnu i Hercegovinu krajem 1918. godine.

¹⁴ Kruševac, Todor, "Sarajevo pod austro-ugarskom upravom 1878-1918" (Muzej grada Sarajeva, Sarajevo 1960.) str.418

Novoformirana južnoslavenska država suočena je s brojnim socijalnim problemima koje građanske i nacionalne političke partije samo pogoršavaju i otvaraju nove međunacionalne sukobe koji su dodatno pospešeni neizvršenom agrarnom reformom i izuzetno nezadovoljnim seljaštvo koje je činilo glavninu stanovništva. Socijaldemokrati se zalažu za pravo na samoopredjeljenje balkanskih naroda, ali im je primarno rješenje klasnog pitanja, a ne nacionalnog. Iako su podržali ujedinjenje južnoslavenskih zemalja odbili su saradnju sa buržoaskim partijama koje su zapravo izvršile formiranje državne zajednice. U tome su se bosanskohercegovački socijaldemokrati suprotstavili ostalim organizacijama koje su u drugim provincijama, kasnijim republikama, ušle u novoformirane vlade. Ova razlika u tumačenjima ideje i njenom praktičnom ostvarenju nije dugo bila prisutna, te je krajem 1918. godine "devet predstavnika socijalističkog pokreta uslo u Gradsko vijeće Sarajeva".¹⁵

S novim državnim uređenjem neminovno je došlo i do ujedinjavanja radničkog pokreta u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Tokom ovog procesa na vidjelo su dodatno izašle razlike koje nisu bile samo nacionalne već i ideološke. Socijalpatriotska grupa u Bosni i Hercegovini obnovila je rad i zastupala ideje o saradnji s građanskim strankama i vlašću uopšte. Na suprotnom stanovištu bili su lijevi socijalisti koji su inspiraciju našli u uspješnim revolucijama u Rusiji. Osnovno ideološko pitanje bilo je opredjeljenje za parlamentarizam ili diktaturu proletarijata. Stariji članovi rukovodstva uglavnom su bili za demokratsku opciju, dok se proširena grupa oko lijevih socijalista zalagala za revolucionarne metode.

Bez obzira na ideološke podvojenosti, Socijaldemokratska stranka Bosne i Hercegovine uputila je delegate na Kongres ujedinjenja u Beogradu u aprilu 1919. godine gdje su i ostale delegacije bile suočene sa slicnim dilemama. Ideološke podvojenosti očitale su se i u samom nazivu ujedinjene partije – Socijalistička radnička partija Jugoslavije (komunista) – sto je samo privremeno održalo kompromis između komunističke i socijaldemokratske frakcije u, sada ujedinjenom, pokretu koji je djelovao u novoj državi – Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Skoro istovremeno ujedinjen je i sindikalni pokret u novoj državi s bitnom ulogom komunističkih vođa u ovim radničkim udruženjima.

Programski ciljevi ujedinjene partije su "sloboda štampe, zpora i udruživanja, politička i pravna jednakost građana, opšte, aktivno i pasivno pravo glasa".¹⁶ Nacionalno pitanje skoro da je bilo zaobiđeno tokom početnog djelovanja apostrofirajući nacionalni pojam Jugoslavena i bazirajući ideološku borbu na klasnoj osnovi. U novoj partiji bilo je oko šest hiljada članova iz Bosne i Hercegovine s najbrojnijim organizacijama u Sarajevu, gdje se nalazila jedna trećina članova, te Banjoj Luci – 900, i Tuzli – 850 članova.¹⁷ Međutim, ovo nije bila jedina politička organizacija radnistva. U martu 1919. godine formirana je Jugoslovenska socijaldemokratska stranka za Bosnu i Hercegovinu koja se pretežno oslonila na socijalpatriotsku grupu koja je djelovala oko lista „Zvono“. Baš kao i komunisti, i socijaldemokrati su osnovali sindikalnu organizaciju u kojoj su vodeću ulogu imali članovi i simpatizeri ove partije.

Osim sindikalnog organizovanja, bitno je bilo proširiti uticaj među ženama što je u

¹⁵ Hadžibegović, Ilijas, "Nastanak i razvoj socijalističkog radničkog pokreta u Bosni i Hercegovini do 1919. godine" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijska Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 1. (Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobođenje, Sarajevo 1990) str.81.

¹⁶ Karabegović, Ibrahim, "Formiranje i legalno djelovanje KPJ u Bosni i Hercegovini (1919-1921)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijska Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 1. (Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobođenje, Sarajevo 1990) str.94

¹⁷ Karabegović, Ibrahim, "Formiranje i legalno djelovanje KPJ u Bosni i Hercegovini (1919-1921)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijska Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 1. (Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobođenje, Sarajevo 1990) str.95

ondašnjoj Bosni i Hercegovini bilo jako teško zbog vrlo patrijahljih običaja i malog broja žena među radnistvom. Ipak, Socijalisticka radnička partija Jugoslavije uspjela je privući u svoje redove i manji broj žena u Bosni i Hercegovini. Oko dvije hiljade žena ubrzo se učlanilo u radničke sindikalne organizacije.

Tokom 1920. godine održan je vukovarski kongres Socijalističke radničke partije Jugoslavije (komunista) na kojem je promijenjeno ime organizacije u Komunistička partija Jugoslavije. Članstvo u Bosni i Hercegovini nastavilo je s ideološkim radom, akcijama i štrajkovima koji nisu bitnije doprinijeli omasovljenju stranke, ali uticaj je dokazan već krajem godine na izborima za Ustavotvornu skupštinu državne zajednice. Komunistička partija Jugoslavije osvojila je skoro dvjeta hiljada glasova što ju je učinilo trećom po snazi u novom predstavnickom tijelu, odmah iza Demokratske i Radikalne stranke. "Od 419 poslanika, koliko je bilo izabrano za Ustavotvornu skupštinu, 58 je pripadalo našoj partiji", euforično je opisao rezultate Rodoljub Colaković.¹⁸ U Bosni i Hercegovini je ova partija privukla osamnaest hiljada glasača što je omogućilo da četiri njena člana budu izabrani u Ustavotvornu skupštinu Kraljevine. Đuro Đaković je izabran u Sarajevu, Mitar Trifunović u Tuzli, Jakov Lastrić u Banjoj Luci, te Danko Madunić u Travniku.

Masovni rudarski štrajkovi u kojima je učestvovalo oko pet hiljada rudara u Bosni i Hercegovini izazvali su oštru reakciju vlasti, posebno u tuzlanskom kraju što je dovelo do Husinske bune u decembru 1920. godine. Buna rudara u Husinu ubrzo je ugušena uz brutalnu upotrebu sile uslijed čega je sedam rudara ubijeno.¹⁹ Pored opštih uslova života i rada, ovu bunu podstakla je i rudarska solidarnost pošto su vlasti namjeravale protjerati rudare Slovence. Bosanskohercegovački rudari još su tada iskazali svoj internacionalizam, što je dovelo do oružanog otpora i čuvene bune u selu Husinu kod Tuzle, iako je bitka na kraju bila izgubljena.²⁰

Uslijedili su radnički protesti, ali i reakcija vlasti kojom je zabranjen rad Komunističke partije Jugoslavije na samom kraju 1920. godine. Pod novim uslovima političkog djelovanja bivši članovi KPJ koji su isključeni zbog protivljenja revolucionarnim metodama partije osnivaju Socijalističku radničku partiju Jugoslavije u martu 1921. godine. Tako radnički pokret i socijalističke ideje u Bosni i Hercegovini imaju tri predstavnika. Na krajnjoj ljevici je zabranjena Komunistička partija Jugoslavije koja je bila najmasovnija i najorganizovana politička partija socijalističkih pogleda te ilegalna u tom trenutku što joj je uskratilo platformu za djelovanje. Opciju centra na političkoj ljevici predstavljala je novoosnovana Socijalistička radnička partija Jugoslavije, dok je od ranije na relativno desnom krilu političke ljevice postojala Socijademokratska stranka Jugoslavije koju su u Bosni i Hercegovini činile socijalpatriote.

Pluralizam na ljevici nije samo bio međupartijski već je i unutar ovih partija članstvo iskazivalo različite ideje o načinima ostvarenja zacrtanih ciljeva. Tako je ilegalni rad komuniste oslabio te pospješio frakcijske sukobe. U međuvremenu, osnovana je još jedna partija – Nezavisna radnička partija Jugoslavije, koja se kandidovala na parlamentarnim izborima, ali komunisti nisu bili jedinstveni u stavu da li savjetovati simpatizerima da glasaju za ovu partiju

18 Čolaković, Rodoljub, "Kazivanje o jednom pokoljenju" knjiga prva, (Oslobođenje, Sarajevo 1985.) str.141

19 Hoare, Marko Attila, "The History of Bosnia: From Middle Ages to the Present Day" (Saqi, London 2007) str.161

20 Detaljnije vidi: Brčić, Rafael, "Rad organizacije KPJ u Tuzli 1919. i 1920. godine i Husinska buna", te Kerošević, Jure, "Sjećanje na Husinsku bunu i tamnovanje" u Antonić, Zdravko et al., "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji", knjiga prva, (Univerzal, Tuzla 1979) ss.137-195

ili ne. Bitan pomak komunisti su napravili u odnosu prema seljaštvu, napokon prevazilazeći ignorisanje najvećeg broja stanovništva zemlje.

Ova ideološka promjena posebno je vidljiva tokom kratkotrajnog djelovanja Narodne radničke partije Jugoslavije kroz koju su komunisti i neki ljevičari politički nastojali uticati na narod. Ova partija je bila mala, zabranjena je 1924. godine, ali je uočen pomak aktivnosti prema seljastvu. Za izbore naredne godine, vođstvo zabranjene Komunističke partije agitovalo je u korist Hrvatske republikanske seljačke stranke kojoj je čak ponuđena i otvorena saradnja što su "težaci" odbili. Za ove izbore komunisti su već bili pripremili listu za kandidaturu s Đurom Đakovicom na čelu, ali je sud odbio da je prihvati. Tako je dijelom promjenama u ideologiji, a dijelom spletom okolnosti došlo do podrške hrvatskim seljacima na ovim izborima. Ova stranka bila je najjača opozicija vladajućoj pretežno srpskoj buržoaziji i znatan dio seljaštva, ali i nekih građana socijalističkih ideja, pružao joj je podršku u parlamentarnim borbama. Uticaj ove partije, te ranije spominjanih socijaldemokratskih političkih grupacija bio je veći među radnickim sindikatima, nego komunista tokom dvadesetih godina prošlog stoljeća.

Demokratski odnosi u Jugoslaviji nikada nisu uspostavljeni tokom trajanja ove kraljevine. Pucnji u parlamentu te zavodenje monarhističke diktature obilježili su razdoblje nakon 1928. godine. Ovakvo stanje bilo je posljedica neriješenog nacionalnog pitanja, o kojem su i partije socijalističkog stremljenja diskutovale, većina u uslovima ilegalnog djelovanja, ali koje nisu bile dovoljno uticajne i organizovane da bi značajnije uspjele uticati na događaje tokom tridesetih. Komunisti su lutali u svojim nacionalnim ideološkim odrednicama, od početne karakterizacije svih građana kao Jugoslavena te skoro ignorisanja ovog problema, do prihvatanja da u mladoj državi zapravo živi niz nacija, a ne samo tri spomenute u samom nazivu zemlje. Njihove ideološke slabosti, nedostatak jedinstva pogleda i učestala lutanja samo su dodatno slabile ovu organizaciju.

Sredinom tridesetih godina nova strategija ove organizacije je rad na formiranju opštег fronta radnika i seljaka kroz koji bi se pokušalo masovnije i uticajnije djelovati. Ova promjena je nastupila u skladu sa već niz godina promijenjenim opštim pristupom stranke seljačkom pitanju i konačnom uviđanju neophodnosti rada i omasovljenja partije van većih centara. Međutim, svaki napredak nosio je sa sobom i rizike u uslovima ilegalnog djelovanja te je zabilježen, niz policijskih hapšenja partijskih aktivista i vođa širom Bosne i Hercegovine što je bila generalna situacija u cijeloj Jugoslaviji. Tokom 1938. godine, nakon dolaska trojice povjerenika KPJ Uglješe Danilovića, Cvjetina Mijatovića i Hasana Brkića, značajnije je obnovljen rad komunističkih organizacija u Sarajevu, Mostaru, Tuzli, Trebinju, Brckom, Banjaluci i drugim gradskim središtima.

Tokom druge polovine tridesetih godina rukovodstvo komunista ozvaničilo je princip samoopredjeljenja do otcjepljenja naroda Jugoslavije. Ovakav stav bio je uočljiv i među drugim organizacijama poput bosanskohercegovačkih studenata u Beogradu i Zagrebu koji su se zalagali za autonomiju. Sporazum vladajućih srpskih i hrvatskih stranaka o faktičkoj podjeli Bosne i Hercegovine bio je nova prilika ljevičarskim organizacijama da oštrim protivljenjima privuku dodatnu popularnost u Bosni i Hercegovini. Na meti kritike se posebno našla i Jugoslovenska muslimanska organizacija za koju se tvrdilo da ne zastupa interese "narodnih masa, te da je izjašnjavanje vode te građanske stranke za autonomiju dio njihove demagoške politike". Komunisti su nastojali širiti svoje stavove o nacionalnom pitanju koji su pred samo

izbijanje Drugog svjetskog rata evoluirali do borbe "za ravnopravnost Muslimana, Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini" koja je označena kao "zajednički interes radnika i seljaka".²¹

Ova promjena doprinijela je prevazilaženju često izolacionističkog ponašanja komunista u Bosni i Hercegovini. Potrebno je istaći da se partijska aktivnost razvila i globalno, pa su 144 dobrovoljca otisla u Španiju da pomognu republikanskim snagama tokom tamošnjeg građanskog rata.²²

Tokom ovog predratnog perioda osim ozbiljno narušenog geopolitičkog sistema u svijetu, jugoslavensko nacionalno pitanje postalo je osnova svih problema unutar države dok je unutar komunističkih redova došlo do kadrovskih promjena čiji će se značaj pokazati tek u nastupajućem periodu. Josip Broz došao je na mjesto generalnog sekretara partije. Istovremeno potvrđena je politika rukovodstva da je Bosna i Hercegovina zasebna istorijska cjelina čiji narodi imaju pravo da odluce o uređenju odnosa u njoj i povezivanju s ostalim narodima Jugoslavije. Kako je Drugi svjetski rat već počeo, odnos komunista i dalje je bio pacifisticki s karakterizacijom rata kao sukoba buržoaskih ideologija u kojem radništvo ne treba sudjelovati. S približavanjem rata južnoslavenskim prostorima, te naročito sve izglednijim napadom Njemačke na Sovjetski savez, komunisti su bitno promijenili svoje stavove i počeli s ozbiljnijim pripremama za rat i aktivno učešće u njemu.

Osnivanjem marionetske kvazi-države Nezavisne Države Hrvatske počeo je period terora kojim je ustaški režim pokušao riješiti odnos prvenstveno prema Srbima. Stoga se u nekim selima organizuje samoodbrana stanovništva koja uz pojačani uticaj i rad komunista ubrzo postaju uporišta ustanka. Tokom juna 1941. godine formiran je cijeli niz manjih jedinica u Hercegovini, u udaljenijim selima gdje su se nekim lokalnim mještanima pridružili partijski aktivisti iz obližnjih gradova.²³ Prve oružane borbe izbile su u oblasti Nevesinja drugog juna.²⁴ Drugi izvor navodi da se isti događaj desio dan kasnije.²⁵ Uopšteno govoreći, napadi na okupacijske trupe bili su česti u cijeloj istočnoj Hercegovini tokom juna 1941. godine.

Međutim, kao zvanični početak ustanka navodi se 27. juli kada su oslobođeni, kratkotrajno duduše, Drvar, Grahovo i nekoliko mjesta u njihovoј okolini. U novonastalim uslovima, Komunistička partija Jugoslavije postaje uticajnija snaga upravo zbog spremnosti i organizovanosti za oružanu borbu. Ovaj prošireni uticaj, posebno među seljaštvom nastojaо se pretvoriti u organizovani oblik vlasti na manjim teritorijama koje su partizanske snage uspjele kontrolisati tokom rata. U tu svrhu dogovoren je jedinstveno ime za sve vojne formacije – Narodnooslobodilački partizanski odred – te osnovan Glavni Štab za Bosnu i Hercegovinu.

Partizanski pokret od početka je bio u otvorenom sukobu s ustaškim režimom i njegovim jedinicama. Drugačiji problem predstavljale su četničke snage koje su u Bosni i Hercegovini bile prisutne od samog početka rata. Ideološki, ovaj pokret je bio snažno antikomunistički što ga je svrstavao u protivnike partizanskih jedinica koje su bile većinski pod rukovodstvom članova Komunističke partije. Dodatna karakteristika četnika bila je snažna nacionalistička crta njihove ideologije što ih je činilo neprihvatljivim za Muslimane i Hrvate. Međutim,

²¹ Hadžirović, Ahmed, "Konsolidacija KPJ i razvoj revolucionarno demokratskog pokreta (1937-1941)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijski Savez komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 1. (Institut za istoriju u Sarajevu, NISRO Oslobođenje, Sarajevo 1990) str.206

²² Rodinis, Andrej, "Španski građanski rat 1936 - 1939. u ostavštini Čeda Kapora", (Sarajevo 2006) ss.241-248

²³ Grupa autora, "Hercegovina u NOB-u", (Vojnoizdavački zavod, Vojno delo, Beograd 1961.)

²⁴ Antonić, Zdravko, "Rad KPJ na pripremama ustanka 1941" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijski Savez komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 1. (Institut za istoriju u Sarajevu, NISRO Oslobođenje, Sarajevo 1990) str.251

²⁵ Pucar, Đuro, "Sjećanja" knjiga 2., (Oslobođenje, Sarajevo 1981.) str.91

ovaj pokret bio je nosilac legaliteta vojnih snaga, imao je podršku zapadnih saveznika, te je u nekim dijelovima zemlje zaista bio gerilska antinacistička vojna organizacija.

Ovi razlozi doveli su do sastanka partizanskih i četničkih predstavnika u selu Drinjača prvog oktobra 1941. godine kada je utvrđen sistem dogovaranja i formiranje zajedniškog operativnog štaba. Saradnja je rijetko bila uspješna i vrlo brzo došlo je do otvorenih i žestokih borbi partizana i četnika. Postignuti dogovor odslikava i poziv partijskog rukovodstva upućen Srbima Bosne i Hercegovine u kojem se veličaju uspjesi "partizana i borbenih bosanskih četnika", ali i pozivaju na obračun s konkretnim četnickim jedinicama koje su činile zločine protiv nesrpskog stanovnistva.²⁶

Svijest o težini međunacionalnih problema ogleda se u nizu dokumenata i akcija tokom rata. Tako se u izvještaju koji pokriva mostarsko područje detaljno opisuje situacija u mjesnim komitetima, te u pojedinačnim selima koja se nacionalno karakterišu da bi se dobio potpuni uvid u snagu i podršku nacionalnih grupa. Tako se navodi da "postoje aktivni među muslimanima, [sic!] Srbima, Hrvatima i starijim intelektualcima".²⁷ Ljubaška selu u kojima su komunisti aktivni navedena su kao "Gradska (muslim.), Bijača, Grab, Grabovnik, (hrvat.)". U Čapljini se tačno navodi aktivnost u Prebilovcima i Tasovčićima gdje su Srbi živjeli dodajući da "postoji aktiv u muslimanskom selu Višići" koji je povezan sa "hrvatskim selom Trebižat".²⁸ Suočavanje sa realnošću na terenu vremenom je omogućilo širenje uticaja komunista među bosanskohercegovačkim seljacima.

Promjenjivost ratnih uspjeha uticala je i na prisutnost komunističkog uticaja u pojedinim oblastima. Tako je oružani otpor okupacijskim vlastima počeo rano u Hercegovini, ali je ubrzano zapao u krizu te je četnicki pokret privukao dio stanovništva dok je ustaški režim vršio regrutaciju Muslimana i Hrvata. Na taj nacin došlo je do otvorenog međunacionalnog sukoba u više dijelova zemlje, a posebno je to bilo vidljivo u istočnoj Hercegovini tokom 1941. i početkom 1942. godine. Međutim, taj dio zemlje nije bio izuzetak pošto su se slične situacije pojavile i u Bosanskoj Krajini te drugim dijelovima. Na tlu Bosne i Hercegovine prelamali su se opšti međunacionalni odnosi u Jugoslaviji kao i ukupan odnos okupatora prema zemlji.

Neki istoričari opazili su tri paralelna rata koja su bili dio jednog velikog sukoba u Jugoslaviji i nadalje u Bosni i Hercegovini. Prvi je bio primjer agresije Njemačke i Italije što je zapravo predstavljalo klasican oblik Drugog svjetskog rata. Druga vrsta bio je paralelan građanski rat u kojem su učestvovali domaće vojne formacije koje su bile organizovane uglavnom na nacionalističkoj osnovi. Konačno, partizani su vodili pored ove dvije vrste borbi i onu ideoološku – socijalističku revoluciju. Poraz na jednom frontu odražavao se na preostala dva. Stoga je Komunistička partija veliki dio svog rada usredila na ideoološko pridobijanje masa za multinacionalnu ideju jedinstva naroda u Bosni i Hercegovini. Proglas političkog i vojnog rukovodstva s početka 1942. godine u prvom paragrafu navodi poimenično Srbe, Muslimane i Hrvate da bi u sljedećem pozvao Muslimane i Hrvate u odbranu "srpske braće u Bosni i Hercegovini". U narednom pasusu obraća se Srbima s porukom da pronađu "u srpskom narodu

²⁶ "Zajednički proglašenje Centralnog komiteta KPJ, Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH, Vrhovnog štaba NOPOJ i Glavnog štaba NOPO za BiH nadalje Bosne i Hercegovine od januara 1942. godine" u "Arhiv Saveza komunista Bosne i Hercegovine" tom III knjiga 2, (Istorijsko odjeljenje CK SK BiH, Sarajevo 1953.) ss.7-10

²⁷ "Izvještaj Okružnog komiteta KPJ za Južnu Hercegovinu Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu od 1. maja 1942. godine" u "Arhiv Saveza komunista Bosne i Hercegovine" tom III knjiga 2, (Istorijsko odjeljenje CK SK BiH, Sarajevo 1953.) str.154

²⁸ "Izvještaj Okružnog komiteta KPJ za Južnu Hercegovinu Pokrajinskom komitetu KPJ za Bosnu i Hercegovinu od 1. maja 1942. godine" u "Arhiv Saveza komunista Bosne i Hercegovine" tom III knjiga 2, (Istorijsko odjeljenje CK SK BiH, Sarajevo 1953.) ss.160.-161

izdajice” i obračunaju se s onima koji zlostavljaju “muslimane [sic!] i Hrvate”.²⁹

Među komunistickim prvacima očita je zabrinutost međuetnickim ratom u Bosni i Hercegovini, te su u proglašima naznačavali probleme, a zapravo vrlo strogim vođenjem politike međunarodne ravnopravnosti uspijevali pridobiti seljane kojima su partizani bili zapravo i jedini logični izbor pošto su preostale vojne formacije bile isključivo etničkog karaktera, činile zločine protiv drugih i često ostavljale nezaštićenim sopstvena sela i mjesta. Ni partizani nisu bili u mogućnosti štititi naseljena mjesta na duže periode, ali je pažljiva i vrlo straga organizacija vlasti na privremeno oslobođenim teritorijama često ulijevala povjerenje stanovništvu.

Okupacijske snage izvele su niz ofanziva protiv partizanskih jedinica tokom rata od kojih je većina bila na području Bosne i Hercegovine. Tokom bitke na Kozari i okolini stradao je veliki broj civila u ofanzivi protiv partizana 1942. godine. Velika ofanziva Nijemaca uz ostale okupacijske snage uslijedila je početkom naredne godine s ciljem da se definitivno uništi glavnina partizanskih snaga u području Neretve. Ova čuvena bitka, poznata je i kao “Bitka za ranjenike” zbog velikog broja povrijedjenih i bolesnih koje partizani nisu željeli ostaviti. Ranjenici na kraju nisu ostavljeni, glavnina snaga se izvukla na drugu stranu Neretve i obračunala sa snažnim četničkim jedinicama. Ova bitka također je pokazala lukavstvo rukovodstva i svu realnost politike pošto je delegacija partizana tokom bitke upućena prvo u Sarajevo, a potom i u Zagreb na pregovore s Nijemcima.³⁰ Dogovoren je razmjena zarobljenika ali, bitnije, partizani su dobili kratki predah, a Nijemci dodatno vrijeme za pripremu zamke kasnije u široj oblasti Sutjeske, što je omogucilo reorganizovanje jedinica prije rušenja mosta i prelaska Neretve. Tako je partizanima ostavljena mogućnost izvlačenja iz obruča i konačnog obračuna s četnicima.

Nekoliko mjeseci nakon ove operacije, Nijemci započinju narednu ofanzivu. Operacija opkoljavanja glavnine partizanskog rukovodstva i jedinica u oblasti Sutjeske smatra se prekretnicom u ratu, jer je uprkos stradanju velikog broja boraca i nekoliko komandanata, glavnina partizanskog pokreta uspjela da se izvuče iz obruča. U tom periodu saveznici donose odluku da počnu pružati podršku isključivo partizanima, a ne i četnicima, što je dodatno ojačalo pokret otpora predvođen komunistima.

Do kraja rata uslijedio je još jedan veliki pokušaj okupatora na području zapadne Bosne da uništi partizanski Glavni Štab i eliminiše Josipa Broza koji je kroz rat dokazao veliki političko-vojni talent i postao karizmatični narodni lider. Tokom 1944. godine oslobođeni su značajni dijelovi Bosne i Hercegovine, ali ovaj puta to nije bilo samo privremeno, već je lokalno formirana vlast uspostavljena dugoročno. Izvršena je dodatna mobilizacija, a uspješna propaganda uz ratne uspjehe privlačila je brojne nove borce u partizanske redove. Na taj način, došlo je do bitne promjene u nacionalnoj strukturi partizana čijim su strukturama dominirali Srbi od početka ustanka što je bila logična posljedica pogroma protiv Srba od ustaškog režima. S krajem rata etnička slika pokreta otpora značajno je izmjenjena i približila se odnosu među stanovnistvom, iako je i dalje broj Srba bio dominantan.

S približavanjem kraja rata, osim oružane borbe, sve značajnije je bilo civilno organizovanje komunista u sklopu Narodnog fronta. U svrhu pripreme za postratnu vlast,

29 “Zajednički proglaš Centralnog komiteta KPJ, Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH, Vrhovnog staba NOPOJ i Glavnog staba NOPO za BiH narodima Bosne i Hercegovine od januara 1942. godine” u “Arhiv Saveza komunista Bosne i Hercegovine” tom III, knjiga 2, (Istorijsko odjeljenje CK SK BiH, Sarajevo 1953.) ss.7-10

30 Vođa delegacije je bio Milovan Đilas, a članovi Koča Popović i Vlatko Velebit. Popović se vratio prije dolaska u Sarajevo, a Đilas je prelazio linije fronta u više navrata. Velebit je obavio većinu pregovora iako je Đilasova riječ bila najvažnija. Ova delegacija organizovana je po Titovom naređenju. Za više podataka vidi: Đilas, Milovan, “Wartime”, (Martin Secker & Warburg Ltd., London 1977.), ss.229-245

na nivou Jugoslavije održana su zasjedanja AVNOJ-a, prvo u Bihaću 1942. godine, a godinu kasnije 29. novembra u Jajcu, na kojima su ustanovljeni organi vlasti na osnovu kojih je izgrađen cijeli državno-politički sistem postratne Jugoslavije koji je u osnovi imao federalno uređenu državu.

S tim u vezi osnovan je ZAVNOBiH čije je prvo zasjedanje održano 25. novembra 1943. godine u Mrkonjić Gradu. Odlukama ovog tijela ustanovljena je vlast i njeno uređenje u republici na bazi potpune ravnopravnosti tri naroda u skladu s popularnom izrekom da "Bosna i Hercegovina nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanske vec i srpska, i hrvatska, i muslimanska".³¹ U ovom periodu došlo je i do organizacijskih promjena u Pokrajinskom komitetu KPJ, pa je Đuro Pucar došao na čelo organizacije čije je sjedište djelovanja tako prešlo u Bosansku krajinu. Osim stalnih organizacijskih promjena unutar partije zbog hapšenja i pogibije komunista, došlo je i do omasovljenja Komunističke partije koja je u rat ušla sa oko hiljadu članova u Bosni i Hercegovini, da bi na kraju rata ta brojka bila udesetostručena. Ovi podaci variraju zbog dvostrukog organizovanja unutar partizanskih jedinica koje nisu teritorijalno vezane, te teritorijalnog organizovanja članova u pojedinim oblastima zemlje.

Politika komunista da Bosna i Hercegovina bude ravnopravna jedinica u federativnoj Jugoslaviji provođena je tokom rata, a utemeljena je bila upravo na odlukama zasjedanja AVNOJ-a i ZAVNOBiH-a. "Jedan od presudnih argumenata za federalni status Bosne i Hercegovine temeljio se na masovnom učeštu i ogromnim materijalnim i ljudskim žrtvama njenih naroda u borbi protiv okupatora i njegovih pomagača i saveznika".³²

Međutim, bilo je neophodno pojasniti te stavove i odbiti pokušaje drugačijeg rješenja za BiH, pa su još tokom rata, a naročito po njegovom samom završetku komunisti istupali i pojašnavali novo uređenje. Tako Hasan Brkić kao sekretar, te Vojislav Kecmanović kao predsjednik ZAVNOBiH-a potpisuju niz saopštenja i proglaša u kojima se pozivaju "narodi Bosne i Hercegovine, Srbi, muslimani [sic!] i Hrvati" na bratstvo i jedinstvo što je postala kratica za opis osnova nacionalne politike Komunističke partije Jugoslavije.³³

Rodoljub Čolaković kao ministar za Bosnu i Hercegovinu u saveznoj Vladi, navodi da ovo pitanje po "prvi put u istoriji nije riješeno za zelenim stolom velikih sila, već su o njenom položaju u novoj zajedničkoj domovini raspravljali pretstavnici [sic!] ustaničkog naroda".³⁴ Stalno isticanje i imenovanje tri naroda u Bosni i Hercegovini cinilo je da se ne odbacuje nacionalno opredjeljenje ljudi, staviše da se ističe ali i insistira na zajedništvu. Ova politika se tokom poratnih decenija donekle promijenila u smislu da je vjerski život bio potisnut, a isticanje nacionalnog određenja manje uobičajena praksa u javnosti.

Međutim, na samom kraju rata insistiranje na nacionalnom i vjerskom osjećanju poginulih boraca pokazuje realnosti društva kakvo je bilo sredinom četrdesetih godina. Tako se opisuje sahrana poginulih prilikom oslobođenja Sarajeva koja je počela time što su "lijesovi drugova pravoslavne i rimokatoličke vjere bili su položeni u mrtvačnici bolnice, dok su drugovi muslimani smješteni posebno. Kada su završeni vjerski obredi i lijesovi izneseni pred kapelu", ceremonija je nastavljena oproštajnim govorima i završena polaganjem cvijeća na "zajedničke

31 Donagić, Ahmet, "KPJ u borbi za konačno oslobođenje zemlje i pobedu NOP-a (1944-1945)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijski Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 1. (Institut za istoriju u Sarajevu, NISRO Oslobođenje, Sarajevo 1990) str.330

32 Redžić, Enver, "Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu", (Oko, Sarajevo 1998.) str.348

33 Zbirka ratnih i poratnih brojeva Oslobođenja, "Arhiv Komunističke partije Bosne i Hercegovine" tom I, knjiga 2, "Oslobođenje od 2. XII 1944 do 12. IV 1945." (Istorijsko odjeljenje CK KP BiH, Sarajevo 1950.)

34 Zbirka ratnih i poratnih brojeva Oslobođenja, "Arhiv Komunističke partije Bosne i Hercegovine" tom I, knjiga 2, "Oslobođenje od 2. XII 1944 do 12. IV 1945." (Istorijsko odjeljenje CK KP BiH, Sarajevo 1950.) str.437

grobnice pогinulih drugova, koji su položeni u tri groba i razmješteni prema pripadnosti vjeroispovjesti”.³⁵ Uprkos društvenoj stvarnosti, vrlo brzo politika partije postaje striktna prema vjerskim organizacijama i prema vjernicima uopšte. Ko god iskazuje vjerske osjećaje nije u mogućnosti da istovremeno bude i pripadnik Komunističke partije.

Za razliku od većine ostalih republika, u Bosni i Hercegovini partijski lider Đuro Pucar nije preuzeo i najvišu izvršnu vlast, već je na čelo Vlade stao Rodoljub Čolaković. Jedan od prioriteta novouspostavljene vlasti bila je reorganizacija sudstva, a ne samo izvršne i zakonodavne vlasti. Tokom nekoliko mjeseci 1945. godine na snazi je bio “Zakon o суду за суђење злочина и преступа против народне чести Срба, Muslimana i Hrvata Federalne Bosne i Hercegovine” koјим су процесuirani одgovorni за ратне злочине, те генерално пripadnici противничких формација током рата.³⁶ Очила је била потреба за брзим утврђивањем одговорности, јер је закон hitno donesen и након неkoliko mjeseci важења је изменjen. Иако је био kratko ваžeћи, овај је закон послужио, уз кадровске и суštinske промјене у судству и zakonodavstvu, за судско rješavanje odnosa нове државе prema zločincima i zločinima izvršenim tokom rata.

Odlučан однос prema ratnim protivnicima bio je neophodan i zbog znatnog broja pripadnika ovih formacija koji se nisu predali i nakon okončanja rata. Neke procjene iz partijskih redova tvrdile су да је у Bosni i Hercegovini poslije rata ostalo “16.000 pripadnika oružanih snaga iz tabora kontrarevolucije”.³⁷ Međusobno razjedinjene, ове групе izvodile су терористичке diverzije protiv којих се нова власт борила oružano, ali је i судски nastojala uređiti odnose који bi omogućili истински завршетак rata. Odlučне акције у kombinaciji sa amnestijom, vremenom су očistile земљу od ових група.

Vlast je bila duboko ideologizirana, te је vrlo čvrsta политика провођена prema потенцијалним protivnicima za које су често проглашавани ljudi koji uopšte nisu imali namjeru mijesati se u politiku. Agrarnom reformom обухваћени су bili prvo velikoposjednici чime је, navodilo se, konačno završено са остацима feudalnih odnosa u Bosni i Hercegovini. Međutim, убрзо су под удар дошли и земљовласници posjeda srednje величине пошто је земљишни максимум снижен. Time је створен извјестан број потенцијалних nezadovoljnika новим системом, ali и потврђена оданост онима који су sudjelovali у partizanskem pokretu и како је službeno називан, “narodnooslobodilačkom рату”. Jedan вид награђivanja бивших борача био је omogućen kolonizацијом seljaka из pasivnijih krajeva u druge dijelove Jugoslavije, преtežno u Vojvodину и Slavoniju, te ravničarske dijelove Bosne i Hercegovine.

Zemља и остала имовина одузимана је од saradnika s okupatorom i od svih Nijemaca осим оних који су учествовали u partizanskom pokretu ili bili državlјani neutralnih zemalja. Na ovaj начин, umnožila se državna имовина te oslobođili posjedi за naseljavanje seljaka i porodica demobilisanih boraca iz izrazito nerazvijenih krajeva. Tokom почетне фазе nacionalizације, neke fabrike i kompanije ostavljene су u posjedu predratnih vlasnika, s tim što više nije bilo uslova за eksplorisanje radnika na starim kapitalističkim osnovama. Međutim, već 1948. године uslijedio је други krug nacionalizације i fabrike су postale dio velikog državnog vlasništva.

Manji dio društva bio је nadasve nezadovoljan новим uslovima života i rada, ali većina

³⁵ Zbirka ratnih i poratnih brojeva Oslobođenja, “Arhiv Komunističke partije Bosne i Hercegovine” tom I, knjiga 2, “Oslobođenje od 2. XII 1944 do 12. IV 1945.” (Istoriski odjeljenje CK KP BiH, Sarajevo 1950.) ss.493.-495

³⁶ Borovčanin, Drago, “Komunistička partija Jugoslavije u Bosni i Hercegovini i stvaranje osnova socijalističkog razvoja Bosne i Hercegovine (1945-1948)” u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., “Istoriјa Saveza komunista Bosne i Hercegovine” knjiga 2, (Institut za istoriju u Sarajevu, Oslobođenje Sarajevo 1990.) str.18

³⁷ Borovčanin, Drago, “Komunistička partija Jugoslavije u Bosni i Hercegovini i stvaranje osnova socijalističkog razvoja Bosne i Hercegovine (1945-1948)” u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., “Istoriјa Saveza komunista Bosne i Hercegovine” knjiga 2, (Institut za istoriju u Sarajevu, Oslobođenje Sarajevo 1990.) str.11

stanovništva bila je prilično euforična. Jednim dijelom, takvom raspoloženju doprinio je trijumfalni završetak rata, sigurnost koja se vratila u većinu naselja, te vlast koja se uspostavila nakon dugog perioda bezvlašća. Organizovane su velike akcije izgradnje i obnove zemlje u čemu su korištene politike već oprobane u Sovjetskom Savezu. Dobrovoljnim radnim akcijama izgrađene su nove pruge, koje su bile neophodne za razvoj industrije. Ovakav vid rada koji nije bio plaćen ipak je donosio značajne pogodnosti sudionicima. Naime, postratni period bio je karakterisan i raširenom glađu koja je bila posljedica razrušene zemlje i neobrađenih polja uslijed ratnih neprilika. Komunistička vlast nastojala je riješiti ovaj problem ograničenom distribucijom hrane, planskom privredom i već pomenutom promjenom vlasničkih odnosa.

Stoga je učešće u dobrovoljnim radnim akcijama, iako neplaćeno, donosilo znatne beneficije u pogledu osigurane hrane i smještaja, mogućnosti stručne obuke, opismenjavanja, te dokazivanja ideološkog opredjeljenja koje je nesumnjivo donosilo nove mogućnosti članovima i kandidatima za članstvo u partijskoj organizaciji. U novembru 1945. godine Komunistička partija imala je 12.275 članova u Bosni i Hercegovini. Brojke variraju u nekim izvorima zbog dvojnog povezivanja u vojski i teritorijalno, te uz opšti nivo konfuzije tokom uspostavljanja vlasti moguće je naći i donekle drugačije podatke. Sigurno je, međutim, da se broj komunista u Bosni i Hercegovini udesetostručio tokom rata.

Godinu kasnije broj je premašio dvadeset hiljada, a 1947. godine dostigao skoro trideset hiljada.³⁸ Ovi podaci govore o dubokoj ideologizaciji društva koju je partija postigla tokom rata i prvih poratnih godina, ali također i o oportunizmu jednog dijela stanovništva. Većina članova bila je mlada po stažu, pošto je 1948. godine među 53.000 članova bilo samo 387 predratnih komunista i onih sa stažom od samog početka rata.³⁹ Ovoj tezi u prilog govore i podaci o isključenjima iz članstva među kojima je bio najveći broj onih koji su zapravo tek bili primljeni u partiju nakon rata.

Socijalna struktura partije i dalje nije odražavala onu u društvu, pošto je Bosna i Hercegovina ostala izuzetno agrarna zemlja bez obzira na veliki talas industrijalizacije i urbanizacije nakon rata. Odmah po završetku rata u Komunističkoj partiji u Bosni i Hercegovini dvije trećine članova su bili seljaci, jedna petina radnici, uz manjinu iz drugih socijalnih struktura. Tri godine kasnije pola članova su seljaci, skoro trećina radnici uz povećan udjel sloja koji se navodi kao intelektualci, a što je zapravo značilo da su završili više od osnovne škole i da se bave neproizvodnim zanimanjima.⁴⁰ Društvene promjene, kao i one unutarpartijske, približiće ove odnose tokom godina, mada partijska struktura neće nikada reflektovati društvo u potpunosti.

Ista je karakteristika i sa nacionalnom strukturom u kojoj su dominirali Srbi u partiji koji su 1946. godine činili vise od dvije trećine članstva. Muslimani su predstavljali jednu petinu, a Hrvati nešto manje od desetine. I ove brojke nisu potpuno pouzdane iz poznatih istorijskih razloga sa zakašnjelim priznavanjem „muslimanske“ nacije, pa se jedan broj opredjeljivao bilo kao Srbi, bilo kao Hrvati. Činjenica ostaje da je u članstvu i organizaciji vlasti nedostajalo učešće Muslimana i Hrvata, adekvatno njihovom sudjelovanju u bosanskohercegovačkom stanovništvu.

³⁸ Borovčanin, Drago, "Komunistička partija Jugoslavije u Bosni i Hercegovini i stvaranje osnova socijalističkog razvoja Bosne i Hercegovine (1945-1948)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijski Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 2, (Institut za istoriju u Sarajevu, Oslobođenje Sarajevo 1990.) str.30

³⁹ Za detaljniju strukturu članova KPJ vidi Borovčanin, ss.30-35

⁴⁰ Za detaljniju strukturu članova KPJ pogledati u: Borovčanin, Drago, "Komunistička partija Jugoslavije u Bosni i Hercegovini i stvaranje osnova socijalističkog razvoja Bosne i Hercegovine (1945-1948)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijski Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 2, (Institut za istoriju u Sarajevu, Oslobođenje Sarajevo 1990.) ss.30-35

U novouspostavljenoj vlasti važna uloga dodijeljena je Narodnom frontu kao organizaciji u kojoj su se trebale ujediniti svi pluralistički pogledi u društvu, te kroz redove ove organizacije djelovati i uticati te čak se i boriti za vlast. U stvarnosti, Narodni front je bio pod patronatom komunista i najveći broj članova je pripadao partiji. Ipak, kao pokušaj privlačenja muslimanskih i hrvatskih masa u redove partije posredstvom Narodnog fronta, organizovan je Glavni odbor Muslimana Bosne i Hercegovine, a ubrzo ga je slijedilo formiranje Hrvatske republikanske seljačke stranke u Bosni i Hercegovini. Obje organizacije su djelovale pod okriljem Narodnog fronta čijim radom se nastojalo izbjegći višepartijsvo. Posebna srpska organizacija unutar fronta nije formirana.

Prilikom izbora koji zvanično nisu bili jednopartijski, lista kandidata komunista na čijem je čelu bio Josip Broz dobila je preko 90.48 odsto glasova u Jugoslaviji. U Bosni i Hercegovini taj procenat je čak bio i izraženiji, pošto je za jedinu preostalu opciju, takozvanu "kutiju bez liste", glasalo svega 4.79 odsto glasača.⁴¹ Tako je definitivno učvršćen jednopartijski sistem koji je u svemu slijedio politiku Sovjetskog Saveza.

Tek kada su donesene neke odluke u Jugoslaviji, bez prethodnih konsultacija sa moskovskim rukovodstvom, te izraženog kulta ličnosti Staljina dolazi do razilaženja jugoslavenskog i sovjetskog komunističkog vođstva. Ovaj sukob mišljenja prerastao je u ozbiljan razdor između Tita i jugoslavenskih komunista na jednoj, te ostatka komunističkog pokreta koji je predvodio Staljin na drugoj strani.

Notorna Rezolucija Informbiroa iz 1948. godine unijela je razdor unutar Komunističke partije Jugoslavije. U Bosni i Hercegovini procenat komunista koji su podržali Staljina i rezoluciju bio je veći nego u većini ostalih dijelova Jugoslavije. Posebno je kritična prema Titu i ostatku partijskog rukovodstva bila sarajevska organizacija komunista, dok je najveći broj "pogrešno opredjeljenih" bio u Trebinju, Mostaru i istočnoj Hercegovini generalno.

Tri ministra i javni tužilac u Bosni i Hercegovini su isključeni iz partije zbog svrstavanja uz Informbiro. Ovome treba pribrojati značajan broj pomoćnika ministara, načelnika odjeljenja i državnih službenika uopšte. Narednih godina proces diferencijacije je nastavljen uz brojne sudske procese, kada su ljudi često bili suoceni s optužnicama za djela o kojima nisu ništa znali. Tokom ratnog i neposrednog postratnog perioda, KPJ je stalno isticala Sovjetski Savez kao uzor koji treba dostići, te Staljina kao vođu kojem se zaklinje i koji se slijedi. Iznenadna promjena u politici partije predvodene Titom dovela je brojne komuniste u nedoumicu. Neki od njih su završili na višegodišnjoj robiji. Politika vođstva bila je usmjerena na dokazivanje valjanosti odluke koja je donesena, te je zauzet još rigidniji stav prema komunističkim dogmama što je dovelo do sistema koji je u praksi bio vrlo sličan sovjetskom, osim što su odluke bile domaće, a ne nametnute iz Moskve. Nametanje poljoprivrednih zadruga seoskom stanovništvu bilo je dio te politike. Većina imovine proglašena je državnom uz centralno vođenu plansku ekonomsku politiku. Propagandni aparat partije postao je još bitniji te su uspjesi i dostignuća radnika veličani i poređeni sa sovjetskim. Tako je bosanski rudar Alija Sirotanović postao slavljen širom Jugoslavije, nakon što je porazio sovjetskog rudara Alekseja Stahanova u broju iskopanih tona uglja.

Socrealistička stvarnost tog perioda upotpunjena je školskim sistemom o kojem se partija također zdušno starala. Veliki broj nepismenih u Bosni i Hercegovini predstavljao je

⁴¹ Borovčanin, Drago, "Komunistička partija Jugoslavije u Bosni i Hercegovini i stvaranje osnova socijalističkog razvoja Bosne i Hercegovine (1945-1948)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijski Savez komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 2, (Institut za istoriju u Sarajevu, Oslobodenje Sarajevo 1990.) str.40

opšti problem daljeg razvoja društva, te su napor i skoncentrisani na obrazovanje velikog broja učitelja koji bi mogli pomoći opismenjavanju naroda. U Sarajevu su osnovani prvi fakulteti pošto prije rata u Bosni i Hercegovini nisu postojale visoke škole van vjerskih institucija, s jedinim izuzetkom Šumarskog fakulteta koji je prestao s radom neposredno pred rat. Ovo su bili glavni postratni tokovi djelovanja Komunističke partije Jugoslavije u procesu razvoja i obnove bosanskohercegovačkog društva.

U novembru 1948. godine došlo je do partijske reorganizacije te je osnovana Komunistička partija Bosne i Hercegovine što je bio zapravo završetak procesa koji je počeo još prije rata osnivanjem komunističkih partija Slovenije i Hrvatske, te kasnijim istim vidom organizovanja u ostalim republikama. Sekretar je ostao i dalje Đuro Pucar, a Politbiro je bio najviše izvršno tijelo. Na ovaj način, dodatno je istaknuta jednakost Bosne i Hercegovine s ostalim republikama te donekle potvrđena samostalnost partijske organizacije, iako je u stvarnosti u Beogradu ostalo rukovodstvo KPJ s Josipom Brozom na čelu čije su odluke slijedile republičke organizacije. U cijeloj zemlji etatizam i razvijeni birokratizam su postajali sve izraženiji.

Ideološke promjene su bile neminovne ukoliko se željela sačuvati masovna podrška sistemu vlasti i Komunističkoj partiji. Rigidnost sistema tokom neposrednog postratnog perioda potrebno je staviti u istorijski kontekst i uporediti s alternativom koja je bila čisti staljinizam. Učestalo oštvo razračunavanje s političkim neistomišljenicima sasvim sigurno je bilo nedemokratsko i protivno osnovnim postulatima ljudskih prava, ali je istovremeno očuvana mogućnost samostalnog razvoja i stvaranja uslova za demokratizaciju. Zbog toga je rukovodstvo 1950. godine počelo sa promjenama proizvodnih i društvenih odnosa uvođenjem radničkog samoupravljanja. Na ovaj način rukovodstvo je pokušalo pronaći treći put, koji bi se razlikovao i od sovjetskog modela na Istoku i od kapitalističkih odnosa u proizvodnji i društvu na Zapadu.

Tokom pedesetih godina dolazi do značajnih promjena na ideološkom planu kako na saveznom nivou, tako i u Bosni i Hercegovini. Komunistička partija je postala Savez komunista 1952. godine. Ova promjena odražavala je pokušaj ideološkog pomjeranja od staljinističkog implementiranja ideje o socijalnoj pravdi ka izvornim idejama Karla Marxa i Friedricha Engelsa. Istovremeno, pokušalo se organizovanjem samoupravljanja udaljiti partiju od države, promijeniti sistem vlasništva podsticanjem društvenog ispred državnog i privatnog. Teoretskim davanjem vlasti članovima društva pokušalo se odvojiti partiju od države: u praksi se to ostvarivalo na drugačiji način te su birokratizovana rukovođenja preduzećima i institucijama zamijenila direktno centralizovano vladanje organa partije.

Ideolozi socijalizma su bili svjesni ovih problema, što je vidljivo i iz njihovih istupa tokom pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog vijeka. Reforme su nastavljene u ovom periodu, jer se sistem nastojao približiti "radnom čovjeku i građaninu" kako je fraza često glasila. To je značilo uvođenje komplikovanijeg sistema upravljanja privredom te još složenijeg teritorijalnog organizovanja republike. Teoretska dostignuća privukla su izvjestan broj sociologa sa Zapada, te simpatije ljevičarski opredijeljenih partija jer je u praksi konačno viđena mogućnost transformacije ka socijalističkom društvu bez staljinističkog sistema vlasti.

Ipak, uočljivo je da je praksa još od samih početaka reformističkih kretanja u partiji bila drugačija od teoretskih zamisli. Nakon ustavnih promjena tokom 1963. godine,

održani su izbori u Bosni i Hercegovini na koje je izaslo 93.1 posto birača, od kojih je za predložene kandidate glasalo 98.8 posto glasača.⁴² Propaganda je ovo predstavljala kao dokaz opredijeljenosti građana za socijalističke društvene odnose, iako je očito da skoro stopostotni izlazak i glas za partiju nije mogao biti tumačen kao socijalistički oblik demokratije. Sistem, znatno reformisan i značajno drugačiji od drugih socijalističkih modela, u praksi je ostao totalitaran bez obzira na pokušaje rukovodstva da ga reformiše i demokratizuje. Krajem pedesetih godina počinju prvi radnicki štrajkovi, što s jedne strane ukazuje na prisutnost nezadovoljstva među dijelom radništva, ali istovremeno je dokaz demokratizovanja sistema vlasti jer ljudi, očito je, više nisu bili u bojazni da iskažu bunt.

Promjene su inicirane i u načinu organizovanja srodnih društveno-političkih organizacija. Tako je 1953. godine Narodni front postao Socijalistički savez radnog naroda. Narodna omladina je deset godina kasnije preobražena u Socijalističku omladinu. Sindikat je nastavio sa svojim djelovanjem, ali je problem u njegovom funkcionisanju bio što je deklarativno predstavljao radničke interese, dok je istovremeno imao ulogu zaštite sistemskih interesa. Nekadašnji partizani imali su sopstvenu, vrlo uticajnu organizaciju koja je povremeno iskazivala donekle različita mišljenja od Saveza komunista: sistem je, međutim, ostao uistinu jednopartijski.

Nasljeđena zaostalost bila je glavni problem u Bosni i Hercegovini i nakon perioda neposredne obnove ratom razorene zemlje. Partijska aktivnost bila je od velikog značaja, ali se takođe uvidjelo da su dodatne reforme u privredi neophodne da bi se sustigle ostale federalne jedinice u Jugoslaviji, gdje su tokom šezdesetih generalno provođene značajne privredne i političke reforme.

U Bosni i Hercegovini pokušalo se ukrupnjavanjem preduzeća, što je vidljivo iz činjenice da su, na ovaj način oformljene velike organizacije, Energoinvest, Unis, Šipad i Rudarsko-metalurski kombinat Zenica tokom narednog perioda redovno bile među deset najvećih preduzeća u Jugoslaviji. Na čelu ovih ekonomskih giganata bili su provjereni partijski kadrovi, koji su osim privrednih odluka u interesu sopstvenih preduzeća provodili i partijske otvaranjem fabrika u zabačenijim dijelovima Bosne i Hercegovine, ne bi li zadržali stanovništvo u manjim mjestima i učinili konkretne korake ka progresu zaostalih dijelova zemlje.

Članstvo u Savezu komunista Bosne i Hercegovine raslo je tokom šezdesetih, ali znatno sporije nego u prethodnom periodu. U 1960. godini bilo je 123.598 članova, da bi sedam godina kasnije ova brojka bila veća za svega nešto više od sedam hiljada novih članova.⁴³ Naredna, 1968. godina, donijela je velike društvene promjene i masovne proteste mladih, prvenstveno studenata, u mnogim zapadnim zemljama ali ponegdje i na istoku. U Jugoslaviji su najzapaženije bile studentske demonstracije u Beogradu i nasilna intervencija policije, ali zapažene su bile i demonstracije studenata u Sarajevu.

Neki od vođa postaće godinama kasnije uticajni u zahtjevima za demokratsku transformaciju drustva. Međutim, bitno je zapaziti da dugoročno, ovi mladi ljudi nisu izgubili mogućnost napredovanja što govori o bitnoj promjeni partijske politike i prihvatanju

⁴² Vidi detaljnije u: Perazić, Stanko, "Komunistička partija, odnosno Savez komunista Bosne i Hercegovine u periodu uvođenja i afirmacije radničkog samoupravljanja (1950-1964)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijski Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 2, (Institut za istoriju u Sarajevu, Oslobođenje Sarajevo 1990.) str.137

⁴³ Trnka, Kasim, "Savez komunista Bosne i Hercegovine u izgradnji i razvoju socijalističkog samoupravljanja (1964-1984)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijski Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 2, (Institut za istoriju u Sarajevo, Oslobođenje Sarajevo 1990.) str.192

mogućnosti različitog mišljenja. Sistem u Jugoslaviji, a samim time i u Bosni i Hercegovini, bio je i dalje nedemokratski, sa jednom partijom koja je rukovodila svim zbivanjima u društvu, ali akademski analitičari upozoravaju na vrlo bitne razlike u odnosu na ostale totalitarne sisteme, pa tako ovaj model opisuju kao "meki totalitarizam".⁴⁴

Rad na suzbijanju takvih pojava ogledao su u promjeni metoda pa se nastojalo uključiti u redove Saveza komunista što veći broj mladih ljudi, te je samo u drugoj polovini 1968. godine primljeno novih 26.494 članova u Bosni i Hercegovini. Ovo omasovljenje bilo je samo kratkotrajno i tokom naredne četiri godine skoro dvadeset hiljada članova napustilo je SK BiH.⁴⁵

Nacionalna struktura članstva tokom šezdesetih promijenila se tako da je bliže odražavala odnose stanovništva iako ne potpuno. Naročito je uočljiv nedostatak adekvatnijeg učešća Hrvata u članstvu, kojih je bilo svega oko 11 posto dok je oko 20 posto žitelja Bosne i Hercegovine bilo hrvatske nacionalnosti. U ukupnom broju komunista, Muslimani su činili oko 28 posto, a u stanovništvu skoro 40 posto. Dominacija Srba u članstvu je donekle smanjena na oko 53 posto članova, dok su činili nešto ispod 40 posto stanovnika.⁴⁶

Članstvo nije održavalo stanje u društvu, ali rukovodstvo jeste: iako se u istorijama partije zvanično ne pominju ovakvi podaci, na osnovu njihovih imena i drugih izvora jasno je da se o etničkoj ravnopravnosti na vrhu vodilo računa. U najužem rukovodstvu Saveza komunista Bosne i Hercegovine 1965. godine bila su tri Srbina, dva Muslimana i dva Hrvata, dvije godine kasnije bilo je pet Muslimana, četiri Srbina i dva Hrvata, a 1974. godine na vrhu su bila tri Hrvata, dva Srbina i dva Muslimana.⁴⁷ Sistem etničkih kvota nije bio strogo nametnut, ali se vodilo računa o ravnopravnoj zastupljenosti koja se ogledala u rukovodećoj strukturi.

Strukturno se Savez komunista mijenjao tokom šezdesetih pa je 1966. godine ustanovljeno Predsjednistvo Centralnog komiteta i Izvršni komitet, te funkcije predsjednika i sekretara na koje su došli Cvijetin Mijatović i Branko Mikulić koji je već godinu kasnije napustio partijsku dužnost zbog imenovanja na čelo vlade Bosne i Hercegovine. U ovom periodu, na vodeća mjesta dolazi generacija koja nije učestvovala u ratu osim kao omladinski aktivisti ili simpatizeri. Njihov partijski staž nije sezao u predratni period i obrazovanje nisu stekli u zatvorima, kao starija generacija rukovodilaca već u poratnim prilikama na tek oformljenim visokim školama.

Novo rukovodstvo je, kao i staro, insistiralo na politici bratstva i jedinstva, ali i na većoj samostalnosti Republike, što ranije nije bio slučaj. Bosna i Hercegovina je posljednja krenula u razvijanje samoodržive ekonomije, što su ostale republike već odavno provodile. Komunistički ideali o internacionalizmu ratne generacije rukovodilaca, drugdje su bili prevazideni dok su se najduže zadržali u sarajevskom rukovodstvu, što je, pak, za posljedicu imalo usporavanje

⁴⁴ Vejvoda, Ivan, "Yugoslavia 1945-91: From Decentralization Without Democracy to Dissolution" u Dyker, David i Vejvoda, Ivan (ured.), "Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth" (Longman, London 1996) ss.23-24.

⁴⁵ Trnka, Kasim, "Savez komunista Bosne i Hercegovine u izgradnji i razvoju socijalističkog samoupravljanja (1964-1984)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijska Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 2, (Institut za istoriju u Sarajevo, Oslobođenje Sarajevo 1990.) str.192

⁴⁶ Trnka, Kasim, "Savez komunista Bosne i Hercegovine u izgradnji i razvoju socijalističkog samoupravljanja (1964-1984)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijska Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 2, (Institut za istoriju u Sarajevo, Oslobođenje Sarajevo 1990.) str.192

⁴⁷ Na osnovu iznesenog u: Trnka, Kasim, "Savez komunista Bosne i Hercegovine u izgradnji i razvoju socijalističkog samoupravljanja (1964-1984)" u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijska Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 2, (Institut za istoriju u Sarajevo, Oslobođenje Sarajevo 1990) ss. 179-279

razvoja i konsekventno ekonomske probleme. Stoga je početkom sedamdesetih godina inaugurisana nova politika ravnopravnosti Bosne i Hercegovine sa ostalim republikama.

Neophodna dugoročna stabilnost ostvarena je čvrstom kontrolom nad državom i društvom. Zbog izuzetno negativnih iskustava tokom Drugog svjetskog rata i nacionalnog sukoba kao jedne od posljedica, etnička pitanja su bila nesumnjivo vrlo važna i dobila su svoj izraz u vladajućoj ideologiji Saveza komunista Bosne i Hercegovine. Način na koji su ovi problemi riješavani učinio je sarajevsko vođstvo vrlo popularnim kod Tita čija je vlast u Jugoslaviji bila neprikosnovena i koji je ostao jedan od rijetkih integrirajućih faktora u državi. Strani analitičari opisuju ovaj period kao period u kojem je sve zapaženija “manifestacija ekonomskog nacionalizma, posebno u Hrvatskoj i Srbiji”.⁴⁸

Za očuvanje ekonomskog jedinstva Bosne i Hercegovine dva su se faktora pokazala odlučujućim u ovom periodu. Prvi je bio Josip Broz, dok je drugi bio Savez komunista Bosne i Hercegovine odnosno njegovo rukovodstvo. Način funkcionisanja drugih republika bio je slijeden i u Sarajevu, ali je za Bosnu i Hercegovinu jednakovo važno bilo i političko jedinstvo na nivou Federacije. Mikulic i ostatak nove generacije političara na čelu Bosne i Hercegovine stekli su kredibilitet kod Tita u Beogradu, dok su kod kuće nametnuli čvrstu kontrolu društva. Ispoljeni titoizam uživao je generalnu podršku iako je teško provjeriti iskrenost ovih osjećaja zbog čvrste kontrole državnog aparata nad društvom. Ipak ispoljavanje zadovoljstva prilikom masovnih manifestacija povodom praznika i specijalnih dodgađaja treba poslužiti kao dokaz ovom viđenju, jer нико prisilno nije prisustvovao ovako režiranim manifestacijama, niti je snosio neke posljedice zbog eventualnog odsustva.

U susjednoj Hrvatskoj tokom 1971. godine dolazi do masovnog pokreta koji je kolokvijano nazivan “Hrvatsko proljeće” i koji je postao najznačajniji izazov vlasti Saveza komunista, pošto je i dio rukovodstva učestvovao u ovom izraženo nacionalnom programu. U Bosni i Hercegovini nije bilo izraženijih incidenata tokom ovog perioda, iako su neke od vođa dešavanja u Zagrebu bili porijeklom iz Bosne i Hercegovine. Dio hrvatskog rukovodstva je smijenjen. U Srbiji je također došlo do promjene nekih čelnih ljudi, zbog idejnih mimoilaženja s deklarisanom politikom Josipa Broza i najužeg rukovodstva.

Rukovodstvo u Bosni i Hercegovini bilo je monolitno. Funtcioneri na vrhu piramide vlasti su bili različitog etničkog porijekla, ali nisu bili etnički lideri. Jedna od osnovnih karakteristika je bio njihov kosmopolitizam. Nacionalna politika provođena je vrlo pažljivo, pa nikada nije navođeno koje nacionalnosti treba da bude sljedeći predsjednik Centralnog komiteta. Moguća dominacija bilo koje etničke grupe sprečavana je nikada objavljenim pravilima o “nacionalnom ključu”, koji se nastojalo uvijek poštovati. U javnost nikada nisu dospjeli podaci o nekom sukobu na etničkoj osnovi unutar najvišeg političkog vođstva. Monolitnost rukovodstva prenosila se na jedinstvo stanovništva. Ta politika inaugurisana je u ratu kada je ZAVNOBIH kao vrhovno zakonodavno tijelo definisao Bosnu i Hercegovinu kao “ni srpsku, ni hrvatsku ni muslimansku, već i srpsku, i hrvatsku i muslimansku. Ona će biti slobodna i bratska država u kojoj će biti zagarantovana puna ravnopravnost svih Srba, Muslimana i Hrvata”.⁴⁹

⁴⁸ Lederer, Ivo, “Nationalism and Yugoslavs” u Sugar, P. i Lederer, I., (ured.) “Nationalism in Eastern Europe” (University of Washington Press, Seattle 1969) str.437

⁴⁹ Morača, Pero, “Komunistička partija u periodu prelomnih zbivanja 1943. godine” u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tončić, et al., “Istorijska knjiga Saveza komunista Bosne i Hercegovine” knjiga 1, (Institut za istoriju u Sarajevu, Oslobođenje Sarajevo 1990.) str.330

Najveći izazov ovoj politici zbio se u junu 1972. godine kada je iz inostranstva ubaćena teroristička grupa hrvatskih nacionalista u zapadni dio centralne Bosne s namjerom da podigne ustanak pretežno hrvatskog stanovništva. Podrška je, međutim, izostala što govori o snazi sistema, ali i mogućem strahu kod dijela naroda da se usprotivi sistemu kada mu se pružila prilika. S druge strane, činjenica je da se nacionalizam stvarno razvio u Bosni i Hercegovini tek kao posljedica politike u Jugoslaviji tokom drugog dijela osamdesetih godina.

Potpun neuspjeh ove terorističke grupe obilježen je njihovim zarobljavanjem ili eliminisanjem. Dok je rukovodstvo partije označilo eliminisanje ove grupe sopstvenim uspjehom te društva generalno, usamljeni glasovi kritike došli su iz krugova nekadašnjih partizana. Tako je Čedo Kapor ustvrdio "da se čitava republika mobilisala da uhvati dvadeset ljudi. Kao da je svaki od njih imao po deset tenkova i dvadeset aviona" što je rezultiralo isključenjem ovog borca Španskog građanskog rata iz redova Saveza komunista.⁵⁰ Jedan drugi partizan, Avdo Humo, također je bio kritičan prema dometima čelnika u Bosni i Hercegovini tvrdeći da "nam nacionalizam kuca na vrata, a mi o tome govorimo samo na nivou propagande".⁵¹ Još dvojica nekadašnjih partizana uputili su oštре riječi kritike rukovodstvu, aludirajući na to da od aktualnih lidera "na demokratskim izborima nijedan ne bi bio izabran".⁵²

Ovi revolucionari, bez obzira na sopstveni ratni i poratni kredibilitet nisu dobili podršku u javnoj raspravi koja je uslijedila i izbačeni su iz Saveza komunista. Partijski sistem u ovom slučaju pokazao je istinski način funkcionisanja, koji se temeljio na slijedenju uputa s vrha. Drugačije nije moguće shvatiti činjenicu da je nakon istupa Branka Mikulića, svih 90 članova Centralnog komiteta koji su učestvovali u raspravi o slučaju kritički nastrojenih revolucionara podržalo njegove stavove i isključenje četvorke iz članstva. Kada je krajem osamdesetih došlo do reforme unutar Saveza komunista i demokratizacije, ova četvorica su rehabilitovana i ponuđeno im je članstvo u partiji.

Tokom prve polovine sedamdesetih teku i ustavne reforme koje kulminiraju novim Ustavima, saveznim i republičkim 1974. godine. Glavnina rada komunista bila je u procesu dogovaranja, objašnjavanja i donošenja novih ustava. Ustanovljenu međunacionalnu ravноправност rukovodstvo Savez komunista je pojašnjavalo time da "Hrvati i Srbi – kao sastavni dio hrvatske odnosno srpske nacije, njihove kulture – grade svoju državnost i svoju ravноправnost u BiH zajedno s Muslimanima, i da nisu ničija provincija". Ovakav položaj zagarantovan Ustavom iz 1974. godine i prethodnim ustavnim promjenama s kraja sedmdesetih i početka sedamdesetih godina u potpunosti je uspostavio "u svemu ravноправan tretman Muslimana kao naroda".⁵³

Istog je stava bio i Džemal Bijedić, navodeći da "prije svega treba podvući da je Bosna i Hercegovina mnogonacionalna republika", dodajući da "u okvirima Bosne i Hercegovine sva tri naroda nalaze slobodan prostor za svoje ispoljavanje i za međusobnu saradnju".⁵⁴ Tito je bio istog mišljenja, tvrdeći da su komunisti "Ustavom i zakonom onemogućili svako sijanje

50 Nin, Beograd, 08.01.1989. str.31

51 Nin, Beograd, 25.12.1988. str.18

52 Osman Karabegović na sastanku rukovodstva sa članovima Savjeta federacije; kasnije feljtonizirano u: Nin, Beograd, 25.12.1988. str.17. Četvrti revolucionar koji je kritikovao rukovodstvo bio je Hajro Kapetanović

53 Kurtović, Todo, "Komunisti i nacionalne slobode", (Oslobodenje, Sarajevo 1975) str.363

54 Bijedić, Džemal citiran u: Bogetić, Ljubinka i Đurović, Dragoljub, (ured.), "Istorija i praksa SKJ", (Književne novine, Beograd 1984) str.72

šovinizma i nacionalne mržnje, naročito na vjerskoj bazi”.⁵⁵ Tako je Bosna i Hercegovina potvrđena kao “politički i društveni oblik međusobne povezanosti i ravnopravnosti Hrvata, Muslimana i Srba...”.⁵⁶

Ustavne promjene slijedile su reforme u privrednom organizovanju. Zakon o udruženom radu usvojen je 1976. godine. Za ovaj novi način organizovanja privrednih organizacija mislilo se da predstavlja teorijski vrhunac mogućeg unaprijeđenja sistema samoupravljanja i da će zapravo predstavljati vrhunac podruštavljanja uprave i vlasništva nad preduzećima i sredstvima za rad te da će tako ostvariti najpravednije proizvodne odnose u bilo kojem društvenom sistemu.

Tokom ovog perioda nove klasno-socijalne značajke Saveza komunista pokazale su opadanje učešća radnika i seljaka u ukupnom članstvu, a porast inteligencije što je bilo protivno dogmatskim ideološkim shvatanjima o prvenstveno radničkoj partiji, ali je ukazivalo na evoluciju partije čije su ideje postale privlačnije obrazovanijem dijelu stanovništva. Nacionalna struktura također se promijenila. U 1984. godini učešće Srba u partiji palo je sa 54.6 procenata na 42.1, dok su u stanovništvu činili 32.02 procenta. Broj Muslimana u partiji porastao je sa 27.8 na 34.6 posto, čime se približio njihovom udjelu u (39.52) bosanskom stanovništvu. Hrvati su činili 18.38 procenata stanovništva Bosne i Hercegovine, ali i dalje samo 11.3 posto komunista.⁵⁷

Kriza, prvenstveno ona ekomska, odražavala se i na odnos prema partijskom rukovodstvu i ideologiji. Neophodno je napomenuti da je ekomska kriza imala globalni karakter, te da je transformacija ekonomije na Zapadu bila rukovodena tržištem što je za posljedicu imalo rast nezaposlenosti. Socijalističke zemlje odražavale su zaposlenost nauštrb tržišnog poslovanja, što je dugoročno dovelo do odlaganja konačne transformacije proizvodnih odnosa. U Bosni i Hercegovini, kao i u Jugoslaviji uopšte, nezaposlenost je rasla iako tržisni odnosi nisu potpuno transformisani. Jedna od posljedica bila je i neaktivnost znatnog dijela članstva partije koja se svodila na samo povremeno prisustvovanje sastancima.

Josip Broz je umro 1980. godine što je ponukalo brojne strane analitičare da predvide brzu propast zemlje i međunarodne sukobe. Bosna i Hercegovina je bila posebno naglašena u tim studijama. Stoga je izuzetno uspješna organizacija Zimskih olimpijskih igara u Sarajevu 1984. godine iznenadila svijet. Partijska propagandna djelatnost je bila vrlo važna, ali pošto je cijeli svijet zapravo pratio organizaciju nije bilo moguće iskretanje istine. Stoga je uspješna organizacija predstavljena u svjetskim medijima kao rezultat snažne partijske organizacije u Bosni i Hercegovini. Vodeći svjetski magazin je naveo da je ideja “čini se, pokazati marksizam na djelu i zaraditi gomilu para i to su ideje koje se međusobno ne isključuju”.⁵⁸

Ovaj period donio je značajne uspjehe nakon dužeg perioda krize. Bosanskohercegovačko rukovodstvo učvrstilo je sopstveni položaj u republici. Imali su olimpijske uspjehe iza sebe, a politikom čvrste ruke onemogućeni su bilo kakvi međunarodni incidenti. Svaki skup ili izjavu koja je mogla biti protumačena kao nacionalistička pratili su sudski procesi što je često tumačeno kao politika čvrste ruke. Čak se slična ocjena mogla čuti i u vrhu

⁵⁵ Josip Broz u razgovoru s predstvincima američkih crkava citiran u: Zgodić, Esad, “Titova nacionalna politika”, (SDP BiH, Sarajevo 2000) str.283

⁵⁶ Pozderac, Hamdija, “Državnost i nacionalnost BiH”, (Pravni Fakultet Bihać, 2008) str.331

⁵⁷ Trnka, Kasim, “Savez komunista Bosne i Hercegovine u izgradnji i razvoju socijalističkog samoupravljanja (1964-1984)” u Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tončić, et al., “Istorijska Saveza komunista Bosne i Hercegovine” knjiga 2, (Institut za istoriju u Sarajevo, Oslobođenje Sarajevo 1990.) str.236

⁵⁸ Newsweek, međunarodno izdanje, 13.02.1984., str.27

bosanskohercegovačke partije opisom da su “ponekad, imali i oštire akcente u borbi protiv svega što se suprotstavlja sistemu...”⁵⁹ Na taj način osigurana je stabilnost u republici te je prestiž rukovodstva i na saveznom nivou porastao. Tako je sredinom osamdesetih, zahvaljujući domaćim uspjesima i kadrovskom spletu okolnosti, veći nego uobičajeno broj članova Saveza komunista Bosne i Hercegovine zauzeo ključne pozicije u Beogradu.

Međutim, ovi uspjesi pokazali su se kao kratkotrajni zbog opšte, svjetske ekonomске krize koja je prisilila na prestrukturiranje privrede u čemu su zemlje s komunističkim sistemima pokazale nedovoljnu fleksibilnost. Nije postojala ni politicka volja da se dozvoli otpuštanje radnika, jer to bi se protivilo osnovama socijalističke ideologije te je izlaz iz krize postajao sve neizgledniji. Mikulićev veliki uspjeh sa Olimpijskim igrama naveo je ostatak Jugoslavije da u njemu potraži spas te je on preuzeo saveznu vladu 1986. godine. Njegova politika “programirane inflacije” nije donijela kratkoročne rezultate, te je nakon dvije godine rada u uslovima podijeljenosti interesa u Federaciji, njegova vlada podnijela ostavku koncem 1988. godine. Gotovo istovremeno, ozbiljniji udarac rukovodstvu Bosne i Hercegovine donijela je afera Agrokomerc koja je nastala kao posljedica “specifičnih oblika korupcije koji su se pojavili” te “predstavljali vjerovatno jedinstvenu mješavinu degenerisanog komunizma i tradicionalne lokalne... politike.”⁶⁰

Ovaj slučaj je očigledna posljedica spoja svjetske ekonomске krize i njenih manifestacija, te lokalnog političkog uticaja na ekonomiju. Monolitno rukovodstvo partije po prvi puta se podijelilo, ali ne po etničkim osnovama, iako je i taj kontekst skandala također bitan. Veći broj smjenjenih rukovodilaca je bio muslimanske nacionalnosti, ali je cijeli kraj Cazinske krajine nastanjen pretežno muslimanskim življem te je stoga i logično da je najveći broj uključenih u aferu na nižem nivou bio muslimanske nacionalne pripadnosti.

Najuže rukovodstvo SK BiH u potpunosti je shvatalo ozbiljnost problema i uglavnom je uspjelo zadržati dobre međuetničke odnose unutar svojih redova. U cijelom slučaju, bitno je zapaziti izvjesnu zluradost, barem medijsku, u susjednim republikama jer višegodišnji uspjesi bosanskohercegovačke partije stvorili su animozitet među nekim od njihovih kolega u Federaciji. Stoga je zanimljivo opažanje situacije u Bosni i Hercegovini, u kojoj je državno-politički vrh “stvorivši oriške SOUR-e u BiH” na čije čelo je postavio probrane kadrove “koji su bili poslušni, no čini se i sposobni” zapravo ostvario u praksi sistem koji “je funkcionirao gotovo besprijeckorno” i zasnivao se “na uspešnosti tog modela i na sarajevskoj školi medijskog šarma” čime se “proizvodila nova bosanskohercegovačka samosvijest”. Ova analiza ispravno je zaključena činjenicom da “je Agrokomerc uzdrmao sve”.⁶¹

Afera je imala svoje šire aspekte koji su se prvenstveno i najbrže odrazili u zapadnoj Bosni gdje je lokalna ekonomija postala prva žrtva. Ostatak republike je slijedio, ali i nezapamćene kadrovske promjene koje su se primarno odrazile na politiku partije na samom kraju osamdesetih i tokom perioda opšte demokratizacije društva. Studenti demonstriraju po prvi put od kraja šezdesetih godina, rudari, radnici širom republike, svi segmenti društva pokazuju nezadovoljstvo što dodatno otežava položaj partije.

Ekonomска stagnacija i recesija postale su opšte pojave u društvu o čemu je narod

⁵⁹ Kurtović, Todo, “Komunisti i nacionalne slobode”, (Oslobođenje, Sarajevo 1975) str.466.

⁶⁰ Dyker, David, “The Degeneration of the Yugoslav Communist Party as a Managing Elite – A Familiar East European Story” u Dyker, David and Bejvoda, Ivan, (eds.) “Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth” (Longman, New York 1996) ss.55-56

⁶¹ Jajčinović, Milan u Danas, Zagreb, 12.07.1988., str.22

imao potpune informacije pošto je najednom sistem medija u Sarajevu skoro u potpunosti liberalizovan. Nakon pomalo stihiskog ostvarenja slobode štampe, ostatak društva također je značajno demokratizovan. Savez komunista jedno vrijeme bio je obuzet sopstvenom ulogom i kadrovskim politikama, tokom kojih je gotovo cijelokupno rukovodstvo napustilo položaje otvorivši prostor za novu, znatno mlađu generaciju koja je djelimično bila opredjeljena za potpunu demokratizaciju društva. Na izvjestan način, uvođenjem unutarpartijskih izbora s više kandidata, Savez komunista je prvo sebe demokratizovao, pa potom pokušao isto učiniti i u Bosni i Hercegovini.

Međutim, neki retrogradni dijelovi prethodne garniture opstali su skoro nepromijenjeni još jedan period. Ovo se prvenstveno može reći za bezbjednosni aparat s kojim je čak i dio novog demokratskog rukovodstva Saveza komunista povremeno dolazio u sukob. Napuštanje dijela članstva postaje novi fenomen. Tokom prve polovine 1987. godine partiju je napustio 2201 član. Trend se nastavio do formiranja novih partija. U međuvremenu je više od 1000 sela ostalo bez partijske organizacije što je značilo da je jedna petina sela u Bosni i Hercegovini ostala izvan svakog zvaničnog uticaja.⁶²

Sve prisutnije javno nezadovoljstvo partijom dovelo je do unutrašnjih sukoba, a dio rukovodstva je sve otvoreniye zagovarao demokratski sistem i potpunu transformaciju Saveza komunista u socijaldemokratsku partiju u čemu su bili samo djelimično uspješni zbog otpora ostataka stare vlasti. Ni okolnosti u susjedstvu nisu pogodovale reformističkom krilu u Sarajevu zbog rastućeg nacionalizma u Srbiji, gdje je skoro potpuno dezavuisana politika bratstva i jedinstva, koju je zastupalo sarajevsko rukovodstvo. Uprkos izuzetnom pogoršanju međunacionalnih odnosa u Jugoslaviji, u ovom periodu još uvijek nema značajnijih incidenata u Bosni i Hercegovini.

Sistem, iako ozbiljno oslabljen još uvijek je bio prejak za nacionalističke izazove. Ovo je istovremeno i dokaz da skrivene etničke podjele i mržnja nisu bili rasprostranjeni u društvu. Nakon što je nova srpska politika uspjela da se nametne u većini istocnog dijela Jugoslavije, pokušali su organizacijom masovnih protesta u Bosni i Hercegovini instalirati rukovodstvo koje bi im bilo blagonaklono. Pokušajem održavanja mitinga u Jajcu, rodnom mjestu druge Jugoslavije, uznenimira bi se međunacionalna situacija u Bosni i Hercegovini. Predsjedništvo Centralnog komiteta uspjelo je odbraniti suverenost republike političkim sredstvima. Smatrali su da se "u Bosni i Hercegovini ne može dati podrška organizovanju političkih skupova na etničkoj osnovi" što se pokazalo istorijski tacnim.⁶³

Ideološke razlike između republičkih partija postajale su sve izraženije, ali su se i vanpartijski izazovi počeli sve jasnije izražavati s pozicija bitno različitih socijalističkoj ideologiji. Stoga je Savez komunista pokušao "iz taktičkih razloga da sačuva postojeći politički sistem zalaganjem za 'pluralizovanje iznutra'".⁶⁴ Na taj nacin zapravo su prihvacene razlicite političke ideje ali sistem nije izmjenjen i ostao je jednopartijski. Ovakvim razvojem pogleda dolazi do sve izraženije konfrontacije između radikalnih reformista i tvrdih komunista unutar partije.

Zbog opisanih događaja, kako u Bosni i Hercegovini, ali i u Jugoslaviji te istočnoj Evropi, došlo je do stvaranja vakuma vlasti što je pomoglo hijerarhijski uspon nekih reformski

62. Sjednica CK SK BiH, 25.12.1987

63. Saopštenje Predsjedništva CK SK BiH, citirano u Danas, Zagreb, 06.09.1988.

64. Goati, Vladimir, "The Challenge of Post-Communism" u Seroka and Pavlović, (eds.) "The Tragedy of Yugoslavia" (M.E. Sharp, Inc., Armonk, New York 1992) str.6

orientisanih članova Saveza komunista. Tako je manja grupa demokratski orientisanih političara napredovala unutar partijske hijerarhije.⁶⁵ Došlo je i do javnog iskazivanja različitih stavova članova iste partije čime je zapravo predočena mogućnost demokratizacije Saveza komunista i ideološkog preusmjeravanja prema socijaldemokratskoj ideji. Ovim promjenama doprinijela je i činjenica da je većina novih partijskih funkcionera izabrana između više kandidata za istu poziciju što je bila novost u političkoj praksi i prvi korak ka potpunoj demokratizaciji društva i političkog sistema.

Ovaj korak, međutim, nije bio bez otpora pošto su se još uvijek nastojali provesti kadrovski dogovori sklopljeni daleko od javnosti u kojima je dio starije garde nastojao očuvati uticaj unutar partije i konsekventno unutar vlasti. Tako je uprkos javnoj deklarativnoj podršci Nijazu Durakoviću, da preuzme čelnu funkciju u Savezu komunista Bosne i Hercegovine, rezultat tajnog glasanja među članovima Predsjednistva ove organizacije donio njemu samo jedan glas – pretpostavlja se Durakovićev sopstveni – dok su svi ostali dali prednost prilikom tajnog glasanja pripadniku stare garniture i nekarizmatskom političaru koji je samo prolongirao neophodne promjene.⁶⁶ Potrebna je bila još jedna godina prije nego je došlo do nove promjene na čelu partije, kada je Duraković zaista bio i izabran.

Ovaj primjer potvrđuje teškoće i prepreke koje su objektivno postojale u toku prestrojavanja partijske organizacije i postepenog gubitka uticaja njene dugogodišnje nomenklature koja, iako uzdrmana, još uvijek nije bila potpuno poražena. Konačno, moguće je ustvrditi da je i novi lider donekle pripadao staroj eliti, ali je očito da mu ta elita nije u potpunosti vjerovala, jer je bio spremna na neke promjene u funkcionisanju partije i odustajanju od kontrole nad državnom vlašću. Revizionističko tumačenje istorije može se kritički odrediti i prema ovom rukovodstvu partije, ali je za ondašnje prilike, potkraj osamdesetih godina, ono bilo prilично progresivno.

Slovenija je u Federaciji prednjaciла s politikom liberalizacije i transformacije društva te su prvi obećali i proveli višepartijske izbore. U Srbiji je društvo postalo strogo kontrolisano i izrazito nacionalističko, predvođeno nereformisanim komunistima. Postalo je očigledno da je dogovor o reformi države na saveznom nivou nemoguć: zbog toga su oni koji su se zalagali za demokratiju u Bosni i Hercegovini također naglašavali njen suverenitet.

U tom periodu, petorica poznatih intelektualaca, od kojih su neki bili članovi najviših organa Saveza komunista BiH, zatražili su da se legalizuje sloboda štampe i političkog djelovanja.⁶⁷ Reakcija nekih delegata na Desetom kongresu SK BiH je bila žustra te su čak izneseni zahtjevi za hapšenje predлагаča, do kojeg nije došlo, a inicijativa je prihvaćena u donekle izmijenjenoj formi. Duboke ideološke podjele unutar jedinstvenog Saveza komunista Bosne i Hercegovine sada su bile potpuno vidljive, ali nije došlo do podvajanja u partiji, već je nastavljena unutarpartijska borba za prevlast. Novo rukovodstvo predložilo je da se pokrene inicijativa za podjelu na socijaldemokratsku i komunisticku partiju za šta većina rukovodstva još uvijek nije bila spremna. Osim ovog ideološkog pokusaja diferenciranja unutar partije, u istom periodu dolazi i do pojave diobe na nacionalnoj osnovi među članstvom Saveza komunista, odnosno u bosanskohercegovačkom društvu uopšte. Kada su dva člana šireg rukovodstva SK BiH,

⁶⁵ Najočitije promjene u javnosti predstavljali su izbor Zdravka Greba u CK SKJ, Nijaz Duraković dolazi na čelu CK SK BiH, Zlatko Lagumđžija ulazi u rukovodstvo SK BiH, te još niz mlađih političara dobiva funkcije koje su donedavno bile pažljivo čuvane za "ideoloski podobne".

⁶⁶ Abdulah Mutapčić je izabran tajnim glasanjem na opste iznenadenje javnosti posto se nepodjeljena javna podrška iskazala za Durakov-icévu kandidaturu

⁶⁷ Zdravko Grebo, Tarik Haverić, Ivan Lovrenović, Desimir Medović i Miodrag Živanović

obojica muslimanske nacionalnosti, kritikovala politiku u Srbiji, reakcije čitalaca objavljene u Oslobođenju pokazale su podršku čitalaca Muslimana, dok su im se Srbi protivili. Ovo je bila "sasvim realna slika situacije", a ovaj slučaj je pokazao "koliko se ozbiljno nacionalizam učvrstio".⁶⁸

Međuetnički sukobi se još uvijek nisu događali, ali podjela upravo po etničkim linijama postajala je sve prisutnija u Bosni i Hercegovini tokom posljedne godine jednopartijskog sistema. Politka bratstva-jedinstva više nije bila primjenjiva što je iskazalo i simboličan kraj jednog istorijskog perioda, najdužeg mirnodopskog u savremenoj istoriji Bosne i Hercegovine.

Svi pokušaji komunista da dogovore način reforme Federacije završili su neuspjesno. U takvoj situaciji sazvan je kongres Saveza komunista Jugoslavije tokom kojeg delegati, odnosno republičke delegacije pošto su se delegati prilično uniformno ponašali, nisu pokazali bilo kakav interes za postizanjem kompromisa. Razlike su bile zasnovane na nacionalnim interesima, a rijetko na ideološkim opcijama. Grupa od četiri delegata iz Bosne i Hercegovine je u kriticnom trenutku pokušala, posljednji put predočiti mogućnost mirne podjele Saveza komunista na ideološkoj osnovi što bi konsekventno dalo mogućnost očuvanja zemlje. Ideološka podjela doveća bi do stvaranja dvije partije, tvrde komunističke i liberalnije socijalističke partije koje bi imale mogućnost međurepubličkog povezivanja.⁶⁹ Istoriski je ova inicijativa ostala zabilježena kao "bosanska inicijativa", iako je ideja ponikla u Crnoj Gori čiji se delegati zapravo nisu usudili da javno iznesu ovakve prijedloge.

Prekidom Kongresa i faktičkim raspadom partije na saveznom nivou napuštanje članstva partije, iako brojno i u prethodnom periodu, postalo je masovna pojava. Nespretnе izjave tadašnjeg lidera SK BiH da su, što se njega tiče, onima koji žele da napuste partiju "vrata su širom otvorena" samo su pospješile dodatno napuštanje iz članstva partije prodemokratskih članova.⁷⁰ Komunisti su se različito, reformisali u jugoslavenskim republikama. Bosanskohercegovačka partija je bila suočena sa važnom odlukom i početno se opredijelila za podršku saveznoj vladi, koja je uspješno provodila ekonomske reforme i uživala narodnu podršku zbog odbijanja uplitanja u etničke politike, te je Savez komunista Bosne i Hercegovine pokušao na ovim osnovama reorganizovati preostalo članstvo i steći povjerenje građana.

Ova odluka je, međutim, došla tek nakon prethodnog pokušaja konzervativnijeg dijela rukovodstva da reorganizira sistem u kojem bi i dalje dominirali komunisti. Razlika u mišljenju je bila omogućena i po ovom sistemu, ali je "alternativa" zvaničnoj politici zapravo postala pogrdan izraz korišten u borbi protiv onih članova partije koji su iznosili liberalnije političke stavove. Tako su nova strujanja u Bosni i Hercegovini nakon raspada SKJ videna kroz "alternativu" koju "predstavlja prije svega 'alternativa' u Savezu omladine, i u manjoj mjeri u Savezu komunista," što govori o sve liberalnijoj atmosferi unutar same partije. Nezavisni intelektualci koji po stavovima ili bliskoj prošlosti zapravo nisu bili bitno udaljeni od partije također su spadali u kategoriju "alternative" u ovom periodu.⁷¹ "Alternativa" su zapravo bili pojedinci koji su vršili pritisak na vlast da donese odluke o demokratskim promjenama. Oni se više nisu plašili sistema, niti ih je sistem ugrožavao. Potrebno je istaći da je dio onih koji su

68 Kurspahić, Kemal, "As Long As Sarajevo Exists", (Pamphleteer's Press, Connecticut 1997) str.53

69 Zdravko Grebo, Desimir Medović, Dejan Mastilović i Miloš Jelić

70 Nijaz Duraković na 14. Kongresu Saveza komunista Jugoslavije u Beogradu 1990.

71 Desimir Medović u Danas, Zagreb, 06.02.1990. str.16

tokom posljednje godine uspjeli biti izabrani na talasu reformskih politika, u međuvremenu napustio partiju zbog ličnog razočarenja i opstruiranja neophodnih reformi unutar samog Saveza komunista čime je liberalno krilo partije postalo dodatno oslabljeno.

Nacionalizmi iz susjedstva sve ozbiljnije su ugrožavali opstojnost Bosne i Hercegovine za koju je do tada bila uvriježena tvrdnja da „bez Jugoslavije nema ni Bosne i Hercegovine“. Savez komunista sve naglašenije je isticao sopstvenu nezavisnu politiku i naglašavao identitet Bosne i Hercegovine: tako se po prvi puta mogla čuti izjava jednog od partijskih zvaničnika da Bosna i Hercegovina može opstati nezavisno od Jugoslavije.⁷² Iznenađujući je bio nedostatak javne reakcije na ovu bitnu promjenu politike. Ta nova vrsta politike vjerovatno je sprječila neke urbane i kosmopolitske članove da napuste partiju, ali nije dobila podršku većine.

Drugi problemi prisutni tokom ovog perioda ogledali su se, zbog zbivanja u Federaciji, u etničkoj strukturi članstva koja je postala sve izraženiji problem zbog potpune neprilagođenosti strukturi stanovništva. Vrh partije odgovarao je nacionalnoj strukturi stanovništva, ali članstvo nije. Tako je nakon propalog kongresa savezne partije u članstvu Saveza komunista Bosne i Hercegovine bilo 10.2 posto Hrvata, 17.9 posto Jugoslovena, dok su Muslimani činili 21.9 posto, a Srbi 38 odsto.⁷³

Istovremeno su tenzije rasle između banjolučke organizacije Saveza komunista i sarajevskog rukovodstva. Niko nije spominjao etničke diobe, ali su se ideološka opredjeljenja o mogućnosti nastavka prekinutog kongresa u Beogradu odražavala skoro identično nacionalnim opredjeljenjima članstva. Stoga je znatan dio Srba iskazivao nezadovoljstvo stavovima lidera u Sarajevu o nemogucnosti dogovora s vođstvom srbijanske partije. Ideološki, ova podjela se još uvijek ogledala u većoj bliskosti organizacija banjoluckog kraja takozvanoj tvrđoj struji i s druge strane stavova znatnog dijela sarajevskog rukovodstva bližih socijaldemokratskoj opciji.

U članstvu su dominirali Srbi i mnogi od njih će napustiti partiju tokom narednih mjeseci, naročito u krajevima sa većinskim srpskim stanovništvom. Državu je Savez komunista pokušao demokratizovati udaljavanjem od vladajućih institucija, što je narednih mjeseci dovelo do apsurdne situacije da u jedina parija jednopartijskom sistemu zapravo nema nikakvog uticaja na rad institucija sistema, ali da je istovremeno i sva krivnja za probleme ispostavljena upravo toj partiji. Republički premijer je nešto kasnije čak napustio svoj položaj radi novog na saveznom nivou, što нико nije ni primjetio: to samo po sebi je najupečatljiviji primjer do koje mjere se sistem zapravo raspao.

Nove partije, mnoge organizovane na nacionalističkoj osnovi, su počele s radom i kritikom Saveza komunista za sve propuste Vlade. Na nižem nivou, lokalni čelnici često su otkazivali vjernost rukovodstvu i politici partijskog rukovodstva u Sarajevu, te se priklanjali dominantnom lokalnom političkom mnjenju koje je najčešće bilo nacionalističko. Tako je uticaj Saveza komunista bio osuđen na svim nivoima.

Uprkos očitom opadanju javne podrške, Savez komunista je počevši svoju predizbornu kampanju organizovao masovni miting u centru Sarajeva 25. maja 1990. godine. Na ovaj način pokazalo se da je broj ljudi koji su žestoki protivnici nacionalizma velik, te da najstarija politička partija u zemlji još uvijek uživa masovnu podršku. Uspjeh ovog mitinga mjerio se u praktičnom smislu time što je partija pokazala da je usprkos opadanju članstva i

⁷² Zlatko Lagumđija u emisiji jutarnjeg programa TV Sarajevo u aprilu 1990. citiran u Andelić, Neven, "Bosna i Hercegovina između Tita i rata", (Samizdat B92, Beograd 2005) str.169

⁷³ Ivo Komšić je iznio ove podatke u Oslobođenju sto je prenio Nin, Beograd, 22.04.1990. str.15

očiglednom slabljenju, Savez komunista i dalje raspolagao čvrsto organizovanom partijskom infrastrukturom.

Nekadašnji Socijalistički savez također se pokušao transformisati u moderno organizovanu političku partiju, od čega se na kraju odustalo i stranka se utopila u reformisani Savez komunista – Socijalističku demokratsku partiju, što je bila samo faza u transformaciji od zvanično komunističke partije do socijaldemokratske. Simpatizeri ljevice imali su dodatno iskušenje stvaranjem Saveza reformskih snaga pod patronatom uspješnog saveznog premijera.

Iako su teškoće SK BiH - SDP bile očite svima, zbog vrlo dobre organizacije i tradicije rukovodstvo je svojim izjavama davalо utisak da očekuje pobjedu na izborima. Najčešće su kritikovani "reformisti" koje se smatralо suparnicima dok su nacionalisti bili neprijatelji.⁷⁴ Ovakva politika je razdvojila simpatizere ove dvije stranke i razdor je prijetio da odbije dodatni dio potencijalnih glasača. Stoga se pristupilo sklapanju tajnog „pakta o nenapadanju“. U oktobru 1990. godine u stanu Zlatka Lagumđžije, tajno su se sastali lider reformista Nenad Kecmanović i predsjednik SK BiH-SDP Nijaz Duraković. Ova trojica su dogovorili uzajamna pozdravna pisma lidera za predstojeće velike konvencije obje partije, što je trebalo smiriti tenzije, iako se kasnije pokazalo da niti ta taktika nije mogla promijeniti ishod izbora.

SK BiH – SDP osvojio je svega dvadeset mesta (8.32%) u Skupštini Bosne i Hercegovine na izborima u novembru 1990. godine što je bilo daleko ispod broja glasova tri vodeće nacionalističke stranke, ali je isto tako učinilo partiju daleko najjačom opozicionom strankom u Republici. Reformisti su imali 13 poslanika, dok su Muslimanska bošnjačka organizacija i Liberali imali po dva. Srpski pokret obnove je imao jednog poslanika, ali on je djelovao zajedno s poslanicima SDS, koji je bio drugi po snazi sa 72 poslanika. Jedina jača stranka je bio SDA sa 86 poslanika, dok je HDZ bio treći sa 44.⁷⁵

Na lokalnom nivou rezultati su slijedili sličan obrazac i uglavnom su se podudarali s rezultatima popisa stanovništva. U svega dva grada nacionalisti nisu uspjeli osvojiti vlast: u Tuzli gdje su reformisti bili najjača stranka u antinacionalističkoj koaliciji, te u Varešu gdje je SK BiH – SDP bio najjača stranka. U još jednoj opštini, Novom Sarajevu, SK BiH – SDP je bio najjača stranka, ali su udruženi nacionalisti pomognuti licemjernom MBO koja je tvrdila da nije nacionalistička partija, formirali blok od 51 odbornika nasuprot reformisanim komunistima predvođenom gradjanskim bloku sa 49 mesta u opštinskoj skupstini.⁷⁶

Pored već spomenutih opštih uslova koji su doprinijeli porazu na izborima, članovi rukovodstva navodili su i opšte licemjerje službenika državnih institucija koji su došli na svoje pozicije zahvaljujući članstvu u partiji, a pred izbore potpuno se okrenuli novoformiranim nacionalističkim strankama. Na taj način objašnjiva je tvrdnja da je ranije "SK BiH u Parlamentu imao pet poslanika, ali sada će imati oko dvadeset".⁷⁷ Na istom tragu je i stav da komunisti "posljednje tri godine" nisu bili "stvarno na vlasti" te da su "moralni pobjednici izbora".⁷⁸ Činjenica je da se Savez komunista – Socijalistička demokratska partija transformisao i stvorio demokratski sistem u okviru kojeg su provedeni mirni izbori, koji su demokratskom voljom naroda na vlast doveli nacionaliste.

⁷⁴ Savez reformskih snaga Jugoslavije za Bosnu i Hercegovinu je bio partija federalnog premijera Ante Markovića

⁷⁵ Arnautović, Suad, "Izbori u Bosni i Hercegovini '90: analiza izbornog procesa", (Promocult, Sarajevo 1996) ss.103-107

⁷⁶ Arnautović, Suad, "Izbori u Bosni i Hercegovini '90: analiza izbornog procesa", (Promocult, Sarajevo 1996) ss.117-122

⁷⁷ Ivo Komšić u Oslobođenje, Sarajevo, 05.12.1990. str.6

⁷⁸ Nijaz Duraković u Oslobođenje, Sarajevo, 08.12.1990. str.2

Zbog okolnosti u nekadasnoj Federaciji, izbori u multietničkoj Bosni i Hercegovini u takvim okolnostima zapravo su predstavljali popis stanovništva. Znatan dio kadra nove vlasti i na republičkom i na lokalnom nivou, bili su bivši komunistički dužnosnici. S jedne strane, to je oslabilo partiju, ali je istovremeno pomoglo u pročišćavanju od karijerista, te dodatnom reformskom zaokretu ka punoj socijaldemokratskoj partiji u godinama koje su uslijedile. Osim kameleonskih slučajeva promjena lojalnosti, dešavali su se i tragični gdje su ljudi ostali dosljedni svojim političkim opredjeljenjima ostavljajući za sobom poruke da se ne mogu ponašati "kao oni koji su promijenili stranu, iako su od prethodnog sistema dobili sve".⁷⁹

Nova vlast nikada nije uspjela da se uspostavi na cijeloj teritoriji Republike. Nacionalizam i sada već prvi otvoreni sukobi u susjedstvu odražavali su se i na Bosnu i Hercegovinu koja je sigurno bila u najgoroj poziciji od svih jugoslavenskih republika. Ova situacija još je više pogoršana politikama vladajućih nacionalista, koji nisu činili ništa da spriječe ili barem se pokušaju oduprijeti teritorijalnim pretenzijama dvije susjedne republike. Jedina mogućnost da Bosna i Hercegovina izbjegne rat bila je promjena vlasti, pošto se sporazum između nacionalista pokazao nemogućim. Međutim, oni nisu dozvolili mogućnost provjere podrške na novim, vanrednim, izborima već su postepeno krenuli ratnim putem, pri tome tražeći opravdanja u istorijskim argumentima.

Razloge za početak rata u Bosni i Hercegovini, međutim, ne treba tražiti u tom dijelu istorije, nego u savremenoj politici kao što je to konstatovao posljednji američki ambasador u umirućoj Jugoslaviji, Warren Zimmermann naodeći kako su "najdemokratskija alternativa nacionalistima bili komunisti".⁸⁰ Tokom brojnih pregovora o budućem ustrojstvu Bosne i Hercegovine, SDP se oštro protivila pokušajima dogovora tri nacionalističke stranke o etničkoj podjeli zemlje. Početak rata označen je bio i najnovijim evropskim prijedlogom za rješenje krize, te neuspješnim dogovorom u Lisabonu kamo je kao predstavnik opozicije putovao i Zlatko Lagumđžija. Time se pokušalo pokazati svjetskoj javnosti da u zemlji postoji politička snaga koja nije zasnovana na etničkoj pripadnosti i koja nije organizovala ili podržavala neku paravojnu formaciju.

Neki ugledni članovi partije, poput Senadina Šećerovića, Ilije Rosića i drugih, gubili su živote već od samog pocetka rata, bilo kao civilne žrtve ili pripadnici legalnih vojnih i policijskih formacija, dok je prostor za političko djelovanje bio izrazito sužen. Krajem ljeta 1992. godine, Lagumđžija je imenovan za potpredsjednika Vlade u pokušaju da se stvari opštenarodni front za održanje i odbranu zemlje. Nakon njegovog teškog ranjavanja i medicinske evakuacije, najvidnije političko djelovanje socijaldemokrata je bilo kroz aktivnosti partijskog lidera Durakovića, koji je bio kooptiran u državno Predsjedništvo.

U tom svojstvu pokušao se izboriti za demokratsko odlučivanje u ovom organu, ali su realni odnosi snaga u politici svu vlast koncentrisali u vođstvu nacionalista. SDP je tokom rata održao i unutrapartijske izbore i primjerom nastojao pokazati mogućnosti za demokratsko djelovanje, iako je ono bilo onemogućavano i od vlasti i od napadača na legalne institucije vlasti. Na lokalnim nivoima, rad lokalnih aktivista bio je skoro onemogućen. Jedini izuzetak bila je Tuzla, gdje je lokalna vlast uspjela održati multietničnost, kao u rijetkoj oazi okruženoj nacionalno podvojenim područjima.

Okončanje rata na izvjestan način je legalizovalo etničke isključivosti u politici, te je u

⁷⁹ Oslobođenje, Sarajevo, 18.12.1990. str.5

⁸⁰ Zimmermann, Warren, "Origins of a Catastrophe", (Times Books, New York 1996) str.69

neposrednom poratnom periodu SDP bio izložen nimalo bezazlenim retoričkim napadima nacionalista, koji su uvidjeli realnu političku opasnost u multietničkoj partiji koja je jedina nudila vidljivu alternativu podvojenostima, isključivostima i neimaštini. Prvi poratni izbori obilježeni su stvaranjem "Združene liste" na kojoj su članovi Socijaldemokratske partije dominirali, privukli glasove partijskog članstva i simpatizera, te također omogućili nizu malih partija da zajedno pređu izborni prag i prežive prvu demokratsku provjeru.

Tokom rata je u Banjoj Luci osnovan Savez nezavisnih socijaldemokrata, koji je tada bio jedina opozicija nacionalistima na vlasti u tom dijelu zemlje. Neki bivši članovi Socijademokratske partije aktivirali su se u Hrvatskoj seljačkoj stranci. Istovremeno su nekadašnji reformisti postali Unija bosanskohercegovačkih socijaldemokrata, sa izraženom izbornom bazom u Tuzli. Ovaj pluralizam na političkoj ljestvici pojavio se u trenutku kada je Bosna i Hercegovina de facto bila pod protektoratom međunarodne zajednice, koja je tražila rješenje za ograničavanje uticaja nacionalističkih partija. U međunarodnim krugovima uslijedila je ideja da partije približno socijaldemokratske orijentacije postanu nacionalni pandani vladajućim nacionalistima, što je trebalo da značiti da Socijaldemokratska partija BiH postane bošnjačka organizacija političke ljestvice.

Novoizabrano vođstvo partije, na čije je čelo dosao Lagumđija odbilo je ove pokušaje i ujedinilo se sa nekadašnjim reformistima, stvarajući najjaču opozicionu partiju i jedinu alternativu nacionalističkom uređenju zemlje. Rezultati izbora 2000. godine omogućili su akterima međunarodne zajednice da zakulisnim igrama privole niz malih partija da koaliraju u Alijansi za promjene i formiraju vlast. Na vlasti su se održali dvije godine, jer zbog raznorodnih interesa Alijansa nije bila istinski održiva što su i glasači prepoznali na narednim izborima, kada su nacionalisti vraćeni na vlast.

Bez obzira što je Alijansu učinilo trinaest političkih partija, u kasnijoj diskusiji ovaj period se neopravданo spominje kao vrijeme vladavine Socijaldemokratske partije, koja jeste bila najsnažnija u ovoj grupi političkih partija, ali je također bila i nadalje ograničena sitnim interesima svojih manjih partnera u vlasti.

Socijaldemokratska partija nastavila je svoju transformaciju i po silasku s kartotrajnog učešća u vlasti. Neki stariji članovi, poznati još iz predratnog doba, napustili su partiju zbog razlicitih ideoloških interpretacija socijaldemokratije ili zato što nisu mogli podnijeti gubitak pozicija i uticaja unutar stranke. Jedan dio ove generacije i dalje je partijski aktivisan, što ukazuje na individualne razlike kojima partija nastoji pronaći mjesto u svojim redovima, ali i ne uspijeva uvijek. Svaki politički sukob unutar Socijademokratske partije učestalo privlači nezasluženo veliku medijsku pažnju, što govori o istražnoj akciji nacionalista da putem uticaja u medijima pokušaju oslabiti sada već jedinu politički realnu i relevantnu alternativu.

Neki bivši članovi su razne male grupacije socijaldemokratske orijentacije koje nisu ni u lokalnim okvirima uspjele ostvariti politički uticaj. SDP je članica Socijalističke internacionale i međunarodno priznata kao ozbiljan politički faktor u ovom dijelu Evrope. Kroz ovu međunarodnu asocijaciju ostvaruje saradnju sa srodnim partijama u Evropi, baš kao što je to činjeno i tokom osnivanja prije stotinu godina kada su prve ideje i uticaji stizali putem radništva i aktivista iz razvijene Evrope.

SELEKTIVNA BIBLIOGRAFIJA:

- Andelić, Neven, "Bosna i Hercegovina između Tita i rata", (Samizdat B92, Beograd 2005)
- Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijska Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 1. (Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobodenje, Sarajevo 1990)
- Antonić, Zdravko, Borovčanin, Drago, Grbelja, Tonči, et al., "Istorijska Saveza komunista Bosne i Hercegovine" knjiga 2. (Institut za istoriju u Sarajevu, NIŠRO Oslobodenje, Sarajevo 1990)
- Antonić, Z. et al., "Tuzla u radničkom pokretu i revoluciji", knjiga prva, (Univerzal, Tuzla 1979)
- Arnautović, Suad, "Izbori u Bosni i Hercegovini '90: analiza izbornog procesa", (Promocult, Sarajevo 1996)
- Bogetić, Ljubinka i Djurović, Dragoljub, (ured.), "Istorijska i praksa SKJ", (Književne novine, Beograd 1984)
- Čolaković, Rodoljub, "Kazivanje o jednom pokoljenju" knjiga prva, (Osloboženje, Sarajevo 1985)
- Dedijer, V., "Sarajevo 1914", (Prosveta, Beograd 1966)
- Dedijer, V., "The Road to Sarajevo", (MacGibbon & Kee, London 1967)
- Dilas, Milovan, "Wartime", (Martin Secker & Warburg Ltd., London 1977)
- Dyker, David & Vejvoda, Ivan (eds.), "Yugoslavia and After: A Study in Fragmentation, Despair and Rebirth" (Longman, London 1996)
- Evans, A., "Through Bosnia and the Hercegovina on Foot", (London, Longmans, Green and Co., 1877)
- Grunberg, K., "Bosnia-Hercegovina: The Land Question, 1878-1910" u Cushing, Tappe, Pinto et al. (eds.) "Contrasts in Emerging Societies"
- Grupa autora, "Hercegovina u NOB-u", (Vojnoizdavački zavod, Vojno delo, Beograd 1961.)
- Hadžibegović, Ilijas, "Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća", (Institut za istoriju u Sarajevu, 2004)
- Hoare, M.A., "The History of Bosnia: From the Middle Ages to the Present Day" (Saqi, London 2007)
- Kruševac, T., "Sarajevo pod austro-ugarskom upravom 1878-1918" (Muzej grada Sarajeva, Sarajevo 1960)
- Kuršpahić, Kemal, "As Long As Sarajevo Exists", (Pamphleteer's Press, Connecticut 1997)
- Kurtović, Todo, "Komunisti i nacionalne slobode", (Oslobođenje, Sarajevo 1975)
- Pozderac, Hamdija, "Državnost i nacionalnost BiH", (Pravni Fakultet Bihać, 2008)
- Pucar, Đuro, "Sjecanja" knjiga 2., (Oslobođenje, Sarajevo 1981)
- Redžić, Enver, "Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu", (Oko, Sarajevo 1998)
- Rodinis, Andrej, "Španski građanski rat 1936 - 1939. u ostavštini Čeda Kapora", (Sarajevo 2006)
- Seroka and Pavlovic, (eds.) "The Tragedy of Yugoslavia" (M.E. Sharp, Inc., Armonk, New York 1992)
- Sugar, P. & Lederer, I., (eds.) "Nationalism in Eastern Europe" (University of Washington Press, Seattle 1969)
- Zgodić, Esad, "Titova nacionalna politika", (SDP BiH, Sarajevo 2000)
- Zimmermann, Warren, "Origins of a Catastrophe", (Times Books, New York 1996)
- "Arhiv Saveza komunista Bosne i Hercegovine" tom III knjiga 2, (Istorijsko odjeljenje CK SK BiH, Sarajevo 1953)
- Danas, Zagreb
- Newsweek, međunarodno izdanje
- Nin, Beograd
- Oslobođenje, Sarajevo
- Televizija Sarajevo
- Zbirka ratnih i poratnih brojeva Oslobođenja, "Arhiv Komunističke partije Bosne i Hercegovine" tom I, knjiga 2, "Oslobođenje od 2. XII 1944 do 12. IV 1945." (Istorijsko odjeljenje CK KP BiH, Sarajevo 1950)

DODACI

SADRŽAJ DODATAKA

Program socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine.....	45
Faksimil članske knjižice Socijaldemokratske stranke Bosne i Hercegovine.....	49
Faksimil naslovne strane prvog prvog broja Glasa Slobode iz 1909. godine.....	51
Pozdrav Dimitrija Tucovića bosanskohercegovačkim socijaldemokratima.....	53
Faksimil rezolucije radnika iz Hadžića.....	55
Zabrana i implikacije zabrane Komunističke partije Jugoslavije.....	57
Proglas Pokrajinskog komiteta KPJ za Bosnu i Hercegovinu od maja 1941. godine.....	63
Tekst partizanske zakletve u Bosni i Hercegovini.....	69
Rezolucija Prvog zasjedanja ZAVNOBiH-a.....	71
Deklaracija Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a.....	79
Poslovnik ZAVNOBiH-a.....	83
Odluka ZAVNOBiH-a o raspisivanju izbora.....	87
Odluka ZAVNOBiH-a o ustrojstvu vlasti u BiH.....	89
Odluka ZAVNOBiH-a o odobrenju rada Predsjedništva ZAVNOBiH-a.....	95
Spisak vijećnika Drugog zasjedanja ZAVNOBiH-a.....	97
Deklaracija prve poslijeratne narodne Vlade Bosne i Hercegovine.....	99
Lista članova Predsjedništva Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a.....	103
Spisak delegata Trećeg zasjedanja ZAVNOBiH-a.....	105
Odluka ZAVNOBiH-a o odobrenju rada delegacije BiH na Drugom zasjedanju AVNOJ-a...	113
Transkript dijela Drugog zasjedanja AVNOJ-a.....	115
Deklaracija Drugog zasjedanja AVNOJ-a.....	123
Odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a o oduzimanju prava zakonite Vlade jugoslovenskoj Vladi u izbjeglištvu i zabrani povratka Petru II Karađorđeviću u Jugoslaviju.....	131
Odluka Drugog zasjedanja AVNOJ-a o izgradnji Jugoslavije na federalivnom principu.....	135
Program Socijaldemokratske partije BiH.....	137
Statut Socijaldemokratske partije BiH.....	185

PROGRAM SOCIJALDEMOKRATSKE
STRANKE BOSNE I HERCEGOVINE

PROGRAM

Socijal-Demokratske Stranke Bosne i Hercegovine¹⁴

Obzirom, da današnje društveno uređenje ne odgovara životnim potrebama radnog naroda, pošto se zemlja i posjed nalazi u rukama nekolicine privatnih kapitalista, kao što se i sredstva za proizvodnju nagomilana nalaze u privatnom vlasništvu manjine — s toga je današnji vladajući kapitalistički poredak — temeljni uzrok današnjim neprirodnim prilikama.

U dalnjem navodu, da je materijalna pretežnost kod malog broja posjedujućih, koji nalazeće prirodne produkte i produktivna sredstva nastoje sve više i više izsisati — iz čega se na jednoj strani nagomilava prekomjerno bogatstvo u rukama nekolicine — što je s druge strane, logična posljedica propadanju većine i degeneracije radnog naroda.

U konačnom navodu, da posjedujući razred, sa prednošću bogatstva i politička prava, samo za sebe zauzima — dok se posjedujući, za uzdržavanje države starati moraju — ali nikakav upliv na zakonodavstvo i upravu nemaju, što ih ne samo gospodarski čini bezmoćnim, nego i politički podvržuje.

Industrijalno radništvo oskudijeva za najprimitivnijim radničkim zaštitnim zakonima. Niti je do sada uvedeno, opće osiguranje u bolesti i nesrećnim slučajevima, niti onesposobljena i starostna opskrba — k tome manjka još i djelatno obrtno nadzorstvo, kao i koalicione — društveno i sakupljajuće pravo. Ono manjkaju, najprimitivnije odredbe obrtnog reda i s time propisi preko radnog vremena, te nedjeljnog počinka i naučničke zaštite.

Ali, ne samo da je industrijalno i obrtno radništvo, bezgraničnom izrabljivanju i političkoj bezpravnosti izručeno — nego i zemljoradničko stanovništvo, potrebuje svake zaštite — kako dnevničari tako i maloposjednici. Kroz tehnički razvitak, ispostavlja se današnji način proizvodnje suvišnim i rapidnom napretku kulture priječnim.

Ovo cijelokupnom narodu dovesti k spoznanju, te starati se za odstranjenje današnjeg nepravednog društvenog uređenja i upravu k socijalnim društvenim proizvodnjama privesti — dužnost je, Socijalno-Demokratske Stranke Bosne i Hercegovine.

Da bi se, ove zadaće mogle riješiti, stranka će se svim pravnim, prirodnim i svjestnim, narodno odgovarajućim sredstvima služiti. Stranka će se u svojoj taktiki ravnati napram političkog i ekonomskog razvoja, te stavlja **prethodno**, slijedeće temeljne stavke:

1. Socijalno-Demokratska Stranka Bosne i Hercegovine je internacionalna stranka, ona osugjuje svaku prevlast narodnosti, kao što i poroda — plemena — posjeda i podrijetla, te izjavljuje da borba protiv izrabljivanja i političke podjarmjenosti mora biti internacionalna — kao što je izrabljivanje i političko podjarmjenje samo.

2. Za rasprostiranje socijalno-demokratske ideje služit će se stranka svim sredstvima, javnosti, štampe, udruženjima i zborovima, te će svom energijom izstupati za ostvarenje slobode štampe, zbora i udruživanja.

3. Bez da se ona preko vrijednosti moderne parlamentarizacije, nekog načina moderne klasne vladavine, na koji način dade obmamiti, zahtijeva ona: uvedenje općeg jednakog i izravnog prava glasa, bez razlike spola, za sva zastupstva, od 20. godine — kao jedno od najglavnijih sredstava, za političko i ekonomsko oslobođenje radnog naroda.

Soc.-Dem. Stranka, smatra moderni parlamentarizam samo kao jedan prelazni stepen i kao političko školovanje, do uvedenja izravne zakonodavnosti kroz narod.

4. Da se već i danas, u granicama današnje društvene uredbe, onemogući degeneracija radnog naroda i da se radna klasa mogne duševno i tjelesno naobražavati, zahtijeva stranka: zakonsku granicu radnog vremena do najviše 8 sati dnevno — potpuni 36-satni nedjeljni počinak — zabranu noćnog rada za žene i mladež — zabranu rada djeci ispod 15 godina, te uvedenje valjanog obrtnog nadzorništva pod izravnim sudjelovanjem radničkih organizacija, kao i dopuštanje potpune koalicione slobode.

Dalje se zahtijeva: uvedenje općeg obvezatnog osiguranja u bolesti i nezgodi, kao i osiguranje u nemoći i starosti, te zaštitu udova i siročadi, za koje poduzetnik i država imadu namaknuti troškove.

5. U prilogu je cijelom narodu, obvezatno besplatno školovanje, (sa besplatnom dostavom učevnih sredstava) u pučkim i višim školama, kao i besplatno pripuštanje na sve više zavode, uključivo sveučilišta. Potreban preduvjet ovoga jest: rastava crkve od države — rastava crkve od škole i proglašenje vjere privatnom stvaru.

6. Pošto neposredni porez, na potrebne životne namirnice, radni narod najviše opterećuje, ali mu ne daje sudjela na politička prava, jer je ono samo jedno sredstvo za izrabljivanje i političku nulifikaciju radne klase stvoreno — stoga stranka zahtijeva: odstranjenje indirektnog poreza, te uvedenje progresivnog poreza na imetak i dohodak, za državu i općinu. Jače oporezovanje kapitalističkog prihoda, spram prihoda radnikovog. Oporezovanje na prirast vrijednosti, onih zemalja, koje se ne obrađuju — stroge mjere za omogućenje poreznih objekata — konfiskacija onih zemalja, koje porezu nisu podvržene — oslobođene od poreza minimuma za op-

stanak. Stranka će isto svaku carinsku politiku suzbijati.

7. Politička borba radnog naroda, nalazi svoju potrebnu naknadu u strukovnim organizacijama. Ona oposobljava radništvo u njezinoj dostojanstvenosti, kao proizvogjače gospodarsku moć za osvojiti — braneći se od potištenosti i klevete — te suglasanjem u uređivanju radnih ugovora u proizvagjanju se mašiti.

Strukovna organizacija je istodobno i jedna škola, u kojoj se radništvo za vogjenje socijalističke proizvodnje naobražava.

8. Soc.-Dem. Stranka unapregjuje zadrugarstvo, pomoću koga radništvo kao potrošači uplivišu na gospodarski razvitak. Udruge imadu dužnost, ne samo djelovati na uređenje cijena i potrošaće od izrabljivanja štititi — već i one, kroz odsjek osigurane, za proizvodnju potrebne stvari u ruke uzeti, te i na taj način k socijalizaciji, proizvodnju privoditi.

9. U Bos.-Herceg. poljodjelstvu vlada prolazni maloobrt, sa podpuno zastarjelim načinom obragjivanja. Maloposjednik ili kmet, nalazi se u odvisnim potištenim prilikama spram zemljovlastnika, iz čega većinom proizlazi zaoštolost u načinu obragjivanja. Poljodjelsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini, imade za svoj iznos rada jedva ono najnužnije, što mu je za život potrebno — pošto se ali preduvjeti za društveni ustroj, za sada još ne nalaze, mora biti cilj agrarne politike, koji će seljačke (zemljoradničke) interese sa onima cjelokupnog naroda u sklad dovesti — napokon se u tom sastojati izdašnost poljodjelskog rada dignuti istodobno ali i poljodjelcu (seljaku) iznos njegovog rada osigurati i njega od toga sačuvati, da unapregjenje rada samo k zajedničkom unapregjenju dovede.

Socijalno-Demokratska Stranka istupa stoga: za **odstranjenje kmetstva**, te za državno unapregjenje svih sredstava, kroz koje će se maloposjedničkom obragjivanju pribaviti vještina veleradnje, dok se seljaštvo kroz to, k racionalnim prometnim udrugama ne udruži — koje će napokon i konačno dovesti k društvenoj svojini i društvenoj proizvodnji.

***

Socijalno-Demokratska Stranka istupa sa svojim programom daleko izvan okvira čisto političke stranke — ona je nosilica velikog kulturnog boja radnog naroda, za izvođenje podpunih čovječanskih prava i za sudjelovanje na naknadi čovječije kulture.

Dok se Soc.-Dem. Stranka Bosne i Hercegovine u zajednici sa socijalističkim strankama svih kulturnih zemalja bori kroz sredstvo **klasne borbe**, za ukidanje klasa i njenih klasnih opreka, da na ovom mjestu solidarnost svih naroda postavi; to će one svojom pobjedom i **nacionalne opreke odstraniti i solidarnost svih naroda privesti**.

Ovim izbavlja internacionalna Soc.-Dem. Stranka, narodnosti od prokletstva militarizma i rata i donosi im sa oslobođenjem iz bijede i brige — mir i bratstvo za zajedničko obragjivanje i naobražavanje cijele kugle zemaljske.

Soc.-Dem. Stranka Bos. i Herceg.

FAKSIMIL ČLANSKE KNJIŽICE
SOCIJALDEMOKRATSKE STRANKE
BOSNE I HERCEGOVINE

Faksimil članske knjižice SDS BiH iz 1919 god.

FAKSIMIL NASLOVNE STRANE
PRVOG PRVOG BROJA "GLASA SLOBODE"
IZ 1909. GODINE

Broj 1. Broj.

SARAJEVO, 29. aprila 1909. = САРАЈЕВО, 16. априла 1909.

God. I. Год.

GLAS SLOBODE | ГЛАС СЛОВОДЕ

ORGAN SOCIJALNO-DEMOKRATSKE STRANKE
Босне и Херцеговине.

Izlazi svakog 5., 15. i 25. u mjesecu
Излази сваког 5., 15. и 25. у мјесецу п. в.

Broj 10 helara
Број 10 хелара

ОРГАН СОЦИЈАЛНО-ДЕМОКРАТСКЕ СТРАНКЕ

Босне и Херцеговине

Preplata: rukopisni se šalju na odgovornog urednika
Припрема: и рукује се шалу на одговорног предника

Preplata: — Цртежица:
За Босну и Херцеговину: А.-Угарски годишњи
За Босну и Херцеговину: А.-Угарски годишњи
за остале земље: — за остале земље

K 4.—
K 5.50

Pokretanje našeg lista.

Radnički pokret u Bosni i Hercegovini postoji vec tri četiri godine i do danas nije imao ono što mu je uprave najpotrebitije, a to je svoje glasilo koje bi štitilo interese radničke klase i prosvjedivalo široke narodne slojeve, dokazujući opravданost razredne borce proletarijata i upućujući ga i socijalističkom naziranju na društvo te ujedno i njegovim zahtjevima za promjenu ovoga nepravednog i ne izrabljivanju osnovanog društvenog poreza.

Nije bilo lista koji bi radnike branio od napadaja raznih gragjanskih listova, a narodito njihovih podvala, koje su u pojedinim slučajevima podmetnute nama i našim organizacijama. Na takve zionamjerne podvale mi nismo mogli odgovarati, te su neobavješteni slojevi radništva često nasjedali tim izmisljotinama. Razumije se, da je i našim organizacijama od toga česta puta bilo makar momentalno štete. Pored ovoga list je jedno vrlo važno i jako sredstvo u radničkoj borbi. Ovo su sve bili vrlo važni razlozi, da je naš list preko potreban.

Pored drugih sitnih, glavni uzrok da dosada nije bilo radničkog lista, jesu štamarske prilike u zemlji. Po bosansko-hercegovačkom zakonu o štampi, svaki list, koji izlazi dnevno, mora platiti kauciju od 10 000 K. ako izlazi nedjeljno 6000 K., a ako izlazi manje nego nedjeljno 3000 K. Prema tome, da bi smo mi mogli pokrenuti list, trebalo je prvo skupiti potrebne novce za kauciju a to je svakako teško kad se uzme slabo materijalno stanje radnika. No zahvaljujući svijesti samih organiziranih radnika, mi smo danas u mogućnosti da

pokrenemo ovaj radnički list jer smo skupili kauciju od 3000 K. te da na taj način naš list izlazi i same trput mjesечно i u svakog 5., 15. i 25. u mjesecu. Potreba našeg radničkog pokreta zahtjeva svakako da bi naš list izlazio i češće, ali baš zbog toga. Ač nam je nemoguće platiti veću kauciju, za sada je to nemoguće no kasnije ćemo svakako udovoljiti i toj potrebi, a to će biti na taj način, ili da skupimo veću kauciju ili ak se promjeni sadanji zakon o štampi što će svakako morati biti na stupom nove ustavne re

Još prije skoro dvije godine počeo smo raditi da saberemo sredstva za pokrenutje, jer smo sabilja racunali da radnički pokret bez njega nemu onog svog pravog značenja. U tu svrhu smo izdali i proglašene, u kojima smo pozivali radnike, da svaki dade dobrovoljno koliko hoće za list. Vači cirkulari, koji su poslije proglašeni kupljeni, uspejeli su dobrim plodom. No pošto i to nije bilo doista proglašenje kongres Glavnog Radničkog Saveza zaključio je, da svaki organizovan radnik uplati po 1 K u deset nedjeljnih obroka za list. Pomoći ovih novaca i novaca od nekih zabava, koje smo održavali u korist lista. Pomoći smo potrebnu kauciju za desetodnevni list, te danas izlazimo sa prvim brojem prvog pravog radničkog lista u Bosni i Hercegovini — „Glasa Slobode“.

Sa pokrenućem „Glasa Slobode“ udovoljavamo jednoj od najvažnijih potreba našeg pokreta, koji vrlo dobro nadređuje, te upravo bilo je nužda, da se ovaj list pokrene, a tim veći od kako je oduzet postebil Zagrebačkoj drugarskoj „Slobodnoj Riječi“ koja je u ono vrijeme služila i

namu da davala radnicima dobru duševnu hranu. Jedno od najvažnijih sredstava za agitaciju i proširivanje socijalističkih ideja u široku narodnu slojove, jeste svakako radnička štampa. S tim mi moramo računati te i raditi na tome, da bosansko-hercegovačkom radničkom narodu damo radničkih novina i knjige na čitanje, te mu time pokazavati put, kako da se izbavi iz današnjeg nezadovoljnog stanja.

Da pred kratko vrijeme naš pokret je bio isključivo strukovni. No u zadnje vrijeme, kada su navještenne ustavne prilike u ovim zemljama, mi smo podeli i sa političkim radnom. Osnovali smo socijalno-demokratsku stranku Bosne i Hercegovine, izdali njen program, te pokretanjem „Glasa Slobode“ idemo još jedan korak naprijed, jer će se „Glas Slobode“ boriti, kako za ekonomsku, tako i za politička prava radničke klase.

Zadaća, koju naš list ima velika je. No glavna svrha će mu biti prosvjedivanje radnika, širiti nauku socijalizma, dokazivati potrebu razredne borbе, te svestranuštiju interesu radničke, držeći se uvijek socijalno-demokratskog programa, kao jedinog, u kojim se može radnička klasa osloboditi od kapitalističkog rostvra. „Glas Slobode“ će se baviti ekonomskim i političkim pitanjima, objektivnom, oštrom i nepristrano kritikom svega onoga, što ide protiv radničkih interesa, sa tim „Glas Slobode“ će biti vodič u radničkoj borbi, te ukazivati uroke radničkih bijedi i nadine, kako da se ona odstrane.

Narodito zbog ovakih političkih prilika, u kojima se nalazi Bosna i Hercegovina, „Glas Slobode“ će imati da vodi tešku

PODLISTAK.

Издвија.

— Проклетство! И третa пута проклетство! Са тим ријечима, ступио је с књигом sedamstotinjak stranica u starim Banjici, vratari kod fabričke Понтире.

— Четврдесет година већ служим код мојег господара, али ovakav nešto još nije čuo! Šta je radnički stražnik? Šta je vlasnik? Šta je vlasnik? Šta je vlasnik?

— Времена се mijenjaju — применитно je čin, који je kada stola sedeo.

Стари се закотријеша.

— Сада bi još mogao pretrptjeti, aliž da kćesh a te — машинист fabrike — u strajku stupiti? To mi se ipak ne daje. Ti bi me u grob otjerata. Зар сам ti da tebe dočekam? Мени имаш da za хвалиш да si danas dobrim službenim radnikom, a mi više moram biti zadržavan našem господaru. Коли ногa sa izuzetom? Пак зар ti se tako zahvaljuju na dobrobitinstvima?

— Ја сам моју плату uviđek zaslužio — nevoljomi mi господар nije ništa. У осталом ja mogu raditi kada sev ostala stražnja!

— Остали! А шта se tebe tihci ostali? Хоче ли ti ova datu mjesto, aki te staru gospodar ne буде htjeti, aliće primijeti i posao?

— Moja drugosu stajalo je u meni i gospodini Ponikran morate mi ustaža. Stari se podrugujemo, nasimaju.

— Зар ta bobaša misliti, da ne vidi da nijki glazduši moći prenositi nekontrolisanih na ljunaku?

— Примакnjuša se bliske slike načinjuju je umijato.

— Ступај, Antone! Давaš je bio godišnjak kol mece. Он јаки je ugađa za твоју слату te огледava твоje ruke. Зато je oprimao da te posetiš platut na 50 круна — слуша! — величalo desetkratne круze.

Стари je za час umuknuo da vidi kako je nekog riješi delovati?

— Педesetkratna круna! Једа to jestiva оче! —

— Питао je Antone otvrgnuti.

— Јosi li ih kada oni tvoje vino neponiknu?

Ево, ako ne vjerujes, tu je plata za pravu postebil Zagrebačkoj drugarskoj „Slobodnoj Riječi“ koja je u ono vrijeme služila i

тумач, још je oni bili kapomčno. Остануши су osmalači. Само tu i tamo odmaknula su se неко kralja — kravice, orlače, žurku, su preuzele preko uljene i predružile se — strajkački stranki, koja je stajala pred ulazom u fabriku. Јуда који su tu stajali pravokotani su od kame, покrada, као оловno teška odjeća, iščepala га се из крasta, kontuzivala, tejalo. Ступаја су o jedne noge na drugu, тресле се по koj put kao morari се — али су i na dalje pomeravši se strajkački strankari.

Када je na prikrenut toraju odiblo 5 sati, примиšlja se da je prije priješao fabričkoj gradi.

— Куда? — питаја je strana.

— У фабрику — био je kralat odgovor.

— Пусто га, то je starci Banjici, vratari, oni

ime propri — умијeta se drugi strajkači.

— А јо је овај с нама?

— Мој син.

— Шта?

Чему се тудите. Он је машинista и мора svoju dužnost arhatiti. Складиште се с пута.

— Та, Antone, хоћеш biti strajkačom?

Знаš li šta činiš? Зар ћем biti Јуда? изdajca?

Оваквим питanjima strajkačka stranka је обасуvala Antona.

Један час stajao je mladič vojnik neodlučan pred strankama koja je starci odmaknula.

— Ноји! — запočeo je starci.

Врати се zalupala, отац и sin uđe u stranku tvarionicu.

— Пас прокleti! — кљеји су oni što su napuštu strajkači u s proizvodi pljuvali.

Drugovi! Nastojte da dostojno proslavimo Praznik Rada — Prvi Maj.

Faksimil naslovne strane prvog broja »Glasa Slobode« iz 1909. godine

POZDRAV DIMITRIJA TUČOVIĆA
BOSANSKOHERCEGOVAČKIM
SOCIJALDEMOKRATIMA

D. Tucović: POZDRAV IZ SRBIJE

Ove će godine radnici cijelog svijeta proslaviti svoj Praznik Rada — Prvi Maj po devetnaestu put, a prošlo je već deset godina, od kada su ga radnici u Srbiji počeli proslavljati.

Prije deset godina radnički pokret u Srbiji bijaše još slab i mali. Ali u toliko jači i veći bijaše pritisak poslodavaca i policajaca, koji se upinjahu, da pod svaku cijenu spriječe širenje socijalizma i jačanje radničkog pokreta. Majska demonstracija bila je redovno dogadjaj, prilikom kojega su naši protivnici izlijevali svu žučnu mržnju prema nama.

Ali sva naprezanja naših protivnika, da spreče napredak radničkog pokreta, ostala su bez uspjeha. Danas se više i ne pokušava, da nam se proslava Prvog Maja zabrani, niti ima pametnog protivnika, koji bi još vjerovao, da se policijskim zabranama i gonjenjima može spreciti neminovno rašćenje radničkog pokreta. Ta su se sredstva danas prezivjela, pripadaju prošlosti, iz koje naši protivnici, ma gdje bili i ma kako se zvali, mogu izvući pouku, da je moć socijalizma i radničke klase veća od najvećeg nasilja njihovih protivnika.

Što su vladajuće klase u nekoliko promjenile svoje držanje prema proslavljanju Radničkog Praznika, Prvog Maja, došlo je otuda, što je radnički pokret postao jak i sposoban da svoje pravo brani. U Srbiji postoje već godinama ekonomski organizacije za svaku grupu sličnih vrsta radnika, koje s uspjehom skraćuju vrijeme rada, povećavaju nadnice i uopće štite radnika od poslodavačke eksploracije. One su imale u 1906. godini 5350 članova, medju njima 550 radnica, i godišnji prihod od 45.057 dinara. Samo u toj godini izdato je na potpomaganje radničkih štrajkova 16.442 dinara, što pokazuje da je radništvo u Srbiji uvidjelo, da su mu za vodjenje borbe prije svega potrebne jake organizacije.

Danas radnički pokret u Srbiji ima i svoju političku organizaciju, socijal-demokratsku partiju, koja ima jednog zastupnika u Skupštini i veći broj opštinskih odbornika u Beogradu, Kragujevcu, Leskovcu i Šapcu. Bilo je potrebno i vremena i obavještenja, pa da radništvo uvidi, da je od svih partija, ma kako se one zvale, jedino socijalna demokracija istinski borac za demokratske zahtjeve i prava radničke klase. Politička organizacija radničke klase, socijalna demokracija, bila je u svima zemljama ona partija, koja se najiskrenije i najenergičnije borila za narodne slobode. Jer su sloboda štampe, sloboda zborisanja, i udruživanja, potpuna narodna samouprava u opštini i državi, prava Narodna Skupština izabrana opštim, jednakim, tajnim i neposrednim pravom glasa, pa i još druga osnovna politička prava isto tako potrebna radničkoj klasi, kao što je vazduh potreban životu čovjeku. Proletarijat je svagda i u svima zemljama prinio najveće žrtve narodne slobode, jer je to iziskivao njegov klasni interes, jer od toga zavisi uspjeh njegove klasne borbe za konačno oslobođenje iz političkog i ekonomskog ropstva. Na tome polju imamo još dosta da uradimo i mi s ove strane Drine, i naši drugovi preko Save; ali na tome polju borbe za političke slobode ima najviše da uradi svesno radništvo Bosne i Hercegovine, u kojoj još vlada najzastarjeliji, svuda već oboren režim samovlašća nekoliko ovlašćenih birokrata, koje cijelome narodu drugi nameće za gospodare.

Naši drugovi u Srbiji prate sa najvećim oduševljenjem rad drugova i kretanje radništva u Bosni i Hercegovini. Oni neće nikada zaboraviti kada je prvi vrijedni socijalistički agitator, Mića Sokolović bio u socijalističkoj školi u Beogradu kod našeg socijalističkog učitelja Radovana Dragovća.⁵ Na žalost, — danas nisu više živi ni djak ni učitelj, — obojicu je pokosila bolest, bijeda i sirotinja, ali ostali smo mi, da započeto djelo nastavimo i započetu borbu produžimo do konačne pobjede proletarijata.

Živila solidarnost svih proletera!

Zivio Prvi Maj!

FAKSIMIL REZOLUCIJE RADNIKA
IZ HADŽIĆA

*Slavnom kolarskom uredu
 Hadžići, dne 7 marta 1909   " Sarajevo*
Radnica

Radnička skupština obdržavana dne 7.
 marta 1909. u Hadžićima, primuje udati
 program socijalno-demokratske stranke
 Bosne i Hercegovine, da će svim sestrama
 raditi izvršenje i postupnicu cijevi istak-
 nutih u programu stranke, te će se shabiti
 svim radnikom dovoljnim sestrama, te
 osuđuje svaki rukovljeni rad.

Stvarati će se korići za opće jednako
 propisano, i tajno pravo glasa.

Za Skupštine

Martin Šarić
 predsjednik skupštine
 20. Osvencim
 prvočlana skupštine
 XIV

Sarajevo
 Ilyja Kesić
 Čubrani Trajković
 Meho Šestan
 Ignjat Jusso
 Omerjan Mušaj

Faksimil rezolucije radnika iz Hadžića kod Sarajeva

ZABRANA I IMPLIKACIJE ZABRANE
KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

ZABRANA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE

Jačanje i omasovljivanje revolucionarnog radničkog pokreta, tisuće tarifnih pokreta, štrajkova i političkih akcija 1919–1920, a posebno iznenađujući uspjeh Komunističke partije na parlamentarnim izborima zabrinuli su buržoasku klasu i njene organe vlasti. Regent Aleksandar i ministarski savjet 15. prosinca 1920. donijeli su uredbu kojom se predviđala militarizacija željeznica u slučaju nereda, štrajka i pobune, a 24. prosinca, u toku štrajka oko 10.000 slovenskih rudara, koji je započeo 17. prosinca, i štrajka oko 7.000 rudara Bosne i Hercegovine započetog četiri dana kasnije pod rukovodstvom klasnih sindikata i Komunističke partije, donijeli su i uredbu o militarizaciji rudnika. Iako je izbio zbog vladinog kršenja sporazuma o visini nadnica koji je sama potpisala, štrajk u Bosni i Hercegovini proglašen je subverzijom. Rudarske porodice u Brezi, Kreki, Tuzli i Zenici iseljene su iz državnih stanova, a bosanski rudari mobilizirani i štrajk ugušen silom. Preko 300 iseljenih rudara iz Kreke, pretežno Slovenaca, povuklo se sa štrajkaškim odborom u Husino i druga sela kraj Tuzle. Njihov otpor vojsci, žandarmeriji i »narodnoj gardi« (husinska buna), koje su pokušale »strance« protjerati a domaće rudare primorati na posao, ugušen je u krvi 27. prosinca 1920; poginulo je sedam, a ranjeno više desetina rudara i seljaka, u vojni logor odvedeno je oko 350 štrajkaša, a uhapšeno blizu 400 onih koji su se solidarizirali sa štrajkašima. Surov obračun policije i žandarmerije s rudarima Bosne i Hercegovine izazvao je opći revolt i protestne akcije radništva širom zemlje – u Beogradu, Zagrebu, Novom Sadu, Vrdniku, Aleksincu, Senju i nekim drugim mjestima; u Beogradu je 28. prosinca održan protestni zbor radnika, a generalni štrajk djelomično proveden dva dana kasnije.

Zbog izuzetno zaoštrenе političke situacije i straha od novih protestnih akcija radnika koje bi mogle prerasti u otvorenu pobunu ugnjetenih i obespravljenih, ministarski savjet je u noći između 29. i 30. prosinca, pod izgovorom da Komunistička partija priprema prevrat, objavio »Obznanu«, tj. naredbu kojom se do donošenja Ustava zabranjuje svaka komunistička propaganda i raspuštaju komunističke organizacije, zabranjuju njihova glasila i spisi, zatvaraju radnički domovi i sjedišta organizacija, konfiscira njihova arhiva i imovina, a za pismenu ili usmenu komunističku agitaciju predviđaju se kazne zatvora. »Obznanu« je obavezivala sve organe vlasti da poduzmu oštре mjere protiv komunističkih »vođa«, da protjeraju iz zemlje sve strance »koji bi se smutnjama pridružili i jačali ih«, da otpuste iz državne službe službenike »koji bi produžili propagandu boljševizma« i obustave financijsku pomoć za školovanje studenata komunista.

Već poslije prvog broja zabranjen je 2. siječnja 1921. komunistički list *Radnički pokret* i 20. siječnja 1921. štampani *Bilten Kluba komunističkih narodnih poslanika*. Zaplijenjene su sve partijske i sindikalne arhive i konfiscirana imovina Partije i revolucionarnih sindikata. Iz državne službe otpušteni su svi činovnici i službenici koji su pripadali Komunističkoj partiji; otpušteni su iz službe i komunisti privatni namještenici. Mnogi prosvjetni radnici su zbog pripadnosti Komunističkoj partiji otpušteni iz službe ili su zbog sumnje da su joj naklonjeni premješteni u druga mjesta. Od seljaka komunista u nekim krajevima oduzimana je zemlja koju su dobili agrarnom reformom; iz spiskova agrarnih interesenata brisani su svi koji su 1920. bili članovi Komunističke partije, glasali za njene kandidate na izborima ili čuvali njene glasačke kutije. Obrtnicima učlanjenim u Komunističku partiju u nekim krajevima oduzete su dozvole za rad. Članovi partijskih uprava i mnogi drugi komunisti stavljeni su pod policijski nadzor. U многим gradovima i selima gdje su dotad postojale jače partijske organizacije zaveden je policijski sat, a ponegdje i opasno stanje.

U uvjetima stišavanja revolucionarnog vrenja u svijetu i relativno stabiliziranog međunarodnog položaja jugoslavenske države bio je to odgovor buržoazije na organizacijsko i političko jačanje Komunističke partije, koja je postala jedna od najbrojnijih komunističkih partija u Evropi i kao vodeća snaga jugoslavenskog revolucionarnog radničkog pokreta činila ozbiljnu smetnju stabilizaciji buržoaske vlasti i neobuzdanoj kapitalističkoj eksploataciji. Vukovarski program Komunističke partije Jugoslavije i nacrt Ustava Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca – kako će to kasnije isticati u Ustavotvornoj skupštini ministar unutrašnjih poslova Milorad Drašković – uzajamno su se isključivali.

Iznenađeno »Obznanom«, vodstvo Komunističke partije smatralo je, međutim, da je to privremena i prijelazna mјera. Zbog uspjeha na parlamentarnim izborima ono nije računalo da se u takvom opsegu može primijeniti nasilje protiv Partije s velikim političkim utjecajem, ne samo u radničkoj klasi nego i u jednom dijelu seljaštva i siromašnih i srednjih slojeva gradskog stanovništva. Ono će se nastaviti služiti metodama legalne parlamentarne borbe i u ovom sukobu s klasnim protivnikom, koji je u obraćunu s komunistima sam odbacio te metode. Ne pomicajući da se »Obznanu« suprotstavi mjerama revolucionarnog pritiska, rukovodstvo Komunističke partije zatražilo je u Ustavotvornoj skupštini objašnjenje od vlade, uzalud dokazujući da su optužbe o pripremama prevrata bile lažne i da Partija nije izlazila iz okvira legalnosti. Međutim, prijedlog da se »Obzana« ukine, da se naknadi šteta nenesena Partiji i sindikatima a vlada izvede na sud bio je odbijen, mada su »Obznanu« napadali i poslanici socijaldemokratske i nekih građanskih stranaka.

Partija nije bila sposobljena za revolucionarne akcije u slučaju zabrane komunističkog pokreta; ona nije stvorila ilegalni aparat za takve akcije iako je i ranije doživljavala česte progone koji su joj otežavali rad.

Zbog toga je otpor »Obznanu« bio samo sporadičan. Jedino je u Zagrebu 31. prosinca 1920. održan generalni štrajk u kojem je sudjelovalo oko 10.000 radnika, kada je u sukobu s vojskom i žandarmerijom stotinjak radnika bilo ranjeno i nekoliko stotina uhapšeno; u Vukovaru radnici su se, braneći Radnički dom, sukobili s policijom i tada je ubijen jedan od partijskih rukovodilaca, Stjepan Supanc. Ne nailazeći na ozbiljniji otpor, vlasti su razbile partiske i klasne sindikalne organizacije, nepripremljene da se masovnom akcijom suprotstave primjeni nasilja; samo neke organizacije nastavile su raditi ilegalno ili pod promijenjenim imenom. Jedina legalna uporišta Partije ostali su – Klub komunističkih narodnih poslanika u Ustavotvornoj skupštini i općinske uprave u općinama u kojima su komunisti imali većinu.

Slovenska Jugoslovanska socijalna demokratska stranka i Socijaldemokratska stranka Jugoslavije osudile su »Obznanu«, ali su krivile komuniste za njeno donošenje. Tome su se poslije osnivanja u ožujku 1921. pri-družile i Socijalistička radnička partija Jugoslavije, u koju su se bili uključili i »centrumaši« iz Srbije i Bosne i Hercegovine, i nekoliko socijalističkih organizacija Nijemaca iz Banata. Njima su vlasti predavale arhive, finansijska sredstva, domove i štamparije komunističkih partijskih i sindikalnih organizacija.

Zabranom rada ujedinjenih sindikata naglo je pogoršan ionako težak materijalni položaj radničke klase. Do sredine travnja 1921. u preko 100 industrijskih poduzeća realna nadnica radnika smanjena je za 33 posto, a radno vrijeme produženo od 8 na 10 sati u preko 1.000 radionica (u skladu s naredbom ministra socijalne politike koja se odnosila na poduzeća s manje od pet radnika). U 226 poduzeća poništeni su kolektivni ugovori, a tisuće radnika protjeranih u zavičajna mjesta ostali su bez posla. Međutim, radnička klasa je i dalje pružala otpor kapitalističkoj eksploataciji. Usprkos »Obznanu« nastavljen je u prosincu započet i sredinom siječnja uspješno završen štrajk rudara u Sloveniji. Iako je uslijed policijskih progona pretrpio teške posljedice, komunistički pokret nije bio uništen: Na ponovljenim općinskim izborima prvih

mjeseci 1921, iako nije istupala pod svojim imenom, KPJ je zabilježila stano-vite uspjehe u Kragujevcu, Skoplju, Prilepu, Valjevu, Užicu; u Beogradu je do-bila 23,7 posto glasova i 10 odborničkih mjesto. Na općinskim izborima koji su u Sloveniji provedeni tek u travnju 1921. dobila je oko 12.500 glasova; u 40 općinskih uprava dobila je 16 predsjedničkih i 320 odborničkih mjesto. Komunistički poslanici sudjelovali su u načelnoj debati o vladinom nacrtu Ustava, koja je započeta krajem travnja, ali su odbili sudjelovati pri njegovom usvajanju 28. lipnja 1921.

Učinjeni su i prvi koraci u pravcu realnijeg sagledavanja situacije i u političkom i u organizacijskom prilagođavanju Partije novim uvjetima. Na plenumu Centralnog partijskog vijeća, održanom u prostorijama Kluba komunističkih narodnih poslanika u Beogradu početkom travnja 1921, usvojeni su Rezolucija o političkoj situaciji i Pravilnik o organizacionom izgrađivanju Partije u novim uslovima; ukazivalo se na potrebu stvaranja ilegalnih partijskih organizacija i poticala nastojanja da se osigura legalizacija sindikata. Nešto kasnije, početkom lipnja 1921, Centralno partijsko vijeće usvojilo je Rezoluciju o političkoj i ekonomskoj situaciji, u kojoj je utvrđen akcioni program Partije pod režimom »Obznane«, s uputama za bržu izgradnju i aktivnost ilegalnih partijskih organizacija. Odlučeno je da se osnuje Zamjenički izvršni odbor Centralnog partijskog vijeća, koji bi – u slučaju hapšenja članova Izvršnog odbora – preuzeo rukovođenje Partijom; u njegov sastav izabrani su Triša Kac-lerović, Moša Pijade, Kosta Novaković, Milorad Barajević, Draža Stefanović, Lovre Klemenčić i Slavko Kaurić. U lipnju i srpnju 1921. delegacija Komunističke partije Jugoslavije koju je predvodio Sima Marković sudjelovala je u Moskvi na Trećem kongresu Komunističke internacionale. U srpnju 1921. delegacija SKOJ-a, koju je predvodio Vojislav Vujović, sudjelovala je u radu Drugog kongresa Komunističke omladinske internacionale, a delegacija Centralnog radničkog sindikalnog vijeća na osnivačkom kongresu Crvene sindikalne internacionale. Od ožujka do lipnja 1921. izlazio je ilegalno prvi centralni partijski list *Komunista*, a pojavio se i ilegalni *Vesnik komunističke omladine*.

Rad na obnavljanju revolucionarnih sindikalnih organizacija i borbu za njihovu legalizaciju u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca otežavali su i pokušaji »centrumaša« iz Srbije i Bosne i Hercegovine da preuzmu sindikate. Pošto je 23. svibnja sindikalnim organizacijama odobren rad pod uvjetom da budu politički neutralni, počinju se obnavljati ujedinjeni sindikalni savezi. U lipnju 1921. pokrenuti su legalni sindikalni listovi *Radnički sindikati* u Beogradu, kao centralni organ sindikalnog pokreta, a *Radnički list* u Zagrebu i *Delo* u Ljubljani kao organi pokrajinskih sindikalnih organizacija.

Međutim, rad na stvaranju ilegalnih organizacija Komunističke partije i na obnavljanju klasnih sindikata bio je brzo prekinut. Na bijeli teror buržoazije jedan broj mladih komunista avangardističkih pogleda odgovorio je crvenim terorom. Nezadovoljni i razočarani držanjem vodstva Partije, oni su u suprotstavljanju vladajućoj buržoaziji pribjegli individualnim atentatima iako se komunistički pokret izričito ogradio od takve metode borbe. Teško doživljavajući da Partija trpi poraz bez prave bitke, mladi radnik Spasoje Stejić bacio je 29. lipnja u Beogradu bombu na regenta Aleksandra, a Alija Alijagić iz organizacije Crvena pravda, osnovane u veljači 1921, u kojoj je bio i Rodoljub Čolaković, ubio je 21. srpnja 1921. u Delnicama Milorada Draškovića, koji je u vrijeme donošenja »Obznane« bio ministar unutrašnjih poslova. S namjerom da se definitivno obračuna s revolucionarnim radničkim pokretom, vlasta je za te atentate optužila Komunističku partiju i posebno njen rukovodstvo. Izvedena su pred sud tri komunistička poslanika s Filipom Filipovićem na čelu; policija je izvršila masovna hapšenja, suspendirane su komunističke općinske uprave i pohapšeni komunistički odbornici; kontrarevolucionarne nacionalističke grupe demolirale su radničke domove u mnogim mjestima. Krajem srpnja zatvoreno je i posljednje legalno uporište Komunističke partije – Klub komunističkih narodnih poslanika. Zabranjen je rad svih sindikalnih

organizacija koje su bile vezane za Centralno radničko sindikalno vijeće. Atenati su bili i povod za donošenje Zakona o zaštiti javne sigurnosti i poretku u državi (Zakon o zaštiti države) 2. kolovoza 1921., kojim je zabranjena svaka komunistička djelatnost, a komunistički poslanici lišeni mandata i većinom pohapšeni; predviđeno je i strogo kažnjavanje, uključujući i smrtnu kaznu. Uzalud su u svojim izjavama neki komunistički narodni poslanici ukazivali na neustavnost tog Zakona i prosvjedovali protiv izjednačavanja Komunističke partije s terorističkom organizacijom. Stavljeni izvan zakona, oslabljena Komunistička partija Jugoslavije – ne mireći se s porazom – povukla se u ilegalnost, u kojoj će ostati sve do 1941. godine.

Izvor: Istorija Komunističke partije Jugoslavije

PROGLAS POKRAJINSKOG KOMITETA KPJ
ZA BOSNU I HERCEGOVINU
IZ MAJA 1941. GODINE

**ПРОГЛАС ПОКРАЈИНСКОГ КОМИТЕТА КПЈ ЗА БОСНУ И
ХЕРЦЕГОВИНУ ОД МАЈА 1941 ГОДИНЕ¹**

РАДНИ НАРОДЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ!

Страшна трагедија која је задесила наше народе донијела им је национално ропство, глад и пустош. Народи Југославије проживљују најтеже часове у својој историји. Осовинске окупаторске власти бјесне у својој подивљалој убилачкој и пљачкашкој хајци над народима Југославије. Тамнице се пуне народним борцима широм цијеле Босне и Херцеговине, убија се на све стране. Свакодневно ријека Врбас избацује измрџварене љешеве. Од недјеље до уторка на Сави код Брода извучено је преко 30 љешева — већином сељака из Босне. Окупаторске трупе и њихови агенти франковци, методама средњовјековне реакције, хоће да униште српски народ у нашим крајевима. Њемачке окупаторске трупе сравниле су читаво српско село Сану код Приједора и у пламену села, на тргу, објесиле 27 сељака. У Звечајграду код Јајца стријељана су три сељака Србина и преко стотину ухапшено и премлаћено. Босном и Херцеговином крстаре банде наоружаних криминалаца и најмрачнијих типова који без икакве одговорности убијају, пљачкају и пријете. У тако тешкој ситуацији и авет глади покрила је опустошени земљу, а биједа и несташица све се више шире. Франковци су развили братоубилачку кампању, натјерујући гладни и поробљени народ да се између себе покоље.

РАДНИ НАРОДЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ ! Кроз двадесет година великосрпска господа је пљачкала твоју земљу. Да би могла одржати власт, уносила је свађу међу народе. Распиривала је шовинистичку мржњу и крваво гушила сваку твоју борбу за слободу. Та иста господа издала те је твојим вјековним непријатељима. Она је водила рачуна само о томе како ће се обогатити. Због тога је угњетавала двадесет година разне народе Југославије, због тога је занемаривала одбрану земље, због тога је забранила авангарду радничке класе — Комунистичку партију, увела закон о заштити државе и пунила тамнице најбољим синовима радног народа. Због тих капиталистичких, богаташских интереса силом се одупирала борби цијелог радног народа који је, у интересу мира и независности, тражио да се на вријеме склопи пакт о узајамној помоћи са СССР-ом.

Данас Босна и Херцеговина постаје поновно поробљена покрајина коју пљачка, са још већом безобзирношћу и терором, хрватска франковачка господа. Та господа, која се окружила најмрачнијим типовима и једном групицом заведене омладине, нема масовну потпору у хрватском народу. Ту господу довеле су окупаторске власти да би преко ње могле лакше пљачкати и убијати. Данас франковачки одреди, заштићени од њемачких трупа¹, убијају, пљачкају и понижују српски на-

род, пријетећи да ће га искоријенити из Босне и Херцеговине. Подивљали у својим мрачним побудама, они чине пљачкашку хајку над Јеврејима — настојећи и физички да их униште. РАДНИ НАРОДЕ! Освајачка чизма гази твоју независност и хоће да те уништи.

СРБИ! Двадесет година варала вас је господа из Београда. Потпиривала је у вами шовинистичку мржњу према Хрватима и муслиманима да би могла да влада. Стварала је братоубилачке поколје. А данас вас је — јер је мислила само на своју пљачку — издала туђину. Њемачке окупаторске трупе хоће да вас униште. Терором над вами, преко плаћеничке и издајничке франковачке господе, хоће да вас баце у братоубилачки рат са вашом браћом Хрватима и муслиманима. Хрв. народ као и мусимани немају никакве везе са плаћеницима — франковцима.

Српски народе, не дај се завести од окупаторских власти које се праве да те заштићују од хрватских терориста. Твоји су непријатељи окупаторске трупе и њихова лакејска домаћа клика — франковци, а не твоја браћа Хрвати и мусимани.

МУСЛИМАНИ, вас је кроз двадесет година угњетавала београдска господа. Вашу борбу за слободу искоришћавала је ваша господа и продавала вас, ради своје пљачке, београдским режимима. Данас друге издајице, али опет господа, вашу љубав за слободу и борбу за бољи живот продају франковачкој влади у Загребу. Данас вас франковци проглашују већим Хрватима него што су они, јер немају никакове подршке у хрватским масама и вас жеље да употребијебе као прљаво оруђе у спровођењу националног угњетавања Срба и терора над Јеврејима и Хрватима. Они вашу мржњу према тлачитељима из Београда, шовинистичком кампањом, жеље да претворе у мржњу према српском народу и Јеврејима. Тиме вас излажу братоубилачкој борби и мржњи других народа у Босни.

Мусимани, не дајте се завести од мусиманске франковачке господе која вас излаже страховитим опасностима.

ХРВАТИ, франковачка господа не само да је помогла распарчati Југославију, него је то учинила и са самим Хрватском. Дивну Далмацију продала је Талијанима, а хрватском народу наметнула је краља из талијанске краљевске породице и тиме хрватски народ бацила у службу талијанске господе. Франковци хоће од хрватског народа да направе робље осовинских сила и тлачење српског и словеначког народа. Марионетска влада Анте Павелића развила је у Босни и Херцеговини страшну шовинистичку кампању увлачећи хрватски народ у братоубилачку борбу.

Хрвати, поведите борбу са Србима и мусиманима против осовинских агената — франковачке господе, против крвавих непријатеља свију нас — окупаторских власти, за своју слободу и независност.

ЈЕВРЕЈИ, ви највише осјећате нељудску безобзирност и злочиначку душу франковачке господе. Пут бољег живота и за вас јесте заједничка борба са Србима, Хрватима и

муслиманима коју води Комунистичка партија.

РАДНИЦИ И РАДНИЦЕ, окупаторске власти и њихови агенти франковци хоће да вас застраше пријетњама, концентрационим логорима и убиствима и на тај начин да вас учине неспособним да се одупрете најбездушнијем и најкрвавијем израбљивању које вам спремају. Обманама о неком благостању и новом рају за раднике хоће да убију вјеру у вашу коначну побједу. Они отпуштају раднике са посла и онда их са пријетњама тјерају да иду у Њемачку и тамо раде по рудничима и јункерским имањима. Скоро у свима предузетима широм цијеле Босне и Херцеговине отпуштају се радници, да по Њемачкој раде најтеже послове. Радници и раднице, не дајте се застрашити, збијте своје редове и створите несаломљиво јединство радничке класе. Нека вам је примјер борба радничке класе у некадашњој Русији, која је у својој херојској борби свргнула царизам и створила непобједиву државу среће и благостија — Совјетски Савез.

• • •

РАДНИ НАРОДЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ! Комунистичка партија, иако прогоњена кроз ових 20 година, увијек је стајала у првим редовима досједно у борби за права угњетених и национално поробљених. Она је увијек указивала пут којим је требало ићи да би се спасио мир и национална независност. Комунистичка партија, као и увијек, бориће се у првим редовима народне борбе. Насупрот терору, хапшењу и убиствима, она ће још одлучније и упорније организовати борбу против окупатора и њихових агената. Комунистичка партија позива све народе Босне и Херцеговине да престану са међусобном борбом, мржњом и крвопролићем — јер то окупатори и пљачкаши и желе, јер само тиме могу одржати своју власт.

Хрвати и муслимани, немојте допустити да ви постанете тлачитељи ваше браће Срба и Јевреја.

Комунистичка партија вас позива у братско јединство свих народа против окупатора, против израбљивања а за бољу и срећнију будућност.

Да живи велика, срећна и непобједива земља социјализма — Совјетски Савез!

Да живи братска слога и братска љубав наших народа!

Да живи јединство радничке класе Југославије!

Да живи Комунистичка партија Југославије!

Доље империјалистички окупатори и њихове слуге!

Живјела независност народа Југославије!

Доље империјалистички рат!

ПОКРАЈИНСКИ КОМИТЕТ КОМУНИСТИЧКЕ
ПАРТИЈЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
ЗА БОСНУ И ХЕРЦЕГОВИНУ

крајевима преко издајица хрватског народа — Павелића и његових усташких банди.

Данас, када си се дигао на свету ослободилачку борбу, јер ниси више могао трпјети насиља и зулуме својих окупатора и њихових плаћеника, фашистички крволови Хитлер и Мусолини спремају свој други злочиначки поход на твоју земљу, на твоју слободу коју данас крвљу својом отимаш и плаћаш. Фашистички бандити поновно руше и пале твоја села и градове, наносе смрт твојој дјеци и женама. Хитлер и Мусолини труде се да преко твог потпуног уништења, да преко твојих љешева, дођу до твога жита и твојих богатстава, да отму твој труд и муку. Фашистички авиони поновно руше и пале твоја села и твоје градове, наносе смрт твојој дјеци и женама.

Хитлер и Мусолини хоће, по цијену твог потпуног уништења, преко твојих згаришта и љешева, да дођу до твога жита и твојих богатстава, како би могли наставити свој вјерољомни, разбојнички напад на земљу социјализма, земљу слободних и срећних совјетских народа, и даље поробљавати окупирану Европу.

ШТА ВАС ЧЕКА, ВАС И ВАШЕ ЖЕНЕ И ДЈЕЦУ, АКО ФАШИСТИЧКИМ РАЗБОЈНИЦИМА ПОЂЕ ЗА РУКОМ ДА УГУШЕ ВАШ НАРОДНО-ОСЛОБОДИЛАЧКИ ПОКРЕТ? ЧЕКА ВАС — У ТО НИКО НЕ СУМЊА — СМРТ И ПОТПУНО УНИШТЕЊЕ!

Српски народе, збиј стога своје редове, брани свим снагама, до посљедње капи крви, сваку стопу своје рођене земље и отету слободу! Наноси свагдје свим средствима смртне ударце окупаторима и домаћим издајницима! Не дозволи да дођу до кила твога жита, до вагона твоје руде и твога дрвета, не дозволи им да твоје путове и жељезнице и твоју земљу користе за пребацивање својих трупа и гашење твоје или туђе народне слободе!

Не насједај причама како су тобоже талијански фашисти пријатељи твоји и твоје слободе. Зар да буду твоји пријатељи они који нису пријатељи ни своме народу, него га гоне годинама, већ гладна и упропашћена по европским и афричким бојиштима за своје богаташке интересе? Зар да буду твоји пријатељи они који су у Италији, раније, стварали и издржавали Павелићеве усташке логоре..., зар они који су онако мучки ударили, заједно са њемачким фашистичким хордама, на твоју земљу да је поробе и опљачкају, који су и довели Павелића на власт и натоварили га теби на леђа и који данас по Македонији, Црној Гори, Херцеговини, Далмацији, Словенији у крви гаше народну ослободилачку борбу?!

Данас ти они овдје обећавају да ће те тобоже заштитити од усташких зулума ако одложиш оружје, како би те онда лакше поновно бацili под своју господарску чизму.

И њемачки и талијански фашисти препуштени су свагдје Павелићевим усташким бандама да за њих и мјесто њих врше код нас зулуме и покоље и завађају народе. И када су били благонаклони према теби, било је то из рачуна, било је то због тога и у оно вријеме док нису средили рачуне са Павелићем, јер су хтјели да се ослоне на тебе како би, [и] против отпора хрватског народа, откинули што више од наше Далмације. Данас они неће имати милости ни према теби, као што немају ни према хрватском народу, јер се ми данас заједнички дижемо да истјерамо фашистичке окупаторе и њихове слуге из наше заједничке куће. А што се данас лађају лукавства прије него силе, то је због незадовољства радника и сељака у талијанској војсци, због незадовољства читавог талијанског народа који је увучен у империјалистички рат и клање преко своје воље, код кога све више јача свијест о потреби да сруши своје фашистичке властодршце, да оствари братство свих народа у слободи.

Сви они који ти данас признају о великом пријатељству Мусолинија и његових банди према теби не разликују се од оних домаћих издајица твојих који су шуровали са усташама, то су слуге, шпијуни и плаћеници талијанског фашизма, јер су твоји подли непријатељи који ти забијају нож у леђа.

ХРВАТСКИ НАРОДЕ, БРАЋО МУСЛИМАНИ,

Павелић вас је издао и продao Хитлеру и Мусолинију. Павелић је продао нашу дивну Далмацију талијанским фашистима, по којој данас жаре и пале црне кошуље. Павелић је, послије талијанских и њемачких окупаторских чета, наставио да са својом издајничком великохрватском господском кликом пљачка и отима ваше жито, крух свагдањи, од уста вас и ваших породица. Павелић је искористио вашу жеђ за слободом, вашу мржњу на београдску великосрпску господу, да вам наметне још црње ропство, глад и биједу. Павелић вам је, намјесто мира, донио рат и то рат против највеће и најмоћније земље свијета која данас, у савезу са великим демократским земљама, копа гроб фашизму, рат у коме гину ваши најбољи синови за рачун одржања Хитлера и Мусолинија, те различитих Хаха, Антонеска, Павелића и њихових пљачкашких банди.

И када није успио да од вас — Хрвата и муслимана — начини жандарме и целате над братским српским народом, наступају њемачки и талијански окупатори да униште ослободилачку борбу народа Југославије у којој учествују и ваши нај-

TEKST PARTIZANSKE ZAKLETVE U BOSNI I HERCEGOVINI

ТЕКСТ ПАРТИЗАНСКЕ ЗАКЛЕТВЕ У БОСНИ**ЗАКЛЕТВА ГЕРИЛАЦА У БОСНИ**

Заклињем се да из руку нећу пустити оружје све док посљедњи фашистички окупатор не напусти моју земљу, све док посљедњи усташки гад не буде искоријењен.

Заклињем се да ћу непријатељу који је помоћу домаћих издајица поробио и опљачкао моју земљу, клао и убијао мој народ, жене и дјецу, отимао моје жито, мој труд и муку и изгнио ме са мог дједовског огњишта, — заклињем се да ћу му се светити немилосрдно, да ћу му наносити ударац за ударац, крв за крв, смрт за смрт.

REZOLUCIJA PRVOG
ZASJEDANJA ZAVNOBIH-A

РЕЗОЛУЦИЈА

ЗЕМАЉСКОГ АНТИФАШИСТИЧКОГ ВИЈЕЋА НАРОДНОГ ОСЛОБОЂЕЊА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Први пут у историји Босне и Херцеговине састали су се претставници српског, муслиманског и хрватског народа, повезани чврстим братством у устанку, с циљем да на основу резултата оружане борбе народа Југославије и народа у Босни и Херцеговини донесу политичке одлуке које ће отворити пут нашим народима да уреде своју земљу онако како то одговара њиховој вољи и интересима.

На својој првој конференцији, одржаној 26 и 27 новембра 1943 године, вијећници Земаљског антифашистичког вијећа народног ослобођења Босне и Херцеговине, разматрајући питања вањске и унутарње политике, доносе ове закључке:

1) Овогодишње велике побједе Црвене армије над њемачким фашистичким хордама измијениле су даљњи ток свјетског рата. Црвена армија успјела је у овој години да зада смртоносан ударац фашистичкој звијери на Источном фронту, што је знатно приближило побјedu Савезника. Ударце Црвене Армије против фашистичког непријатеља подупрле су ратне акције енглеских и америчких трупа у Африци, Средоземљу и Јужној Италији, као и бомбардовање важних индустриских центара у Њемачкој. Борба потлаченih народа Европе, у првом реду оружана борба наших народа, допринојела је такође слабљењу позиција фашизма. Све то заједно, а у првом реду побједе Црвене Армије, довело је фашистичку Њемачку и њене вазале пред катастрофу.

Односи међу Савезницима сваким даном су чвршћи, док се фашистички блок распада због пораза фашистичких трупа на Источном фронту и удараца Савезника по њемачким трупама на југу Европе. Италија је испала из хитлеровског блока. Финска, Мађарска, Румунија и други Хитлерови сателити брину бригу како да се извуку из мочваре у коју их је довео Хитлер. Властодршици тих земаља, лакоми на пљачку, настоје да се извуку од одговорности сад кад је јасно да је Хитлерова пропаст неизбјежна. Растилас мржње и негодовања у свим земљама Европе против фашистичког поробљивача. Створени су сви услови за коначан слом фашизма.

Што већ до данас није дошло до уништења фашизма, криво је отсуство другог фронта у Европи. Сада, како излази из говора друга Сталјина, други фронт није далеко. Његово отварање убрзаће коначни слом њемачког фашизма и учинити крај разноразним комбинацијама реакционарних клика, које подржавају и бившу Југославенску владу, као и неке друге изbjегличке владе, које заједно са окупатором воде борбу против народног устанка.

Наши народи у тешкој и крвавој борби против окупатора, Павелићевих усташа, Недића, Рупника и четника Драже Михаиловића створили су славну Народноослободилачку војску на челу с вођом народа Југославије и мудрим Врховним командантом другом Титом. Она је својом херојском борбом спасла наше народе од уништења и ударила чврст темељ њиховом братству и срећној будућности. Благодарећи напорима и јунаштву наше славне војске, наша домовина постала је важан чинилац у борби против фашизма. Она је подигла у свијету углед наших народа као никад до сада. Својом борбом Народноослободилачка војска помогла је и помаже како братској Црвеној армији, тако и енглеској и америчкој војсци у Африци и Италији.

У својој светој народноослободилачкој борби наши народи су имали најбољег и најдосљеднијег савезника у братском Совјетском Савезу. Народи Босне и Херцеговине поносни су што се наша војска бори раме уз раме са славном Црвеном Армијом против заједничког непријатеља — фашистичких варвара. Наши народи дубоко цијене и помоћ својих енглеских и америчких савезника.

Народи Босне и Херцеговине, Срби, муслимани и Хрвати, с мржњом и презиром одбацују Недића, Павелића и друге отворене слуге окупатора. Они исто тако с мржњом одбацују издајничку клику Драже Михаиловића који, заједно са окупатором, више од двије године води борбу против Народноослободилачке војске и Народноослободилачког покрета. Као што су усташке банде криве за неброђене злочине над српским народом и најбољим синовима муслимана и Хрвата, тако су и банде Драже Михаиловића криве за своје злочине над нашим народима, нарочито над муслиманима, и над најбољим синовима српског народа.

2. Народи Босне и Херцеговине не желе више повратак старог стања које је и довело до наше несреће. Народи Босне и Херцеговине кроз ватру народноослободилачке борбе искивају своје братство, и то братство чуваће као најчвршће јамство боље и срећне будућности. Раздор и мржњу међу нашим народима уносили су туђинци у нашу земљу од Османлија, Мађара и Аустријанаца до данашњих фашистичких завојевача. Старе политичке странке, како великосрпске, тако и Југославенска муслиманска организација и ревакционери из Хрватске сељачке странке, нису зближавали народе, већ су својом противнародном политиком продубљивали јаз међу њима и сијали мржњу. Нетрпљивост и неслогу искористио је њемачки окупатор и преко својих слуга, усташа и четника, на многим мјестима довео до међусобног крвавог истребљивања. Захваљујући Комунистичкој партији, организатору народноослободилачке борбе, народи Босне и Херцеговине, послије толико жртава и крвопролића остварују братско јединство у Народноослободилачком покрету које ће даље развијати и учвршћивати, као најдрагоценјију побједу у овој борби.

Народи Босне и Херцеговине не желе повратак старог стања још и зато што они нису имали никаквих демократских права у бившој Југославији и што је Босна и Херцеговина била покрајина коју су угњетавала и пљачкала великосрпска господа уз помоћ и заједно са реакционарним кликама у Југословенској муслиманској организацији и у Хрватској сељачкој странци.

3. Народи Босне и Херцеговине одричу свако право такозваној лондонској влади да их претставља и говори у

њихово име. Лондонске изbjеглице већ двије године воде борбу са својим министром Дражом Михаиловићем против Народноослободилачке војске, не бирајући средства у својој издајничкој работи. Такозвана Југославенска влада у иностранству повезала се са окупатором, усташама и Недићем и одговорна је за небројене злочине почињене у нашој земљи. Везујући се за окупатора, она није саму непријатељ наших народа и њихове оправдане борбе, већ стварно и непријатељ наших Савезника — Совјетског Савеза, Енглеске и Америке.

Народи Босне и Херцеговине не могу прећи преко чињенице да су краљ и монархија центар око кога се окупља изbjегличка реакција која је организовала братоубилачки рат у служби окупатора. Краљ је више од дviјe године преко свог министра Драже Михаиловића и његових четника водио оружану борбу против Народноослободилачког покрета. У краљево име четничке банде нанијеле су нашим народима тешке несреће, распирујући братоубилачки рат. Краљ и монархија повезали су се у својој борби против Народноослободилачког покрета свих народа Југославије с крвавим непријатељем свег Славенства и напредног човјечанства — њемачким фашизмом. Тако су краљ и монархија не само носилац борбе против Народноослободилачког покрета у Југославији, него и непријатељ наших савезника.

Народи Босне и Херцеговине због тога с правом траже од Енглеске и Америке да лондонским издајничким изbjеглицама и краљу Петру II откажу сваку подршку.

Устанак у Босни и Херцеговини захватио је све крајеве. Више од дviјe трећине територије Босне и Херцеговине ослобођено је од окупатора. Српске масе, које сачињавају већину у Народноослободилачкој војsci и које су дале највише жртава, данас стоје одлучно уз Народноослободилачки покрет. Великосрпска реакција није успјела да их увуче у своје братоубилачко коло. Четништво се распада, а заведени, већином сељаци, приступају Народноослободилачком покрету. Издајничка великосрпска политика изгубила је ослонац у српским масама.

Мусиманске масе све више увиђају да мусимани могу извојевати равноправност и слободу и осигурати свој опстанак само у Народноослободилачком покрету, и данас све

више приступају борби против окупатора и његових помагача. Већина водства бивше Југославенске мусиманске организације, са Џафером Кулєновићем на челу, која је пришла окупатору и усташама и која је крила чија страдала Мусимана као и Срба, губи сваки утицај на мусиманске масе. Сад се јављају међу мусиманима политичке шињарције који покушавају да задрже прилажење мусиманима Народноослободилачком покрету паролом: Мусимани су се једанпут преварили, други пут не смију пренаглiti. Масовни прилазак мусимана Народноослободилачком покрету збрисаће и те покушаје мусиманске реакције да омету братимљење Мусимана са српским и хрватским народом и искористе их за своје себичне циљеве.

Данас и Хрвати у Босни и Херцеговини, поучени пријмером браће Хрвата у Хрватској и Далмацији, све више ступају у редове Народноослободилачког покрета и тако перу љагу коју усташе нанесоше хрватском имјену. Приступањем у народноослободилачке редове и једног дијела првака Хрватске сељачке странке осјетно је убрзано одвајање босанских Хрвата од рејакционера из бившег војства Хрватске сељачке странке с Мачеком на челу, који су уз алуд покушавали да зауставе хрватски народ од борбе, да би га касније, својом сарадњом с окупатором и великосрпским кликама у Лондону, покушали гурнути у борбу против Народноослободилачког покрета.

4. Народи Босне и Херцеговине стварају у заједници са осталим народима Југославије нову демократску федеративну Југославију слободних и равноправних народа, у којој ће бити зајамчена пуна равноправност свим њеним народима. Народи Босне и Херцеговине, у заједници са другим народима Југославије, заједничким напорима кроз оружану борбу за слободу и независност извојевали су право да уреде своју земљу онако како то највише одговара воли и интересима и њих самих и свих народа Југославије.

Народ Босне и Херцеговине данас претставља једино Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења за Босну и Херцеговину и Антифашистичко вијеће народног ослобођења Југославије, као врховно политичко претставништво свих народа Југославије које оличава братство на-

ших народа и њихову непоколебиву вољу да изграде равноправну демократску федеративну Југославију. Народе Босне и Херцеговине, као и остале народе Југославије, може претстављати данас у земљи и пред иностранством једино АВНОЈ и власт која из њега произлази.

Народи Босне и Херцеговине вјековима су живјели заједно, међусобно измијешани и повезани заједничким интересима. Вјековима је туђин уносио сукобе и мржњу. Ту политику мржње и нетрпљивости наставила су у бившој Југославији све противнародне партије. У пламену Народноослободилачке борбе бришу се трагови злосрећне прошлости и ствара се неразрушиво братство народа Босне и Херцеговине који више неће дозволити да њихова домовина буде предмет борбе великосрпске, великохрватске и мусиманске реакције око подјеле власти.

5. Данас народи Босне и Херцеговине кроз своје једино политичко претставништво, Земаљско антифашистичко вijeće народног ослобођења Босне и Херцеговине, хоће да њихова земља, која није ни српска, ни хрватска, ни мусиманска, него и српска, и мусиманска, и хрватска, буде слободна и збратимљена Босна и Херцеговина, у којој ће бити осигурана пунा равноправност и једнакост свих Срба, мусимана и Хрвата. Народи Босне и Херцеговине учествоваће, равноправно са осталим нашим народима у изградњи народне демократске федеративне Југославије.

На том путу биће још потешкоћа и жртава, јер наши непријатељи још нису уништени. Зато се пред ЗАВНОБИХ постављају задаци: да учвршиће братство народа Босне и Херцеговине; да развија оружану борбу против окупатора и њихових помагача, уводећи нове борце у нашу Народноослободилачку војску и убрзавајући привлачење у Народноослободилачки покрет нарочито мусимана и Хрвата; да, ослањајући се на народноослободилачке одборе, од сеоских до обласних, учвршиће и проширује нову народну власт, велику тековину народа у овој борби. На тај начин ЗАВНОБИХ ће моћи да у још већој мјери помаже Народноослободилачку војску и још успјешније рјешава економска, социјална, просветна и здравствена питања.

DEKLARACIJA DRUGOG
ZASJEDANJA ZAVNOBIH-A

DEKLARACIJA

**Zemaljskog antifašističkog vijeća
narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine**

o pravima građana Bosne i Hercegovine

Narodi Bosne i Hercegovine, u borbenom bratstvu sa ostalim narodima Jugoslavije, izvojevali su u slavnoj i krvavoj borbi protiv fašističkih okupatora i njegovih pomagača svoju narodnu demokratsku vlast. U toj oslobođilačkoj borbi osuđen je pokušaj fašističkog okupatora i domaćih izdajnika da između naroda Bosne i Hercegovine iskopaju nepromostiv jaz. U plamenu pravednog oslobođilačkog rata iskiva se bratstvo Srba, Muslimana i Hrvata, i time se udara siguran temelj slobodne i zbratimljene Bosne i Hercegovine, ravnopravne federalne jedinice u demokratskoj federativnoj Jugoslaviji. Prvi put u istoriji, Srbi, Muslimani i Hrvati Bosne i Hercegovine, ujedinjeni u narodno-oslobođilačkom pokretu, stupili su na isti put, počeli su da izgraduju svoj zajednički dom, u čije su temelje uzidane kosti njihovih najboljih sinova. Prvi put u istoriji oni su postali koyači svoje sudbine, čvrsto rješeni da jednom za uvijek sahrane vjekovnu, mračnu i tešku prošlost i da izgrade državnu zajednicu u kojoj će živjeti u ravnopravnosti, slobodi, miru i blagostanju. Izražavajući pravedne težnje naroda za čovječnim životom u slobodi i dostojanstvu, narodna demokratska vlast u Bosni i Hercegovini, očišćena u narodno-oslobođilačkim odborima i Zemaljskom antifašističkom vijeću narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, zajamčuje:

Ravnopravnost Srba, Muslimana i Hrvata Bosne i Hercegovine, koja je njihova zajednička i nedjeljiva domovina;

Slobodu vjeroispovjesti i savjesti, kao i ravnopravnost svih vjeroispovjesti;

Slobodu zbora i dogovora, udruživanja i štampe;

Ličnu i imovnu sigurnost građana, kao i slobodu privatne inicijative u privrednom životu;

Ravnopravnost žene s muškarcem, kako u političkom životu zemlje, tako i u svim oblastima društvene djelatnosti;

Izborne pravo u demokratskoj Bosni i Hercegovini birači će vršiti tajnim glašanjem na osnovu opštег, jednakog i neposrednog prava glasa. Aktivno i pasivno izborne pravo ima svaki građanin i građanka koji su navršili 18 godina života, a nisu toga prava lišeni na osnovu zakona. Borci Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda imaju to pravo bez obzira na godine starosti. Od načela neposrednog i tajnog glašanja može se po odluci Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine otstupiti za vrijeme narodno-oslobodilačkog rata.

Svakom građaninu zajamčeno je pravo žalbe na rešenje organa vlasti, kao i pravo molbe i pritužbe svim organima državne vlasti.

Niko ne može biti suđen bez prethodnog sudskog postupka.

Dužnost je i čast svakog za oružje sposobnog građanina Bosne i Hercegovine da kao vojnik Narodno-oslobodilačke vojske ili borac partizanskih odreda učestvuje u oslobodilačkom ratu.

Narodna demokratska vlast obezbjediće putem zakonodavstva svim trudbenicima grada i sela život u skladu sa savremenim shvatanjem socijalne pravde i dostojanstvom čovjeka.

Narodna demokratska vlast poduzeće sve mјere da što prije likvidira nepismenost u Bosni i Hercegovini, da planski izgradenom mrežom škola i kulturno-prosvjetnih ustanova unaprijedi opšte obrazovanje naroda i time omogući njegov što brži kulturni i ekonomski razvitak.

Narodna demokratska vlast posvetiće najveću brigu čuvanju i podizanju narodnog zdravlja.

Radi odbrane demokratskog poretka, radi učvršćivanja bratstva naroda Bosne i Hercegovine, kao i svih naroda Jugoslavije, i ostalih tekovina narodno-oslobodilačke borbe, zabranjuju se sve fašističke i profašističke organizacije i progone sva lica koja se bave fašističkom i profašističkom djelatnošću.

Sanski Most, 1. jula 1944. g.

**Za Zemaljsko antifašističko vijeće
narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine**

Sekretar:

Hasan Brkić, s. r.

Prezsjednik:

Dr. Vojislav Kecmanović, s. r.

POSLOVNIK ZAVNOBIH-A

ODLUKA

**Zemaljskog antifašističkog vijeća
narodnog oslobodenja Bosne i Hercegovine
o poslovniku za rad ZAVNOBIH-a**

Član 1

Predsjedništvo Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobodenja Bosne i Hercegovine saziva Vijeće na redovno vanredno zasjedanje.

Član 2

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobodenja Bosne i Hercegovine sastaje se u redovno zasjedanje dva puta godišnje, u prvom i drugom polgodu.

Član 3

Pretsjedništvo saviza Vijeće na vanredno zasjedanje po ukazanoj potrebi ili na predlog jedne četvrtine vijećnika Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobodenja Bosne i Hercegovine.

Predlog za saziv Vijeća na vanredno zasjedanje koji je potekao od članova Vijeća mora biti pismeno obrazložen.

Član 4

Pretsjedništvo objavljuje odluku o sazivu Vijeća najmanje 15 dana prije dana zasjedanja. Odluka sadržava i dnevni red zasjedanja.

Pretsjedništvo donosi odluku o vanrednom zasjedanju Vijeća koje se saziva na inicijativu jedne četvrtine članova Vijeća najkasnije 15 dana po primljenom predlogu.

Član 5

Pretsjednik Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobodenja Bosne i Hercegovine otvara zasjedanje, a sjednicama zasjedanja rukovodi Pretsjedništvo koje se bira na tom zasjedanju.

Član 6

Radi verifikacije mandata vijećnika, Vijeće bira Verifikacioni odbor koji je sastavljen do 5 članova. Odbor se sam konstituiše i odlučuje većinom glasova. Na osnovu izvještaja Verifikacionog odbora Vijeće odlučuje o priznjanju mandata pojedinih vijećnika.

Mandat odbora traje za vrijeme zasjedanja na kojem je izabran.

Član 7

Na zasjedanju se biraju dva zapisničara koji vode zapisnik o cijelokupnom radu zasjedanja. Zapisnik potpisuju predsjedavajući i zapisničari.

Član 8

Predsjedavajući predlaže dnevni red zasjedanja. Dnevni red prihvata se u cijelosti ili se, po predlogu vijećnika, unose izmjene i dopune.

Član 9

O svakoj tački dnevnog reda raspravlja se i odlučuje zasebno.

Član 10

Vijećnici koji žele da uzmu učešća u raspravljanju javljaju se Predsjedništvu prije početka diskusije, a riječ dobivaju onim redom kojim su se javili.

Predsjedništvo može, u saglasnosti sa Vijećem, ograničiti vrijeme govora pojedinih vijećnika.

Član 11

Vijeće je sposobno za rad ako je na zasjedanju prisutan natpolovičan broj vijećnika.

Odluke se donose natpolovičnom većinom prisutnih vijećnika.

U slučaju podjednake podjele glasova, predlog o kome se odlučuje smatra se odbijenim.

Član 12

Vijećnici su dužni da učestvuju u radu zasjedanja, pridržavajući se odredaba Poslovnika.

Pretsjedništvo može opomenuti, a u saglasnosti sa Vijećem ukoriti ili privremeno isključiti sa zasjedanja, vijećnika koji se ne pridržava odredaba Poslovnika.

Član 13

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine isključuje vijećnika iz Vijeća ako iz neopravdanih razloga izostaje sa zasjedanja ili se ogrješi o interesu narodno-oslobodilačke borbe.

Član 14

Vijećnik ne može biti uhapšen niti stavljen pred sud bez saglasnosti 'Pretsjedništva' Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, osim u slučaju izdaje.

Član 15

Vijeće u toku zasjedanja, odnosno Pretsjedništvo u vremenu između pojedinih zasjedanja, može primiti nove vijećnike u Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, sve dok ne budu raspisani opšti izbori za Vijeće.

Član 16

Odluke koje donosi na zasjedanju Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine potpisuju pretsjednik i sekretar Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine i objavljaju se cirilicom i latinicom.

Član 17

Ova odluka stupa odmah na snagu.

Sanski Most, 1 jula 1944 g.

Za Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine

Sekretar:

Hasan Brkić, s. r.

Pretsjednik:

Dr. Vojislav Kecmanović, s. r.

ODLUKA ZAVNOBIH-A
O RASPISIVANJU IZBORA

ODLUKA

**Zemaljskog antifašističkog vijeća
narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine**

*o izborima za seoske, opštinske i gradske narodno-oslobodilačke
odbore i sreske, okružne i oblasne narodno-oslobodilačke
skupštine*

Član 1

U cilju daljeg razvijanja naše demokracije i obezbjedenja
učešća najširih narodnih slojeva u izgradnji naše državnosti,
Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i
Hercegovine stavlja u dužnost Pretsjedništvu da raspisne izbore
za seoske, opštinske i gradske narodno-oslobodilačke odbore i
sreske, okružne i oblasne narodno-oslobodilačke skupštine na
teritoriji Bosne i Hercegovine.

Član 2

Ova odluka stupa odmah na snagu.

Sanski Most, 1 jula 1944 g.

**Za Zemaljsko antifašističko vijeće
narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine**

Sekretar:

Hasan Brkić, s. r.

Prezsjednik:

Dr. Vojislav Kecmanović, s. r.

ODLUKA ZAVNOBIH-A
O USTROJSTVU VLASTI U BIH

ODLUKA

Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine

***o ustrojstvu i radu narodno-oslobodilačkih odbora i narodno-
oslobodilačkih skupština u federalnoj Bosni i Hercegovini***

Član 1

Sva vlast u Federalnoj Bosni i Hercegovini pripada naru-
du koji predstavljaju narodno-oslobodilački odbori, narodno-
oslobodilačke skupštine i Zemaljsko antifašističko vijeće na-
rodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine.

Član 2

Temelj narodne vlasti u Federalnoj Bosni i Hercegovini
predstavljaju narodno-oslobodilački odbori koji su nastali u
toku oslobodilačke borbe naroda Bosne i Hercegovine i raz-
vili se, istorijskom nužnošću i voljom samih naroda, u organe
demokratske narodne vlasti.

Narodna vlast Bosne i Hercegovine razvija se u skladu sa
osnovnim načelima narodne vlasti demokratske Federativne Ju-
goslavije.

Član 3

Narodnu vlast u selu, opštini i gradu predstavljaju narod-
no-oslobodilački odbori sela, opštine i grada. Narodnu vlast u
srežu, okrugu i oblasti predstavljaju sreske, okružne i oblasne
narodno-oslobodilačke skupštine.

Sreske, okružne i oblasne narodno-oslobodilačke skupšti-
ne biraju iz svoje sredine kao svoj naredbodavni i izvršni or-
gan narodno-oslobodilačke odbore sreza, okruga i oblasti.

Član 4

Seoski, opštinski i gradski narodno-oslobodilački odbori,
sreske, okružne i oblasne narodno-oslobodilačke skupštine, kao
i njihovi izvršni organi, sreski, okružni i oblasni narodno-oslo-
bodilački odbori, donose rješenja i naredbe u granicama pra-
va koja im daju zakoni Federalne Bosne i Hercegovine i de-
mokratske Federativne Jugoslavije te sprovode naredbe, rje-
šenja i odluke viših organa kojima su podređeni.

Član 5

Narodno-oslobodilački odbori polažu račun o svome radu narodno-oslobodilačkom odboru kome su predani, a narodno-oslobodilački odbori sreza, okruga i oblasti polažu račun o svome radu i svojoj skupštini.

Član 6

Seoski, opštinski i gradski narodno-oslobodilački odbori dužni su da sazivaju najmanje jedanput mjesečno zborove birača, na kojima polažu račun o svom radu i pretresaju važna pitanja, da bi narod imao neposrednog uvida u poslove narodno-oslobodilačkih odbora i da bi mogao uspješno uticati na njihov rad.

Član 7

Odbornici seoskog, opštinskog i gradskog narodno-oslobodilačkog odbora, članovi sreske, okružne i oblasne narodno-oslobodilačke skupštine dužni su pred narodom polagati račun o svom radu i o radu tijela narodne vlasti u koje su izabrani i mogu voljom većine birača biti opozvani na način koji je za to propisan.

Član 8

O podjeli Bosne i Hercegovine na oblasti, okruge, srezove, opštine, gradove i sela odlučuje Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, vodeći računa o ekonomskim, geografskim i saobraćajnim prilikama, kao i o tome da se tom podjelom obezbjedi maksimalno učešće naroda u vlasti i njegova kontrola nad njom.

Član 9

Broj odbornika u seoskim, opštinskim i gradskim narodno-oslobodilačkim odborima, broj članova sreskih, okružnih i oblasnih narodno-oslobodilačkih skupština, kao i broj članova u sreskim, okružnim i oblasnim narodno-oslobodilačkim odborima određuje Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine.

Veći gradovi biraju narodno-oslobodilačku skupštinu. Pretdsjedništvo Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine odlučuje kog će stepena biti ta narodno-oslobodilačka skupština.

Član 10

Izbor članova seoskih, opštinskih gradskih narodno-oslobodilačkih odbora, sreskih, okružnih i oblasnih narodno-oslobodilačkih skupština vrše birači na osnovu opšteg, jednakog i neposrednog izbornog prava tajnim glasanjem.

Za vrijeme narodno-oslobodilačkog rata Prezijedništvo Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine odlučuje o slučajevima kada će se otstupiti od načela neposrednog i tajnog glasanja.

Član 11

Gradani Bosne i Hercegovine koji su navršili 18 godina, bez obzira na narodnost, vjeru, imovno stanje i mjesto boravka, imaju pravo da biraju i da budu birani.

Vojnici Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije imaju izbornu pravo bez obzira na godine starosti.

Izbornu pravo nemaju umobilna lica kao i lica koja su na osnovu zakona lišena tog prava.

Član 12

Žene imaju jednako pravo kao i muškarci da biraju i da budu birane.

Član 13

Narodno-oslobodilački odbori i narodno-oslobodilačke skupštine naročito su dužni:

podizati, ujedinjavati i organizovati sav narod u borbu protiv okupatora i njegovih pomagača, učvršćivati jedinstvo pozadine i fronta, mobilišući sva narodna sretstva za pomoć Narodno-oslobodilačkoj vojsci i partizanskim odredima Jugoslavije;

čuvati i jačati bratstvo među narodima Jugoslavije i gajiti duh vjerske tolerancije;

raditi u svome djelokrugu na rješavanju privrednih, zdravstvenih, kulturno-prosvjetnih, tehničko-saobraćajnih, kao i ostalih pitanja preko potčinjenih organa javne uprave;

obezbjediti građanima ličnu i imovinsku sigurnost kao i njihovu privatnu inicijativu u svim granama privrednog života;

stalno voditi brigu o siromašnim porodicama poginulih boraca Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, invalidima narodno-oslobodilačkog rata kao i svim žrtvama fašističkog terora i pustošenja;

pomagati siromašne porodice boraca Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije kao i stanovništvo kome je pomoć potrebna;

u saradnji sa vojnim vlastima osigurati pravilno snabdjevanje jedinica Narodno-oslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, vodeći stalno računa o srazmernom opterećenju pojedinaca i krajeva;

obezbjediti najšire učešće naroda u jačanju narodne vlasti i čuvanju tekovina slobodilačke borbe.

Član 14

Pri narodno-oslobodilačkim odborima postoje narodno-oslobodilački fondovi u koje se prikupljaju materijalna sredstva narodno-oslobodilačkih odbora, namijenjena za pomoć vojsci i stanovništvu kome je pomoć potrebna.

Član 15

Do konačnog uređenja sudstva u Bosni i Hercegovini sudovanje vrše sudovi u okviru narodno-oslobodilačkih odbora.

Član 16

Svaki građanin ili pravno lice, čija su prava ili interesi povrjeteni nekim aktom narodno-oslobodilačkih odbora ili narodno-oslobodilačkih skupština, ima pravo žalbe višem organu narodne vlasti.

Član 17

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine ovlašćuje Prezijedništvo da izda opširnije propise o ustrojstvu i radu narodno-oslobodilačkih odbora i narodno-oslobodilačkih skupština kao i da propiše odluku o izbornom redu i postupku.

Član 18

Ova odluka stupa na snagu danom objavlјivanja.

Sanski Most, 1 jula 1944 g.

**Za Zemaljsko antifašističko vijeće
narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine**

Sekretar:

Hasan Brkić, s. r.

Prezijednik:

Dr. Vojislav Kecmanović, s. r.

ODLUKA ZAVNOBIH-A
O ODOBRENJU RADA PREDSJEDNIŠTVA
ZAVNOBIH-A

ODLUKA

Zemaljskog antifašističkog vijeća
narodnog oslobodenja Bosne i Hercegovine
o odobrenju rada Prezidijuma ZAVNOBIH-a

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobodenja Bosne i Hercegovine na svom Drugom zasjedanju odobrava u svemu rad Pretdjedništva u periodu između Prvog zasjedanja koje se održalo 26—27 novembra 1943 god. i Drugog zasjedanja koje se održalo 30 juna i 1 jula 1944 god.

Sanski Most, 1 jula 1944 g.

Za Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobodenja Bosne i Hercegovine

Sekretar:

Hasan Brkić, s. r.

Prezident:

Prezident:
Dr. Vojislav Kecmanović, s.r.

SPISAK VIJEĆNIKA DRUGOG ZASJEDANJA
ZAVNOBIH-A

**Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja
Bosne i Hercegovine**

na svom Drugom zasjedanju koje se održalo 30. juna i 1. juла 1944 godine primilo je u vijeće slijedeće vijećnike:

1. dr. Vladu Jokanovića, advokata iz Sarajeva
2. dr. Jakova Grgurića, advokata iz Livna
3. inž. Čazima Ugljena, bivšeg direktora rudnika u Brezi
4. Muratbega Zaimovića, industrijalca iz Tuzle
5. Mlađena Jeftića, zemljoradnika iz Gornjeg Crnjilova, srez Bijeljina
6. Olgu Marasović, diplomiranog pravnika iz Bijeljine
7. Zehru Muidović, diplomiranog pravnika iz Sarajeva
8. Soju Ćopić, seljanku iz Hašana, srez B. Krupa, pretsjednicu oblasnog odbora AFŽ-a za B. Krajinu
9. Petra Sabljića iz Lijevča Polja, srez B. Gradiška
10. kadiju Muhidina Hamidovića iz Sanskog Mosta
11. Petra Jarića, radnika iz Tiškovca, pretsjednika sreskog NOO-a
12. Florijana Sučića iz Livna, pretsjednika okružnog NOO-a
13. Bracu Šimunovića, diplomiranog pravnika iz Kreševa
14. kapetana Safeta Filipovića iz Ključa
15. Iliju Banjca, radnika iz Busija, srez Ključ
16. kapetana Gojka Gajića iz Mrkonjića
17. Mahmuta Zulića, seljaka iz sela Todorova, srez Cazin
18. majora Halila Šakanovića, komandanta Unske grupe NOV
19. Mustafu Hasića, seljaka, člana Sreskog NOO-a za Kotor Varoš
20. Hafiza Sulejmana Topića iz Velike Kladuše, člana Okružnog NOO-a
21. Mihaila Pavlovića, pretsjednika NOO-a, Kotor Varoš
22. kapetana Iliju Slavnića
23. Savu Vasića, radnika iz Teslića, člana Sreskog NOO-a, Teslić
24. Kostu Bosnića, radnika iz Drvara
25. Nijaza Dizdarevića, studenta iz Fojnice

⊕ DEKLARACIJA PRVE POSLIJERATNE
NARODNE VLADE BOSNE I HERCEGOVINE ⊕

DEKLARACIJA PRVE NARODNE VLADE BOSNE I HERCEGOVINE

Na osnovu Zakona o narodnoj vladi Bosne i Hercegovine od 27 aprila 1945 godine, a u skladu sa uputstvom Prezidijuma Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije o formiranju vlada federalnih jedinica od 5 aprila 1945 godine imenovana je odlukom Prezidijuma Narodne skupštine Bosne i Hercegovine narodna vlada Bosne i Hercegovine.

Obrazovanje narodne vlade Bosne i Hercegovine ima istorijski značaj za sve njene narode. Vijekovima porobljeni od inostranih osvajača, u bivšoj Jugoslaviji obmanjivani i izrabljivani od velikosrpskih, velikohrvatskih i muslimanskih reakcionera, narodi Bosne i Hercegovine, blagodareći svojoj četirigodišnjoj borbi protiv fašističkih osvajača i njihovih slugu, blagodareći pobedonosnom oružju Jugoslovenske armije dobili su prvi put u svojoj istoriji vladu koja je izraz njihove borbene volje i olicenje njihovih demokratskih težnji.

Rad narodne vlade Bosne i Hercegovine zasnivaće se na Deklaraciji Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine o pravima gradana Bosne i Hercegovine, koja je donesena na njegovom Drugom zasjedanju u Sanskom Mostu 30. juna 1944. godine. Vlada će kao vrhovni interes naroda Bosne i Hercegovine čuvati i učvršćivati tekovine njegove oružane borbe; ona će čuvati iznad svega ravnopravnost, bratstvo i jedinstvo Srba, muslimana i Hrvata, doprinosiće sa svoje strane sve za učvršćivanje bratstva svih naroda Jugoslavije, čijim je zajedničkim naporima i žrtvama stvorena ravnopravna i bratska zajednica naroda — demokratska federativna Jugoslavija; ona će čuvati i dalje izgradivati našu narodnu vlast i bdjeti nad demokratskim slobodama i pravima gradana; ona će uložiti sve svoje snage za učvršćivanje i podizanje moći Jugoslovenske armije, budnog čuvara slobode i nezavisnosti naše domovine; ona će uložiti najveće napore na privrednom, kulturnom i zdravstvenom podizanju naroda Bosne i Hercegovine.

Smatrajući da je njezin rad nerazdvojno vezan s radom vladajuće demokratske federativne Jugoslavije, na čelu s vodom naroda Jugoslavije maršalom Titom, vlada Bosne i Hercegovine svesrdno će pomagati sva njena nastojanja na pobedonosnom okončanju rata, obezbjeđenju mira i obnovi zemlje, kao i u svakoj njenoj mjeri za pojačanje snage i ugleda naše zajedničke domovine.

Za sva zla koja su narodi Bosne i Hercegovine pretrpjeli u toku četiri godine fašističke okupacije snose odgovornost njemački i italijanski okupatori te njihovi ustaški i četnički pomagači.

Izražavajući pravedan zahtjev naroda Bosne i Hercegovine, vlada će tražiti da se svi ratni zločinci privedu zaslужenoj kazni, da se nadoknadi sva materijalna šteta koju su okupatori i njihovi pomagači počinili i prouzrokovali pojedincima, ustanovama i državi, a sama će na svojoj teritoriji nemilosrdno goniti sve domaće izdajnike koji su se ogriješili o narodnu vlast.

Saobražavajući svoj rad opštem planu privredne obnove koji je postavljen u Deklaraciju vlade Demokratske Federativne Jugoslavije, vlada će posvetiti najveću pažnju državnom privrednom sektoru i zadrugarstvu, potpomagaće zdravu privatnu inicijativu u privredi, kako bismo što prije podigli iz ruševina našu opuštošenu domovinu.

Svjesna koliko je napora i žrtava dalo seljaštvo u oslobođilačkom ratu, vlada će mu posvetiti naročitu brigu; podizanjem popaljenih do-

mova, nabavkom potrebnog poljoprivrednog oruda, zaprežne i ostale stoke, davanjem kredita, dijeljenjem zemlje koja bude pala pod udar agrarne reforme. Pri tome će vlada voditi posebnu brigu o onim krajevima Bosne i Hercegovine koji su zbog svog učešća u oslobodilačkom ratu najviše stradali.

U najtješnjem dodiru sa sindikalnim i drugim organizacijama radnika, namještenika i službenika, vlada će preduzeti sve mјere koje će radništvu, namještenicima i službenicima obezbijediti rad, čovječne uslove rada i pravednu nagradu za njihov rad. Pitanje penzionera rješiće se u saglasnosti s vladom Demokratske Federativne Jugoslavije.

Usljed haranja okupatora, ustaških i četničkih izdajnika mnoge porodice morale su napustiti svoja ognjišta i svoja imanja. Vlada će se postarat da se sve te porodice vrate svojim kućama i obezbijediti im da u miru mogu obnavljati svoja napuštena imanja. Isto tako omogućiće svima onima koji su, sklanjujući se od okupatora i njegovih najamnika, napustili Bosnu i Hercegovinu, da se vrate na svoja ognjišta.

Vlada će svim snagama raditi na snabdijevanju svih naših krajeva namirnicama i ostalim najnužnijim potrebama; u tom cilju ona će naročito nastojati da se što prije osposebe glavne saobraćajne linije koje će povezati sve krajeve Bosne i Hercegovine medusobno kao i sa susjedima federalnim jedinicama.

U cilju da se narod zaštiti od pljačkanja bezobzirnih ratnih špekulanata i crnoberzijanaca, vlada će povesti odlučnu borbu protiv njih, nemilosrdno primjenjujući zakon.

Vlada će imati stalno na umu svetu obavezu koju narod duguje invalidima oslobodilačkog rata, ratnoj siročadi i porodicama poginulih boraca. Ona će takođe pomagati porodice naših boraca, zarobljenika i žrtava fašističkog terora.

Vlada će posvetiti veliku brigu prosvjećivanju naroda, rukovodeći se načelom da je školsko vaspitanje djece i omladine isključivo pravo države. Na prvom mjestu ostaje i dalje borba protiv nepismenosti. Vlada će odmah pristupiti otvaranju škola za opšte i stručno obrazovanje omladine, pomažući školovanje siromašnih i otvaranju tečajeva za što hitnije osposobljavanje tako potrebnog stručnog kadra.

Zdravstvene ustanove Bosne i Hercegovine ratom su gotovo sasvim uništene. Ima krajeva gdje one uopšte ne postoje. Vlada će svim raspoloživim sredstvima nastojati da podigne te ustanove, da narod, a naročito seljaštvo, dobije zasad najnužniji broj ljekara i stručnog pomoćnog osoblja, besplatan ljekarski pregled i jektive lijekove.

Vlada će posvetiti veliku brigu našoj omladini, koja je dobar teret oslobodilačkog rata nosila na svojim plećima. Ona će se starati za njen svestran razvitak.

Vlada će raditi na tome da se još više učvrsti poredak; ona će naročitu brigu posvetiti razvijanju i izgradivanju naših sudova. Vlada će od svih svojih organa tražiti da svoju dužnost vrše sa punim osjećajem odgovornosti, da nikad ne zaborave interes naroda i dostojanstvo svog poziva. Ona će nemilosrdno suzbijati svaku pojavu birokratizma i korupcije.

Zadaci vlade su obimni i teški. Oni će moći biti ispunjeni samo napornim radom svih naših naroda, mobilizacijom svih narodnih snaga kroz Narodno-oslobodilački front. Stoga narodna vlada poziva narod, da svojim stvaralačkim radom pomaže njena nastojanja, jer će samo tako biti moguće podići našu opustošenu domovinu iz ruševina. Samo tako doprinijeće i naša uža domovina svoj dio za podizanje ugleda i moći naše zajedničke domovine Demokratske Federativne Jugoslavije.

Sarajevo, 2 maja 1945 god.

LISTA ČLANOVA PREDSJEDNIŠTVA
TREĆEG ZASJEDANJA ZAVNOBIH-A

PREZIDIJUM ZAVNOBiH-a

na Trećem zasjedanju.

P r e t s j e d n i š t v o:

P r e t s j e d n i k: **Dr. Vojislav Kecmanović**, ljekar, član Pretsjedništva AVNOJ-a,
P r v i p o t p r e t s j e d n i k: **Avdo Humo**, književnik, član AVNOJ-a,
D r u g i p o t p r e t s j e d n i k, **Dr. Jakov Grgurić**, bivši poslanik i senator b. Hrvatske seljačke stranke,
T r eć i p o t p r e t s j e d n i k: **Đuro Pucar—Stari**, član Pretsjedništva AVNOJ-a.

Č l a n o v i P r e t s j e d n i š t v a:

Čolaković Rodoljub, novinar, ministar za Bosnu i Hercegovinu u Vladi Demokratske Federativne Jugoslavije,
Sulejman Filipović, pukovnik, ministar šumarstva u Vladi Demokratske Federativne Jugoslavije,
Dr Vaso Butozan, pukovnik, član Pretsjedništva AVNOJ-a,
Novak Mastilović, sveštenik, član Pretsjedništva AVNOJ-a,
Vaso Miskin, radnik iz Trebinja, član AVNOJ-a,
Bogomir Brajković, sudija iz Tuzle,
Ing. Uglješa Danilović, član AVNOJ-a,
Muratbeg Zaimović, industrijalac iz Tuzle,
Milan Bursać, zemljoradnik iz sela Kamenice, srez Drvar,
Dr. Hamdija Čemerlić, profesor iz Sarajeva, član AVNOJ-a,
Ante Babić, profesor iz Sarajeva, član AVNOJ-a,
Simo Eraković, senator b. Zemljoradničke stranke,
Pašaga Mandžić, radnik, član AVNOJ-a,
Florijan Sučić, pretsjednik Livanjskog Okružnog narodnooslobodilačkog odbora i b. pretsjednik livanjske organizacije HSS-e,
Osman Karabegović, član Pretsjedništva AVNOJ-a,
Dušan Ivezić, industrijalac iz Banjaluke, pretsjednik Oblastnog narodnooslobodilačkog odbora za Bosansku Krajinu,
Husnija Kurt, b. direktor gimnazije u Mostaru, član AVNOJ-a,
Pero Đukanović, zemljoradnik iz Kravice, član AVNOJ-a,
Niko Tolo, zemljoradnik, bivši pretsjednik Kotarske organizacije b. HSS-e u Fojnici,
Ilija Došen, politički komesar V korpusa, član AVNOJ-a,
Todor Kruševac, publicista iz Trebinja.

SPISAK DELEGATA
TREĆEG ZASJEDANJA ZAVNOBIH-A

ČLANOVI ZAVNOBiH - a

NA TREĆEM ZASJEDANJU

Alihodžić Asim, iz Banjaluke,
Alikalfić Fazlija, inžinjer šumarstva iz Mostara,
Andrić Veljko, gostoničar iz Zvornika,
Azabagić Ferhat, iz Tuzle,
Babić Ante, profesor iz Sarajeva, član AVNOJ-a,
Babić Dane, težak iz Suhaje, Bosanska Krupa, član Oblasnog NOO-a,
Babić Ljubo, pravnik iz Bosanske Gradiške, član AVNOJ-a,
Babić Simo, građevinski inžinjer, iz Lastve kod Trebinja,
Badnjević Ešref, sudija iz Sarajeva,
Bajalica Mitar, učitelj iz Knežpolja, Bošanska Dubica, politkomesar IV divizije,
Banjac Ilija, radnik iz Busija, srez Ključ,
Barbarić Božo, iz Čerina, srez Mostar,
Begić ing. Jure, šumarski nastavnik iz Dervente,
Begović Simo, sveštenik s Paša, srez Sarajevo,
Bektašević Ismet, posjednik iz Bratunca, bivši član Glavnog odbora i narodni poslanik b. Jugosl. muslimanske organizacije,
Bektašević Nijaz, radnik iz Konjica,
Bjeljac Krsto, sveštenik iz Prekaje, Drvar, član Oblasnog NOO-a,
Bjelica Janko, mašinski inžinjer iz Bileće,
Bilić Nikola, agronom iz Vlasenice,
Bojinović Đurađ, težak iz Stekerovaca, Glamoč, član AVNOJ-a,
Bošnjaković Ante, advokat iz Sarajeva,
Brajković Bogomir, sudija iz Tuzle,
Brkić Hasan, advokatski pripravnik iz Livna, politkomesar XXVII divizije,
Brstina Dušan, radiotelegrafista iz Nevesinja,
Bućma Žarko, težak iz sreza Bosanska Dubica, komandant područja, član AVNOJ-a,

Bursać Milan, težak iz Kamenice, Drvar, član Oblasnog NOO-a i AVNOJ-a,

Butozan dr. Vaso, pukovnik, član Izvršnog oblasnog NOO-a i AVNOJ-a,

Čamo Ethem, veterinar iz Gradačca,

Čemerlić dr. Asim, ljekar iz Srebrenice,

Čemerlić dr. Hamdija, profesor Više islamske teološke škole iz Sarajeva,

Copić Branko, književnik iz Hašana, Bosanska Krupa, član Oblasnog NOO-a i AVNOJ-a,

Copić Soja, seljanka iz Hašana, Bosanska Krupa, pretsjednica Oblasnog odbora AFŽ-a za Bosansku Krajinu,

Ćubrilović dr. Vaso, profesor iz Bosanske Gradiške,

Čehajić Džemal Mahmut, geometar iz Prnjavora, član AVNOJ-a,

Čengić Ibro, tipografski radnik iz Sarajeva,

Čišić Husaga iz Mostara,

Čolaković Rodoljub, novinar iz Bijeljine, član AVNOJ-a,

Čomić Halid, težak iz sela Fatinča, Hercegovina

Danilović ing. Uglješa, iz Odžaka, srez Modriča, član AVNOJ-a,

Danon dr. Oskar, Sarajevo,

Dizdar Sulejman iz Livna,

Dizdarević Nijaz, student iz Fojnice, član Centralnog odbora USAOJ-a,

Došen Ilija, pravnik iz Vedrog Polja, srez Bosanski Petrovac, član AVNOJ-a, politkomesar V korpusa,

Draganić Nikola, težak iz sela Borci, srez Konjic,

Dugonjić Rato, pravnik iz Sarajeva,

Đankić Hasan, iz Bosanskog Novog,

Đerić Gligorije, b. činovnik iz Prnjavora,

Dukanović Pero, težak iz Kravica, Vlasenica,

Đukarić Sredo, težak iz Skender-Vakufa, Kotorvaroš, presjednik Opštinskog NOO-a,

Eraković Simo, bivši poslanik Bosanskog sabora i senator b. Zemljoradničke stranke iz Tuzle,

Fejić Salko, iz Mostara,

Filipović Safet, kapetan iz Ključa,

Filipović Sulejman, pukovnik iz Sarajeva, član AVNOJ-a,

Gajić Gojko, kapetan,

Galijašević Bećir, iz Tešnja,

Gluhić Omer, učitelj iz Tuzle,

Grgurić dr. Jakov, advokat iz Livna,

Grk Dušan, težak iz sela Dabra, srez Stolac,

Grubačić Kosta, profesor filozofije, iz sela Poljci, Bileća,

Gruhonjić Osman, učitelj iz Janje,

Guteša Milan, težak iz sela Suvaje, Bosanski Petrovac, član Okružnog NOO-a,

Hakirević ing. Avdo iz Visokog

Hamović Rade, iz Stoca, komandant X hercegovačke brigade,

Hamidović Muhidin, kadija iz Sanskog Mosta,

Hasić Mustafa, seljak, član Sreskog NOO-a za Kotorvaroš,

Hadžić Boško, iz Sočanice, Derventa,

Hadžiismanović Smail, težak iz Jajca, član Sreskog NOO-a,

Hadžisarajlić Halil, vjeroučitelj iz Banjaluke,

Hercegovac Adem, politkomesar Prnjavorštakog odreda, član AVNOJ-a,

Hotić Mesud, učitelj iz Bugojna, načelnik štaba X divizije, član AVNOJ-a,

Hozić Sabit, trgovac iz Kotorvaroša,

Hodžić Mujo, težak iz sela Šatorovića, Rogatica,

Humo Avdo, književnik iz Mostara, član AVNOJ-a,

Ilić Slobodan, komandant jajačkog područja,

Ilić d-r Todor, iz Višegrada,

Imamović Fadil iz Zenice,

Ivezić Dujo, industrijalac iz Banjaluke, član Oblasnog NOO-a i AVNOJ-a,

Ivić Bubaš, radnik iz Mostara,

Jakšić Rade, geometar iz sela Milića, politkomesar Prve birčanske brigade,

Jakupović Mevla, radnica iz Tuzle,

Jarić Petar, radnik iz Tiškovca, pretsjednik Sreskog NOO-a,

Jeftić Mlađen, zemljoradnik iz Gornjeg Crnjelova, srez Bijeljina,

Jokanović Mišo, iz Sarajeva,

Jokanović d-r Vlado, advokat iz Sarajeva,

Jokić Spiran, komandant Janjskog odreda, član Oblasnog NOO-a i AVNOJ-a,

Josipović Dušan, apsolvent, član AVNOJ-a, Kotorvaroš,

Kamenjašević Ante, gostioničar iz Tuzle,

Kapor Čedo, radnik iz Trebinja, politkomesar X hercegovačke brigade,

Karabegović Osman, student iz Banjaluke, član Oblasnog NOO-a i AVNOJ-a,

Kecmanović d-r Vojislav, ljekar iz Bijeljine, član Pretdsjedništva AVNOJ-a,

Knežić d-r Boro, iz Mostara,

Kolak Rudolf, pravnik iz Banjaluke,

Komnenić Simo, obućarski radnik iz Prijedora, član Oblasnog NOO-a i AVNOJ-a,

Kosorić Pero, iz sela Sokolac, komandant XXVII divizije,

Kovačević Dušanka, Banjaluka,
Kovačević Lazar, težak iz sreza Gacko,
Kovačević Mitar iz Ribnika, Ključ, komandant područja
 Mrkonjić,
Krndija Drago, pravnik iz Zenice,
Kršlak Rasim, činovnik iz Vlasenice,
Kruševac Todor iz Trebinja,
Kulenović Skender, književnik iz Travnika, član AVNOJ-a,
Kunecki Ignac, radnik iz Prnjavora, član Sreskog NOO-a,
Kunosić Abdulah, privatni namještenik iz Tuzle,
Kurt Hunsija, bivši direktor gimnazije u Mostaru, član
 AVNOJ-a,
Kurt Muhamed Šefket, muftija iz Tuzle,
Kudžić Toša, težak iz Popova, Bijeljina,
Lazarević Svetozar, sveštenik iz Bosanskog Šamca,
Lazić Lazo, težak iz Lješljana, Bosanski Novi, član
 AVNOJ-a,
Levi d-r Salamon iz Sarajeva,
Likar Danica, seljanka iz sreza Bosanski Novi,
Ljujić Vojo, radnik iz Sarajeva,
Maglajlić Šefket, radnik iz Banjaluke, sekretar Oblasnog
 NOO-a,
Majkić Kosta, iz sreza Banjaluka,
Maksumić Omer, vjeroučitelj iz sreza Konjic,
Manjkalović Tomo, težak iz sela Miošića, Romanija,
Mandžić Pašaga, radnik iz Tuzle,
Marasović Olga, diplomirani pravnik iz Bijeljine,
Marić Ignjat, težak iz Blagaja, član Sreskog NOO-a,
Marković Andrija, član Oblasnog NOO-a iz sela Brajinaca,
Markotić Mato, iz Ljubuškog, zamjenik politkomesara ba-
 taljona X hercegovačke brigade,
Mastilović Novak, sveštenik iz Gacka,
Martinović Ante, profesor iz Sarajeva,
Medan Savo, radnik iz Mostara, intendant VI hercego-
 vačke brigade,
Međo Tomo, težak iz Crne Rijeke, Sarajevo,
Mesihović Halid, radnik iz Ljubuškog,
Mičanović Slavko, profesor iz Bijeljine,
Mijatović Cvijetin-Majo, student iz Lopara,
Mikulić Jure, težak, srez Gornji Vakuf, član AVNOJ-a,
Milićević Nika, profesor iz Mostara,
Minić Mitar, iz Mokrog, komandant Romanijskog odreda,
Miskin Vaso, radnik iz Trebinja,
Mrković Joksim, šumar iz sreza nevesinjskog,
Muidović Zehra, diplomirani pravnik iz Sarajeva,
Nazečić Salko, profesor iz Mostara,
Nikolić d-r Nikola iz Bugojna,

Nikolić Zora, radnica iz Sarajeva,
Ninčić Maksim, težak iz sreza Nevesinje,
Ninković Mitar, težak iz Glamoča, član AVNOJ-a,
Novaković Grujo, pravnik iz Glasinca,
Oljača Ruža, iz Banjaluke,
Omanović Hamdija, potpukovnik, komandant VIII brigade,
Ostojić fra Bono, svećenik iz Jajca,
Pantić Milan, geometar iz Zvornika,
Papić Radovan, iz Bileće,
Pašajlić Đoka, radnik iz sela Lukavca, srez Nevesinje,
Pavlović Mihajlo, pretsjednik NOO-a Kotorvaroš,
Pehlivanović Mehmed, srez Duvno,
Peleš d-r Ljubo, advokat iz Tuzle,
Perendija d-r Joksim iz Bijeljine,
Perić Ratko, rudar iz Peljava, komandant I majevičke brigade,
Perković Mile, radnik iz Duvna,
Perović Danica, kapetan iz Banjaluke, upravnik bolnice XI divizije,
Perović Lepa iz Banjaluke,
Pirolić Meho iz Prozora,
Pjanić Abdulah, sajdžija iz Bijeljine,
Pobrić Ethem, student iz Teslića,
Popović Bora, pravnik iz sela Obudovca, Bosanski Šamac,
Popović Stevo, težak iz Vukosavaca,
Porobić Mujo, pravnik iz Dervente,
Praljak Šimun iz Stoca,
Preka Aleksandar iz Tuzle,
Pribišić Lazo, težak iz sela Dračeva, srez Ljubinje,
Pucar Đuro-Stari, radnik iz Kesića, Bosansko Grahovo, član Oblasnog NOO-a i član AVNOJ-a,
Radić Simo, težak iz sela Živanj, srez Ljubinje,
Radiša Pero, težak iz sreza Travnik, član AVNOJ-a
Ramljak Stipo, iz Posušja,
Rebac Hasan iz Mostara,
Redžić Enver, profesor iz Bihaća, član AVNOJ-a,
Rodić Slavko, geometar, generalmajor iz Drvara, komandanat V korpusa,
Rosić Jovo, težak iz Sajkovića, Livno, komandant mjesta,
Rustembegović Mujbeg, pretsjednik NOO-a iz Gradačca,
Sabljić Petar, iz Lijevča Polja, srez Bosanska Gradiška,
Savić Brano, pravnik iz Šekovića, član AVNOJ-a,
Savić Sava, sveštenik iz Strmice,
Semak Vasilj, krojač iz Prijedora, član Sreskog NOO-a,
Simatović Boško, težak iz Palančića kod Prijedora, član AVNOJ-a,
Slavić Božo, težak iz sela Veličana, srez Ljubinje,

Slavnić Ilija, kapetan,
Soldat Mitar, iz sreza Mrkonjić, član AVNOJ-a,
Spužević d-r Cvitan, advokat iz Mostarā,
Sredić Petar iz Gomjanice, srez Prijedor,
Stanišljević Pejo, težak, srez Bosanska Gradiška, član AVNOJ-a,
Starović Obren, bankovni činovnik iz sela Samobor, srez Gacko,
Subotić Mitar, težak, srez Tešanj,
Stojnić Veljo, učitelj iz sreza Prijedor, politkomesar V korpusa,
Sučić Florijan, iz Livna, pretsjednik Okružnog NOO-a,
Sunarić d-r Ivo, Travnik,
Šahinpašić Šahin, profesor iz Rogatice,
Šakota Slobodan, iz Čapljine, komandant bataljona X hercegovačke brigade,
Šarac d-r Zaim, advokat iz Sarajeva,
Šator Ibrahim, tehničar iz sela Dubrava, srez Stolac,
Segrt Vlado, generalmajor, iz Lastve, srez Trebinje,
Šehović Ahmet, radnik iz Bosanskog Novog, član Oblasnog NOO-a,
Šević Simo, kapetan iz sreza Sanski Most, član AVNOJ-a,
Siljegović Boško, student filozofije iz Knežpolja, Bosanska Dubica, politkomesar IV divizije, član AVNOJ-a,
Šiljegović Miloš, učitelj iz Knežpolja, Bosanska Dubica, komandant XI brigade,
Šimunović Braco, diplomirani pravnik iz Kreševa,
Škondrić Mihajlo, major iz Jelašinovaca, Sanski Most, član AVNOJ-a,
Škorić Miloš, činovnik iz sela Vršana, Bijeljina,
Tafro Derviš, profesor iz Banjaluke
Trikić Vaso, radnik iz Drvara,
Tolo Niko, težak iz Fojnice, pretsjednik Kotarske organizacije HSS-a,
Topić Sulejman, hafiz iz Velike Kladuše, član Okružnog NOO-a,
Ugljen ing. Čazim, bivši direktor rudnika u Brezi,
Vasić Nenad, pravnik iz Mostara,
Vasić Sava, radnik iz Teslića, član Sreskog NOO-a Teslić,
Vasiljević Dušan, advokat iz Sarajeva,
Veinović Svetozar, težak iz Ruiške, Bosanski Novi, član Izvršnog oblasnog NO-a i AVNOJ-a,
Vlatković Nemanja, učitelj iz Svodne kod Bosanskog Novog, zamjenik komandanta divizije,
Vojinović Petar, potpukovnik, komandant IV divizije, iz Slatine, Sanski Most,

Vranješević Žarko, trgovac iz Krupe na Vrbasu, intendant IV brigade, član AVNOJ-a,
Vujasinović Tošo, privatni namještenik iz Maglaja,
Vukić Svetozar, trgovac iz Prijedora, član Izvršnog oblasnog NOO-a i član AVNOJ-a,
Vukoje Božo, zemljoradnik iz Pađena, Bileća,
Vulin Sava, težak, član AVNOJ-a, Bosanska Krupa,
Zaimović Muratbeg, industrijalac iz Tuzle,
Zec d-r Nedjeljko, ljekar iz Sarajeva,
Zekić Miloš, iz Šekovića, komandant VI istočno-bosanske brigade,
Zulić Muhamed, seljak iz Todorova, srez Cazin,
Zupčević Mehmed iz Trebinja.

**ODLUKA ZAVNOBIH-A
O ODOBRENJU RADA DELEGACIJE BIH
NA DRUGOM ZASJEDANJU AVNOJ-A**

**ODLUKA ZEMALJSKOG ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA
NARODNOG OSLOBOĐENJA BOSNE I HERCEGOVINE
O ODOBRENJU RADA BOSANSKO-HERCEGOVAČKE
DELEGACIJE NA DRUGOM ZASEDANJU AVNOJ-a
DANA 29—30. NOVEMBRA 1943.**

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine na svom Drugom zasedanju u potpunosti odobrava rad bosansko-hercegovačke delegacije na Drugom zasedanju AVNOJ-a koje se održalo u Jajcu 29—30. novembra 1943. godine.

Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine na svom drugom zasedanju u potpunosti usvaja odluku AVNOJ-a o federalnom i demokratskom uređenju Jugoslavije, u kojoj će Bosna i Hercegovina biti ravnopravna federalna jedinica, kao i sve odluke donijete na ovom zasedanju AVNOJ-a.

Narodi Bosne i Hercegovine slobodno i svojom vlastitom voljom udružuju se sa narodima Srbije, Hrvatske, Slovenije, Crne Gore i Makedonije u zajedničku državu — demokratsku Federativnu Jugoslaviju, na osnovu prava svakog naroda na samoodređenje, uključujući pravo na otcjepljenje i ujedinjenje sa drugim narodima.

Bosni i Hercegovini, u kojoj će Srbi, Muslimani i Hrvati živjeti potpuno ravnopravni i slobodni, zajamčena su u demokratskoj i federalnoj Jugoslaviji sva prava koja pripadaju svakoj federalnoj jedinici. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Bosne i Hercegovine, konstituišući se na svom Drugom zasedanju u najviše zakonodavno i izvršno narodno predstavničko tijelo Bosne i Hercegovine, izjavljuje da će časno izvršavati sve obaveze koje proističu iz pripadnosti Bosne i Hercegovine demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji na čelu sa Antifašističkim vijećem narodnog oslobođenja Jugoslavije, kao vrhovnim zakonodavnim i izvršnim predstavničkim tijelom Jugoslavije i Nacionalnim komitetom Jugoslavije, kao narodnom vladom Jugoslavije.

Istorijskim odlukama AVNOJ-a ostvarene su vjekovne težnje naših naroda za slobodom i demokratijom. Narodi Bosne i Hercegovine svojom herojskom trogodišnjom borborom onemogućili su zauvjet da se Bosna i Hercegovina povrati u njen stari položaj; kroz tu borbu nikla je čvrsta odluka njenih naroda da samo federalna Bosna i Hercegovina može da otkloni svaki pokušaj domaće i strane reakcije da među njih unese nove svađe, neprijateljstvo i bratoubilački rat; u toj borbi postalo je jasno da je samo federalna Bosna i Hercegovina čvrst oslonac izgradnje bratskih odnosa Srba i Hrvata uopšte.

Prvi put u svojoj istoriji narodi Bosne i Hercegovine, ravnopravno i slobodno svojom vlastitom voljom i svojim vlastitim snagama, izgrađuju svoju državnost. Zemaljsko antifašističko vijeće narodnog oslobođenja izjavljuje da ne priznaje nikakvu drugu vlast osim Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije koji jedino mogu da zastupaju narode Jugoslavije pred inostranstvom.

Sanski Most, 1. jula 1944. godine.⁴

⊕ TRANSKRIPT
DIJELA DRUGOG ZASJEDANJA AVNOJ-A

⊕

ODLUKE PREDSEDNIŠTVA AVNOJ-a

PRVA SEDNICA PREDSEDNIŠTVA AVNOJ-a, ODRŽANA 30. NOVEMBRA 1943. GODINE U JAJCU

Početak u 2 časa na pozornici Doma kulture u Jajcu.

Predsedavao predsednik AVNOJ-a dr IVAN RIBAR.

Prisutni:

Potpredsednici AVNOJ-a: Moša Pijade, Antun Augustinčić, Josip Rus, Marko Vujačić.

Sekretari: Rodoljub Čolaković i Radonja Golubović.

Članovi: Broz Josip Tito, Babović Spasenija, Belovuković Milan Deva, Butozan dr Vaso, Kecmanović dr Vojislav, Opačić Stanko Čanica, Popović Koča, Pucar Đuro, Ranković Aleksandar, Ribnikar Vladislav, Stević Luka, Zečević Vlada, Žujović Sreten, Bakarić dr Vladimir, Frol Frane, Gregorić dr Pavle, Krstulović Vicko, Leontić dr Ljubo, Magovac Božidar, Preka Aleksandar, Vrkljan Ante, Avšić Jakob Rade, Fajfar Tone, Jeras Josip, Kardelj Edvard, Kidrič Boris, Mikuž dr Metod, Vidmar Josip, Karabegović Osman, Krce Pavao, Sudžuka Muhamed, Kurt Husnija, Đilas Milovan, Mandić Ante i Sremec dr Zlatan.

Odsutni:

Potpredsednik Dimitar Vlahov.

Članovi: Grulović Nikola, Karamatijević Jevstatije, Leković Voja, Marković Momčilo, Nešković dr Blagoje, Petrović Nikola, Pribičević dr Rade, Stambolić Petar, Vukosavljević Sreten, Hebrang Andrija, Krajačić Ivan, Lakuš Filip, Nazor Vladimir, Smolaka dr Josip, Bevk France, Leskošek Franc, Miljanić dr Niko, Andonov Metodija-Čento, Apostolski Mihailo, Pop-Tomov Vlado.

Predsednik dr IVAN RIBAR: Otvaram prvu sjednicu Predsedništva Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije.

Zapisnik ove sjednice vodit će sekretar drug Rodoljub Čolaković.

Za ovu našu prvu sjednicu predlažem slijedeći *dnevni red*:

1. Odlučivanje o prijedlogu slovenačke delegacije, podnesenom od Vidmar Josipa na Drugom zasjedanju plenuma AVNOJ-a i odborenom od samog plenuma da se Josipu Brozu Titu dodjeli naziv maršala Jugoslavije.

2. Odlučivanje o imenovanju Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.

3. Odlučivanje o priključenju Slovenskog primorja, Beneške Slovenije i svih anektiranih dijelova Slovenije slobodnoj Sloveniji u federalnoj Jugoslaviji, kao i priključenju Istre i ostalih dijelova anektiranih od Hrvatske slobodnoj Hrvatskoj u federalnoj Jugoslaviji.

4. Odlučivanje o obrazovanju Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.

Ima li kakvih prijedloga za izmjenu ili dopunu predloženog dnevnog reda? (*Nema.*) Usvaja li se dnevni red kako sam ga predložio? (*Usvaja.*)

Prelazimo na prvu tačku dnevnog reda: Odlučivanje po prijedlogu slovenačke delegacije da se Josipu Brozu Titu, našem voljenom Vrhovnom komandantu, dodjeli naziv maršala Jugoslavije.

Imade riječ drug Josip Vidmar.

JOSIP VIDMAR: Svi ste vi bili svedoci sa kakvim je oduševljenjem plenum našeg Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije, kao veran izraz raspoloženja svih naših naroda, primio predlog naše delegacije da se u našoj Narodnooslobodilačkoj vojsci a kao vidno priznanje za njenu ratnu sposobnost i istrajnost, za njen vojničko, političko i organizaciono uzdizanje, uvede naziv maršala. Ja sam slobodan predložiti da se taj naziv dodeli našem drugu Titu. (*Buran i dugotrajan aplauz.*)

Mi smo o tome diskutovali i sačinili predlog odluke koji sam slobodan da vam pročitam (*čita*):

U cilju da oda zasluženo priznanje drugu Josipu Brozu Titu, Vrhovnom komandantu, za genijalno rukovodstvo operacijama Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije i za sposobnost i istrajnost koju je pokazao u njenom stvaranju i njenom vojničkom i političkom podizanju na njen sadašnji stepen, a na osnovu Odluke Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije od 29. novembra 1943. o uvođenju u narodnooslobodilačkoj vojsci naziv maršala Jugoslavije i prihvatajući predlog plenuma Drugog zasedanja Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije.

**Predsedništvo Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije
rešava**

da se drugu *Josipu Brozu Titu*, Vrhovnom komandantu Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije dodeli naziv maršala Jugoslavije. (*Buran i dugotrajan aplauz. Uzvici: »Živeo naš Maršal!«*)

Predsednik dr IVAN RIBAR: Čuli ste prijedlog druga Vidmara koji je podnio u ime slovenačke delegacije, pa vas pitam: prihvate li ovaj prijedlog? (*Uzvici: »Primamo!« — Buran aplauz.*)

Predlažem da se ova odluka saopći i plenumu. (Uzvici: »Tako je!«)

Prelazimo na drugu tačku dnevnog reda: Odlučivanje o imenovanju Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije.

Imade riječ drug Moša Pijade.

MOŠA PIJADE: U smislu Deklaracije i Odluke o vrhovnom zakonodavnom i izvršnom narodnom predstavničkom telu Jugoslavije i Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije kao privremenim organima vrhovne narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme oslobođilačkog rata, potrebno je da Predsedništvo AVNOJ-a imenuje Nacionalni komitet koji bi, na osnovu Deklaracije i Odluke, radio u toku rata kao privremena narodna vlada.

Potrebu za osnivanjem Nacionalnog komiteta mi smo videli iz referata koji je na noćašnjoj sednici podneo drug Tito.

Sastavljući listu članova Nacionalnog komiteta, mi smo se konsultovali i u sporazumu sa svim delegacijama naših zemalja i pokrajina predlažem da se doneše odluka o imenovanju članova Nacionalnog komiteta čija će vam imena pročitati. Pri tome mi smo vodili računa da u Nacionalni komitet uđu takve ličnosti iz našeg narodnooslobodilačkog pokreta koje će moći odgovoriti teškim zadacima koji u danima oslobodilačkog rata stoje pred jednim komitetom koji će imati da obavlja teške i odgovorne zadatke privremene narodne vlade. Predlog liste poverenika glasi (*čita*):

Predsednik i poverenik za narodnu odbranu Maršal Jugoslavije **Josip Broz Tito**,

Potpredsednik Edvard Kardelj,

Potpredsednik i poverenik za informacije Vladislav Sl. Ribnikar,

Potpredsednik Božidar Magovac,

Poverenik za spoljne poslove dr Josip Smolaka,

Poverenik za unutrašnje poslove Vlada Zečević,

Poverenik za prosvetu Edvard Kocbek,

Poverenik za narodnu privredu Ivan Milutinović,

Poverenik za finansije ing. Dušan Ser nec,

Poverenik za saobraćaj Sreten Žujović Crni,

Poverenik za narodno zdravlje dr Milivoj Jambrišak,

Poverenik za ekonomsku obnovu Todor Vučasinović,

Poverenik za socijalnu politiku dr Anton Kržišnik,

Poverenik za sudstvo Frane Frol,

Poverenik za ishranu Mile Peruničić,

Poverenik za građevine dr Rade Pribičević,

Poverenik za šume i rude Sulejman Filipović.

(*Buran aplauz.*)

Predsednik dr IVAN RIBAR: Drugovi, čuli ste prijedlog o imenovanju Nacionalnog komiteta. Ja prvo pitam drugove da li imaju

kakvih primjedaba na prijedlog liste koju je pročitao drug Moša Pijade? (*Niko se ne javlja*). Onda pitam prima li se prijedlog odluke o imenovanju članova Nacionalnog komiteta? (Uzvici: »Prima!« — *Buran aplauz.*) Ima li ko protiv? (*Nema.*)

Prelazimo onda na treću tačku dnevnog reda: Odlučivanje o priključenju Slovenskog primorja, Beneške Slovenije i svih anektiranih dijelova Slovenije slobodnoj Sloveniji u federativnoj Jugoslaviji, kao i o priključenju Istre i ostalih dijelova anektiranih od Hrvatske slobodnoj Hrvatskoj u federativnoj Jugoslaviji.

Riječ ima drug Ante Vrkljan.

ANTE VRKLJAN: Drugovi, naše Zemaljsko antifašističko viće narodnog oslobođenja Hrvatske donijelo je na svome zasjedanju Odluku o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i hrvatskih otoka svojoj matici, slobodnoj domovini Hrvatskoj u federativnoj Jugoslaviji, dakle o priključenju onih krajeva Hrvatskoj koje su fašisti oteli od našeg naroda i koji su nepravednim međunarodnim ugovorima, koje je zaključila bivša Jugoslavija, otrgnuti od hrvatskog naroda. Ja predlažem da se ta odluka našeg Zemaljskog vijeća potvrdi ovdje na skupštini AVNOJ-a kao jedinog pravog i istinitog predstavnika svih naših naroda.

BORIS KIDRIČ: Takvu odluku doneo je Plenum Osvobodilne fronte Slovenije o priključenju Slovenskog primorja i svih anektiranih delova Slovenije, pa predlažem da se doneše zajednička odluka AVNOJ-a ne o priključenju ovih naših krajeva Sloveniji i

Hrvatskoj, nego odluka o potvrđivanju odluka zemaljskih antifašističkih veća, pošto su ta veća već donela odluku o priključenju anektiranih oblasti novoj Jugoslaviji.

MOŠA PIJADE: Pošto smo i ranije o ovome bili obavešteni, mi smo o ovom pitanju diskutovali i našli smo da bi AVNOJ, i s obzirom na sadašnju spoljno-političku situaciju i na svoju novu funkciju, trebalo da doneše odluku o potvrdi odluka zemaljskih veća. Ja sam već pripremio nacrt te odluke koji će vam sada pročitati (*čita*):

U skladu sa davnom težnjom i borbenim naporima slovenačkog i hrvatskog naroda u zemljama podjarmljenim od italijanskih imperijalista, Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije

potvrđuje

1. Odluku Slovenskog narodnog osvobodilnog odbora (Plenuma Osvobodilne fronte) o priključenju Slovenskog primorja i svih anektiranih delova Slovenije slobodnoj Sloveniji u federalivnoj Jugoslaviji;

2. Odluku Zemaljskog antifašističkog veća narodnog oslobođenja Hrvatske o priključenju Istre, Rijeke, Zadra i anektiranih delova Hrvatske i hrvatskih jadranskih otoka slobodnoj Hrvatskoj u federalivnoj Jugoslaviji;

17385

Z A P I S N I K

Prve sjednice Predsjedništva Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobodenja Jugoslavije, održane dana 30 novembra 1943 godine u Jajcu.

Prisutni su:

Predsjednik Dr. Ivan Ribar, podpredsjednici: Moša Pijade, Antun Augustinčić, Josip Rus, Marko Vujačić, sekretari: Rodoljub Čolaković i Radonja Golubović, članovi: Josip Broz Tito, Babović Spasenija, Belovuković Milan-Deva, Butuzam Dr. Vaso, Kecmamović Dr. Vojislav, Opečić Stanko Šćanica, Popović Koča, Pucar Đuro, Ranković Aleksandar, Ribnikar Vladislav, Stević Luka, Zečević Vlada, Zujević Sreten, Bakarić Dr. Vlad Frol Frame, Gregorić Dr. Pavle, Krstulović Vicko, Leontić Dr. Ljubo, Magovac Božidar, Preka Aleksandar, Vrkljan Ante, Avšić Jakob - Rade, Fajfar Tone, Jeras Josip, Kardelj Edvard, Kidrič Boris, Mikuč Dr. Metod, Vidmar Josip, Karabegović Saman, Krce Pavao, Sudžuka Muhamed, Kurt Husnija, Dilas Milovan, Mandić Ante i Sremec Dr. Zlatan.

Osutni su:

Podpredsjednik Davor Vlahov, članovi: Grulović Nikola, Karamatićević Jevstatije, Leković Voja, Marković Momčilo, Nešković Dr. Blaško, Petrović Nikola, Pribičević Dr. Rade, Stambolić Petar, Vukosavljević Sreten, Hebrang Andrija, Krajačić Ivan, Lukuš Filip, Nazor Vladimir, Smolaka Dr. Josip, Bevk France, Leskoveček France, Viljanić Dr. Niko Antonov Kostodije-Ćinto, Apostolski Mihailo, Pop Tomov Vlado. Osutni članovi zastupani su preko punomoćiјa.

Sjednicu vodi Dr. Ivan Ribar a zapisničar je sekretar Rodoljub Čolaković.

Sjednica je otvorena u 2 čas.

Predsjednik predlaže sledeći dnevni red:

1. Odlučivanje po predlogu slovenske delegacije, podnet po Vidmaru Josipu nađenom rasjedunu Plenuma svoga i odobren od samog Plenuma, da se Josipu Brozu - Titu dodijeli nativ MARŠALA JUGOSLAVIJE;

2. Odlučivanje o iznenavljanju Nacionalnog Komiteta Oslobođenja Jugoslavije;

3. Odlučivanje o priključenju Slovenskog Primorja, Beneške Slovenije i svih anektiranih djelova Slovenije slobodnoj Sloveniji u Federativnoj Jugoslaviji, kao i o priključenju Istre i ostalih djelova anektiranih od Hrvatske slobodnoj Hrvatskoj u Federativnoj Jugoslaviji.

4. Odlučivanje o obrazovanju državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomešaća.

Usvaja se predloženi red.

Po prvoj tački dnevnog reda jednoglasno se usvaja predlog slovenske delegacije da se Josipu Brozu Titu dodijeli naziv MARŠALA JUGOSLAVIJE.

Po drugoj tački dnevnog reda Moša Pijade predlaže da se donese odluka kojom se imenuje Nacionalni Komitet Oslobođenja Jugoslavije sa listom članova označenih u odluci.

Predlog se jednoglasno usvaja i odluka pod broj 8 prilaže u originalu spisima. Po trećoj tački dnevnog reda Moša Pijade predlaže da se domese odluka kojom se potvrđuju: odluka Plenuma Osvobodilne Fronte Slovenije o priključenju

3. Ova odluka stupa odmah na snagu.¹⁰⁾

./.

Slovenskog Primorja i svih unekrtiranih djelova. Slovenije slobodnoj Sloveniji u Federativnoj Jugoslaviji, kao i odluka Zemaljskog Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobođenja Hrvatske o priključenju Istre, Rijeke i Zadra i Hrvatskih Jadranskih otoka slobodnoj Hrvatskoj u federativnoj Jugoslaviji.

Predlog se jednoglasno usvaja i odluka pod broj 9 u originalu prilaže spisima.

Po četvrtoj tučki dnevnoga reda Moša Pijade predlaže da se donese odluka kojom se pri Nacionalnom Komitetu Oslobođenja Jugoslavije obrazuje Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, s tim da članove komisije imenuje Nacionalni Komitet, kao i da propiše pravilnik o njenom radu.

Predlog se jednoglasno usvaja i donosi odluka koja se u originalu pod broj 10 prilaže spisima.

Predsjednik objavljuje da je dnevni red iscrpljen i poziva prisutne da se izjasne da li imaju kakvih drugih predloga za odlučivanje. Prisutni članovi izjavljuju da nemaju nikakvih predloga.

Predsjednik objavljuje da je potrebno donesene odluke objaviti pred Plenarnom Zasjedanju, te da Predsjedništvo o tom odluči. Predlaže da odluke pročita podpredsjednik Predsjedništva AVNOJ-a Moša Pijade.

Predlog se jednoglasno usvaja.

Predsjednik objavljuje da je sjednica ovim završena u 3 sata.

Zapisnik ovjeravaju i potpisuju za Predsjedništvo AVNOJ-a

Zapisničar-sekretar,

Radivoj Bošković

Predsjednik,

Ivan Ribar

Faksimil zapisnika prve zajedničke sednice Predsedništva AVNOJ-a i NKOJ-a od 30. XI 1943.

Predsednik dr IVAN RIBAR: Prima li se prijedlog ove odluke?
(Prima.)

DEKLARACIJA
DRUGOG ZASJEDANJA AVNOJ-A

**DEKLARACIJA DRUGOG ZASEDANJA
ANTIFAŠISTIČKOG VEĆA
NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE**

U toku dve i po godine neprekidne narodnooslobodilačke borbe protiv okupatora i njegovih pomagača, narodi Jugoslavije poigli su krupne i odlučujuće uspehe kako u unutrašnje-političkom tako i u spoljno-političkom pogledu. Posle svakog neprijateljskog pokušaja da razbije našu Narodnooslobodilačku vojsku, naša se vjerna sila povećavala, iznutra učvršćivala i vojno-stručno podizala. Što se neprijatelj više trudio da uguši oslobodilački pokret naših naroda, to su se čvršće narodne mase zbijale u tom pokretu oko Vrhovnog štaba i proslavljenog narodnog vođe druga Tita, oko Antifašističkog veća narodnog oslobođenja Jugoslavije i oko nacionalnih političkih predstavnika pojedinih naroda Jugoslavije. Stalno se povećavala naša oslobođena teritorija, rasle su naše materijalne rezerve i povećavali izvori za snabdevanje za našu Narodnooslobodilačku vojsku i stanovništvo.

Uporedo sa tim razvijali su se organi narodne vlasti i razni privredni i upravni organi u službi te vlasti.

Priznanje krupnih uspeha naše narodnooslobodilačke borbe u inostranstvu, s jedne strane, a s druge strane, potpuno razotkrivanje izdajničke uloge izbegličke jugoslovenske »vlade«, postavili su pred rukovodeće organe našeg narodnooslobodilačkog pokreta potpuno nove zadatke. Nastala je potreba da se svi ti uspesi sistematski učvrste i iskoriste za dalje uspešno vođenje naše narodnooslobodilačke borbe.

U vezi s tim činjenicama, Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, na svom Drugom zasedanju održanom 29. novembra 1943. godine

Konstatuje

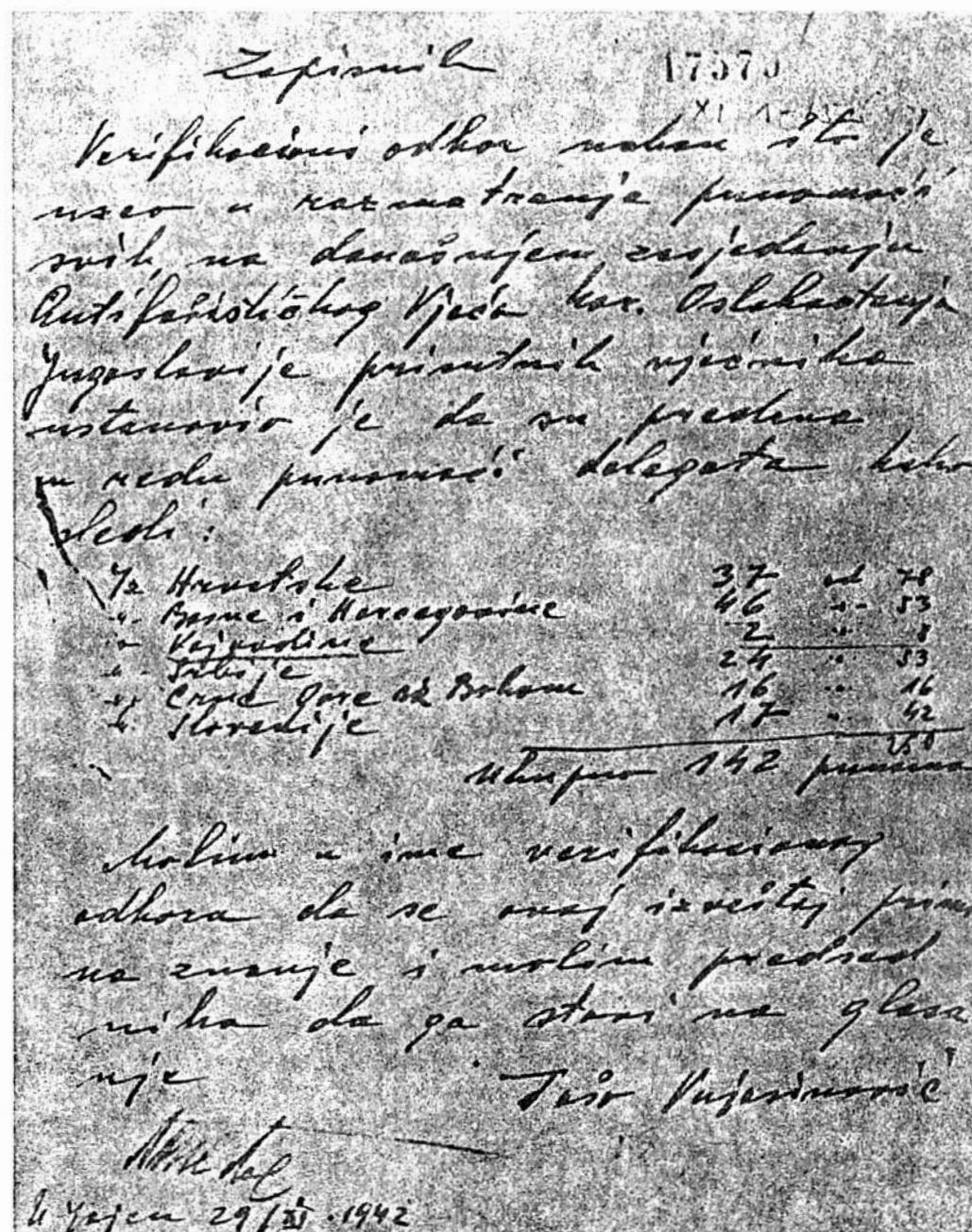
I

1. Dve i po godine naše narodnooslobodilačke borbe dokazale su čitavom svetu da su narodne mase Jugoslavije odlučno krenule

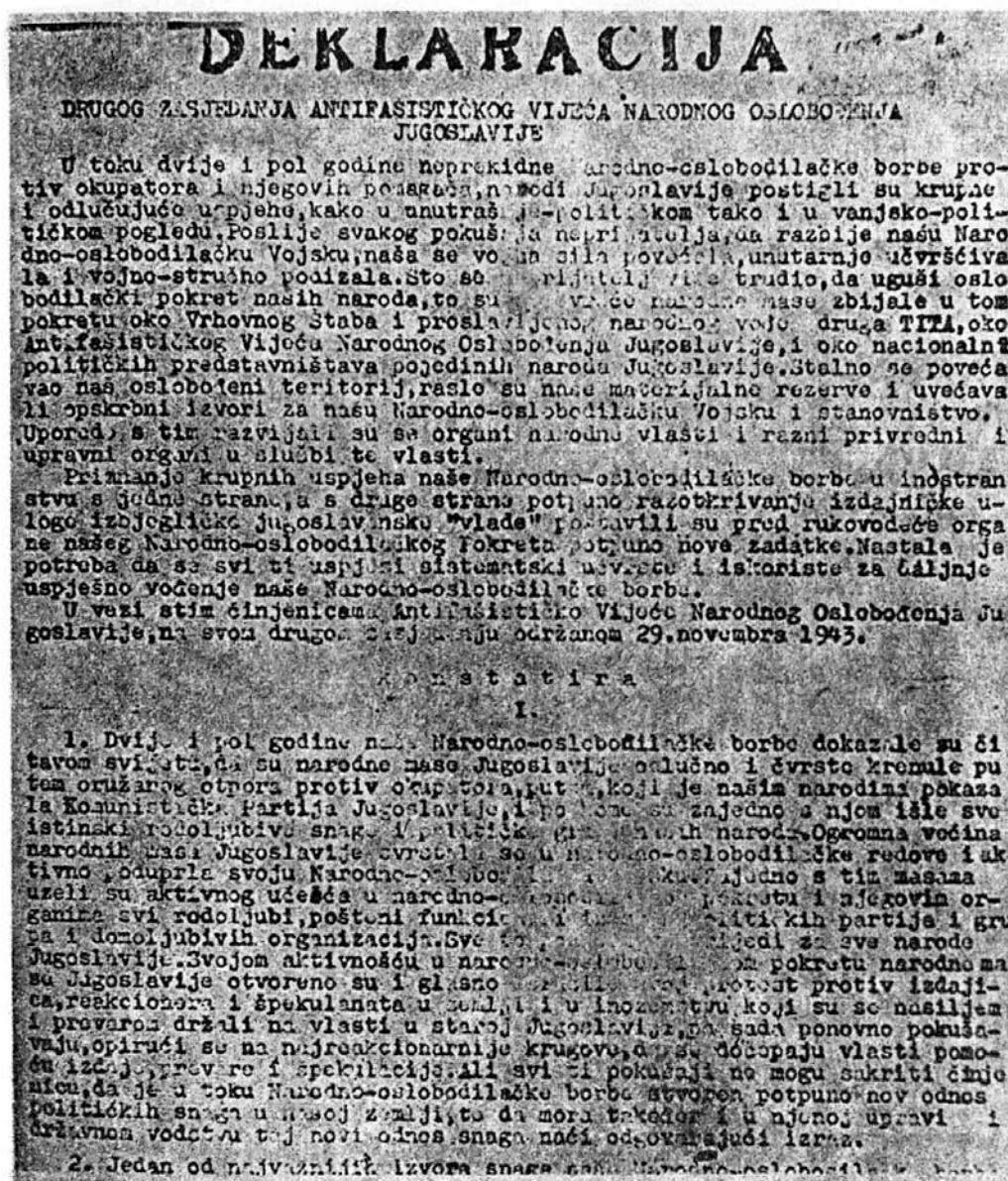
putem oružanog otpora protiv okupatora, putem koji je našim narodima pokazala Komunistička partija Jugoslavije i kojim su zajedno sa njom išle sve istinske rodoljubive snage i političke grupe naših naroda. Ogomna većina narodnih masa Jugoslavije svrstala se u narodnooslobodilačke redove i aktivno poduprla svoju Narodnooslobodilačku vojsku. Zajedno sa tim masama aktivno su učestvovali u narodnooslobodilačkom pokretu i njegovim organima svi rodoljubivi pošteni funkcioneri iz svih političkih partija i grupa i domoljubivih organizacija. Sve to podjednako vredi za sve narode Jugoslavije. Svojom aktivnošću u narodnooslobodilačkom pokretu narodne mase Jugoslavije su otvoreno i glasno izrazile protest protiv izdajnika, reakcionara i špekulanata u zemlji i inostranstvu, koji su se nasiljem i prevarom držali na vlasti u staroj Jugoslaviji, pa sada ponovo pokušavaju — opirući se na najreakcionarnije kruge — da se dočepaju vlasti pomoću izdaje, prevare i špekulacije. Ali svi ti pokušaji ne mogu sakriti činjenicu da je u toku narodnooslobodilačke borbe stvoren potpuno nov odnos političkih snaga u našoj zemlji, te da mora takođe i u njenoj upravi i državnom vođstvu taj novi odnos snaga biti na odgovarajući način izražen.

2. Jedan od najvažnijih izvora snaga naše narodnooslobodilačke borbe jeste činjenica da su jedinstveni narodnooslobodilački pokret naroda Jugoslavije i njegova Narodnooslobodilačka vojska izrasli iz oslobodilačkih pokreta svih naših naroda. Narodima Jugoslavije za njihovu borbu protiv okupatora nisu bili potrebni prethodni sporazumi o ravnopravnosti itd. Oni su se latili oružja, počeli oslobođati svoju zemlju i time sebi ne samo stekli nego i osigurali pravo na samoodređenje uključujući pravo na otcepljenje ili ujedinjenje s drugim narodima. Sve snage koje učestvuju u narodnooslobodilačkom pokretu od prvog dana priznaju našim narodima sva ta prava. I baš zbog toga, narodi Jugoslavije još su se tešnje povezali u zajedničkoj borbi. Kroz dve i po godine herojske borbe protiv okupatora i njegovih pomagača u narodnim masama Jugoslavije skršeni su ostaci velikosrpske hegemonističke politike, razbijeni su pokušaji da se u naše narode ubaci međusobna mržnja i nesloga, a istovremeno su poraženi i ostaci reakcionarnog separatizma. Time su stvoreni ne samo materijalni i opštropolitički nego i svi moralni uslovi za stvaranje buduće bratske, demokratske, federalivne zajednice naših naroda, nove Jugoslavije, izgrađene na ravnopravnosti njenih naroda. I zbog toga, upravo danas, kada stoje pred konačnim istorivanjem okupatora iz svoje zemlje, narodi Jugoslavije opravdano zahtevaju da se uspostavi takvo državno vođstvo, koje će i po svom sastavu i po svom programu biti jemstvo da će svim narodima Jugoslavije u federalnoj Jugoslaviji biti i stvarno osigurana istinska ravnopravnost.

3. Uspesi naše narodnooslobodilačke borbe proneli su slavu naših naroda po čitavom svetu, razbili su lažne predstave koje su posejali neprijatelji naših naroda i snažno učvrstili međunarodne političke pozicije Jugoslavije i njenih naroda. Veliki ideo naših naroda u opštoj borbi protiv fašističkih osvajača danas je već priznat od svih snaga antihitlerovskog bloka. Ali to nije dovoljno. Narodi

Faksimil zapisnika Verifikacionog odbora Drugog zasedanja AVNOJ-a o osnaženju punomoćja većnika sa svojeručnim potpisima Tadora-Toše Vujasinovića, Frana Frola i dr Marjana Brecelja

Faksimil Deklaracije Drugog zasedanja AVNOJ-a usvojene u Jajcu

Jugoslavije s pravom traže od saveznika i svih svojih prijatelja da bude priznata ne samo njihova borba protiv okupatora, nego i njihova slobodna demokratska volja. Narodi Jugoslavije s pravom traže da bude ukinuta potpora koja se u inostranstvu donekle još daje izdajničkoj, izbegličkoj jugoslovenskoj »vladi« i klici oko nje. U isto vreme narodi Jugoslavije s pravom zahtevaju da organi njihove narodne vlasti, iznikli iz dosadašnje borbe, budu u inostranstvu priznati i poštovani.

Dok su narodi Jugoslavije dve i po godine svojom krvlju natapali tlo svoje domovine, da bi je oslobodili od mrskog osvajača, reakcionarna izbeglička klika u inostranstvu, koja se naziva »jugoslovenskom vladom«, uradila je sve što je mogla da bi istrgla oružje iz ruku naših naroda. Lažima i klevetama zavaravala je inostranstvo, pokušavala da skrije pravu volju naroda Jugoslavije, pokušavala da spreči svaku pomoć slobodoljubivih zemalja našim narodima. Lažima i klevetama pokušavala je da skrene naše narode sa puta borbenog jedinstva, bratske saradnje i sloge, sa puta stvaranja nove, bratske, njihove zajednice. Pomoću svojih agenata, u prvom redu Draže Mihailovića, ta je vlada sistematski organizovala bratoubilački rat u svima zemljama Jugoslavije u isto vreme dok je klevetnički za to bacala odgovornost na narodnooslobodilački pokret. Ona nosi svu odgovornost za pokolje i zločine koje su vršili i još vrše četničke bande, koje službeno nose ime »Jugoslovenska vojska u otadžbini«. U isto vreme je radila na tome da zavadi narode Jugoslavije, da ih nahuška na međusobno klanje. U tom izdajničkom poslu takozvana vojska te »vlade« — četnici Mihailovića — na život i smrt se povezala sa okupatorima i postala najjače uporište fašističkih osvajača u borbi protiv naših naroda. Ta »vlada« bila je u procesu stalnog raspadanja. U sadašnjem njenom sastavu ostali su najzagrižljiviji velikosrpski elementi na čelu sa Dražom Mihailovićem i Petrom Živkovićem, iako on formalno nije član vlade. To je vlada otvorenog bratoubilačkog rata i šovinističkog terora, vlada službe fašističkim okupatorima, vlada izrazito antide-mokratska, koja svesno radi na razbijanju i cepanju Jugoslavije. Zbog toga narodi Jugoslavije sa pravom postavljaju zahtev da se takvoj jugoslovenskoj »vladi« u inostranstvu i formalno oduzme pravo da ih predstavlja.

5. Uporedo sa vladom nosi odgovornost za izdajničku politiku, uperenu protiv osnovnih interesa naroda Jugoslavije, i reakcionarna protivnarodna monarhistička klika. U ime kralja Petra i monarhije, velikosrpske i druge reakcionarne klike, organizovale su i vršile najpodlijе zločine protiv vlastitih naroda. Kralj Petar je kroz dve i po godine zalagao sav svoj autoritet da bi podupro izdajnički zločinački rad izdajnika. Desio se jedinstven primer izdajstva u istoriji: kralj je vrhovni komandant izdajničkih četničkih bandi Mihailovića, koje su sastavni deo okupatorske vojske sa kojom se naši narodi biju na život i smrt. Pošto su propali svi protivnarodni poduhvati reakcionarnih izdajničkih elemenata, kralj i monarhija ostali su poslednje utočište, centar svih protivnarodnih snaga. Pod zastavom kralja i monarhije vrše se najgnusnija izdajstva i naj-

strašniji zločini protiv naših naroda. Potrebno je, prema tome, što narodi Jugoslavije traže, da se i u pogledu kralja i monarhije preduzmu mere koje odgovaraju njihovom odnosu prema narodnooslobodilačkoj borbi.

II

Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, u ime svih naroda Jugoslavije, koje ono predstavlja kao njihovo vrhovno zakonodavno predstavničko telo, izražava topla osećanja prijateljstva, koja narodi Jugoslavije gaje prema narodima Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država, kao i osećanja divljenja i priznanja za herojsku borbu i slavne pobede Crvene armije na istočnom bojištu i savezničkih suvozemnih, pomorskih i vazduhoplovnih snaga nad fašističkim osvajačem.

Narodi Jugoslavije cene sve znakove koji pokazuju da se u savezničkim zemljama danas sve pravilnije ocenjuje borba, koju naši narodi vode dve godine i uloga koja joj pripada u zajedničkoj borbi slobodoljubivih naroda protiv fašističke kuge.

Narodi Jugoslavije prihvatali su sa zahvalnošću prvu pomoć u ratnom materijalu, opremi i hrani, koja im je ukazana od strane saveznika. Oni sa radošću pozdravljaju uspostavljanje direktnih veza između Glavnog štaba savezničkih oružanih snaga Srednjeg istoka i Vrhovnog štaba NOV i POJ, koje su omogućile početak bratske vojničke saradnje između snaga Narodnooslobodilačke vojske i savezničkih oružanih snaga.

Narodi Jugoslavije sa radošću prihvataju i pozdravljaju odluke Moskovske konferencije predstavnika vlada SSSR-a, Velike Britanije i SAD, koje svima narodima osiguravaju pravo da sami poslobodno izraženoj volji reše pitanje svog unutrašnjeg državnog uređenja. Te odluke od najveće su važnosti i za narode Jugoslavije, koji su svojom upornom oslobodilačkom borbom pokazali svoju volju i spremnost da svoju zajedničku domovinu sami izgrade na novim temeljima istinske demokratije i ravnopravnosti naroda.

Narodi Jugoslavije će produžiti i još više pojačati svoju borbu za konačnu i punu pobjedu nad fašističkim osvajačima i odgovoriće svojoj dužnosti, koju osećaju prema zajedničkoj stvari za koju se bore svi slobodoljubivi narodi sveta. Zato oni očekuju da će njihovi napor i prilog koji oni svojom borbom i žrtvama daju toj zajedničkoj stvari biti do kraja pravilno cenjeni, te da će savezničke vlade u interesu zajedničke stvari svojim daljim odlukama olakšati narodima Jugoslavije da do kraja ispune veliku dužnost koju su na sebe dragovoljno preuzeli.

III

S obzirom na sve te činjenice, Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, kao najviše i jedino pravo predstavništvo volje svih naroda Jugoslavije

ODLUČUJE

1. da se Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije konstituiše u vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko telo Jugoslavije, kao vrhovni predstavnik suvereniteta naroda i države Jugoslavije kao celine i da se uspostavi Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije kao organ, sa svim obeležjima narodne vlade, preko kojega će Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije ostvarivati svoju izvršnu funkciju;
2. da se izdajničkoj, jugoslovenskoj izbegličkoj »vladi« oduzmu sva prava zakonite vlade Jugoslavije, a napose da predstavlja narode Jugoslavije ma gde i ma pred kim;
3. da se pregledaju svi međunarodni ugovori i obaveze koje su u inostranstvu u ime Jugoslavije sklopile izbegličke »vlade« u cilju njihovog poništenja ili ponovnog sklapanja, odnosno odobrenja da se ne priznaju međunarodni ugovori i obaveze koje bi ubuduće u inostranstvu eventualno sklopila izbeglička takozvana »vlada«;
4. da se Jugoslavija izgradi na demokratskom federalivnom principu kao državna zajednica ravnopravnih naroda;
5. da se svi ti zaključci formulišu u posebnim odlukama AVNOJ-a.²⁾

ODLUKA DRUGOG ZASJEDANJA AVNOJ-A
O ODUZIMANJU PRAVA ZAKONITE VLADE
JUGOSLOVENSKOJ VLADI U IZBJEGLIŠTVU
I ZABRANI POV RATKA PETRU II KARAĐORĐEVIĆU
U JUGOSLAVIJU

O D L U K A

DRUGOG ZASJEDANJA ANTIFAŠISTIČKOG VIJEĆA NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE

o oduzimanju prava zakonite vlade Jugoslavije takozvanoj Jugoslavenskoj vlasti u inostranstvu i o zabrani povratka u zemlju kralju Petru II. Karadjordjeviću.

Obzirom na to da su se sve izbjegličke takozvane »jugoslavenske vlade« za sve vrijeme teške oslobođilačke borbe naroda Jugoslavije držale neprijateljski prema toj oslobođilačkoj borbi i prema narodno-oslobodilačkom pokretu u zemlji;

Obzirom na to da su, zloupotrebljavajući gostoprimstvo savezničkih vlasti, neprekidno proturale laži i klevete protiv Narodno-oslobodilačke Vojske i Partizanskih Odreda Jugoslavije, protiv organa narodne vlasti u oslobođenim dijelovima zemlje, kao i protiv narodno-oslobodilačkog pokreta uopće;

Obzirom na to da su preko svojih agenata u zemlji, a u prvom redu preko svog »ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva« i »načelnika Vrhovne Komande« Draže Mihailovića, sistematski u zemlji organizirale bratoubilački rat u cilju ugušivanja narodnog ustanka; da su preko njega i njemu potčinjenih komandanata sklapale sporazume i saveze s njemačkim, talijanskim i bugarskim okupatorima i njihovim siugama Pavelićem, Nedićem i Rupnikom, u cilju uništenja narodno-oslobodilačke vojne sile, idući dотle da je njihova takozvana »jugoslavenska vojska u otadžbini«, pod vrhovnom komandom Draže Mihailovića za sve vrijeme vodila operacije s Nijencima, Talijanima, Bugarima, ustašama, Nedićevom »srpskom stražom« i slovenskom »belom gardom« protiv narodno-oslobodilačkih snaga i oslobođenih teritorija Jugoslavije, čime je istovremeno radila na štetu interesa zajedničke borbe Saveznika;

Obzirom na to da su preko tih istih svojih agenata u zemlji i svoje takozvane »jugoslavenske vojske u otadžbini« organizirale sistematsko masovno istrebljivanje Muslimana, Hrvata i srpskih rodoljuba u cilju da fizičkim istrebljivanjem ovih stvore uvjete za osnivanje Velike Srbije čime su direktno pomogle Hitlerovu politiku istrebljenja naših naroda i navukle na sebe odgovornost za masovna zvještva i zločine počinjene nad našim narodima;

Obzirom na to da je kralj Petar II. Karadjordjević davao povjerenje takvim »vladama« i »njenom »ministru vojske, mornarice i vazduhoplovstva« Draži Mihailoviću, koga je unapređio u armijskog generala i učinio ga načelnikom Vrhovne Komande, iako mu je bio poznat njihov izdajnički rad, da je davao unapredjenja i odlikovanja izdajnicima i zločincima, koji su u službi okupatora krivi za mnogobrojne zločine i izdajstva protiv svog naroda; da je, s druge strane, lišio čina one oficire bivše jugoslavenske voj-

ske koji su od prvog dana ustanka bili u redovima narodnih boraca i mnogi pali herojskom smrću; kao i obzirom na to da su pod zastavom kralja i monarhije vršena i da se još vrše gnušna izdajstva i strašni zločini protiv svih naroda Jugoslavije,

Antifašističko Vijeće Narodnog oslobođenja Jugoslavije izražavajući volju i težnju svih naroda Jugoslavije, donosi ovu odluku:

1. Takozvanoj jugoslawenskoj vladi u inostranstvu oduzimaju se sva prava zakonite vlade Jugoslavije, a napose pravo da pred stranim državama zastupa narode Jugoslavije. To vrijedi i za svaku drugu »vladu« koja bi u buduće bila stvorena u zemlji, ili izvan zemlje a mimo volje narođa Jugoslavije, koja se danas izražava jedino u Antifašističkom Vijeću Narodnog Oslobođenja Jugoslavije.

2. Kralju Petru II. Karadjordjeviću zabranjuje se povratak u zemlju, s tim da će pitanje kralja i monarhije rješiti sam narod svojom vlastitom voljom poslije oslobođenja čitave zemlje.

3. Nalaže se predsjedništvu Antifašističkog Vijeća Narodnog Oslobođenja Jugoslavije da, u svrhu ponjenja i ponovnog sklapanja odnosno odobrenja, pregleda medjunarodne ugovore i obaveze koje je u inostranstvu u ime Jugoslavije sklopila izbjeglička »jugoslawenska vlada«.

4. Medjunarodni ugovori i obaveze koje bi u buduće u inostranstvu sklopila u ime Jugoslavije ili njenih naroda izbjeglička takozvana jugoslawenska vlast, neće se priznati.

5. Ova odluka odmah stupa na snagu.

Dne 29. novembra 1943.
u Jajcu

ZA ANTIFAŠISTIČKO VIJEĆE
NARODNOG OSLOBOĐENJA JUGOSLAVIJE

Sekretar :	Predsjednik :
Rodoljub Čolaković, s. r.	Dr. Ivan Ribar, s. r.

ODLUKA DRUGOG ZASJEDANJA AVNOJ-A
O IZGRADNJI JUGOSLAVIJE NA
FEDERATIVNOM PRINCIPU

ODLUKA

DRUGOG ZASJEDANJA ANTIFAŠISTIČKOG
VIJEĆA NARODNOG OSLOBODJENJA
JUGOSLAVIJE

o izgradnji Jugoslavije na federalnom principu

Na osnovi prava svakog naroda na samoodređenje, uključujući pravo na otcjepljenje ili na ujedinjenje s drugim narodima, i u skladu s istinskom voljom svih naroda Jugoslavije, posvјedočenom u toku trogodišnje zajedničke narodno-oslobodilačke borbe, koja je skovala nerazdruživo bratstvo naroda Jugoslavije, Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobodjenja Jugoslavije donosi ovu

odluku:

1. Narodi Jugoslavije nikada nisu priznali i ne priznaju raskomadnje Jugoslavije od strane fašističkih imperijalista i dokazali su u zajedničkoj oružanoj borbi svoju čvrstu volju da ostanu i dalje ujedinjeni u Jugoslaviji.

2. Da bi se ostvario princip suverenosti naroda Jugoslavije, da bi Jugoslavija predstavljala istinsku domovinu svih svojih naroda i da nikad više ne bi postala domenom bilo koje hegemonističke klike, Jugoslavija se izgrađuje i izgradit će se na federalnom principu, koji će osigurati punu ravnopravnost Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca i Crnogoraca, odnosno naroda Srbije, Hrvatske, Slovenije, Makedonije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine.

3. U skladu s takvom federalnim izgradnjom Jugoslavije, koja se temelji na najpunijim demokratskim pravima, jest činjenica da već sada u vrijeme narodno-oslobodilačkog rata, osnovne organe narodne vlasti kod pojedinih naroda Jugoslavije predstavljaju Narodno-oslobodilački Odbori i Zemaljska Antifašistička Vijeće Narodnog Oslobodjenja (Glavni Narodno-oslobodilački Odbor Srbije, Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobodjenja Hrvatske, Slovenski Narodno-oslobodilački Odbor, Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobodjenja Bosne i Hercegovine, Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobodenja Crne Gore i Boke, Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobodjenja Sandžaka, Inicijativni Organ za Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobodenja Makedonije) i da je Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobodjenja Jugoslavije vrhovno zakonodavno i izvršno predstavničko tijelo naroda Jugoslavije i vrhovni predstavnik suvereniteta naroda i države Jugoslavije kao cjeline.

4. Nacionalnim manjinama u Jugoslaviji osigurat će se sva nacionalna prava.

5. Ova odluka stupa odmah na snagu.

Dne 29. novembra 1943.

u Jajcu

ZA ANTIFAŠISTIČKO VIJEĆE
NARODNOG OSLOBODJENJA JUGOSLAVIJE

Sekretar:
Rodoljub Čolaković, s. r.

Predsjednik:
Dr. Ivan Ribar, s. r.

PROGRAM
SOCIJALDEMOKRATSKE PARTIJE BIH

PROGRAM PARTIJE

UVODNE NAPOMENE

Vanredni kongres SDP-a BiH, održan novembra 2002. godine, zaključio je da je neophodno za redovni III Kongres SDP-a BiH izvršiti inoviranje Programa SDP-a BiH kojim će se „..afirmirati izvorne ideje socijaldemokratije i potvrditi SDP BiH kao nosilac tih ideja u Bosni i Hercegovini” i, s tim u vezi, „.. pokrene široka rasprava u organizacijama i članstvu SDP BiH...”.

Polazeći od ovog zaključka Vanrednog kongresa SDP BiH, blagovremeno je formirana Radna grupa koja je do kraja 2003. godine pripremila Osnove, a zatim Nacrt i Prijedlog Programa SDP-a BiH. O Osnovama, Nacrtu i Prijedlogu Programa SDP BiH vođena je široka javna rasprava u članstvu, organizacijama i organima SDP BiH. Prijedlog Programa SDP BiH bio je dostupan i široj političkoj javnosti.

Radeći na inoviranju Programa SDP BiH, došlo se do saznanja, a to je pokazala i javna rasprava, da su potrebne značajnije promjene u Programu s obzorom na to da je Bosna i Hercegovina u tranziciji i da je neophodno da SDP BiH dadne određeniju socijaldemokratsku viziju bosanskohercegovačkog društva i države Bosne i Hercegovine.

Tokom javne rasprave iznesene su brojne sugestije i prijedlozi koje su uglavnom ugrađene u konačan Prijedlog Programa SDP BiH.

Cijeneći ukupnu aktivnost na inoviranju Programa SDP BiH, opće je mišljenje da SDP BiH, kao Partija svih onih koji žive od svog rada, znanja i stvaralaštva, ovim inoviranim Programom nudi izgradnju bosanskohercegovačkog društva kao modernog društva zasnovanog na principima slobode, jednakosti, pravde, humanizma i solidarnosti i izgradnju Bosne i Hercegovine kao jedinstvene i demokratske države, kao jedino mogućeg izlaza iz katastrofalnog ekonomskog, socijalnog i političkog stanja u Bosni i Hercegovini.

PROGRAM SOCIJALDEMOKRATSKE PARTIJE BOSNE I HERCEGOVINE

Programska vizija SDP-a BiH

U uvjetima kada bosanskohercegovačko društvo doživljava privredni, socijalni i politički kolaps, kada je privreda u katastrofalnoj situaciji, u kojoj je, i nakon sedmogodišnjeg perioda i od međunarodne zajednice uloženih preko pet milijardi američkih dolara donacijskih sredstava, bruto društveni proizvod dostigao svega 50% bruto društvenog proizvoda iz 1990. godine, gdje je stopa zaposlenosti ispod 50%, rast industrijske i poljoprivredne proizvodnje također ispod 50%, i gdje je došlo do zaustavljanja procesa privrednih i socijalnih reformi itd., Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine svojim inoviranim Programom nudi viziju izlaska iz ovog katastrofičnog stanja - na konceptu izgradnje i razvoja Bosne i Hercegovine kao moderne demokratske države po evropskim standardima u ujedinjenoj Evropi.

To je vizija nove Bosne i Hercegovine, Bosne i Hercegovine u kojoj je - nasuprot dejtonskoj Bosni i Hercegovini i naraslim nacionalističkim tendencijama koje prijete i vode ka disoluciji Bosne i Hercegovine - građanin okosnica i osnovni politički subjekt, oslobođen svih vidova ekonomski i političke potčinjenosti, u kojoj su građanska prava i slobode na nivou evropskih i svjetskih standarda, i gdje svaki pojedinac ima šansu za život dostojan čovjeka. U državi Bosni i Hercegovini nosioci suvereniteta su građani, a narodi jednakopravni i konstitutivni i kao kolektiviteti učestvuju u strukturi vlasti. Suverenitet građana i jednakopravnost naroda garantira politički poredak u Bosni i Hercegovini zasnovan na višepartijskoj parlamentarnoj demokratiji, Ustavom definiranim principima proporcionalnosti, pariteta i konsenzusa. Bosna i Hercegovina treba biti decentralizirana država sa visokim stepenom regionalne i lokalne samouprave, inspirirana evropskim konceptom regionalizacije.

Sa ustavno-pravnom strukturom Bosne i Hercegovine, koja je utvrđena u dejtonskom Ustavu BiH, neizvodljivo je uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog, političkog i pravnog sistema, pa otuda i nismo ozbiljan partner za integracijske procese u Evropi. Budući da uređenju i strukturi, kao i multietničkom biću Bosne i Hercegovine više odgovara parlamentarni nego polupredsjednički sistem, smatramo da Parlament treba biti centar odlučivanja, a funkcija predsjednika (Predsjedništva) bila bi svedena na reprezentativnu ulogu. Sve ovo zahtijeva da se ubrza "ustrojavanje" Bosne i Hercegovine kao država po evropskim standardima. Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine svoju programsku viziju usmjerava ka izgradnji modernog društva zasnovanog na principima slobode, jednakosti, pravde, humanizma i solidarnosti. Gradit ćemo društvu koje se temelji na jednakim socijalnim i političkim šansama, pravima i slobodama te ravnopravnosti svih građana i naroda i nacionalnih manjina. Za nas se demokratija ne svodi samo na tzv. političku demokratiju, nego ona podrazumijeva i socijalnu demokratiju, u kojoj ljudska prava i slobode predstavljaju temelj bosanskohercegovačkog društva.

U programskoj viziji Bosne i Hercegovine naše je opredjeljenje da se u što kraćem roku realizira temeljita tranzicija ekonomskog sistema u okviru cjelovite tranzicije društva i da efekti ovog procesa rezultiraju bruto društvenim proizvodom i stopom zaposlenosti na nivou prosjeka Evropske zajednice. A to znači da u centru razvojne i ekonomski politike, kako je vidi Socijaldemokratska partija BiH, treba biti intenzivan rast stope zapošljavanja i bruto društvenog proizvoda. Da bismo to ostvarili, naše je viđenje da se restrukturiranje privrede vrši na bazi novih tehnologija i znanja, u kojem je ulaganje u obrazovanje mladih najproduktivnija investicija. Povećanje konkurentnosti i kompetitivnosti privrede je, po nama, osnovni uvjet za integracijske procese u evropsku i svjetsku globalnu privrednu.

Programska vizija SDP-a BiH jeste da se u Ustavu BiH i u praksi Bosna i Hercegovina mora definirati i kao socijalna država, što znači da se, pored političkih prava, građanima moraju garantirati socijalna i ekonomski prava, što je karakteristika svih savremenih demokratskih država. Socijalna država, kako je vidi SDP BiH, jeste država koja svojim ekonomskim razvojem eliminira bijedu i siromaštvo, a svojom socijalnom politikom ostvaruje socijalnu sigurnost i pravednost, eliminira nejednakost, sprečava privilegije i štiti sve ugrožene kategorije stanovništva, uvažavajući principe solidarnosti i uzajamnosti. Osnovu za cjelokupnu reformu

radnog i socijalnog zakonodavstva treba temeljiti na međunarodnim poveljama i konvencijama iz ove oblasti, kao i Međunarodne organizacije rada.

Programom SDP-a BiH se definira naša vizija Bosne i Hercegovine, koja treba biti efikasna, reformirana država, civilno društvo jednakopravnih naroda i građana na cijeloj njenoj teritoriji, koji dijele zajedničku viziju i sistem vrijednosti u slobodnoj, demokratskoj, decentraliziranoj i ekonomski prosperitetnoj evropskoj zemlji socijalne pravde, vladavine prava, obrazovanja primjerenog novom mileniju i u harmoniji sa svojim susjedima.

Jačat ćemo SDP BiH kao multietničke partiju cijele Bosne i Hercegovine, dovoljno velike, organizirane i spremne da pravi ekonomski jaku, efikasno organiziranu i na evropskim standardima zasnovanu racionalnu socijalnu državu u kojoj vladaju univerzalne civilizacijske, socijaldemokratske i bosanskohercegovačke vrijednosti primjerene novoj ekonomiji i dobu zasnovanom na znanju, informacijama, kreativnosti i poduzetništvu.

Kao što smo za kratko vrijeme uveli Bosnu i Hercegovinu u Vijeće Evrope, programskom vizijom Socijaldemokratska partija će u relativno kratkom periodu reformirati pravni, ekonomski i socijalni sistem i sposobiti državne institucije prema zahtjevima koji se nameću evropskim državama, i na taj način stvoriti uvjete da Bosna i Hercegovina postane članica Evropske unije.

PRVI DIO

I - POVIJESNA ISHODIŠTA I SOCIJALNO UTEMELJENJE SDP-a BiH

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine nastala je i razvijala se na temelju evropske i bosanskohercegovačke socijaldemokratije, radničkog i seljačkog pokreta, na poukama i porukama Narodnooslobodilačkog antifašističkog rata (1941.-1945.), pozitivnim vrednotama socijalnog razvijanja nakon Drugog svjetskog rata, na osnovama reformističko-demokratskog iskoraka Saveza komunista i Saveza reformskih snaga Bosne i Hercegovine, potkraj osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća, ka višestranačju- političkoj i ekonomskoj demokratiji. To podrazumijeva i sam proces permanentne transformacije i ujedinjenja SDP-a BiH i UBSD-a u jedinstvenu Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine, čime je osnažena pozicija socijaldemokrata za reintegraciju države i njenu adekvatnu i bržu integraciju u ekonomske i društvene tokove Evropske zajednice.

Socijaldemokratska partija je svoj kontinuitet nastavila i u procesu borbe za očuvanje zajedničkog života, političkog suvereniteta, teritorijalnog integriteta i nezavisnosti Bosne i Hercegovine (1992.-1995.), a i nakon toga u okvirima provedbe Dejtonskog mirovnog sporazuma i borbe za uspostavu demokratskog društva i države na osnovama socijalne pravde i ravnopravnosti, solidarnosti i odgovornosti prema drugima.

SDP BiH je moderna politička organizacija lijeve političke orientacije, stranka rada i stvaralaštva, stranka radnika i radno ovisne populacije - organizacija autohtonih, konstitutivnih

naroda (i nacionalnih manjina) i građana koji razvijaju i njeguju vrijednosti socijalne države i civilnog društva. Riječ je o političkoj stranci koja u središte svoje akcije stavlja promociju zaposlenosti, pojedinačnog i kolektivnog prosperiteta, koja će SVIMA omogućiti da realiziraju svoje potencijale, koja će se permanentno i dosljedno boriti protiv isključivosti i siromaštva, te koja će usklađiti i pomiriti materijalni napredak sazaštitom životne okoline i ljudskom odgovornošću prema budućim generacijama, ali i uspostaviti socijalni položaj radnih slojeva društva koji omogućuje njihov bitan utjecaj na socijalne i političke tokove u društvu.

1. Povjesna ishodišta

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine svoje korijene vezuje za Socijaldemokratsku stranku BiH, osnovanu 1909. godine, kao "izraz političkih potreba radničke klase" i pokušaj da se prevlada mononacionalni karakter političkog organiziranja i međunacionalnog polariziranja i konfrontiranja. Riječ je o vremenu tzv. "aneksione krize" i intenzivnih društvenih kretanja, kada je nacionalna problematika dominirala političkim životom. Ulaskom u politički život Bosne i Hercegovine, Socijaldemokratska stranka svojom organiziranim djelatnošću unosi novi moment u javni život Bosne i Hercegovine. Ona svim narodima koji žive u zemlji proklamira jednaka prava, ističe princip samoopredjeljenja, koji je, kao jedno od rukovodećih načela, ušao u sve njene značajnije dokumente.

S obzirom na političku orientaciju i trajnu nit koja se provlači skoro cijelo stoljeće, Socijaldemokratska partija BiH svoju programsku orientaciju nije odvajala od radničkih sindikalnih i nekih društava i organizacija čije je interes artikulirala, programirala i u granicama svoje moći realizirala.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine slijedi univerzalne vrednote i ideale bosanskohercegovačkih komunista, ljevičara i drugih demokratskih organizacija između dva svjetska rata, posebno antifašistički karakter Narodnooslobodilačkog rata (1941.-1945.), i njihovo zalaganje za uspostavljanje bosanskohercegovačke državnosti "tronacionalne strukture" kao "istorijske realnosti" u BiH. Za većinu njih, Bosna i Hercegovina je bila i ostala differentia specifica - kulturna i historijska posebnost - u kojoj stoljećima egzistira konfesionalno, kulturno i nacionalno zajedništvo. U tom okviru SDP BiH cijeni i privržena je tradicijama Narodnog fronta, koji je okupljaо sve patriotske snage i slojeve bosanskohercegovačkog društva u toku oružane borbe protiv fašizma, a sa ponosom i dostojanstveno podržava i ističe trajne vrijednosti ZAVNOBiH-a, čije odluke su borbu za autonomiju transformirale u projekt obnove državnosti Bosne i Hercegovine kao ravnopravne federalne državne jedinice unutar tadašnje jugoslavenske države, a to je, svakako, jedan od međaša savremene bosanskohercegovačke državnosti.

Ličnost Josipa Broza Tita spada u vrednote koje baštini SDP BiH, u prvom redu zbog njegovog ogromnog i konzistentnog doprinosa borbi protiv fašizma i otpora staljinizmu, zbog nesvrstane vanjske politike i doprinosa borbi protiv kolonijalizma, miru i miroljubivoj koegzistenciji, u okviru koje je postao jedan od vodećih lidera XX stoljeća, a posebno zbog uvažavanja i permanentne borbe za bosanskohercegovačku državnost, ravnopravnost naroda

i njenu "tronacionalnu strukturu" autohtonih, jednakopravnih i konstitutivnih naroda, jer "Bosna je jedno, s obzirom na višestoljetni zajednički život, bez obzira na vjeru".

2. Socijalno utemeljenje

U socijalnom pogledu, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine artikulira i politički podržava interes onih koji žive prvenstveno od vlastitog rada, znanja i sposobnosti. To je široka lepeza različitih slojeva, od radnika i seljaka, preko poduzetnika i naučnika do humanističke inteligencije. Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine podržava razvoj privatnog poduzetništva i odbacuje ultraljevičarsku dogmu o privatnoj svojini. Privatna inicijativa, uz adekvatnu poreznu i finansijsku politiku i socijalne funkcije države, nužan je i racionalan oblik razvoja materijalne osnove bosanskohercegovačkog društva. SDP BiH će se svesrdno zalagati da u svojoj političkoj misiji – u kontekstu socijalne demokratije – artikulira, adekvatno i dosljedno izrazi interes sindikata, iskazane u njihovim zahtjevima za ekonomskom demokratijom i socijalnom pravdom.

Socijaldemokratska partija BiH nije elitistička i podređena interesu bilo koje uske socijalne grupe. Odbacujemo mit o ekskluzivnoj povijesnoj misiji ovog ili onog društvenog sloja i bilo koje političke partije. Socijaldemokratska partija otvorena je za sve one koji prihvataju njen program, neovisno o njihovom pogledu na svijet i njihovoj vjeroispovijesti.

U svom političkom djelovanju SDP BiH se ne ograničava samo na parlamentarnu borbu, već podržava i njeguje tekovine demokratskog uređenja društva, tj. inicira, afirmira i organizira raznovrsna profesionalna društva i organizacije koje su u funkciji zaštite autonomije rada i struke, interesnih zajednica građana i njihovih inicijativa, kao i svih oblika demokratskog izražavanja javnog mišljenja uopće. U tom kontekstu SDP BiH posebno podržava i daje svoj konkretan doprinos osnivanju i radu nevladinih organizacija - kao partnera u programiranju, planiranju i načinu vršenja vlasti.

Teorijsko utemeljenje Socijaldemokratske partije BiH je u širokom spektru filozofskih i naučnih pravaca i škola humanističke i emancipatorske orijentacije, računajući u to i ono najvrednije u socijaldemokratskoj i marksističkoj misli. Sve ono što širi prostore ljudske slobode, pravde i solidarnosti i što predstavlja civilizacijske vrijednosti čovječanstva, čini osnovu i sastavni dio programskog identiteta i političke prakse. Protivimo se svodenju demokratskog socijalizma i borbe za njegov razvitak na samo jedan način mišljenja, na samo jednu ideologiju, na samo jednu klasu i na samo jednu istinu.

Složeno stanje i brojne protivurječnosti bosanskohercegovačkog društva i veoma intenzivne, često neočekivane i nekontrolirane društvene promjene u svijetu, zahtijevaju konzistentan rad i permanentnu budnost i otvorenost za dijalog i kritiku, radi prilagođavanja novom načinu rada i kretanja u svijetu, koji se u posljednjim desetljećima iz temelja izmijenio. Riječ je o učenju iz vlastitog iskustva i iskustava drugih iz velike socijaldemokratske familije i uklapanje u njene tokove. Primjereno i kreativan spoj tih iskustava i kvalitativna adaptacija na promjene i vrijeme koje dolazi, osigurat će adekvatno mjesto i primarnu poziciju Socijaldemokratskoj

partiji BiH u procesu reintegracije bosanskohercegovačkog društva i uključenje države Bosne i Hercegovine u evropske ekonomske i društvene integracije, koje se veoma sporo i bolno sprovode.

S obzirom na tradiciju socijaldemokratije i opće stanje u bosanskohercegovačkom društvu, politička orientacija SDP-a BiH, kao partije ljevice, predstavlja najadekvatniji izraz koji iskazuje karakter i trenutne tendencije Socijaldemokratske partije u Bosni i Hercegovini za vrijeme koje dolazi.

Na tim osnovama, Socijaldemokratska partija BiH u prvom redu utvrđuje svoje univerzalne i trajne vrednote kojih se nikada neće odreći. Riječ je o životnoj sigurnosti, socijalnoj pravdi i ravnopravnosti, solidarnosti i odgovornosti, slobodi i jednakim šansama svih.

Pored ovih vrednota, SDP BiH u prvi plan ističe više drugih veoma značajnih, aktuelnih i urgentnih pitanja, koja predstavljaju esenciju budućeg rada ove stranke. Riječ je o permanentnoj modernizaciji, preispitivanju i inoviranju vlastitog sadržaja i načina rada, modernizaciji i humanizaciji ekonomskih tokova ("ekološki osviještenoj modernizaciji"), modernizaciji države koja se "brine o svemu" - države koja će u javnom sektoru smanjiti birokratiju na svim nivoima i rigorozno kontrolirati kvalitet javnih usluga. Uz to, slijedi promocija zaposlenosti i ekonomskog prosperiteta, osiguranje uvjeta da svi ljudi realiziraju svoj potencijal, borba protiv isključivosti i siromaštva, te organizirano rješavanje zajedničkih problema koji su već dugo vremena naša najveća prijetnja socijalnoj koheziji, kao što su nasilje i terorizam, kriminal, socijalna dezintegracija i upotreba droga.

SDP BiH će okupiti predstavnike stranaka socijaldemokratske i srodne orientacije u BiH, predstavnike sindikata i poslovne ljude radi uspješne realizacije utvrđenih ciljeva i zadataka i maksimalno se uključiti u rad Socijalističke internacionale, najsnažnije i najbrojnije političke asocijacije na evropskom kontinentu.

II – CILJEVI I TEMELJNE VRIJEDNOSTI SOCIJALDEMOKRATIJE

Bosanskohercegovački socijaldemokrati baštine i integriraju u svoj politički program pozitivne odrednice lijeve demokratske političke tradicije te, kao dio evropske socijaldemokratije i članica Socijalističke internacionale, univerzalni korpus ideja, vrednota i načela socijaldemokratije.

1. Ciljevi socijaldemokratije

Programski ciljevi SDP-a BiH su:

Uspostavljanjem demokratskog socijalizma, čiju okosnicu čine emancipacija čovjeka od svih vidova političke i ekonomske potčinjenosti i otuđenja i stvaranje uvjeta da ideali slobode, jednakosti, demokratije i solidarnosti budu osnova cjelokupnog uređenja bosanskohercegovačkog društva i međusobnih odnosa njegovih članova, te da se svakom pojedincu pruži šansa za život dostojan čovjeka. To prepostavlja da se klasne protivurječnosti, putem razvoja demokratije i

izgradnjom pluralističkih svojinskih odnosa, ublažavaju i vode ka humanijem i pravednjem društvu i restrukturiranju odnosa u pravcu socijalne pravde i jednakosti.

Podržavajući pluralizam vlasništva, a posebno privatno vlasništvo kao osnovu ekonomskih odnosa, socijaldemokrati smatraju da se pravo privatne svojine ne može koristiti na štetu općih interesa društva, odnosno zalažu se za razvoj gdje će svako individualno biti ovlašten da, kao građanin, radnik i potrošač, putem demokratskih institucija utiče na proizvodnju i raspodjelu i ukupne odnose u društvu.

Razvoj socijalne tržišne privrede u okviru koje se, prihvatajući pozitivna djelovanja zakona tržišne privrede i pluralizam vlasništva, putem zakonske i ekonomske regulative upravlja mehanizmom tržišta u socijalno poželjnem smjeru, tako da rezultate razvoja uživaju svi građani Bosne i Hercegovine.

Prava determiniranja proizvodnje i njene distribucije trebaju biti u rukama čitavog društva, tako da članovi društva budu emancipirani od bilo koje grupe moćnika van njihove kontrole i da se socijalno uređenje bazira na partnerstvu ljudi u slobodi i jednakosti. Stoga se demokratija ne svodi samo na sferu političkih odnosa, nego i na oblast ekonomskih i socijalnih odnosa - partnerstvom u slobodi i jednakosti u stvaranju novih vrijednosti i upravljanju tim vrijednostima.

Afirmiranje prava svih ljudi da kontroliraju vlastite poslove, bez prinude ili smetnje od strane drugih, ili ekonomskog interesa izvan njihove kontrole; odbrana i konsolidacija građanskih prava i sloboda emancipacijom ljudi od ekonomske, socijalne i kulturne potčinjenosti i inferiornosti, i širenje tih sloboda i prava i eliminiranje ovisnosti ljudi o pojedinim ekonomskim moćnicima.

Uspostavljanje i razvijanje slobode shvaćene kao: sloboda življenja i ličnog dostojanstva, sloboda govora, savjesti i vjeroispovijesti; sloboda političkog okupljanja, organiziranja i izbora; sloboda i autonomnost medija, pravnih i društvenih subjekata; sloboda rada, stvaralaštva i poduzetništva i vlasništva, koja ima za cilj dobit, ali i dobrobit cijele zajednice; sloboda strukovnog i sindikalnog organiziranja, uključujući i pravo na štrajk; sloboda suodlučivanja svih radnih ljudi u vezi s radom i stvaralaštвом; sloboda sudjelovanja u donošenju svih odluka koje se tiču socijalne, ekološke i zdravstvene sigurnosti i sloboda kao oslobođanje od siromaštva, straha, neznanja, svakog oblika potčinjenosti i represije nad čovjekovim mišljenjem, njegovim težnjama i potrebama.

Uspostavljanje i jačanje jednakosti kao: jednakost mogućnosti u sticanju prihoda i bogatstva; jednakost u socijalnim pravima; jednakost u političkim pravima; jednakost svih u socijalnim šansama za političku i društvenu participaciju, socijalnu sigurnost te svaku vrstu socijalne promocije; jednakost u mogućnostima ljudi da prisvajaju blagodati obrazovanja, znanja, kulture i stvaralaštva uopće; jednakost žena i muškaraca i jednakost svih građana u ostvarivanju građanskih i političkih prava, bez obzira na spol, dob, vjeroispovijest, nacionalnost i socijalni položaj.

Uspostavljanje solidarnosti kao: aktivno, pojedinačno i grupno zauzimanje za slabije; zajedničko djelovanje na osiguranju mira i razumijevanja među ljudima; poštivanje različitosti među ljudima i narodima; obzirnost prema drugima; spremnost na pomoć i saradnju, spontanu i organiziranu pomoć slabijima i ugroženima. Jedna lijevo orijentirana politika ne smije se ograničiti na odbranu tržišta i konkurentnosti poduzeća, nego se ona prvenstveno treba boriti za smanjivanje nejednakosti.

Koncept demokratskog socijalizma priznaje državu kao neizbjježnog/nužnog slugu naroda u pružanju garancija za pravedno i jednakopravno društvo i kao ključni faktor u procesu demokratizacije ekonomskih promjena u perioduglobalizacije. Iako je tržišteno za ekonomski rast i razvoj, ono (slobodno tržište) svojim mehanizmom ne osigurava pravdu.

2. Razvoj demokratije – uvjet slobodnog društva

U temeljne vrijednosti bosanskohercegovačkog društva, kako ga projektira Socijaldemokratska partija BiH, spada demokratija, kojoj ona bez ostatka ostaje privržena. Otuda, sa stanovišta Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine, bosanskohercegovačko društvo treba razvijati kao pluralističko društvo. Savremena dostignuća u političkoj demokratiji pokazuju da se politički pluralizam najadekvatnije izražava kroz sistem višepartijske parlamentarne demokratije, i zato mi ta iskustva želimo do kraja primijeniti u BiH. Suštinu ovog sistema shvatamo kao mogućnost i praksu da se slobodnim višestračkim izborima daje, legitimira, ali i još više demokratski kontrolira politička vlast u državi, potencira vladavina prava i zakonska odgovornost nosilaca javnih funkcija.

Za SDP BiH sistem višepartijske parlamentarne demokratije znači da stalno postoje mogućnosti za promjenu svih organa vlasti, i to putem slobodnog iskazivanja političke volje građana Bosne i Hercegovine. Davanjem političkog legitimite organima vlasti, demokratija doprinosi jačanju njihove sposobnosti da izvršavaju svoju politiku i svoje funkcije na efikasan način. Za Socijaldemokratsku partiju BiH, parlamentarna demokratija također podrazumijeva i punu garanciju manjinskih političkih prava, a to znači i onih partija koje su parlamentarna opozicija ili izvan organa vlasti. Tako shvaćen, sistem višepartijske parlamentarne demokratije temeljno je opredjeljenje i strategijsko stanovište Socijaldemokratske partije BiH.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine ističe svoje opredjeljenje za jednakopravno učešće žena u svim javnim, kulturnim, društvenim i političkim aktivnostima. Posebno se podržava punopravno i ravnopravno učešće žena u političkom životu zemlje i u svim segmentima odlučivanja. U tom smislu SDP BiH se posebno zalaže za veću, ravnomerniju zastupljenost žena na svim nivoima u zakonodavnim, izvršnim i pravosudnim organima vlasti.

Za Socijaldemokratsku partiju demokratija je više od samog pravnog i formalnog procesa. Demokratija je više od samog glasanja na višepartijskim izborima. Istinska demokratija podrazumijeva participativnu demokratiju uz učešće naroda na svim nivoima organiziranja, koje im omogućava da se njihovo mišljenje čuje i da utiču na odluke koje se tiču njihove sudbine. Naše je opredjeljenje da demokratija mora ne samo upravljati političkim procesom već mora prodrijeti i zahvatiti sve sfere društva, uključujući ekonomsku i socijalnu.

Za Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine suština demokratije je, da omogući građanim značajnu ulogu učestvovanja u kreiranju javnih politika, jer građani nisu samo glasači na izborima, već ključni partneri bez kojih, probleme u državi, ne možemo riješiti. Samo sa snažnim organizacijama civilnog društva možemo obezbjediti široko partnerstvo sa građanima. Zato će SDP BiH poticati saradnju i razvoj civilnog društva, kako bi se omogućilo da najveći dio zajednice uključimo u ostvarivanje zajedničkih ciljeva.

3. Za industrijsku (ekonomsku) demokratiju i demokratsku kontrolu moći

Razvoj proizvodnosti rada i demokratskih društvenih odnosa u savremenim postindustrijskim društvima, a i tradicija u razvoju bosanskohercegovačkog društva, podrazumijeva i kvalitativno novu poziciju zaposlenih u suodlučivanju, tj. njihovu participaciju u ekonomskom i socijalnom životu, u cilju da se osigura dostoјna pozicija radnika, regulira radno zakonodavstvo, osiguraju adekvatniji uvjeti rada i zaštita na radu, organizacija rada i socijalna politika poduzeća, da se afirmiraju i vrednuju tehnološke inovacije i uskladi ljudska odgovornost prema budućim generacijama u vezi sa zaštitom okoline, ugrožene materijalnim napretkom. Riječ je o pravu zaposlenih da, putem svojih predstavnika u upravljačkim strukturama i tijelima, suodlučuju o razvojnoj politici poduzeća i drugih organizacija i ustanova u kojima rade.

Razvoj bosanskohercegovačkog društva u pravcu tržišne privrede, pluralizma vlasništva, a posebnoprivatnog vlasništva, stvorit će mnoštvo novih subjekata ekonomске i političke moći. Demokratsko društvo ne može biti ravnodušno prema stihiskom i nekontroliranom rastu te moći i njenoj mnogostrukoj upotrebi. Radi toga je nužno uvoditi nove institucije, instrumente i sredstva njene kontrole. Smatramo da država treba biti jedan od glavnih faktora demokratske kontrole takvih kretanja i zaštitnik razvoja institucija i ustanova ekonomске, odnosno industrijske demokratije.

Za SDP BiH su građanske slobode i ljudska prava neodvojivi od prava ljudi iz sfere rada. To je civilizacijska tekovina postignuta prije svega borbom radnika. Zato je opredjeljenje SDP-a BiH da i u budućem periodu u punoj mjeri uvažava stečena prava. To je bitna pretpostavka razvoja otvorenog, inovativnog i demokratskog socijalizma, društva socijalne pravde, jednakosti i solidarnosti. Takvo društvo nije moguće razvijati bez omogućavanja radnicima da utiču na cijenu svog rada, na unapređivanje uvjeta rada i zaštite na radu, u funkciji prevladavanja suprotnosti između rada i kapitala. U tom cilju SDP BiH će razvijati takvo radno i privredno zakonodavstvo koje će u punoj mjeri uvažavati već jednom osvojeni stepen ekonomске demokratije.

Daljnji razvoj ekonomске demokratije, a ujedno i razvoj društvene kontrole ekonomске moći, SDP BiH vidi u uključivanju radnika u poduzetništvo. U tom cilju podržavamo i podsticat ćemo razvoj i jačanje radničkog akcionarstva, posebno u onom smislu u kojem ono može bitno uticati na poboljšanje društvene, ekonomске i socijalne pozicije većine radnika. Socijaldemokratska partija BiH zalaže se za afirmaciju i razvoj partnerstva rada i kapitala.

SDP BiH smatra neophodnim donijeti odgovarajuće zakonske propise kojima će se uspostaviti koordinacija u odnosima između poslodavca i radnika putem različitih oblika informiranja i obaveznog konsultiranja, odnosno proširiti ovlasti zaposleničkih vijeća prema evropskim standardima; osigurati participaciju radnika u odlučivanju u poduzećima preko odgovarajućih radničkih tijela i predstavnika koji bi učestvovali u donošenju odluka od značaja za zaposlene (radnički direktor, radnički predstavnik u nadzornim tijelima, savjeti radnika i dr.), kao i pitanje socijalnog partnerstva između radnika, poslodavaca i vlada, te omogućiti radničkim predstavnicima ravnopravno tripartitno upravljanje radničkim fondovima: penzionim, zdravstvenim i fondom zapošljavanja.

Radi stvarne primjene prava radnika na odlučivanje i poboljšanje radnih uvjeta i radne sredine, nužno je poduzeti i stalno unapređivati mjere koje će radnicima ili njihovim predstavnicima omogućiti da sudjeluju: u odlučivanju i poboljšanju radnih uvjeta, organizacije rada i radne

sredine; u zaštiti zdravlja i sigurnosti u poduzeću; u organizaciji društvenih i društveno-kulturnih službi i usluga u poduzeću i dr. Radnici trebaju, u skladu sa rezultatima rada, učestvovati i u dijelu profita koji ostvari privredno društvo, odnosno poduzeće, participacijom u vlasništvu.

Stanovište je Socijaldemokratske partije BiH da izgradnja i prakticiranje savremenih dostignuća ekonomske demokratije, kroz participaciju i suodlučivanje, nisu mogući bez jakih samostalnih i slobodnih sindikata. Stoga smatramo da je za socijalno-ekonomski položaj radnika bitno slobodno organiziranje sindikata i puno ostvarivanje prava na štrajk.

Za SDP BiH su sindikalne slobode i prava neprikosnoveni. U cilju punog ostvarivanja tih sloboda i prava, smatramo da je potrebno: garantirati učešće predstavnika sindikalnih rukovodstava u privredno-socijalnim vijećima, koje treba uspostaviti prema Zakonu o radu; zaštititi sindikalna prava i slobode, omogućiti nesmetana mirna okupljanja i javne proteste; osigurati tarifnu autonomiju sindikata na svim nivoima; osigurati utjecaj sindikata na proceduru donošenja kolektivnih ugovora u djelatnostima; ratificirati sve relevantne konvencije Međunarodne organizacije rada i Evropsku socijalnu povelju, s pravom na kolektivnu zaštitu.

Sindikat zastupa ekonomske, a socijaldemokratija političke interese radnih slojeva društva. Stoga odnosi između SDP-a BiH i sindikata predstavljaju prirodnu vezu u ostvarivanju ukupnih interesa radno ovisnog stanovništva, odnosno stanovništva koje živi od svog rada, znanja i stvaralaštva. Ti interesi su ekonomski, ali i društveni, pa otuda i politički. Jer socijaldemokratija, zastupajući ekonomske interese koje zastupa i sindikat, širi politički prostor i za samu sindikalnu aktivnost. U tom cilju SDP BiH će se zalagati za afirmiranje i jačanje uloge sindikata, te će od svojih članova tražiti angažiranje u sindikatu. U vodstvu partije mogu biti i sindikalne vođe.

4. Humanizam društva i socijalna država

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine se snažno zalaže za izgradnju socijalne države. Takva država treba garantirati socijalno osiguranje, osigurati zakonske pretpostavke kako bi korištenje socijalnih službi bilo svakome dostupno, osigurati adekvatnu nadoknadu i socijalnu potporu nezaposlenima, nemoćnim i licima ograničenih sposobnosti, i dalje izgrađivati sistem javne, odnosno državne zdravstvene službe. Socijaldemokratska partija će insistirati da se u pravnom poretku uspostave institucije i mehanizmi organizirane solidarnosti, prije svega u oblasti zapošljavanja, stanovanja, liječenja, obrazovanja, socijalne i penzione zaštite.

Socijalna država treba svojom socijalnom politikom sprečavati sve oblike privilegija; štititi sve ugrožene kategorije stanovništva i stvarati uvjete i sredstva zaštite posebno starih, invalida i nezaposlenih. Na planu socijalne politike država treba djelovati i politikom prevencija. Ona se izražava, prije svega, u stvaranju i osiguravanju takvih životnih i radnih uvjeta koji će omogućiti dostojan život svim zaposlenim i svim građanima. Njena je obaveza da stvara pretpostavke za zaštitu zdravlja ljudi, za humanizaciju rada, za pravedniju i svrshishodniju raspodjelu društvenog bogatstva. Preventivnom politikom se, ustvari, smanjuju potrebe za intervencijama države.

Naša htijenja su da se omogući da ideja solidarnosti dominira socijalnim razvojem i ljudskim vezama i odnosima. Ta solidarnost traži da, u socijalnim i radnim aspektima života, svako daje

u skladu sa svojim mogućnostima. Solidarnost u sebi sadrži istinsko razumijevanje za uvjete onih drugih i raspoloženje za međusobnu brigu i obzir. Bez solidarnosti i socijalne pravde nije moguće razvijati demokratsko i humano društvo.

5. Demokratsko ustrojstvo SDP-a BiH - pretpostavka za dosljedno ostvarivanje utvrđenih ciljeva i temeljnih vrijednosti

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine nije ideološka partija strogih hijerarhijskih odnosa. Odnosi unutar Socijaldemokratske partije BiH se zasnivaju na demokratskim principima, na ravnopravnosti i odgovornosti svakog člana, organizacije i organa u kreiranju i ostvarivanju politike. Svaki član Socijaldemokratske partije ima prava iznositi svoja stanovišta o svim pitanjima politike partije, i svoje prijedloge dostaviti organima partije te tražiti određenje organa prema njegovim prijedlozima. U tom smislu svaki član može svim organima SDP-a BiH i Kongresu SDP-a BiH, kao najvišem organu partije, predlagati rezolucije, izjave i druge dokumente o pojedinim aktuelnim pitanjima u društvu i u partiji. O svim tim prijedlozima delegati Kongresa SDP-a se izjašnjavaju demokratskim putem.

Unutarpartijski dijalog, zasnovan na argumentima i toleranciji, te demokratski izbori organa i rukovodstava čine glavne komponente unutarpartijske demokratije. Rukovodstvo partije posjeduje i stalno manifestira visok nivo kreativnosti i odgovornosti prema članstvu. U Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine se slobodno i dobrovoljno ulazi i izlazi. Prihvatanje Programa i Statuta SDP BiH jeste uvjet za to.

Socijaldemokratska partija je, po svom idejno-teorijskom opredjeljenju, akcionom djelovanju i metodama političke borbe, demokratska građanska partija privržena više stranačkoj parlamentarnoj demokratiji, pravnoj i socijalnoj državi. SDP BiH je politička organizacija svih onih građana koji su usmjereni ka vrijednostima socijalne države, civilnom društvu i demokratskom socijalizmu kao obliku ukupnih odnosa u društvu. SDP BiH je moderna stranka koja na savremen način daje alternativu socijalnim, ekonomskim, kulturnim i drugim izazovima i, istovremeno, ona je stranka koja je duboko ukorijenjena u demokratsko biće naroda i građana Bosne i Hercegovine.

SDP BiH, po svom društvenom biću i političkom programu, jeste višenacionalna partija. To značida smo partija koja okuplja i izražava političke, ekonomske, socijalne i nacionalne interese svih naroda i etničkih grupa koje žive u Bosni i Hercegovini. Članovi SDP-a BiH nisu ni anacionalni niti slijede politiku nadnacionalnog kosmopolitizma. U tom smislu SDP BiH je svebosanskohercegovačka politička partija svih naroda i građana BiH.

SDP BiH programskom orientacijom legalizira i unutarpartijsko manjinsko mišljenje. Svrha je manjinskog mišljenja da se artikuliraju i izraze interesi što većeg broja socijalnih grupacija, i da se na taj način, u izbornom nadmetanju, za politiku Socijaldemokratske partije BiH veže što veći dio biračkog tijela. Manjinsko mišljenje se izražava u demokratskom dijalogu, brani i zastupa u svim organima stranke, a može se i javno zastupati nakon istupa u organima partije. Manjinska mišljenja se formiraju na osnovu eksplicitnog prihvatanja globalnog partijskog

programa. Manjinska mišljenja u partiji se ne mogu formirati na etničko-nacionalnoj, nego samo na socijalno-interesnoj osnovi.

U uvjetima složene socijalne i nacionalne strukture bosanskohercegovačkog društva, ostvarivanje ciljeva i vrijednosti socijaldemokratije uvjetovano je uspostavljanjem saradnje (koalicije) sa drugim političkim partijama građanske provenijencije čiji su programi bliski programskim opredjeljenjima SDP-a BiH. U dužem vremenskom periodu, u Bosni i Hercegovini nijedna partija neće moći sama osvojiti većinu, nego to može samo u saradnji sa drugim političkim partijama. No, ta saradnja ne može dovesti u pitanje programsku orijentaciju SDP-a BiH.

DRUGI DIO

III - BOSANSKOHERCEGOVAČKO DRUŠTVO - SLOBODNO, PRAVEDNO, HUMANO I SOLIDARNO

1. Moderno bosanskohercegovačko društvo

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine svoju cjelokupnu programsku orijentaciju usmjerava ka izgradnji modernog društva - zasnovanog na principima SLOBODE, JEDNAKOSTI, PRAVDE, HUMANIZMA i SOLIDARNOSTI. Riječ je o društvu koje se temelji na jednakim socijalnim i političkim šansama, pravima i slobodama, te na ravnopravnosti svih građana.

Budući razvoj i promjene bosanskohercegovačkog društva SDP BiH će zasnivati na osnovama reformi i evolutivnog procesa u okviru kojeg će društveni razvoj stimulirati promjene, a učinjene društvene promjene održavati dinamiku dalnjeg društvenog razvoja. Jer, polazimo od činjenice da nama treba naša država, oplemenjena našom bogatom tradicijom i mogućom evropskom mijenjom, s kojom ulazimo u savremene ekonomске, društvene i političke tokove razvoja.

SDP BiH, kao stranka lijeve političke orijentacije, akcent u svom političkom djelovanju stavlja na izgradnju i afirmiranje takvog društvenog uređenja koje je zasnovano na toleranciji, suodgovornosti i solidarnosti, na izgradnju društva u kojem će se davati svesrdna podrška i pomoći svima onima kojima je ona neophodna. To u isto vrijeme prepostavlja podsticanje i stvaranje uvjeta za razvoj stvaralaštva pojedinaca (i kolektiva) u društvu koje će im omogućiti da izraze sve svoje kreativne sposobnosti i da za to budu adekvatno nagrađeni. Dakle, uz ideal socijalne pravde, SDP BiH će istovremeno dinamizirati ekonomski tokovi i stimulirati kreativnost i inovativnost pojedinaca i grupa.

U izgradnji takvih društvenih odnosa SDP BiH polazi od činjenice da se društveni problemi mogu efikasnije rješavati u otvorenom društvu, u kojem će se uspostavljati i realizirati društvene institucije i ustanove koje će omogućiti samopotvrđivanje pojedinaca, kolektiva i bosanskohercegovačkog društva u cjelini (nacionalnih i manjinskih zajednica), kao i podržavati

i afirmirati novi oblici političkog i interesnog udruživanja i organiziranja.

Suštinska pitanja u djelovanju SDP-a BiH ne odnose se samo na socijalnu pravdu i ravnopravnost, slobodu i jednakе šanse, solidarnost i odgovornost prema drugima, već i na brojna pitanja i probleme koji su postali manifestni potkraj prošlog i početkom ovog stoljeća. Zapravo, postavlja se pitanje kako živjeti nakon slabljenja tradicije i običajnosti, kako ponovo uspostaviti istinsku ljudsku solidarnost, kako ostvarivati duh zajedništva i kako odgovoriti na ekološke probleme. Na sva ova i niz drugih pitanja i problema odgovori će se naći u razradi program skih opredjeljenja, te u konkretiziranju i operacionalizaciji zadataka za naredno vrijeme, posebno u saradnji sa socijaldemokratskim i srodnim političkim strankama razvijenog svijeta.

Sastav Radne grupe: dr. Alija Behmen, rukovodilac, mr. Sabrija Pojskić, zamjenik rukovodioca; članovi: Hasan Bećirević, dr. Edhem Muftić, dr. Mirjana Malić, mr. Jozo Križanović, Besima Borić, Damir Mašić, Mirsad Mešić, Vesna Seljubac, Midhat Hadžiresić, Aida Brčić, Niko Sušac i dr. Vesna Nemeć-Klisura.

2. Novi društveni pokreti i građanske inicijative

Teškoće i problemi samog procesa reintegracije bosanskohercegovačkog društva i njegovo povezivanje sa brojnim asocijacijama i pokretima u svijetu, sve više izražavaju ljudsku potrebu za šir enjem kruga ljudskih sloboda, solidarnosti i ljudske kreativnosti, koja nema svojih ograničenja. Političke stranke ne mogu ni izdaleka dati odgovor na sve inicijative, sukobe i interes, niti riješiti brojne probleme bosanskohercegovačke društvene stvarnosti. Stoga se instrumenti moći pojavljuju i izvan odnosa proizvodnje i mogućnosti političkih stranaka i javnih ustanova, a koji su u funkciji bržeg društvenog razvoja i partnerskog odnosa sa vladama na nivoima općinskog, kantonalnog, entitetskog i državnog organiziranja i djelovanja. Zbog toga se SDP BiH zalaže za stvaranje uvjeta postojećim i novim društvenim pokretima koji doprinose reintegraciji, ekonomskom i društvenom prosperitetu države Bosne i Hercegovine. Riječ je, dakle, o artikuliranju i ostvarivanju raznorodnih (pojedinačnih, grupnih i društvenih) interesa koji će se autentično iskazivati u duhu demokratskih načela, a u cilju borbe za slobodu, pravdu, jednakost, ravnopravnost, mir (povjerenje i pomirenje), toleranciju, zajedništvo, ekološku sanaciju, sigurnost i modernizaciju.

SDP BiH podržava nove društvene pokrete i inicijative građana i grupa u vezi sa rješavanjem ekoloških, urbano-ruralnih, kantonalnih, lokalnih, manjinskih i drugih problema, a uz to uspostavlja blisku saradnju sa svim prihvatljivim društvenim projektima i vrši usklajivanje tradicionalnih vrijednosti socijaldemokratije sa njenim savremenim izazovima. Zato SDP BiH, želi otvoriti vrata građanima da slobodno pokreću inicijative za rješavanje stvarnih problema društva u BiH.

3. Ljudska prava i slobode - temelj projekta razvoja bosanskohercegovačkog društva

Mjeru razvoja društva vidimo, prije svega, u stepenu ostvarivanja ljudskih sloboda. Sloboda podrazumijeva suprotstavljanje svakom obliku diktature i nasilja nad ljudima i stvaranje

društvenih prepostavki za slobodu izbora životnih alternativa. Nema istinske slobode ljudi bez materijalnih i socijalnih uvjeta. Za Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine, sloboda ljudi podrazumijeva i oslobođenost od straha, neznanja i svakog oblika izrabljivanja ljudi i represije nad njihovim životima, mišljenjima, težnjama i potrebama. Mi polazimo od provjerenog iskustva da je slobodan razvoj svakog pojedinca ne samo osnova njegovog humanog i dostojanstvenog života nego i uvjet osvajanja slobode za sve u našem društvu. Polazeći od Evropske konvencije o ljudskim pravima i slobodama, kao i ustavnih odredbi o ljudskim pravima i slobodama, SDP BiH će u centar svoje političke aktivnosti staviti zakonsko reguliranje ljudskih prava i sloboda i njihovo dosljedno provođenje.

Projekt razvoja Bosne i Hercegovine na načelima zapadnoevropskog iskustva demokratskog socijalizma, za SDP BiH podrazumijeva poštivanje kako političkih, tako i socijalnih prava, i puno respektiranje pravde i jednakosti, kao njegovih temeljnih vrednota. Za Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine socijalna pravda je, prije svega, jednakost svih u šansama političke i društvene participacije i promocije. Socijalna pravda i jednakost za nas uključuje stalno stremljenje društva ka višem stepenu jednakosti ljudi u raspodjeli društvenog bogatstva i vlasti uopće. To podrazumijeva i stalno širenje prostora jednakosti ljudi - muškaraca i žena - u mogućnostima da prisvajaju blagodati obrazovanja, nauke, kulture i stvaralaštva uopće.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine se zalaže za što više solidarnosti među ljudima. Osnovna pretpostavka za to jeste uspostavljanje preraspodjele društvenog bogatstva, pri čemu je potrebno uspostaviti radikalno inoviran monetarni, finansijski i porezni sistem u kome će biti stimuliran pojedinačni rad, stvaralaštvo i poduzetništvo, ali i onemogućena gruba eksploracija tuđeg rada, pad cijene radne snage ispod određenog (zaštitnog) nivoa i osigurana zaštita socijalno ugroženih slojeva. Kao i u drugim savremenim društvima, i u našim uvjetima bez solidarnosti i socijalne pravde nije moguće razvijati humano društvo. Stojimo na stanovištu očuvanja i razvoja socijalne pravde i različitih oblika solidarnosti u oblasti zapošljavanja, stanovanja, liječenja, obrazovanja, socijalne i penzione zaštite, kao i u drugim sferama ljudskog života i stvaranja.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine smatra da poratna ustavnopravna i ekonomska transformacija Bosne i Hercegovine mora biti podređena ostvarivanju slobode, pravde i jednakosti, te solidarnosti, kao temeljnih vrijednosti humanog društva. Borba za ostvarivanje tih vrijednosti podrazumijeva i puno poštivanje i razvijanje niza fundamentalnih vrijednosti koje pripadaju najvišim dostignućima građanskih prava i sloboda. Ostajemo do kraja u odbrani temeljnih ljudskih prava i sloboda što su ih civilizacijski do sada ostvarila građanska društva.

4. Jednakost spolova i žena u politici

Opredjeljujući se za ukupnu demokratizaciju bosanskohercegovačkog društva, a naročito demokratizaciju odnosa među spolovima i generacijama, SDP BiH se zalaže za puno uvažavanje ličnog opredjeljenja žena i muškaraca u njihovom javnom i privatnom životu i za njihovo slobodno odlučivanje o stepenu angažiranja i doprinosa.

SDP BiH uvažava činjenicu da žene i muškarci imaju svoja specifična iskustva i videnja, i potpuno uvažava spolne razlike, koje ne smiju biti uzrokom socijalnih razlika. SDP BiH je opredijeljena za stvaranje jednakih mogućnosti i šansi i za žene i za muškarce, i podržava svaku akciju i zahtjev za ravnopravnom podjelom moći i odgovornosti, kao uvjet koji doprinosi poboljšanju stanja ljudskih prava i sloboda, specifično ženskih ljudskih prava u duhu tzv. Pekinške deklaracije. Tako se SDP BiH zalaže za izjednačavanje vrednovanja rada u domaćinstvu s radom u društvu, za prava žena da odlučuju o svojim odnosima, majčinstvu, reproduktivnim pravima.

Zalažemo se za promjenu sadašnjeg položaja majčinstva u korist partnerskog roditeljstva, za dostupnost zdravstvene zaštite tite i svih oblika zaštite reproduktivnih prava, mogućnost legalne i medicinske sigurne kontracepcije i prava na abortus, osiguranje pravne zaštite i sl.

Specifično, SDP BiH podržava borbu protiv nasilja nad ženama i djecom, posebno borbu protiv porodičnog nasilja, i zalaže se za jačanje i stvaranje institucija sistema u borbi protiv nasilja u porodici i društvu uopće.

Porodica i roditeljstvo su nužan uvjet opstanka društvene zajednice. SDP BiH se zalaže za dostojanstvo porodičnog života, materijalnu i emocionalnu sigurnost, slobodu i ravnopravnost svakog člana porodice. Sretan razvoj djece i kvalitetan porodični život nisu mogući bez kreativnog uvezivanja javnosti i privatnosti. Mi se zalažemo za jačanje društvenih pretpostavki koje će omogućiti snažniju odgojnu ulogu porodice, zaštitu majčinstva i, ravnopravno i bez vanjskih pritisaka, punu slobodu ženi da odluči hoće li rađati i koliko djece će roditi.

Zalažemo se za posebnu društvenu pomoć i zaštitu samohranih roditelja i djece bez roditelja, kao i za jačanje društvene brige o socijalno zapuštenoj djeci i djeci sa posebnim potrebama.

SDP BiH podržava zastupljenost i organiziranost žena u političkom životu, kao osnovni uvjet za oblikovanje potreba i interesa žena. SDP BiH se opredjeljuje za osiguranje mehanizama koji će ženama omogućiti učešće u svim zakonodavnim, političkim i izvršnim tijelima, i podržava Forum žena kao interesni oblik organiziranja žena unutar naše stranke, ali i organiziranje žena u drugim oblicima izvan stranke.

SDP BiH će insistirati da se obaveze preuzete u odnosu na međunarodne i domaće pravne norme i standarde dosljedno realiziraju, a posebno Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, Konvencija o sprečavanju svih oblika diskriminacije žena, Deklaracija o sprečavanju nasilja nad ženama, Zakon o jednakosti spolova i sl.

5. Položaj i uloga mladih u bosanskohercegovačkom društvu

SDP BiH će se zalagati da kvalitetnim programima i projektima zadrži mlade ljude u Bosni i Hercegovini. U tom cilju, SDP BiH će podržati besplatno i obavezno osnovno i srednje obrazovanje, u skladu sa preporukama EU-a. SDP BiH nastojat će da mladima omogući kvalitetno i priznato obrazovanje u BiH i u svijetu. Bosanskohercegovački sistem visokog

obrazovanja potrebno je ujediniti, reformirati i osavremeniti, kako bi dosegao evropski i globalni nivo kvaliteta i pružio mogućnost za stjecanje diplome priznate u međunarodnim razmjerama, da bi sa ulaskom BiH u EU mlađi bosanskohercegovački stručnjaci znanjem, sposobnostima i dostignućima bili ravnopravni i, u većoj mjeri nego do sada, konkurentni na evropskom i svjetskom tržištu rada.

SDP BiH će se boriti za ujednačavanje obrazovnog sistema u BiH i eliminiranje segregacije u školama te instrumentalizacije vjere u obrazovanju. SDP BiH će podržati implementaciju Bolonjske deklaracije.

SDP BiH će se zalagati za osnivanje omladinskih i studentskih udruženja kao oblika nestranačkog djelovanja mlađih ljudi na društvene tokove, kako bi se otklonila njihova rezigniranost u odnosu na zbivanja u društvu.

SDP BiH će insistirati da se mladim ljudima po povoljnim kreditnim aranžmanima osigura krov nad glavom. Građevinske kompanije treba stimulirati oslobođanjem od poreza u slučaju projektiranja i izgradnje stanova za mlade porodice po nižim cijenama i povoljnijim aranžmanima.

SDP BiH će se, uporedo sa izgradnjom BiH kao jedne moderne evropske zemlje, zemlje mira i poštivanja ljudskih prava, zalagati za bolju poziciju mlađih ljudi u svim segmentima njihovog društvenog djelovanja. Posebno će se zalagati za njihovo veće sudjelovanje u javnom životu i procesima odlučivanja.

SDP BiH će se zalagati za uvođenje profesionalne i multietičke vojske i postepeno ukidanje obaveznog služenja vojnog roka. Razlozi za to su finansijski, profesionalni i svrshishodni.

Svako ko osnuje svoju firmu a mlađi je od 35 godina, treba biti oslobođen svih poreza u trajanju od godinu dana, a ko osnuje firmu proizvodnog usmjerenja, prve dvije godine treba se oslobođiti obaveze plaćanja poreza. Svi oni koji zaposle radnika mlađeg od 35 godina, oslobodit će se plaćanja doprinosa za tog radnika u trajanju od godinu dana, a na teret države.

SDP BiH će se zalagati da svi oni koji u svojim poduzećima drže "na crno" mlađe radnike, bez uplaćivanja socijalnog i penzиона-invalidskog osiguranja, odgovaraju za svoje prekršaje u skladu sa zakonom. SDP BiH će stimulirati kompanije za stipendiranje mlađih talenata.

SDP BiH će se boriti da se onemogući zakonsko postavljanje uvjeta pri konkursima koji zahtijevaju radno iskustvo, jer ga veliki broj mlađih ne može steći u svojoj struci. Zato treba postojati institut probnog rada. SDP BiH će nastojati da se izjednači volontiranje u društvenim i humanitarnim institucijama sa radnim iskustvom na sličnim poslovima, što će stimulirati mlađe da volontiraju.

6. Razvoj i očuvanje nacionalnog i državnog identiteta

U razvoju i očuvanju nacionalnog i državnog identiteta, SDP BiH polazi od karaktera i složenosti bosanskohercegovačke tradicionalne i brojne manjinsko-nacionalne državne strukture i Bosne i Hercegovine kao društvenog i državnog specifikuma kojeg je iznjedrio višestoljetni historijski proces. Riječ je o historijskoj posebnosti i egzistenciji kulturnog, konfesionalnog i nacionalnog zajedništva. Pored triju autohtonih i konstitutivnih nacionalnih grupacija (Bošnjaci, Srbi i Hrvati), u Bosni i Hercegovini sa jednakopravnim statusom živi veliki broj nacionalnih manjina.

SDP BiH kao multinacionalna politička stranka na cijelom prostoru države zalaže se za harmoničan demokratski razvoj nacionalnog i duhovnog identiteta svih u Bosni i Hercegovini, koja je obnovila i uspostavila državnost 25. NOVEMBRA 1943. GODINE, u toku N arodnooslobodilačkog antifašističkog rata (1941.-1945.), na Prvom zasjedanju ZAVNOBiH-a, a odbranila ju je u odbrambeno-oslobodilačkom ratu u periodu od 1992. do 1995. godine. SDP BiH se bori za slobodno bosanskohercegovačko društvo u svim svojim segmentima, što pretpostavlja zalaganje i osiguranje slobodnog razvoja i očuvanje tradicija, kulturnog i nacionalnog identiteta - pripadnika konstitutivnih naroda i svih nacionalnih manjina koje žive u Bosni i Hercegovini kao vlastitoj demokratskoj državi.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine smatra da konstitucija Bosne i Hercegovine kao demokratske države, utemeljene na vrijednostima građanskog društva, predstavlja garanciju u ostvarivanju nacionalnih prava i sloboda. Jer, pod građanskim prepostavkama nacionalna prava i slobode mogu doći do punog izražaja i razvijati se u željenom pravcu. Sa tog stajališta, SDP BiH smatra da se u političkom procesu i životu i u ustavnoj regulativi ne mogu prihvati poodavno prevladane ideologije i teorije koje su diskriminacijske i za demokratska društva neodržive. U tom smislu su učinjeni i odgovarajući, u ovom trenutku mogući iskoraci, koji su rezultat ustavnih amandmana o konstitutivnosti naroda BiH i položaju nacionalnih manjina. Za Socijaldemokratsku partiju BiH, svi građani, nacije i nacionalne manjine su svoji na svome, potpuno jednaki i ravnopravni. Učinjene ustavne promjene razriješile su i pitanje vitalnih nacionalnih interesa, za što se SDP BiH principijelno i dosljedno zalagala.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine će se zalagati za takvu kulturnu politiku koja će osigurati duhovnu obnovu i reafirmaciju kulturnih tradicija svih naroda u Bosni i Hercegovini. Pri tome će nastojati da se reafirmiraju ne samo religijske nego i sveukupne duhovno-nacionalne tradicije. Istovremeno, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine se zalaže za puno i slobodno međusobno povezivanje kultura naroda koji žive u Bosni i Hercegovini. Otuda je neophodno valorizirati i njegovati sve nacionalne kulture podjednako, ali i sve ono što je zajedničko u kulturnom i historijskom nasljeđu Bošnjaka, Hrvata, Srba, Jevreja, Roma, Albanaca i pripadnika drugih naroda, uključujući i one koji se izjašnjavaju kao Bosanci i Hercegovci.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine stoji na stanovištu da se socijaldemokratija ne može razvijati svodenjem čovjeka samo na pripadnost naciji i nadmetanjem nacija i

nacionalizama. Opredjeljenje Socijaldemokratske partije BiH jeste da se samo konkurencijom ideja, znanja, programa i projekata može osigurati demokratski razvoj našeg društva.

Sloboda nacionalnog izjašnjavanja i opredjeljivanja mora biti neprikosnovena. Niko nema pravo prisiljavati građane da se nacionalno izjašnjavaju ili ne izjašnjavaju.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine je za punu ravnopravnost pisama i jezika. Do kraja se mora poštovati volja i slobodan izbor građana u pogledu upotrebe pisama i jezika.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine se zalaže za razvoj i osavremenjivanje zajedničkih državnih kulturnih institucija koje su od posebnog interesa za cijelu državu i sve narode i narodnosti koji žive u njoj. Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine će se otuda suprotstaviti svakoj politici koja bi reinterpretacijom Dejtonskog mirovnog ugovora da razgradi i ukine bosanskohercegovačke državne institucije iz oblasti nauke, kulture, umjetnosti i sporta.

Zalagat ćemo se da se u takvim institucijama, pored onog zajedničkog iz historije naroda Bosne i Hercegovine, podstiču naučna istraživanja i afirmiraju specifičnosti u kulturnim tradicijama svakog naroda posebno, kako bi se i na taj način osigurala nacionalna ravnopravnost i objektivnije valorizirale vrijednosti nacionalnih kultura. Mi podržavamo i afirmiranje nacionalnih posebnosti kultura u Bosni i Hercegovini i u okviru posebnih nacionalnih institucija kulture, u čijem radu, u skladu sa programskim opredjeljenjima, aktivno učestvuju i članovi SDP-a BiH.

Protivimo se svakom obliku nacionalizma i njegove političke instrumentalizacije. Nacionalizam je najveći atak na zajedništvo i jedinstvo BiH, odnosno opasnost koja prijeti njenom etničkom podjelom i disolucijom. Ne prihvatom zloupotrebe nacionalnog za narušavanje dostojanstva i integriteta ličnosti, ličnih sloboda i opredjeljenja ljudi.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine smatra da država mora, ustavnom regulativom i institucionalnim mehanizmima, svim građanima koji se osjećaju pripadnicima bošnjačkog, hrvatskog, srpskog i drugih naroda i narodnosti garantirati ostvarivanje njihovih punih nacionalnih, vjerskih, tradicijskih i kulturno-običajnih prava.

Ostvarivanje nacionalnih, vjerskih, tradicijskih i kulturnih prava mora biti definirano putem ustavnopravne zaštite. BiH je demokratska domovina svihnjenih građana, bezobzira na etničku pripadnost, a njeni građani koji u njoj ostvaruju nacionalne slobode, djelovat će slobodno i ravnopravno učestvovati u svim oblicima državnog života, uključujući i njihovo pravo na odbranu bosanskohercegovačkog državnog integriteta kao prostora vlastite domovine.

Stanovište je SDP-a BiH da prava nacionalnih manjina kao kolektiviteta moraju biti potpuno zagarantirana u skladu sa Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina i Evropskom poveljom za regionalne jezike i jezike manjina, odnosno ta prava trebaju obuhvatati pravo na obrazovanje, jezik, njegovanje kulture i tradicije, informiranje, zastupljenost u institucijama vlasti i dr.

7. Slobodno iskazivanje vjere i jednakosti vjerskih zajednica

Multikonfesionalnost u Bosni i Hercegovini treba razvijati i njegovati na univerzalnim principima humanizma, vjerske tolerancije i ljudske solidarnosti, kao mostove koji garantiraju progres i prosperitet svih.

SDP BiH se zalaže za slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti i slobodno ispoljavanje vjerskih nazora, za slobodno obavljanje vjerskih obreda i poslova. Religija i izbor religije jeste dio privatnosti i pravo svakog pojedinca.

SDP BiH polazi od društvenog interesa za religije. Vjerske zajednice imaju značajne javne uloge u moralnom odgoju građana, afirmiranju humanizma i etike dobra, u obrazovanju i humanitarnim aktivnostima, i slično. Zato SDP BiH podržava javne funkcije vjerskih zajednica u našem društvu, odnosno u civilnoj sferi društva.

SDP BiH će izgrađivati demokratsku i svjetovnu BiH, zalagati se za civilizacijski model razdvojenosti države i vjerskih zajednica, koji će osigurati punu autonomiju i države i vjerskih zajednica. Prihvatom univerzalni, civilizacijski princip razdvojenosti, i to obostrane, države i vjerskih zajednica. Unutar autonomije građanskog društva vjerske zajednice trebaju uživati punu slobodu. Političke zloupotrebe religije i vjerskih zajednica direktno štete i interesima vjerskih zajednica i interesima društva, čineći od njih sluge dnevne politike, a oduzimajući im duhovnost i moralnu snagu. Zbog toga ćemo se zalagati za dosljedno poštovanje i praktičnu implementaciju principa sekularnosti u našem društvu.

Pred državom i zakonom sve vjerske zajednice moraju biti ravnopravne. SDP BiH je za jednakost svih religija i vjerskih zajednica, te snažno podržava uspostavljeni međureligijski dijalog i zalaže se za dijalog između države i vjerskih zajednica u BiH.

SDP BiH se posebno zalaže za: obnovu ratnim djelovanjem oštećenih vjerskih objekata, zakonsku regulativu odnosa države i vjerskih zajednica, aktivnu politiku prema vjerskim zajednicama, štiteći punu slobodu vjeroispovijesti.

SDP BiH je multikonfesionalna i multinacionalna stranka, s tim što se u njenim redovima jednakopravno nalaze i djeluju i teisti i ateisti i agnostiци, a njihova valorizacija mjeri se njihovom praktičnom djelatnošću i doprinosom razvoju demokratije, ljudskih prava i sloboda, ekonomskom i društvenom prosperitetu države, naroda i građana koji žive u Bosni i Hercegovini.

IV - BOSNA I HERCEGOVINA - PRAVNA I DEMOKRATSKA DRŽAVA

1. Bosna i Hercegovina - suverena, demokratska, pravna, socijalna, sekularna i decentralizirana država

Stanovište SDP-a BiH je da postoji "konstitucijska greška" u konstituiranju Bosne i Hercegovine po dejtonskom Ustavu BiH, budući da entiteti, umjesto Bosne i Hercegovine,

imaju prerogative države, tako da država Bosna i Hercegovina nema mnoge funkcije i organe koji karakteriziraju državni suverenitet (unutrašnji i vanjski). Od samog početka opstanka se provođenje i ovako manjkavog dejtonskog Ustava BiH, tako da još uvijek, uprkos odlukama nadležnih međunarodnih faktora, nisu ni konstituirane niti zaživjele mnoge državne institucije, dok, ustvari, entiteti djeluju kao samostalne države. Stoga je dejtonski Ustav BiH potrebno radikalno mijenjati, s jedne strane, radi njegovog usklađivanja s Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i temeljnim slobodama i, s druge strane, političko-teritorijalnog ustroja BiH kao moderne države.

U tom smislu, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine se zalaže da se ustavno uređenje Bosne i Hercegovine mora definirati na sljedećim načelima:

Bosna i Hercegovina je suverena, nezavisna, nedjeljiva država u postojećim, avnojevskim granicama, koje su nepovredive;

Suverenitet pripada građanima - državljanima Bosne i Hercegovine: sva vlast proizlazi iz građana i pripada građanima;

Narodi Bosne i Hercegovine - Bošnjaci, Hrvati i Srbi - jednakopravni su i konstitutivni na cijeloj teritoriji države Bosne i Hercegovine. Prava nacionalnih manjina zagarantirana su Ustavom;

U cilju ostvarivanja suvereniteta građana i jednakopravnosti naroda, politički poredak u Bosni i Hercegovini zasniva se na višepartijskoj parlamentarnoj demokratiji i poštivanju Ustavom precizno definiranih, u sadržaju i primjeni, principa proporcionalnosti, pariteta i konsenzusa;

Po obliku vladavine Bosna i Hercegovina je republika;

Politički odnosi i društveno uređenje zasnivaju se na vladavini Ustava i zakona;

Država Bosna i Hercegovina je sekularna država, što podrazumijeva punu slobodu vjeroispovijesti i razdvojenost države i vjerskih zajednica, koja će osiguravati punu autonomiju i države i vjerskih zajednica;

Ekonomski poredak se zasniva na slobodi svih oblika vlasništva i vlasničkih struktura, uključujući i slobodu tržišne privrede, privatne inicijative i slobodu poduzetništva, ali i funkcije socijalne države;

Sa stanovišta državnog uređenja, Bosna i Hercegovina je državna zajednica utemeljena na demokratskoj distribuciji vlasti između centralnih organa vlasti i regionalne i lokalne samouprave;

Uvažavanje principa većine kao načela demokratskog odlučivanja, ali se većinom ne može odlučivati o fundamentalnim kolektivnim pravima konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina.

Da bi se na ovim načelima izgrađivala i razvijala Bosna i Hercegovina, nužno je, poštujući njen kontinuitet, uspostaviti konsenzus svih političkih snaga i, uz aktivan odnos međunarodne zajednice, uspostaviti Bosnu i Hercegovinu na demokratskim načelima primjerenim standardima Evrope i, po obliku vladavine, kao republiku. Jer, prema sadašnjem, dejtonskom ustavnom uređenju, nije ni moguća demokratija u svome izvornom značenju, budući da ne postoji subjekt - građanin - za taj politički proces na nivou cijele Bosne i Hercegovine. Bosna i Hercegovina, cijeneći pravni poredak koji sada ima, nije moguća kao "samoodrživa država", pa otuda i ne može funkcionirati bez institucije Visokog predstavnika.

Bosna i Hercegovina kao suverena demokratska država mora se temeljiti na ravnopravnosti svih njenih građana i naroda, odnosno na jednakim pravima i obvezama svih državljana (građana), bez obzira na njihovu nacionalnu, vjersku, socijalnu i ideošku opredijeljenost, i jednakopravnosti konstitutivnih naroda. Konstitutivni narodi kao kolektiviteti svoja prava ostvaruju izravnim učešćem u strukturi vlasti, a ne po političko-teritorijalnom principu.

2. Državno ustrojstvo Bosne i Hercegovine

Za Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine klasično unitarističko državno ustrojstvo Bosne i Hercegovine je anahrono, kao što je neprihvatljiva i svaka politika "preuređenja Bosne i Hercegovine" u formi njene podjele na tri nacionalne državice. Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine smatra da se etatističkom izazovu, ali i separatističko-secesionističkim i nacionalističko-velikodržavnim varijantama razbijanja državnog opstanka Bosne i Hercegovine, može i mora odgovoriti modernim, evropski inspiriranim konceptom decentralizirane vlasti, odnosno regionalizacije.

Stoga SDP BiH smatra da Bosnu i Hercegovinu treba organizirati kao decentraliziranu državu regija koje su utemeljene prvenstveno na funkcionalnim, ekonomskim, prostornim, geografskim i komunikacijskim kriterijima, ali i kulturnim i tradicijskim kriterijima, odnosno regionalizacija treba da bude po mjeri evropskih standarda. Takva regionalizacija osnova je ekonomskog razvoja, ali i unutrašnje političko-teritorijalne organizacije države. Regionalne i lokalne zajednice nisu samo oblik decentralizirane državne vlasti, nego imaju i Ustavom zagarantiranu lokalnu autonomiju. Za razliku od kantona, kao federalnih jedinica sa elementima državnosti, jedinice regionalne samouprave imale bi svoje zakonodavne i izvršne organe, statut i obavljale bi Ustavom utvrđene poslove od regionalnog značaja (školstvo, zdravstvo, prostorno i urbanističko planiranje, privredni razvoj, promet i prometnu infrastrukturu, razvoj mreže obrazovnih, zdravstvenih, kulturnih, socijalnih i drugih ustanova), kao i poslove koje bi na njih prenijeli organi države, općina i gradova. To podrazumijeva ukidanje entiteta, kantona i Distrikta Brčko.

Zakonodavni organi vlasti na nivou Bosne i Hercegovine trebali bi biti izraz interesa i potreba građana i konstitutivnih naroda i ostalih, što znači da se zakonodavno tijelo Bosne i Hercegovine treba sastojati od Predstavničkog doma i Doma naroda BiH, koji bi predstavljali građane cijele Bosne i Hercegovine i konstitutivne narode, i birali bi se na četiri godine. Vlada Bosne i Hercegovine bit će organizirana kao kolektivni izvršni organ, a njen djelokrug rada trebao bi u punom kapacitetu odražavati kompetencije koje pripadaju organima vlasti Bosne i Hercegovine. Mandat premijera je četiri godine, kao i mandat Vlade, a Vlada svoje odluke donosi većinom glasova.

Umjesto Predsjedništva Bosne i Hercegovine, bio bi predsjednik, kojeg bi birala oba doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Predsjednik bi imao reprezentativnu ulogu, odnosno zastupao bi državu Bosnu i Hercegovinu, u ime države sklapao bi ugovore sa stranim zemljama, te opunomoćivao i primao ambasadore. Predsjednik, premijer i predsjednici vijeća Parlamentarne skupštine BiH birali bi se iz sva tri konstitutivna naroda i ostalih po

utvrđenom redoslijedu, s tim što predsjednik i premijer u istom mandatnom periodu ne bi mogli biti iz istog konstitutivnog naroda. Ustroju i strukturi, kao i multietničkom biću Bosne i Hercegovine više odgovara "čisti" parlamentarni sistem nego polupredsjednički.

Nužno je proširiti ustavne nadležnosti institucija Bosne i Hercegovine, kako bi se time omogućilo jedinstvo ekonomskog, pravnog i političkog sistema, kao što su carinski sistem, radni odnosi i socijalno osiguranje, radno pravo i penzionalni sistem, odbrana i sigurnost, školstvo, kultura, finansijski i bankarski sistem i dr. Jer, utvrđujući vrlo sužene nadležnosti države Bosne i Hercegovine kao isključive nadležnosti i ostavljajući vrlo široku nadležnost entitetima, Ustav BiH je ovakvim rješenjem kumovao jačanju državnosti entiteta na račun Bosne i Hercegovine. Ukipanje entiteta i kantona neminovno će dovesti i do bitnih promjena nadležnosti organa Bosne i Hercegovine.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine stoji na stanovištu da je ključna tačka jačanja državnosti Bosne i Hercegovine jačanje državnih organa i institucija, uspostava jedinstva ekonomskog, pravnog i političkog sistema, kao i povratak izbjeglih, prognanih i raseljenih građana u njihove prvobitne domove. Sve su to temeljne pretpostavke ostvarivanja ne samo ljudskih prava i sloboda već i opstanka države Bosne i Hercegovine.

Bitna tačka ostvarivanja Ustava BiH jeste da se, shodno međunarodnom pravu, svi ratni zločinci izvedu pred Haški sud. Kako je još uvijek ostao nekažnjen veliki broj ratnih zločinaca i kako Haški sud neće uspjeti procesuirati ni manji dio tih zločina, SDP BiH smatra da treba što prije osposobiti Sud i Tužilaštvo Bosne i Hercegovine za pristupanje suđenju ratnih zločina. SDP BiH ne prihvata kolektivno optuživanje naroda i insistira na individualnoj odgovornosti svih počinilaca zločina.

SDP BiH će inicirati proces međunacionalnog dijaloga i pomirenja, koje smatra neophodnim preduvjetima obnove održive BiH. SDP BiH će ove procese, između ostalog, provoditi iniciranjem i realizacijom programa

Polazeći od svojih programskih opredjeljenja izgradnje i razvoja Bosne i Hercegovine kao normalne i demokratske države ravnopravnih građana i naroda, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine je pokrenula ustavnu Iniciativu za radikalnu promjenu Ustava Bosne i Hercegovine kojom bi se stvorili uvjeti za izgradnju Bosne i Hercegovine kao suverene, demokratske, pravne, socijalne, sekularne i decentralizirane države (države bez entiteta) slobodnih i ravnopravnih građana i naroda, u postojećim granicama, koje su nepovredive.

3. Parlamentarni sistem

Budući da se do sada politički pluralizam preko koalicije nacionalnih stranaka do kraja kompromitirao i da je pretežno na djelu kvaziparlamentarizam, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine će se zalagati da se u narednom periodu politički sistem parlamentarne demokratije u Bosni i Hercegovini, utemeljen na ustavnopravnoj državi, gradi na:

ljudskim slobodama i pravima koja su ograničena samo slobodama i pravima drugih ljudi; slobodnom i demokratskom izbornom sistemu zasnovanom na principu proporcionalnosti i izboru Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH na području cijele Bosne i Hercegovine, dok bi se delegati Doma naroda, po proporcionalnom izbornom sistemu sa listi sačinjenih po konstitutivnim narodima i ostalima, birali od strane pripadnika konstitutivnih naroda, vijećnika općinskih vijeća, odnosno odbornika općinskih skupština; time bi se ukinula postojeća diskriminacija;

slobodi političkog i socijalnog udruživanja i djelovanja građana na prostoru cijele Bosne i Hercegovine;

punoj i stvarnoj ravnopravnosti političkog djelovanja stranaka, ali smo i za zabranu onih političkih stranaka koje propagiraju nacionalnu, vjersku i ideološku netrpeljivost;

višestranačkom parlamentarnom sistemu sa jasnom podjelom vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku;

demokratiji koja omogućava aktivno sudjelovanje građana, i to ne samo putem partije, u oblikovanju političke volje u parlamentu;

jačanju uloge parlementa i predstavnika u političkim procesima odlučivanja, s tim da predstavnici moraju biti nezavisni od pritisaka izvršne vlasti;

radu državnih organa na osnovu Ustava i zakona, kao i pravne kontrole nad upravom, koja uključuje i sudski nadzor;

javnoj kontroli državnih organa i njihovih demokratski izabranih predstavnika;

preciznom ustavnom i zakonskom definiranju vanrednog stanja;

organiziranju javnih službi koje su od vitalnog interesa za društvo i koje će, kao javne ustanove, biti pod kontrolom i nadzorom države i demokratske javnosti;

izgradnji i afirmaciji demokratskog javnog mnijenja, a posebno sredstava javnog informiranja, kao jednog od važnih instrumenata oblikovanja političke volje građana;

formiranju jedinstvenih oružanih snaga (a ne nacionalnih ili partijskih armija) i policije na nivou države, koje će po svom sastavu biti višenacionalne, adekvatno nacionalnoj strukturi stanovništva;

nužnom osiguravanju ostvarivanja civilne i parlamentarne demokratske kontrole nad vojskom i organima sigurnosti, uz insistiranje na dezidelogizaciji, depolitizaciji i profesionalizaciji vojske, policije i sigurnosnih službi.

Prema tome, Socijaldemokratska partija smatra da parlementarni (politički) sistem Bosne i Hercegovine treba omogućiti građanima kao pojedincima, ali i brojnim institucijama, organizacijama ili asocijacijama koje se formiraju van države i u samom društvu, da utiču na donošenje i primjenu državnih odluka.

4. Novi sadržaji i oblici demokratije, društveni pokreti i građanske inicijative kao interesne grupe

Za Socijaldemokratsku partiju Bosne i Hercegovine pripadnost partiji i same partije nisu, niti mogu biti jedini oblici izražavanja volje građana i njihovog političkog subjektiviteta. Zato se zalažemo da građani, pogotovo oni koji ne žele pripadati nijednoj partiji, na druge demokratske načine oblikuju svoju političku volju i utiču na institucije vlasti. Pri tome polazimo od činjenice da se demokratija i politička volja građana ne mogu iscrpiti činom

glasanja na slobodnim izborima svake četiri godine i da je za to nužno iznalaziti i unapređivati i druge oblike demokratije, tražiti i formirati različite demokratske institucije u svim oblastima društvenog života.

Bitno novo u demokratiji novijeg doba, a što još uvijek nije zaživjelo u bosanskohercegovačkoj stvarnosti i praksi, jeste upravo to što se desilo u vezi sa promjenama u društvenoj poziciji radnog čovjeka, a što je rezultat korjenitih promjena društvenih osnova političkog sistema, jer se političkim odlukama sve više utiče na uvjete vlastitog rada i života. Naime, prisustvo politike u sferi rada, kroz radikalnu transformaciju političkog sistema, put je zapravo, po našem mišljenju, da politika postane jedno od sredstava borbe čovjeka za potpuniju emancipaciju.

Zato mi i smatramo da demokratija treba biti opći način života ljudi i univerzalni društveni odnos, koji se neće iscrpljivati samo u uskoj sferi politike ili samom činu izbora. Otuda se zalažemo za stalno širenje ekonomske i materijalne osnove afirmacije ljudskih prava i sloboda u društvu kao cjelini, kao i u sferi rada. Želimo demokratiju u cijelom društvu, u fabrikama i na radnom mjestu uopće, u mjestu življenja i u svim drugim oblastima društvenog života. U tom pravcu, građanima se mora omogućiti izražavanje političke volje i putem neposrednih vanparlamentarnih oblika demokratije, kao što su: referendum, narodna inicijativa, plebiscit, zborovi radnika i građana, i slično.

5. Lokalna demokratija i razvoj lokalne samouprave

Bosanskohercegovački milje satkan je od različitosti urbanog i ruralnog, u kojem još uvijek dominira selo, koje će se sve više modernizirati u okvirima lokalne samouprave - općinskih i mjesnih kao životnih i interesnih zajednica. Također, i životne zajednice urbanih područja imaju i previše problema koje treba brižljivo i permanentno rješavati. U razvoju demokratije u lokalnim zajednicama SDP BiH polazi od činjenice složenosti problema i utvrđenih prioriteta, s jedne, i potrebe da se politička moć optimalno decentralizira do najnižeg nivoa, s druge strane. Dakle, savremeni razvoj će se odvijati u znaku isticanja i uvažavanja regionalnih i lokalnih zajednica, u znaku decentralizacije političkog odlučivanja i političkog života u cjelini.

Stanovište SDP-a BiH jeste da su do sada razvoj lokalne samouprave otežavali, s jedne strane, koncentracija stvarne vlasti u kantonima i entitetima, i to na račun općina i gradova, kao i države, i, s druge strane, povećanje broja općina njihovom diobom skoro isključivo prema nacionalnom kriteriju. Nužno je učiniti odlučne korake u pravcu usklađivanja koncepta lokalne samouprave u Bosni i Hercegovini sa Evropskom poveljom o lokalnoj samoupravi.

Stoga će se SDP BiH zalagati za jačanje položaja i uloge organa lokalne i regionalne samouprave, a pritom jedini kriterij treba biti efikasno ostvarivanje tih prava sa stanovišta interesa građana kao krajnjih korisnika. Pri tome treba imati u vidu i princip iz Evropske povelje da se u organima lokalne i regionalne samouprave vrše svi oni poslovi koji su najbliži građanima. U tom smislu SDP BiH će se boriti za punu autonomiju jedinica lokalne samouprave u iniciranju i rješavanju pitanja od zajedničkog interesa u lokalnoj zajednici, posebno lokalnog

ekonomskog razvoja, urbanizacije prostora, izgradnje infrastrukture, stambene izgradnje, uvjeta za školovanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu. Nužno je, dakle, proširiti nadležnosti općina i gradova.

SDP BiH smatra da je neophodno ustavno zagarantirati - kako u Ustavu BiH, tako i u ustavima entiteta - pravo građana na lokalnu samoupravu i upravljanje lokalnim poslovima, kao i pravo lokalnih organa na zaštitu tih prava pred ustavnim sudovima. Uspostavljanje lokalne samouprave kao bitnog političkog i ustavnog prava, neminovno će dovesti i do novih odnosa između državnih organa i lokalnih vlasti, odnosno time će se odnosi graditi na osnovama ravnopravnosti i saradnje.

SDP BiH odlučno insistira na tome da lokalne i regionalne vlasti moraju imati pravo na odgovarajuće izvore finansiranja, kojima trebaju raspolagati slobodno i u okviru svojih ovlaštenja. Jedan dio sredstava lokalnih vlasti vodić će porijeklo od lokalnih taksi i naknada, koje utvrđuju lokalne vlasti, a drugi dio iz prihoda viših organa vlasti. I organi regionalne samouprave imaju svoje izvorne prihode. Dodjelom namjenskih sredstava ne može se ugroziti diskreciono pravo lokalnih vlasti da raspolažu tim sredstvima samostalno u okviru svojih ovlaštenja. Pravi izvor otuđene moći i pravo leglo korupcije jeste preraspodjela tuđih para, i mi ćemo se svim legalnim sredstvima boriti protiv toga. Prihodi jedinica lokalne i regionalne samouprave moraju biti razmjeri njihovim ovlaštenjima predviđenim ustavom i zakonom. Stoga je jedino razvlašćivanjem kantona u Federaciji BiH i entiteta moguće stvoriti uvjete za razvoj lokalne i regionalne samouprave.

Sadašnjim razvlašćivanjem općina stanje lokalne samouprave se sve više pogoršava. Nerijetko, formiranje novih općina nije bilo stvarni interes građana. Stoga SDP BiH smatra da o podjeli, novim granicama i nadležnostima svoje lokalne zajednice trebaju odlučivati sami pripadnici te lokalne zajednice. S obzirom da je lokalna zajednica vrlo složen organizam, kriteriji za njeni formirani ne mogu biti jednostrani niti jednoznačni. Stoga smatramo da se o formiranju nove općine ili njenoj podjeli građani mogu izjasniti isključivo putem referendumu, a ne na zborovima ili na neki drugi način.

SDP BiH smatra da je neposredno učešće građana u odlučivanju u lokalnim zajednicama jedna od bitnih karakteristika lokalne samouprave. Stoga će se založiti da se u ustavima i zakonima predviđi da su zborovi građana i građanske inicijative oblici učešća građana u odlučivanju, a referendum i mjesna samouprava oblici neposrednog odlučivanja, a trebalo bi zakonom zagarantirati o kojim pitanjima građani odlučuju referendumom.

SDP BiH smatra da se, u okviru izgradnje i razvoja lokalne samouprave, težište treba staviti na jačanje mjesne samouprave. U tom smislu SDP BiH će se založiti da općine/ opštine i gradovi organima mjesne samouprave povjere obavljanje pojedinih poslova iz njihovog djelokruga koji su od neposrednog i svakodnevnog utjecaja na život i rad građana na području mjesne zajednice. U donošenju odluka u mjesnoj zajednici treba da što više neposredno odlučuju građani.

SDP BiH će se u okviru reforme lokalne samouprave zalagati za konstituiranje i afirmaciju gradova kao jedinica lokalne samouprave na temelju kriterija da srednji i veliki gradovi, uslijed dostignutog ekonomskog, urbanog i kulturnog razvoja, čine po sebi grad kao jedinicu lokalne samouprave. SDP BiH smatra da je također potrebno izvršiti ustavne promjene kojima bi se osiguralo da općine koje imaju preko 25.000 stanovnika steknu status grada. SDP BiH smatra da bi grad Sarajevo, kao glavni grad Bosne i Hercegovine, trebao biti specifična jedinica lokalne

samouprave i lokalne uprave i pod jurisdikcijom organa Bosne i Hercegovine, a njegov položaj trebao bi biti riješen u Ustavu BiH, kao i u odgovarajućim zakonima. Ne može se ukinuti grad Sarajevo kao glavni grad BiH, niti njegove kompetencije može preuzeti neko drugi. Također smatramo da bi Sarajevo kao glavni grad Bosne i Hercegovine moralo imati izvorne prihode, koji bi se sastojali iz više vrsta poreza, kao i samostalno raspolažati dijelom sredstava iz budžeta države Bosne i Hercegovine.

SDP BiH se zalaže za to da izbori i odlučivanje u gradu Sarajevu odražavaju multietničku posebnost Sarajeva kao glavnog grada Bosne i Hercegovine.

SDP BiH se zalaže da se odnosi između organa lokalne samouprave uspostavljuju isključivo na osnovama Ustava i zakona. Mora biti diskreciono pravo lokalnih vlasti da samostalno provode svoje inicijative u svim stvarima koje nisu isključene iz njihove nadležnosti. Viši organi vlasti mogu samo nadzirati lokalnu vlast, i to u pogledu zakonitosti, ali ne i prikladnosti. Lokalni organi moraju biti blagovremeno i na odgovarajući način konsultirani od viših organa vlasti o svim stvarima koje ih se direktno tiču.

Približavanje lokalnih vlasti građanima, njihovom interesu i ostvarivanju prava, prepostavlja ostvarivanje procesa reforme teritorijalnog aspekta organizacije lokalne i regionalne samouprave na standardima i iskustvima zemalja članica Evropske unije. Inače, neophodno je uspostaviti fleksibilnije političko-teritorijalno uređenje i trostepeni sistem lokalne i regionalne samouprave – općina, grad i regija. Nužna je nova regionalizacija Bosne i Hercegovine.

SDP BiH će inicirati i podržavati uključivanje lokalnih i regionalnih zajednica u programe međunarodne saradnje, naročito putem institucija bratimljenja općina/opština i gradova.

6. Pravna država

Nema pravne države bez vladavine prava. Demokratija i vladavina prava čine neodvojivu cjelinu. Otuda za SDP BiH pravna država podrazumijeva:

Sve principe i postupke koji osiguravaju slobodu pojedinca i njegovo učešće u političkom odlučivanju, ali i djelovanje svih državnih organa isključivo na osnovu zakona;

Ustavnu zagarantiranost temeljnih sloboda i prava čovjeka i građanina, a Ustav BiH mora biti najviši pravni akt koji obavezuje sve državne organe, što, nažalost, sada nije slučaj;

Pred zakonom i pravom su svi jednaki. Za pravo i zakone su vezani i oni koji imaju državnu vlast. Osnovni zadatak pravne države jeste ograničavati djelatnost države u korist građana, što nije slučaj u uvjetima vladavine nacionalističkih partija;

Svi akti državnih organa podliježu ocjeni nezavisnog sudstva, a osigurana je dvostepenost u upravnom postupku i sudskoj zaštiti u konkretnim upravnim stvarima;

Nezavisno i samostalno sudstvo, uz izbor sudija, i to bez ograničenja, od samostalnih demokratskih tijela, koja su nezavisna od političkih partija i organa države, kao i djelovanje sudova isključivo na osnovu zakona;

Ostvarivanje civilne kontrole nad organima vojske i sigurnosti;

Nadležnost sudova da odlučuju o kompenzacijama šteta koje organi uprave eventualno učine građanima svojim nezakonitim i nepravilnim radom;

Zabranu paramilitarnih organizacija;

Ukidanje svih arbitralnih ovlaštenja organa unutrašnjih poslova i osiguranje prava na pošteno suđenje;

Da niko ne može biti proglašen krivim za djelo koje nije, u vrijeme kada je počinjeno, bilo predviđeno kao krivično djelo;

Imovina, sredstva i prava stećena krivičnim djelima moraju biti oduzeta i upotrijebljena za socijalne potrebe, i u tom pravcu moraju se formirati odgovarajući organi državne uprave koji će imati samostalnost i zakonska ovlaštenja da efikasno obavljaju svoje zakonske obaveze. Stoga će SDP BiH stalno u centru svoje političke aktivnosti imati borbu protiv korupcije i kriminala, koji su toliko rašireni da ugrožavaju osnove ekonomskog i političkog sistema.

Postojanje i efikasno djelovanje pravne države prvenstveno zavisi od toga da li su i u kojem kapacitetu uspostavljene državne institucije i organi koji trebaju osigurati vladavinu prava. Stoga, budući da još uvijek nisu na nivou države Bosne i Hercegovine uspostavljeni državni organi i institucije u skladu sa ustavnim kompetencijama Bosne i Hercegovine, nužno je ojačati ustavne nadležnosti Bosne i Hercegovine, zatim uspostaviti Vijeće ministara kao Vladu, ojačati novoformirane pravosudne organe vlasti, te regulirati djelovanje i nekih drugih državnih i agencijskih institucija. Jer, do sada je zaštita prava građana završavala na nivou entiteta.

Za Socijaldemokratsku partiju BiH pravo na privatno vlasništvo je neprikosnoveno. Konfiskacija će biti zakonom zabranjena, osim u slučajevima kada je sticanje privatnog vlasništva rezultat kriminalnih radnji. Eksproprijacija mora biti pravno precizno definirana. Koncesije na nacionalno dobro bit će posebno pravno regulirane.

TREĆI DIO

V - BOSNA I HERCEGOVINA - ZEMLJA RAZVITKA I BLAGOSTANJA

1. Za otvorenu tržišnu privedu

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine zalaže se za tržišnu privedu zasnovanu na razvoju integralnog tržišta roba, usluga, novca, kapitala i rada; na pluralizmu svojinskih odnosa uz dominantnu ulogu privatne svojine; na ekonomskoj motivaciji poduzetnika, menadžera i radnika; na općem i jednakom pravu konkurenциje; na otvorenosti prema utjecajima svjetskog tržišta; na efikasnoj zaštiti imovine i ekološkoj sigurnosti građana.

Otvorenost prema svjetskom tržištu roba, usluga, novca, kapitala, znanja i informacija predstavlja glavni uvjet brže obnove i efikasnog razvoja domaće privrede.

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine zalaže se da svi oblici svojine imaju ravnopravne uvjete privređivanja i razvoja. Zalažemo se za ukidanje svih ograničenja u formiranju vlasničke strukture privrednih subjekata, kako u pogledu njihovog organiziranja, tako i u pogledu nosilaca vlasničkih funkcija. U tom cilju, između domaćih i inozemnih rezidenata ne smiju se praviti bilo kakve razlike.

Državna svojina ima mjesto u onim oblastima privatnog i društvenog života gdje se ni na koji drugi način ne mogu zadovoljiti društveno priznate potrebe, jer privatni kapital to ne može ili nema ekonomskog interesa. Stanovište Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine je da niko ne može imati ekskluzivno pravo svojine nad prirodnim resursima, jer su oni

općedruštvena dobra. Njihovo korištenje mora biti uvjetovano plaćanjem odgovarajuće rente u korist društvene zajednice. Zalažemo se za priznavanje prava na restituciju imovine bivšim vlasnicima. Restitucija može biti u finansijskom i naturalnom obliku. Finansijska naknada treba biti pravična.

Obnova ratom porušene zemlje neće biti moguća bez angažiranja stranog kapitala. Ne robujući doktrinarnim formulama i respektirajući brzi i sveobuhvatni ekonomski oporavak zemlje, Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine će podržavati angažiranje stranog kapitala u različitim oblicima i aranžmanima (koncesije, krediti, zajednička ili samostalna ulaganja i slično).

SDP BiH smatra da država mora odgovarajućim mehanizmima nadoknaditi nedostatke tržišta i one koje implicira ekonomski poredak. Svojom adekvatnom makroekonomskom politikom ona treba intervenirati u tržišne odnose i regulirati tržište u interesu svih građana i temeljnih vrijednosti demokratskog socijalizma. Ona će to učiniti u mjeri u kojoj će voditi racionalnu monetarnu, fiskalnu i poreznu politiku, utjecati na razvoj infrastrukture, osiguravati komunalne i druge interese i potrebe svih građana. Smatramo da je najvažnija zadaća države da globalnom ekonomskom politikom formulira opće prepostavke i okvire privrednog razvoja i da se pri tome rukovodi općim interesima građana i društva u cjelini.

Socijaldemokratija je najsigurniji put da tržišna globalna ekonomija postane socijalna i stvara razvoj i blagostanje za sve, a ne za nekolicinu. U tom smislu koncept socijalne tržišne privrede podrazumijeva uravnotežen ekonomski, socijalni i ekološki razvoj.

2. Strategija razvoja

Ubrzan i održiv ekonomski razvoj je nužan preduvjet stabilnosti Bosne i Hercegovine i njenog uključivanja u evropske integracije. Radi toga SDP BiH cjeni da se mora u što kraćem roku realizirati temeljita tranzicija ekonomskog sistema u okviru cjelovite tranzicije društva.

U ovoj programskoj viziji Bosne i Hercegovine, SDP BiH se zalaže da, u tranzicijskom periodu, efekti ovog procesa rezultiraju bruto društvenim proizvodom i stopom zaposlenosti na nivou prosjeka Evropske zajednice. Stoga smatramo da u centru razvojne i ekonomske politike treba upravo biti realizacija tih ciljeva. Za ostvarivanje ovih ciljeva nužno je osigurati, s jedne strane, da država Bosna i Hercegovina funkcionira po "standardima" Evrope i, s druge strane, da se restrukturiranjem privrede na bazi novih tehnologija i znanja stvore uvjeti za povećanu konkurentnost i kompetitivnost privrede.

Za SDP BiH od suštinskog značaja je zaštita granica Bosne i Hercegovine i njihova potpuna kontrola, te primjena jedinstvenog carinskog režima na cijeloj teritoriji države, sa jedinstvenom carinskom i poreznom upravom u BiH, zatim integracija tržišta i eliminiranje svih prepreka u razmjeni, te održavanje monetarne stabilnosti.

Uspostava i funkcioniranje jedinstvenog tržišta na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine

osnovna su prepostavka za razvoj i zaštitu domaće proizvodnje i otvaranje prema tržištima drugih zemalja, odnosno uspješno uključivanje u procese globalizacije tržišta u svijetu. Zbog toga se SDP BiH zalaže za liberalizaciju tržišta i što manje ograničavanje uvoza, ali istovremeno i za ekonomsku podršku i podsticanje izvozno orijentirane domaće proizvodnje u skladu i na način primjerenim privredama.

Nacionalistički sistem vlasti odgovoran je što na nivou BiH, osam godina od Dejtonskog sporazuma, nismo imali strategiju tehnološkog i ekonomskog razvoja. Nepostojanje ovog dokumenta uvjetovalo je stihijnost u razvoju i stalno zaostajanje nivoa tehničke opremljenosti i proizvodne sposobnosti naših poduzeća. To na drugoj strani značajno povećava troškove proizvodnje i smanjuje konkurenčku sposobnost ukupne privrede BiH u razmjeni godišnjeg bruto proizvoda, sa svim negativnim posljedicama po ukupan razvoj.

SDP BiH se zalaže za strategiju razvoja Bosne i Hercegovine na bazi izvozno orijentirane privrede u kojoj će dominirati privatni kapital, na jedinstvenom ekonomskom prostoru BiH, uz jačanje finansijskog sektora i makroekonomske stabilnosti, stvaranje poslovnog ambijenta za domaća i strana ulaganja, te osiguranje vladavine prava uz efikasne mehanizme za borbu protiv korupcije i kriminala, što će doprinijeti povećanju zaposlenosti stanovništva i realizaciji zadataka iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj uniji. SDP BIH preferira strana u laganja koja imaju dugoročni razvojni karakter. Razvoj BiH među svoje prioritete treba obuhvatiti i strategiju samoodrživog povratka, uspostavu adekvatnog obrazovnog sistema, te socijalne i zdravstvene zaštite.

SDP BiH je opredijeljen da kreira poslovno okruženje koje pogoduje stvaranju novih i razvoju postojećih, prije svega lokalnih, malih i srednjih preduzeća. Ovo opredijeljenje SDP-a bazirano je na iskustvu da razvoj lokalnog poduzetništva obezbjeđuje stabilniji ekonomski razvoj i rast. U cilju realizacije ovog programskog opredijeljenja, SDP BiH će inicirati partnerstvo državnih institucija, posebno na lokalnom i regionalnom nivou, privatnog sektora i nevladinih organizacija, sa ciljem stvaranja poslovnog okruženja koje oslobođa kapacitete lokalnog poduzetništva i pogoduje formiranju novih i razvoju postojećih malih i srednjih firmi. SDP BiH će se posebno angažovati na slijedećim programima: pojednostavljenje procedure prilikom otvaranja i zatvaranja firmi, razvoj institucija istraživanja tržišta, razvoj instrumenata finansijske podrške, razvoj mreže institucija za pružanje nefinansijskih servisa i usluga, izgradnja sistema za transfer tehnologija i znanja u saradnji sa multilateralnih i bilateralnim razvojnim agencijama, te razvoj poticajnih mjera za investiranje i povratak poduzetnika iz bosanskohercegovačke dijaspore.

Stanovište je SDP-a BiH da, kad su u pitanju nacionalni resursi i infrastruktura - energija, telekomunikacije, putna i željeznička infrastruktura i dr. - država Bosna i Hercegovina mora imati odlučujući utjecaj na njihov razvoj, kao svojevrsnih nacionalnih bogatstava. To prepostavlja da se u procesu tranzicije zadrži kontrolni paket državnog vlasništva.

SDP BiH smatra da razvoj infrastrukture u oblasti energije, telekomunikacija, putne i cestovne mreže predstavlja jedan od preduvjeta integracijskih procesa u Bosni i Hercegovini

i Evropi. Stoga ovi prioriteti trebaju biti utvrđeni na nivou države Bosne i Hercegovine kako programski, tako i izvedbeno.

U oblasti poljoprivrede, stočarstva i turizma do sada je vladalo potpuno odsustvo strategije i osmišljenog razvoja. Anarhičnost u ovim granama, odnosno nizak nivo proizvodnje i pružanja usluga uvjetovali su nekontrolirani uvoz proizvoda iz ove oblasti, često sumnjivog kvaliteta i na štetu platnog bilansa Bosne i Hercegovine. Na taj način se dodatno umanjuje konkurentna sposobnost zemlje, što ima mnogostruko negativne posljedice po ukupan razvoj.

Zbog toga se SDP BiH zalaže za izradu strategije razvoja poljoprivredne proizvodnje, stočarstva i turizma. Pri tome se mora poći od resursa kojima u ovim granama raspolažemo, utvrditi prioritete u dostizanju standarda proizvodnje i pružanja usluga koji će biti konkurentni na međunarodnom tržištu, izraditi cjelovit sistem zaštite i stimulacije proizvodnje i pružanja usluga, te imati na umu specifičnosti poljoprivredne proizvodnje, stočarstva i turizma, u skladu sa tradicijom i klimatskim karakteristikama pojedinih regija u BiH, odnosno njihovu komplementarnost.

3. Reforme ekonomskog sistema

Period vlasti koalicije jednonacionalnih stranaka, i drugih njima bliskih, karakterizira odsustvo političke volje vladajućih struktura na nivou entiteta i države Bosne i Hercegovine za stvaranje političkog i pravnog okvira za izgradnju samoodržive ekonomije, kao osnovnog preduvjeta za prosperitetan razvoj i tranziciju društva.

Provodenje temeljnih ekonomskih reformi treba, prije svega, bazirati na problematici Studije provodljivosti Evropske unije, kako bi se stvorili uvjeti za pregovore u vezi sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju. To su prioritetni zadaci, čija rješavanja približavaju Bosnu i Hercegovinu članstvu u Evropskoj uniji.

Okončanje procesa privatizacije uz striktno poštivanje transparentnosti i kontrolu poštivanja kupoprodajnih ugovora, te ukidanje administrativnih barijera i dovršenje procesa liberalizacije trgovine, predstavljaju osnovne uvjete za poboljšanje poslovnog ambijenta u Bosni i Hercegovini. Ove procese treba pratiti proces modernizacije pravnog okvira za poslovni sektor, reorganizacija pravosudnih organa, te mehanizmi provedbe sudskeih odluka. SDP BiH će se posebno zalagati za razvoj ekonomsko-socijalnih vijeća i jačanje komunikacije između vlada, privatnog sektora i sindikata na svim nivoima.

Aktiviranje prirodnih resursa, te unapređenje i razvoj infrastrukture treba bazirati, isključivo, na koncesijskim i kreditnim odnosima.

4. Fiskalni sistem

SDP BiH smatra da ekonomske reforme u BiH nije moguće izvesti bez radikalne izmjene fiskalnog sistema. Postojeći fiskalni sistem u osnovi stimulira špekulativne poslove. Poznato

je, naime, da je BiH trenutno jedna od zemalja sa najvećim fiskalnim opterećenjem u Evropi, što, pored ostalog, onemogućava razvoj legalnog biznisa i priliv sredstava stranog direktnog ulaganja u privredu BiH, kao osnovnog preduvjeta bržeg razvoja.

Zbog toga će SDP BiH insistirati na promjeni sistema oporezivanja i uvođenju poreza na dodatnu vrijednost u ekonomsko prihvatljivoj visini na nivou države Bosne i Hercegovine, i na smanjenju opterećenja na plaću, koje će eliminirati izbjegavanje plaćanja obaveza po ovom osnovu, i druge negativne posljedice koje visoka porezna opterećenja proizvode.

Jedna od bitnih funkcija porezne politike jeste da porez stabilizirajući privrednih aktivnosti omogućava preraspodjelu dohotka u korist socijalne i razvojne politike.

SDP BiH se zalaže za ograničenje i racionalizaciju javnih rashoda državne administracije.

Zakonskim propisima treba regulirati i djelotvorno sprečavati izbjegavanje poreznih obaveza. Uvođenjem centralnog registra firmi i računa, te efikasnim sredstvima i postupcima eliminirati će se poslovanje fiktivnih poduzeća.

SDP BiH će se zalagati za ukidanje dvostrukog oporezivanja unutar granica Bosne i Hercegovine, te za usklađivanje svih poreza i poreznih stopa u Bosni i Hercegovini u cilju formiranja jedinstvenog ekonomskog prostora u Bosni i Hercegovini.

5. Bankarski sistem

Privatizacija i konsolidacija bankarskog sistema samo su prvi korak u reformi ove oblasti. Inovacijom i dalnjim reformama treba stvoriti klimu povjerenja u bankarski sistem, te ekonomskim putem dovesti do opadanja kamatnih stopa u ponudi kapitala, kako bi se smanjila razlika u aktivnim i pasivnim kamatnim stopama.

Stabilni i uravnoteženi razvoj podrazumijeva da finansijsko tržište predstavlja osnovni mehanizam upravljanja privrednim procesima, a ulogu države treba svesti na korektiv u ovim odnosima.

Prestrukturiranje privrede na bazi malih i srednjih poduzeća i aktivnosti privatnog poduzetništva pretpostavlja aktivniju ulogu države u razvojnog procesu. Radi toga se SDP BiH zalaže za formiranje razvojne banke na nivou Bosne i Hercegovine. SDP BiH smatra da je djelovanje mikrofinansijskih organizacija doprinijelo smanjivanju problema nezaposlenosti i stoga će podržavati rad i dalji razvoj ovog instrumenta finansiranja samozapošljavanja i mikropreduzeća.

Ulogu Centralne banke SDP BiH vidi kao faktor monetarne stabilnosti i kao faktor razvoja. Monetarnu stabilnost Centralna banka treba ostvarivati u okviru valutnog odbora, a razvojni utjecaj putem izdavanja kratkoročnih obveznica koje bi djelovale stabilizirajuće na bankarski i finansijski sektor. Organizacionim preuređenjem pri Centralnoj banci Bosne i Hercegovine treba formirati agenciju za bankarstvo na nivou Bosne i Hercegovine.

Uspostavljanje makroekonomске stabilnosti Bosne i Hercegovine pretpostavlja konsolidaciju javnog, i to posebno unutarnjeg duga. Smanjenje generiranog unutarnjeg duga vodi ka obnovi kreditne sposobnosti Bosne i Hercegovine i njenom prisustvu na svjetskom tržištu kapitala i dotoku direktnih stranih investicija.

Vanjskotrgovinska politika BiH treba se zasnovati na Sporazumima o ekonomskim integracijama, carinskim mjerama, zonama slobodne trgovine i pristupanju Sporazumu o međunarodnoj trgovini (WTO).

6. Finansijski i obračunski sistem

Neadekvatan finansijski i obračunski sistem uzrokovali su na jednoj strani izuzetno visok stepen nelikvidnosti i raširenu pojavu finansijske nediscipline i ekonomski neprihvatljiv iznos gubitaka u privredi BiH.

Stoga će SDP BiH insistirati na izmjeni finansijskog sistema i pooštravanju finansijske discipline kroz izmjenu zakona u ovoj oblasti, te primjenu zakona i njihovu nadogradnju kada je u pitanju poslovanje s gubitkom. Porazna je činjenica da su gubici i dugovanja državnih poduzeća veći od njihovog kapitala.

Javna potrošnja. Dosadašnje ustavnopravno uređenje Bosne i Hercegovine samo po sebi generira veoma visok stepen javne potrošnje na svim nivoima, počevši od općine preko kantona i entiteta do nivoa države. Očigledan je nesrazmjer između potreba u ovoj oblasti i realnih mogućnosti privrede na ovom nivou razvijenosti. Naravno, ti problemi se još više uvećavaju imajući u vidu izuzetno neracionalno organiziran i veoma brojan birokratsko-administrativni aparat, naročito u entitetima, kantonima i općinama. Zbog još uvijek nedovoljne kontrole granica, neadekvatnog poreznom sistema, načina ubiranja i alokacije fiskalnih prihoda, te veoma prisutne evazije i utaje, netransparentnosti u ovoj oblasti i nemamjenskog trošenja "javnog" novca na nejavne potrebe, nužno je temeljito reformirati i ovu oblast.

SDP BiH će u okviru ukupnih reformi ekonomskog sistema posebnu pažnju usmjeriti na rješavanje problema ubiranja sredstava i njihovog trošenja u budžetima na svim nivoima organiziranja države.

SDP BiH će insistirati na smanjenju činovničko-birokratskog aparata budžetskih korisnika kao i broja funkcionera u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti na svim nivoima, u cilju što racionalnijeg trošenja javnog novca. SDP BiH će inicirati uvođenje sistema unapređivanja kvaliteta rada i akreditacije državnih i javnih institucija i preduzeća. SDP BiH će se posebno zalagati za uvođenje informacionih tehnologija u sektor javnih usluga sa ciljem povećanja transparentnosti i efikasnosti rada ovih institucija.

7. Privatizacija

Nijedan od ciljeva ekonomskog razvoja nije moguće ostvariti bez dominantne uloge privatnog

vlasništva u BiH. Zbog toga, privatizacija državne imovine nema alternative, pogotovo ima li se u vidu činjenica da strani strateški investitori svoja sredstva neće u ozbilnjem obimu angažirati u poduzećima koja nisu pretežno privatna.

U dosadašnjem toku privatizacije u BiH, od strane nacionalnih stranaka načinjeno je niz grešaka koje znatno utiču na efikasnost ekonomskog sistema i dovode do značajnih strukturalnih poremećaja.

I pored postojanja okvirnog zakona na nivou BiH, entiteti su svojim zakonodavstvom praktično promovirali u osnovi dva različita koncepta privatizacije. Proces privatizacije se odvija veoma sporo, što, svjesno ili ne, dovodi do daljnog obezvređivanja državne imovine.

Model privatizacije, zbog slabosti obračunskog i finansijskog sistema, devalvacije potraživanja građana, relativno širokih ovlaštenja agencija za privatizaciju, neprovodenja zakona iz oblasti pranja novca i niza drugih slabosti iskazanih u dosadašnjem toku privatizacije, pretvorio se u neprihvatljiv model pljačke nacionalnog bogatstva i bogaćenja.

Zbog toga će se SDP BiH zalagati za preispitivanje do sada izvršene privatizacije poduzeća i banaka, te reviziju u svim slučajevima gdje je došlo do zloupotreba, kriminala i pljačke. SDP BiH se posebno zalaže za kontrolu kupoprodajnih ugovora i prava radnika u procesu privatizacije. Privatizacija privredne infrastrukture, a posebno elektroenergetskog sistema, ne može se, po našem stanovištu, započeti bez prethodno izvršenog restrukturiranja sistema. Tako se neće ponoviti greške u privatizaciji koje su dovele do prodaje preduzeća u bescijenje.

Naročito je važno da Centralna banka BiH preuzme ključnu ulogu u formiranju jedinstvenog tržišta kapitala.

SDP BiH posebno insistira da se dio efekata od privatizacije usmjeri u konsolidaciju penzionog fonda i fonda za zapošljavanje, te da se privatizacijom ne ugrožavaju temeljna radnička prava i formiraju stabilni socijalni fondovi za zbrinjavanje radnika koji eventualno ostanu bez posla u ovom procesu.

Zbog toga je potrebno izvršiti radikalne ekonomske reforme koje će osigurati povoljan ambijent za strane direktnе investicije, poboljšanje poslovne klime, ulazak stranih banaka u BiH, što brži završetak privatizacije i na toj osnovi povećanje konkurenčke sposobnosti zemlje, odnosno izgradnju takvog ekonomskog i privrednog sistema koji će omogućiti što veći izvoz i brže zapošljavanje.

8. Politika zapošljavanja

Stanovište je SDP BiH da povećanje zaposlenosti mora biti u centru razvojne i ekonomske politike, odnosno prvi prioritet u ekonomskom razvoju. Stoga ćemo se založiti za reformu sistema zapošljavanja u sljedećem pravcu:

Osigurati potrebna finansijska sredstva za poticajne mjere aktivnog zapošljavanja;

Uvesti poticajne promjene u poreznom sistemu s olakšicama za zapošljavanje onih kategorija radnika koje se teže zapošljavaju;

Donijeti poseban program zapošljavanja i za potrebe zapošljavanja izdvojiti najmanje 10% sredstava iz ukupne privatizacije;

Stimulirati razvoj privatnog sektora i obrtništva kroz olakšice za novozaposlene radnike i pogodnosti za nove mlade poduzetnike;

Donijeti poseban program javnih radova;

Mjerama ekonomске politike poticati zapošljavanje mladih stručnih kadrova i uskladiti program obrazovanja sa potrebama zapošljavanja i razvoja;

Osigurati povoljne uvjete privređivanja u agraru, prije svega smanjivanjem poreznih opterećenja i povećanjem stimulacija za proizvodnju, te osiguravanjem povoljnih kreditnih aranžmana;

Poduzeti efikasne mjere i rigorozne sankcije na suzbijanju rada "na crno";

Poreznim i drugim olakšicama privući strani kapital.

Stvaranje novih mogućnosti za veće zapošljavanje vidimo posebno u otvaranju javnih radova, kako u infrastrukturi, tako i u stanogradnji, putem koncesija izgradnje velikih turističkih kompleksa i dr. Politička i pravna sigurnost treba omogućiti privlačenje estranog kapitala i ulaganje u ove oblasti.

Bez obzira na dubinu sadašnje ekonomске krize, Socijaldemokratska partija BiH stoji na stanovištu odbrane jednog od osnovnih ljudskih prava - prava na rad. SDP će se odlučno suprotstaviti pojavama neravnopravnosti radnika prilikom zapošljavanja, posebno je protiv "kategorije podobnosti" i davanja prednosti na osnovu nacionalne i stranačke pripadnosti i spolne diskriminacije.

9. Selo i poljoprivreda

Smatramo da se svim mjerama ekonomске politike u Bosni i Hercegovini u isti tržišni položaj moraju dovesti robni proizvođači na selu i drugi proizvođači materijalnih dobara i duhovnih vrijednosti. Za nas stanovnici sela nisu građani drugog reda i ne mogu biti oštećeni u svojim ljudskim, nacionalnim, građanskim, političkim i ekonomskim pravima i slobodama. Zalažemo se za to da se makroekonomskom politikom i drugim mjerama stvaraju prepostavke za brže prevladavanje naslijedenih tradicionalnih razlika između sela i grada. Stanovništvo na selu mora imati podršku države u vlastitim nastojanjima da u svojim sredinama osigura ekonomske, urbane i kulturne prepostavke bogatijeg i sretnijeg življenja. U tom cilju je neophodno osigurati povoljne uvjete privređivanja u agraru i prerađivačko-prehrambenoj industriji.

Bosna i Hercegovina nema politiku u oblasti poljoprivrede, ni na entitetskom ni na državnom nivou. Zbog toga se SDP BiH zalaže za izradu dugoročne poljoprivredne politike, kao osnove za određivanje prioriteta razvoja, metoda i raspoloživih resursa, vodeći računa o komparativnim prednostima i tradicijama ovog podneblja. Politika subvencioniranja treba biti zasnovana na planiranju raspoloživih resursa i utvrđivanju prioriteta. Ova politika podrazumijeva da zaštitu domaće poljoprivredne proizvodnje treba podići na nivo države kroz institucionalizaciju

standarda u proizvodnji i uvozu, kao i da državni organi politikom subvencioniranja osiguraju konkurentnost domaće poljoprivredne proizvodnje.

Ulaskom u Evropsku uniju pružit će se mogućnost da BiH efektuirala svoje prirodne resurse, posebno u poljoprivrednoj proizvodnji i proizvodnji zdrave hrane.

10. Ekologija – faktor održivog razvoja

Niko, pa ni naša Partija, ne može biti ravnodušna prema izazovima ekološke krize. Bez zdrave životne sredine nema ni višeg kvaliteta ljudskog života. Mi smatramo da ekološka strategija za koju se zalažemo mora u sebi sadržavati četiri bitne dimenzije. Prvo, ekološka politika mora se usmjeriti na otklanjanje posljedica i šteta što su učinjene dosadašnjom koncepcijom privrednog razvoja, kao i posljedica rata (minirana područja i uništeni prirodni resursi – šume, vode, izvori itd.). Drugo, ekološkom politikom moraju se spriječiti novi izvori i vidovi razaranja prirodne okoline, što podrazumijeva da se u društvu stvori sistem ekološke kontrole i daleko veće odgovornosti za kršenje društveno utvrđenih ekoloških normi. Mi smo za politiku razvoja koja će sintetizirati ekonomske interese sa ekološki i socijalno odgovornim privređivanjem. Treće, ekološkom politikom mora se osigurati prestrukturiranje privrede po ekološkim kriterijima kao i ekološka obnova privrede. Četvrtto, budući da ekološke katastrofe ne poznaju niti priznaju državne i političke granice, ekološka strategija po svojoj prirodi treba biti općedržavna i internacionalistička.

Postojeća ekološka kriza prijeti ugrožavanjem atmosfere, hidrosfere i biosfere, odnosno klimatskom katastrofom svjetskih razmjera. Polazeći od Konvencija Ujedinjenih nacija o ograničenju emisija štetnih gasova, a posebno Montrealskog i Kyoto protokola, Bosna i Hercegovina treba se orijentirati na proizvodnju zdrave hrane, alternativne izvore energije, turizam i razvoj tehnologija koje minimalno zagađuju okolinu. Jer, uključivanje u evropske integracije omogućit će pristup fondovima formiranim za ove svrhe. Jedino ovakav razvoj bit će prihvaćen od međunarodne zajednice i finansijski podržan. Potrebno je, dakle, postići što veći sklad ekonomskog i društvenog razvoja sa prirodnom okolinom i postojećim prirodnim resursima.

Neodvojivo od zaštite životne sredine, svakako je i potpuno deminiranje teritorije BiH, jer je znatan dio teritorije BiH zbog miniranja nepristupačan za korištenje. SDP BiH se zalaže za izradu dugoročnog programa i operativnih planova deminiranja, čijom će se realizacijom bosanskohercovački prostor učiniti životno sigurnim.

VI - BOSNA I HERCEGOVINA - SOCIJALNA DRŽAVA

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine je opredijeljena za izgradnju Bosne i Hercegovine kao socijalne države koja će težiti blagostanju, općem dobru i dobrobiti svih ljudi, te humanom i solidarnom društvu.

SDP BiH smatra da Ustav BiH mora Bosnu i Hercegovinu definirati i kao socijalnu državu i garantirati, pored političkih, i socijalna i ekonomska prava, što je karakteristika svih savremenih demokratskih država. Ovo je od posebnog značaja jer se BiH nalazi u uvjetima tranzicije i više

od polovine njenog stanovništva u stanju je socijalne potrebe. Zato se SDP BiH zalaže da se Ustavom garantiraju pravo na rad, pravednu plaću, zaštitu na radu, zdravstveno i socijalno osiguranje, pravo na partnerstvo radnika, poslodavaca i organa vlasti.

Socijalna država, kako je vidi SDP BiH, jeste država koja svojim ekonomskim razvojem eliminira bijedu i siromaštvo, a svojom socijalnom politikom omogućava socijalnu sigurnost i pravednost, eliminira nejednakost, sprečava privilegije i štiti sve ugrožene kategorije stanovništva, uvažavajući principe solidarnosti i uzajamnosti.

SDP BiH smatra da socijalna država mora stvarati uvjete u kojima će zdravi i radno sposobni građani svojim radom i aktivitetom ostvarivali svoju egzistenciju i potrebe, a nezaposleni, nesposobni i druge ugrožene kategorije imati minimum za normalan i dostojanstven život.

Da bi se ovo ostvarilo, potrebno je uskladiti mjere ekonomске i socijalne politike. SDP BiH podržava koncept uspostave ravnoteže između solidarnosti i socijalne pravde, s jedne, i ekonomске efikasnosti, kreativnosti i poduzetnosti, s druge strane. Za postizanje visokog stepena sigurnosti i blagostanja potrebno je da i pojedinac, poduzeće i država izdvajaju dio dohotka. Socijalna država osigurava solidarnost, socijalni mir i uvjete za svestrani društveni razvoj pravednom preraspodjelom dohotka između pojedinaca i različitih društvenih grupa.

Humanost, socijalna pravda i solidarnost su osnovne vrijednosti socijalne politike, uz rad i kreativnost kao osnove socijalnog položaja čovjeka i njegovog dostojanstva. Razvoj bosanskohercegovačkog društva posljednjih godina, rat, proces privatizacije i ukupna tranzicija društva doveli su do pojave različitih oblika socijalne nesigurnosti. Ukupne reforme koje se provode, još uvijek ne donose ni nova radna mjesta ni nove izvore prihoda za socijalnu politiku. Zato SDP BiH smatra da je neophodno osigurati visok stepen koordinacije ekonomske i socijalne politike, s ciljem da se i socijalnom politikom doprinese privrednom razvoju i da se otklone one situacije koje ugrožavaju socijalni mir.

SDP BiH smatra neophodnim omogućiti socijalnu sigurnost (rad, plaće i penzije, obrazovanje, stanovanje i sl.), odnosno socijalno osiguranje (penzиона, zdravstveno, invalidsko i dr.), i socijalnu zaštitu (pomoći onim kategorijama stanovništva koje nisu u stanju same zadovoljiti svoje osnovne životne potrebe, trajno ili privremeno).

1. Socijalna sigurnost

SDP BiH polazi od stava da je pravo na rad jedno od temeljnih ljudskih prava i da je osiguranje tog prava obaveza demokratske i socijalne države. Svako mora imati pravo na rad bez povlastica i diskriminacije, a država je dužna stvarati sistem koji će poticati zdrav ambijent za jačanje privrede i otvaranje novih radnih mesta. SDP BiH također smatra da je nezaposlenost društveni problem koji je u Bosni i Hercegovini naročito izražen u godinama poslije rata, problem koji društvo mora rješavati nizom mjera. Smatramo posebno značajnim mjerama za socijalno osiguranje privremeno nezaposlenih radnika, pomoći u prekvalifikaciji, stimuliranju samozapošljavanja kao i uspostavu mjera aktivne politike zapošljavanja (reguliranje tržišta

radne snage, stimuliranje razvoja privatnog sektora, porezne olakšice, bankarske olakšice i sl.).

SDP BiH se posebno zalaže za promjenu radnog zakonodavstva i utjecaj sindikata na proceduru donošenja kolektivnih ugovora za sve zaposlene i u svim djelatnostima. Zalažemo se i za puno zakonsko pravo na štrajk. Društvo socijalne pravde i solidarnosti nije moguće razvijati bez omogućavanja prava radnicima da utiču na cijenu rada, unapredavanje uvjeta rada i zaštite na radu. SDP BiH se zalaže da se radno i socijalno zakonodavstvo zasniva na rješenjima iz Evropske socijalne povelje.

Pod socijalnom sigurnošću SDP BiH smatra i obavezu države da radnicima redovno osigurava zarađene penzije (mirovine) kao rezultat njihovog minulog rada. Penzioneri ne mogu postati socijalno marginalizirana grupa po okončanju radnog vijeka. SDP BiH se zalaže da se penzionerima osigura dostojanstven i materijalno siguran život. Za starosne, porodične i invalidske penzije neophodno je osigurati stalne izvore sredstava putem redovnih doprinosa zaposlenih i iz budžeta. Penzije i invalidnine proističu iz minulog rada i predstavljaju kategoriju socijalne sigurnosti garantiranu od države, i nisu kategorija socijalne zaštite koja zavisi od materijalnih mogućnosti sredine.

SDP BiH se posebno zalaže za socijalnu sigurnost porodice sa djecom i opredjeljuje se za rješenja koja će osigurati minimum zaštite na prostoru cijele BiH, a koja bi se finansirala iz državnog budžeta. Time bi se omogućili približno jednak uvjeti za skladan razvoj ličnosti djeteta i pomoći porodici u ispunjavanju njene reproduktivne funkcije.

2. Socijalno osiguranje

Važan segment ostvarivanja socijalne države za SDP BiH jeste i socijalno osiguranje.

SDP BiH se zalaže za sistemsku reformu socijalnog osiguranja, i penzionog i invalidskog i zdravstvenog, u pravcu stvaranja i javnih i privatnih fondova. Također se zalažemo za druge različite vidove osiguranja - osiguranje od nezaposlenosti, osiguranje za slučaj profesionalnih bolesti i sl. Mi smo za utvrđivanje obaveznog dobrovoljnog i dopunskog osiguranja koje će garantirati socijalnu sigurnost za sve građane, ali i omogućiti viši nivo socijalne sigurnosti za one koji to žele.

Država je dužna penzionerima osigurati zarađene penzije, te redovno usklađivanje rasta penzija sa rastom plaća, i vratiti dugovanja.

SDP BiH se zalaže za usklađivanje propisa i donošenje zakona o PIO-u za cijelu BiH, kao i za reformu koja će ponuditi i modalitete dopunskog osiguranja kojim će raspolagati sami osiguranici. SDP BiH smatra da hitno treba pristupiti cjelovitoj reformi penzиона- invalidskog sistema kako bi se što prije mijenjalo katastrofalno stanje položaja penzionera. SDP BiH se opredjeljuje za mješoviti penzioni sistem što znači kombinaciju javnog i privatnog fonda. U takvom sistemu bi se putem javnog fonda obezbijedila generacijska solidarnost jer bi

poslodavac bio obavezan vršiti uplate, a putem privatnog fonda bi se dijelom na obaveznoj, a dijelom na dobrovoljnoj osnovi obezbijedila vrsta štednje za osiguranike i time stvorila veću sigurnost. Ovakvom strukturu penzionog sistema smanjila bi se zavisnost od budućih generacija jer bi se dio sredstava za buduće penzije ulagao u razvoj privrede i otvaranje novih radnih mesta. Kapital stvoren na ovaj način bi se vraćao budućim penzionerima.

Kad je u pitanju rješavanje statusa boraca i invalida, kao i njihovo socijalno zbrinjavanje, SDP BiH smatra da ono mora biti u funkciji državnih organa. Zalažemo se za punu zakonsku regulativu boračkih prava i zaštite boraca. Također se zalažemo za efikasnu zaštitu porodica boraca, posebno poginulih i nestalih. Posebnim zakonskim propisima treba riješiti pitanja egzistencije invalida rata, kao i invalida rada i civilnih žrtava rata.

Danas, izbjegla i raseljena lica još uvijek čine najsiromašniji dio stanovništva BiH. Iako je proces povrata imovine završen, još ni izdaleka nisu stvoreni uvjeti za puni i posebno za održivi povratak svih onih koji to žele. SDP BiH je opredijeljena da se proces povratka nastavi i intenzivira kao jedan od važnih uvjeta opstojnosti BiH. Zato SDP BiH smatra strateškim ciljem stvaranje ambijenta za povratak i posebno stvaranje zakonskih i drugih pretpostavki za zapošljavanje, zdravstvenu i socijalnu zaštitu, obrazovanje, sigurnost i slično.

Poseban segment je zdravstvena zaštita i ukupna zdravstvena politika.

SDP BiH stoji na stanovištu da se zdravstvena politika treba temeljiti na određivanju zdravlja kao tjelesnog, duševnog i socijalnog blagostanja, a ne samo kao odsustva bolesti ili iznemoglosti. Zalažemo se za takvu zdravstvenu politiku i sistem zdravstvene zaštite kojim će se osigurati, s jedne strane, zadovoljavanje zdravstvenih potreba stanovništva i, s druge strane, ekonomski racionalno prihvatljiva organizacija zaštite zdravlja. SDP BiH se opredjeljuje za socijalno orientirano zdravstvo i za postepeno uvođenje tržišnih principa gdje je to moguće. SDP BiH podržava uvođenje privatnog sektora, ali smatra da u pružanju zdravstvenih usluga dominantan oblik i dalje treba biti javni sektor zdravstva. Posebno se zalažemo da država osigura i garantira minimalni paket primarne zdravstvene zaštite i zdravstvenih usluga za sve građane, a posebno kompletну besplatnu zdravstvenu zaštitu za djecu do 15 godina i starije od 65 godina. Zalažemo se za humanu politiku u zdravstvu kojom će se poštivati pravo čovjeka na zdravlje te ostvarivati jednakost i solidarnost, ali i voditi računa o moralnom, statusnom i materijalnom položaju zdravstvenih radnika. Posebno se zalažemo za preventivnu medicinu koja uključuje dječiju zaštitu, zaštitu trudnica i majčinstva, edukaciju i sl.

3. Socijalna zaštita

Iako je težište države na stvaranju uvjeta da građani svojim radom sebi osiguravaju dostojan život, uvijek će biti i onih socijalnih problema koji zahtijevaju neposrednu društvenu intervenciju. Uspješnost socijalne države ogleda se i u njenoj sposobnosti da osigura adekvatnu zaštitu i pomoći za one kategorije stanovništva koje to nisu sposobne svojim radom, kao i za one koji su u tome privremeno spriječeni.

SDP BiH vidi sistem socijalne zaštite i pomoć pojedincima i porodicama kao sistem koji će omogućiti ospozobljavanje za brigu o sebi samom, stvaranje istih mogućnosti za sve, smanjenje posebnih životnih teškoća itd. SDP BiH se zalaže za reformu i harmonizaciju ukupnog sistema socijalne zaštite u cijeloj Bosni i Hercegovini, uspostavu socijalnog minimuma i bar jednog ili više oblika "naknada za siromašne", koje bi se finansirale iz državnog budžeta. SDP BiH se posebno zalaže za brigu o borcima, djeci, starima, civilnim i vojnim invalidima, porodicama poginulih, raseljenim i izbjeglim osobama, kao i svim drugim ugroženim kategorijama stanovništva. Ukupna socijalna zaštita mora biti uspostavljena na principima društvene jednakosti, društvenih potreba, društvene integracije, socijalne sigurnosti, solidarnosti i slobode.

SDP BiH se zalaže za jačanje i ospozobljavanje državnih institucija za bavljenje i pružanje usluga iz oblasti socijalne zaštite i razvijanje mješovitih sistema socijalne zaštite i partnerstva vladinog i nevladinog sektora.

VII - OBRAZOVANJE I ODGOJ, NAUKA I KULTURA - OSNOVNE KOMPONENTE RAZVOJA

Strateško polazište SDP-a BiH jeste da su znanje, nauka, kultura, informiranje i zdravstvo moćna reproduktivna osnova društva, i ne mogu se tretirati kao potrošnja.

Polazeći od shvatanja da su mladi istinska vrijednost i osnovni društveni potencijal, SDP BiH se zalaže za oblikovanje sistema obrazovanja i odgoja zasnovanog na tradicijama BiH i Evrope, kao i na praćenju svjetskog tehnološkog i naučnog razvoja.

1. Za kvalitetnije obrazovanje

Mladi u Bosni i Hercegovini trebaju savremeni obrazovni proces, kompatibilan evropskim i svjetskim standardima, sa programima koji će ih povezivati i međusobno i sa svijetom.

SDP BiH smatra da je politiku obrazovanja potrebno utvrditi i voditi na nivou države BiH.

SDP BiH se zalaže:

- Za punu ravnopravnost svih učesnika u procesu obrazovanja;
- Za autonomne škole bez utjecaja i slobodne od svake ideologije;
- Za poštivanje jezičkih, kulturoloških, vjerskih i svih drugih prava i sloboda;
- Za ravnopravnu upotrebu službenih jezika - bosanskog, hrvatskog i srpskog - na cijeloj teritoriji BiH;
- Za nastavne programe koji se baziraju na zajedničkim osnovama na teritoriji cijele Bosne i Hercegovine, koji će zadovoljiti evropske i svjetske standarde i koji će imati prohodnost u BiH, Evropi i Svetu;
- Za multikulturalnost BiH i očuvanje nacionalnih i kulturoloških identiteta, koji se mogu održati jedino poznavanjem i poštovanjem "drugih", što se ne postiže isključivošću nastavnih programa, a pogotovo ne programima koji potenciraju različitosti;

Za obavezno osnovno obrazovanje, u kojem sva djeca, bez obzira na razlike u socijalnom položaju i obrazovnom nivou roditelja i sredine, pod jednakim uvjetima trebaju imati mogućnost da iskažu svoje sposobnosti;

Za besplatno osnovno i srednje obrazovanje u javnim školama, koje mora biti obaveza države, što podrazumijeva i veći nivo socijalne sigurnosti učenika i podizanje njihovog standarda; Posebno za veću društvenu brigu o mladim, talentiranim ljudima, na svim nivoima obrazovanja, istovremeno se zalažeći za posebnu brigu društva za odgoj i obrazovanje mlađih sa poteškoćama u razvoju, tj. za sve oblike specijalnog obrazovanja;

Za različite oblike obrazovanja te mogućnost permanentnosti učenja i obrazovanja odraslih; Za reformu visokog obrazovanja koja bi omogućila stvaranje otvorenog i autonomnog univerziteta, sa visokim nastavnim standardima, unutar kojeg se isprepliću nastavni, istraživački i naučni procesi;

Za slobodni pristup univerzitetu, ograničen isključivo znanjem i sposobnošću, a ne socijalnim ili materijalnim statusom studenata;

Za jačanje saradnje univerziteta sa evropskim i svjetskim visokoškolskim institucijama kroz razmjenu studenata, postdiplomaca i profesora, usavršavanje i specijalizacije u inozemstvu i transfer znanja;

Za stvaranje sistema materijalnog podržavanja visokog obrazovanja koji se neće oslanjati isključivo na državni budžet, nego i na sredstva lokalnih zajednica, sponzora, fondacija, pojedinaca, privrednih subjekata i dr.;

SDP BiH se zalaže za postupnost u uvođenju studentske participacije u finansiranju studija, koja bi pratila i bila ovisna o razvoju društvenog standarda i poboljšanju materijalnog položaja građana;

SDP BiH istovremeno zagovara podsticanje interesa mlađih za visoko obrazovanje kroz (državno) kreditiranje studenata, uz stimulaciju najboljih.

SDP BiH smatra da se mora ustrajati na tome da obrazovanje zauzme najvažnije mjesto u našoj aktivnoj politici na području razvoja i tržišta rada.

SDP BiH odlučno zahtijeva da prvi prioritet u razvoju moraju biti investicije u ljudske i socijalne resurse. Zato obrazovanje ne smije biti ponuđeno samo na određeno vrijeme.

Smatramo, dakle, da se u razvoju našeg društva mora ponuditi obrazovanje koje omogućava perspektivu tokom cijelog života.

Reformom obrazovnog sistema u Bosni i Hercegovini moraju se stvoriti uvjeti za zadržavanje mlađih stručnjaka u zemlji i/ili njihov povratak.

SDP BiH smatra da je primarna pretpostavka za ostvarivanje ovih opredjeljenja u oblasti obrazovanja vraćanje dostojanstva i ugleda, uz znatno poboljšanje materijalnog položaja, svih poslenika obrazovnog procesa.

Otvorena prema inicijativama i potrebama mlađih generacija u BiH, SDP BiH podržava, bez paternalizma, različite oblike samoorganiziranja i okupljanja djece i omladine: goranski pokret, ekološki pokret, pokret muzičke i književne omladine, organizacije narodne tehnike, izviđače, ferijalno organiziranje, pokret mlađih olimpijaca, amaterska kulturno-umjetnička društva i druge slične nevladine organizacije koje osnivaju mlađi.

2. Znanje iznad svega

Nauka i znanje uopće, čine osnovnu polugu društvenog razvoja. Zato je neophodno stvarati društvene uvjete za snažnije investiranje u nauku i one naučne projekte kojima ćemo se približiti evropskom kvalitetu življenja i uspješno sudjelovati u međunarodnoj podjeli rada.

SDP BiH se zalaže za:

Saradnju i povezivanje sa poznatim naučnim centrima u svijetu;

Stvaranje prepostavki za zaustavljanje odlaska mladih i stručnih kadrova;

Povezivanje sa našim vrhunskim stručnjacima u inozemstvu;

Širenje podsticaja korištenja naučnog stvaralaštva;

Angažiranje u institucijama sistema za podsticanje kreiranja i ostvarivanja programa mjera za obrazovanje novog naučnog kadra i podmlatka u BiH;

Za stvaranje materijalnih i drugih prepostavki za kontinuiran i funkcionalan rad Akademije nauka i umjetnosti BiH i drugih naučnih institucija na državnom nivou.

Podržavanje realizacije inicijative o formiranju vodećih naučnoistraživačkih institucija od posebnog značaja za Bosnu i Hercegovinu, primjereno savremenim naučno-tehnološkim procesima u svijetu;

Formiranje Fonda za nauku i tehnološki razvoj na nivou BiH koji bi obezbjeđivao inicijalna sredstva za sufinansiranje učešća naučno- istraživačkih institucija i privrednih subjekata međunarodnim, multilateralnim i bilateralnim projektima naučno - tehnološke saradnje (Okvirni program EU, Eureka program i sl.);

SDP BiH će preko mreže diplomatsko- konzularnih predstavništava inicirati uspostavljanje saradnje između naučno – istraživačkih institucija i privrednih subjekata iz BiH i zemlje domaćina sa ciljem realizacije projekta transfera znanja i tehnologija i pratećih direktnih stranih investicija.

SDP BiH smatra da je potrebno najbolje studente i istraživače organizirano upućivati na razne vrste studijskih boravaka i usavršavanja u vodeće svjetske obrazovne i naučne institucije, kako bi se dugoročno stvarala svjetska mreža saradnika prisutnih i unutar Bosne i Hercegovine.

SDP BiH zagovara kreiranje programa za obrazovanje naučnog podmlatka. Država Bosna i Hercegovina treba također stvarati društvene uvjete za snažnije investiranje u znanje, nauku i istraživački rad. Samo na takav način će se stvoriti prepostavke za motiviranost i rad mladih stručnjaka u našoj zemlji i zaustaviti odliv obrazovanih kadrova.

3. Kultura i kvalitet života

Odnosom prema kulturi mjeri se civilizacijski domet jednog društva, jer kultura nije sekundarni segment ili dekorativna komponenta života, već duhovna potreba čovjeka, mjera za kvalitet egzistencije i za naša prepoznavanja u historiji. Zato kultura nije nikada skupa.

SDP BiH smatra da se konačno treba oslobođiti ideologiziranog rječnika, koji kulturu vidi samo u funkciji društvenog interesa, odnosno kao sredstvo održavanja na vlasti.

Istovremeno treba raskinuti sa zabludom da je kultura balast privrede i neka vrsta društvenog parazita. Ova krilatica je proizvod sužene svijesti političke administracije kojom se prikriva odlijevanje društvenih sredstava na izdržavanje državnog i političkog aparata.

SDP BiH smatra da se sva nastojanja moraju usmjeriti ka tome da pojeftini država, a ne kultura. Bez konkretnih ulaganja, Bosna i Hercegovina ostaje na dnu evropske ljestvice.

Višestranački politički prostor u načelu pogoduje kulturi i stvaralaštvu, s obzirom da ove oblasti podrazumijevaju estetski i kulturološki pluralizam, slobodu mišljenja i demokratiju ophođenja. Pri tome se ne smije previdjeti opasnost tretiranja kulture kao potrošnje, jer bi to značilo da je treba prepustiti tržištu (“neka ostane šta može i ako može”).

SDP BiH smatra da je kultura upravo faktor duhovne i moralne ravnoteže radikalnom društvenom ustrojstvu i da, kao takva, mora biti subvencionirana. Snaga jakih država mjeri se upravo emancipiranjem stvaranja i u odnosu na politiku, jer je umjetničko stvaranje značajan oblik kritičke svijesti.

Socijaldemokratska partija BiH se zalaže za očuvanje kulturnog identiteta svih naroda BiH. Ne želi se odricati niti jednog dijela kulturne baštine, ali je protiv političke manipulacije i favoriziranja kvazinacionalnih kulturnih poslenika.

SDP BiH podržava borbu protiv manifestacijskih formi kulture i umjetnosti što za cilj imaju glorifikaciju jeftinih, nazdravičarskih oblika nacionalističke kulturne aktivnosti koji ne sadrže ništa od stvarnih kulturnih i umjetničkih vrijednosti svih bosanskohercegovačkih nacionalnih kultura.

SDP BiH je za podizanje nivoa čitave oblasti kulture (kulture stanovanja, ponašanja, svakodnevnog komuniciranja), jer je kultura način življena i način stalnih promjena. Insistiramo na organiziranju osnova kulturne aktivnosti, tj. osiguranju sredstava za potencijal kulturnih dobara, za obrazovanje kulturnih institucija.

SDP BiH se zalaže za snažniji utjecaj stvaralaca na način raspodjele sredstava namijenjenih kulturi, za uspostavu konkursa i finansiranje projekata, a ne “činovnički” odnos u raspodjeli sredstava. U tom smislu zagovaramo i potrebu stvaranja asocijacija grupa umjetnika i slobodnih stvaralaca.

Kvalitet mora biti osnovni kriterij politike u kulturi, kako u odnosu na programe, tako i na ljude - stvaraoce i rukovodeći kadar, podjednako. Nije neophodno da kulturni poslenici preuzimaju vođenje kulture, ali jeste konstituiranje takvih odnosa koji bi omogućili da organizacija i administracija služe stvaraocu, a ne da bude obrnuto.

SDP BiH podržava nastojanja da stvaraoci u kulturi kreiraju politiku razvoja ove oblasti, a moderna država treba biti servis, a ne tutor. Istovremeno, treba se založiti za uvođenje resora ministra kulture na nivou entiteta i države, i to sa punom ingerencijom u kreiranju uvjeta za

razvoj kulturne djelatnosti i sa punom odgovornošću za stanje u ovoj oblasti.

SDP BiH će inicirati, podržavati i organizovati programe promocije kulturnog stvaralaštva i kulturno – historijskog naslijeđa.

4. Za sport koji snaži i oplemenjuje

Sport je dio slobode, radosti življenja, spona između ljudi i naroda. U sportu se potvrđuju individualnost, vitalnost zajedničkog života i sposobnost afirmacije na međunarodnom planu. Društvo koje ima zdrav odnos prema sportu, ozbiljno misli na svoju budućnost.

SDP BiH se opredjeljuje za:

za sistemsko uređenje sporta Bosne i Hercegovine, u kojem neće biti nacionalnih podjele i bilo kojih drugih političkih utjecaja;

svestran i ubrzan razvoj masovnog sporta i fizičke kulture u svim oblastima i na svim nivoima;

dostojanstvo poziva profesionalnog sportista i rješavanje statusa vrhunskih sportista;

veći kulturno-civilizacijski nivo gledalaca (publike);

izgradnju u ratu porušenih sportskih objekata;

jedinstven sistem organiziranja vrhunskog sporta na nivou Bosne i Hercegovine;

stimuliranje sportskih organizacija koje djeluju i kao obrazovne institucije za mlade, a posebno za civilne i vojne žrtve rata;

odbranu ljepote sportskog natjecanja i suprotstavljanje svakom vidu manipulacije sporta u političke svrhe.

Bosna i Hercegovina, kao članica olimpijskog pokreta, treba se odmah uključiti u sve međunarodne sportske asocijacije, jer je i to značajan doprinos afirmaciji njenog identiteta i državnosti.

SDP BiH posebnu pažnju posvećuje jačanju i razvijanju masovnih sportskih aktivnosti. Škole trebaju biti osnova razvoja masovne fizičke kulture, a to mora biti briga države. Razvoj vrhunskog i profesionalnog sporta treba se više privatizirati, a njegova materijalna osnova zasnovati na samofinansiranju.

VIII - VANJSKA POLITIKA I ODNOSI SA SUSJEDIMA U REGIJI

U svim međunarodnim komunikacijama, SDP BiH će se dosljedno zalagati za mir i ravnopravnost, boriti se protiv rasizma, terorizma, šovinizma, fašizma i svih drugih oblika nasilja usmjerenih protiv pojedinaca, grupa i naroda. Mi smo protiv svakog oblika imperijalističke i ekspanzionističke politike i kolonijalizma.

Vanjska politika Bosne i Hercegovine, kako je vidi Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine, podrazumijeva da se ona, i u aspektu diplomatske reprezentacije, vodi na načelu poštivanja evropskih i svjetskih standarda. Zato Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine smatra da se u ovoj oblasti, pogotovo kada je riječ o kadrovskoj politici, a u cilju pune afirmacije nezavisnosti i suvereniteta Bosne i Hercegovine, mora poštivati, prije

svega, načelo bosanskohercegovačkog patriotizma, profesionalnosti, stručnosti i nacionalne izbalansiranosti.

Ključni akteri u uspostavi mira i izgradnji Bosne i Hercegovine su: legalno izabrani organi vlasti BiH, te SAD, EU, zemlje u Vijeću za implementaciju mira u BiH, Vijeće sigurnosti UN-a i OESC i OIC. Zato se SDP BiH zalaže da temelj vanjske politike BiH bude harmonizacija odnosa sa svim ovim akterima u demokratskoj izgradnji BiH.

SDP BiH se zalaže da međusobni odnosi, prije svega sa susjedima, moraju počivati na punoj ravnopravnosti i uvažavanju pune državnosti Bosne i Hercegovine. Samo na tim osnovama moguće je jačati i ostvariti puni demokratski razvoj regije i njeno uključivanje u evropske i svjetske tokove.

SDP BiH će se zalagati za aktivnu ulogu BiH u multilateralnim organizacijama u kojima će zastupati politiku potpune i dosljedne liberalizacije međunarodne trgovine, finansija i kretanja ljudi u cilju ostvarivanja ravnomjernije raspodjele koristi od procesa globalizacije. SDP BiH se zalaže za dosljednu provedbu zaključaka konferencije WTO u Dolhi i Monterejskog konsensuza o finansiranju razvoja.

IX - BOSNA I HERCEGOVINA INTEGRIRANA U EVROPU

1. Približavanje Evropskoj uniji (EU)

Osnovni projekt SDP-a BiH, koji u sebi sadrži čitav niz ciljeva, jeste uključenje BiH u Evropsku uniju. Približavanje EU-u predstavlja izuzetno složen i zahtjevan proces, koji podrazumijeva postepeno usvajanje dostignutih standarda i vrijednosti koji karakteriziraju EU.

Ulaskom Bosne i Hercegovine u Vijeće Evrope otvoren je proces svestranog prestrukturiranja i osposobljavanja Bosne i Hercegovine za integriranje u Evropu. Prijemom BiH u Vijeće Evrope ostvaren je samo prvi korak u ovim integracijskim procesima.

Osnovni dugoročni strateški cilj Bosne i Hercegovine je ulazak u Evropsku uniju. To je dug i težak proces koji zahtijeva puno znanja, rada i odricanja. Do tog cilja dolazi se: definiranjem i provođenjem programa društvenih i ekonomskih reformi; posješivanjem i ostvarivanjem saradnje unutar regionalnih integracija; integracijom sa Evropom i globalnim strukturama.

Priznajući evropsku perspektivu zemljama Jugoistočne Evrope, EU je, počevši od 1999. godine, razvila novi pristup regiji kroz Proces za stabilizaciju i pridruživanje (SAP). Proces promovira nove i jasnije perspektive ugovornih odnosa zemalja regije sa EU-om i istodobno daje novi poticaj za njihov pojedinačni doprinos. U suštini, proces za stabilizaciju i pridruživanje omogućuje skraćeni put za integraciju zemalja Jugoistočne Evrope sa Evropskom unijom. Njegov krajnji cilj je povezivanje zemalja ovog područja, a Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) je jedan od koraka u tom pravcu.

SDP BiH će aktivno raditi na konkretiziranju odnosa Bosne i Hercegovine sa Evropskom

unijom, preko Studije o podobnosti, koja otvara pregovore o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju.

2. Pristup euro-atlantskim integracijama na nivou sigurnosti

SDP BiH će iskoristiti aktuelni trend otvaranja euro-atlantskih struktura prema BiH, posebno onih u sferi sigurnosti i jačanja vojne saradnje u svrhu učešća u međunarodnim mirovnim vojnim i sigurnosnim operacijama, u antiterorističkim operacijama i u borbi protiv organizovanog kriminala, čime bi se BiH uključila euro-atlanske integracijske mehanizme i procese. Krajnji cilj je ulazak u NATO.

SDP BiH je spremna stvoriti i dodatne uvjete za punopravno priključenje Bosne i Hercegovine PfP-u, a koji se odnose na razvijanje vojne komandne strukture na državnom nivou BiH, poduzimanje koraka u pravcu političkog i ekonomskog progresa, kao i progrusa na poljima demokratije, ljudskih prava i vladavine zakona, utvrđenih u Smjernicama EU-a, razvijanje transparentnih odnosa sa susjedima i na punu podršku održivom povratku izbjeglica i raseljenih osoba.

Cilj Pakta stabilnosti je da pomogne zemljama Jugoistočne Evrope u njihovim naporima da ojačaju mir, razviju demokratiju, poštuju ljudska prava i osiguraju ekonomski prosperitet, a sve u cilju postizanja stabilnosti u cijeloj regiji. Socijaldemokratska partija BiH će ustrajavati da se obaveze preuzete članstvom u Paktu dosljedno poštaju i izvršavaju.

SDP BiH se obavezuje, također, jačati komunikacije na svim područjima sa našim građanima u inozemstvu, posebno sa prognanicima i iseljenicima. Stvarat ćemo uvjete za povratak onih koji to žele, za njihovo brže i potpunije uključivanje u društvene i privredne tokove. Imat ćemo aktivan odnos prema dijaspori bosanskohercegovačkih građana i iseljenika zalažući se za njihovo institucionalno organiziranje. Njihova pomoć našoj državi je dugoročno od velikog značaja. Uvažavajući podršku koju trenutno pruža, kao i socijalni i ekonomski potencijal i politički značaj bosanskohercegovačke zajednice u inozemstvu, a posebno u najrazvijenijim zemljama, SDP BiH će se zalagati za jačanje komunikacije sa našim građanima u dijaspori i njihovom institucionalnom organizovanju u interesna i regionalna udruženja kao nestranački oblik organizovanja. Stvarat ćemo uvjete za ekonomsko povezivanje i druge oblike saradnje, posebno mladih stručnih stručnjaka i poduzetnika iz dijaspore i BiH.

Polazeći od takvih strategijskih opredjeljenja, mi smatramo da se ekološkom politikom za koju se zalažemo moraju ostvariti sljedeći ciljevi: politika razvoja kojom će se zaustaviti zagađivanje zraka, voda i zemljišta na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine i šire; sanacijske mjere i programi za otklanjanje prisutne zagađenosti u gradovima i industrijskim zonama; mjere zaštite stanovništva u najviše ugroženim naseljima; sistematska kontrola svih pojava zagađivanja i drugih vidova ugrožavanja životne sredine, jačanje lične i kolektivne svijesti i unapređivanje znanja građana, učenika i studenata na svim stepenima obrazovanja o značaju, zaštiti i racionalnom, ekološki odgovornom korištenju prirodnih bogatstava; razvoj i korištenje čistih izvora energije, vode, sunca, vjetra, termalnih izvora, biomase i drugih izvora, te razvoj i korištenje čistih tehnologija; odustajanje od izgradnje nuklearnih centrala, uvoza prljavih tehnologija i radioaktivno zagađenih proizvoda; zaštita od zagađivanja čistih voda: rijeka, rječica, jezera, slivnih područja,

voda za piće i rezervi podzemnih voda; ograničavanje i sprečavanje upotrebe zemljišta I-IV kategorije za nepoljoprivredne svrhe, efikasna kontrola proizvodnje, prometa i korištenja hemikalija u poljoprivredi i prehrambenoj industriji; proizvodnja zdrave hrane i obavezna kontrola zdravstvene ispravnosti životnih namirnica i drugih proizvoda; racionalno korištenje šuma i brže pošumljavanje goleti i degradiranih šumskih površina; smanjivanje ugrožavanja od saobraćaja, osiguranje čistih goriva za motorna vozila; zabrana odlaganja nuklearnih i drugih radioaktivnih i opasnih otpadaka i materijala na teritoriji Bosne i Hercegovine, unapređivanje komunalnog zelenila.

SDP je svojom suštinom opredijeljen za održiv razvoj društva, a to znači okoliš kao nazivnik svih aktivnosti i djelatnosti. Briga za okoliš i kvalitet življenja je povratno uticala na snažan razvoj demokratskih odnosa, izražen interes javnosti za sve oblasti društva. Okoliš je "ideja vodilja" demokratskih društava.

Neodvojivo od zaštite životne sredine svakako je i potpuno deminiranje teritorije Bosne i Hercegovine, tim prije što je znatan dio teritorije Bosne i Hercegovine zbog miniranja nepristupačan za korištenje. SDP BiH će se založiti za izradu dugoročnog programa i operativnih planova deminiranja, čijom realizacijom će se bosanskohercegovački prostor učiniti životno sigurnijim.

X - METODI I NAČINI BORBE ZA OSTVARIVANJE PROGRAMSKIH OREDJELJENJA SDP BiH

Program SDP BiH nije nikakva utopistička vizija bosanskohercegovačkog društva zasnovanog na slobodi, socijalnoj pravdi, jednakosti i solidarnosti i izgradnji Bosne i Hercegovine kao etnički nedjeljive i demokratske države. To je realna vizija dugoročnijeg razvoja i izgradnje Bosne i Hercegovine sagledana iz ugla socijaldemokratske opcije. Programska vizija sadržine i uloge socijaldemokratskog viđenja i djelovanja, u ovom Programu, svoj izvor crpi i baštini iz evropske socijaldemokratije, ali i ishodišta socijaldemokratije u Bosni i Hercegovini prilagođene sadašnjem vremenu i uvjetima tranzicije bosanskohercegovačkog društva.

Ostvarivanje te socijaldemokratske vizije neće ići lako, nego, nasuprot, zahtijevat će upornu i odlučnu borbu članstva i organizacija SDP BiH protiv nacionalističkog koncepata vlasti i njegovih političkih nosilaca. Jer, nacionalistički koncept vlasti, koji počiva na stalnom obnavljanju i zaoštravanju konflikata, produbljivanju podjela na nacionalnoj osnovi i izgradnji društva privilegija i dobrobiti za nacionalne oligarhije, šačicu bogatih, na vladavini nacionalističko - separatističkih političkih snaga, pokreta i partija, ne može osigurati izgradnju Bosne i Hercegovine kao demokratske i ekonomski prosperitetne države i demokratskog civilnog društva.

Dugoročnost našeg Programa ne dovodi u pitanje ostvarivost ni jednog od ciljeva i predviđenih programskih mjera na putu transformacije bosanskohercegovačkog društva na socijaldemokratskom opcijama. Nikakvi pragmatični razlozi ne mogu SDP BiH skrenuti sa temeljnih načela programske politike, dakle, onih načela bez kojih bi Partija završila kao bezlični privjesak trenutno vladajućih nacionalističkih političkih snaga. Prilagođavanje Partije ima svoje granice, a Partija mora, uz sve trenutne rizike ostati konzistentna u svojim temeljnim opredjeljenjima.

SDP BiH ne želi ostvarivati svoja programsko-politička opredjeljenja u izolaciji od drugih demokratskih i lijevo orijentiranih političkih snaga. Zato će ona programski sarađivati sa svim strankama lijeve političke orijentacije, strankama centra, nevladnim organizacijama i drugim humanistički i demokratski orijentiranim udruženjima, pokretima i pojedincima. U cilju jačanja svog političkog utjecaja i stvaranja pretpostavki za ostvarivanje svojih programskih opredjeljenja, SDP BiH će se koristiti i oblicima djelovanja primjereno demokratskom javnom mnjenju i civilnom društvu. U tom smislu SDP BiH koristit će mogućnost utjecaja na javno mnjenje, intenzivno sarađivati sa Sindikalnim organizacijama i pokretom u cilju artikuliranja i izražavanja njihovih zahtjeva u institucijama političkog sistema, bez obzira na trenutno stanje političke moći djelujući kao pozicija ili opozicija.

U borbi za ostvarivanje svoje programske politike, SDP BiH će ostati dosljedna poštovanju demokratskih oblika djelovanja korištenjem legalnih instrumenata stjecanja društvene moći. SDP BiH će ostati vjerna opredjeljenju da će utjecati na tokove društvenih promjena u skladu sa ciljevima svoje političke filozofije, unutar demokratskog parlamentarnog života i korištenja legalnih institucija za demokratsko oblikovanje i preoblikovanje političke volje građana.

Cilj je SDP BiH objedinjavanje djelovanja svih demokratskih partija koje korespondiraju sa našom programskom orijentacijom. Najbolji put ka tom cilju je jačanje SDP BiH i afirmacija ideje i politike socijaldemokratije. Naša namjera nije da monopoliziramo za sebe ideju socijaldemokratije, nego da se objedine sve političke snage koje tu ideju prihvataju kao osnovu svog djelovanja. Što smo jači lakše ćemo pridobiti druge za saradnju.

Svjesni težine borbe u ostvarivanju socijaldemokratske opcije, SDP BiH će

permanentno izgrađivati svoj demokratski ustroj, razvijajući solidarnost i drugarske odnose među članstvom i simpatizerima ideje socijaldemokratije. Time ćemo najbolje iskazati potrebu jačanja odgovornosti ne samo prema Partiji nego i ostvarivanju plemenite socijaldemokratske ideje emancipacije čovjeka i društva. Kao dio multietničkog društva Bosne i Hercegovine, SDP BiH će se u ukupnoj pa i unutarstranačkoj kadrovskoj politici boriti za polnu, dobnu, teritorijalnu i nacionalnu izmjenjivost na vodećim funkcijama, poštujući pri tome ustaljene demokratske principe kandidiranja i zahtjeve.

U ostvarivanju programskih ciljeva, SDP BiH, kao članica Socijalistijalističke internationale, razvijat će posebne odnose sa njenim članicama, te demokratskim pokretima u Svijetu, a naročito u Regionu. Time će se olakšati naša borba za demokratski ustroj Bosne i Hercegovine i njen prijem u Evropsku Uniju i Euro-atlanske integracije. Uz sve svoje specifičnosti, Bosna i Hercegovina je uvijek bila i bit će evropska država.

Evropska unija je na sastanku ministara vanjskih poslova, održanom u Kolnu 10. juna 1999. godine, inicirala osnivanje Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu.

Iste godine 30. jula održan je Samit šefova zemalja i vlada Evrope, Kanade, Japana i SAD-a, koji su podržali i ozvaničili osnivanje Pakta stabilnosti za Jugoistočnu Evropu.

STATUT
SOCIJALDEMOKRATSKE PARTIJE BIH

Na osnovu člana 106. Statuta Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine, Peti Kongres Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine, _____ godine, donio je

Izmjene i dopune**STATUTA SOCIJALDEMOKRATSKE PARTIJE BOSNE****I - OPĆE ODREDBE****Član 1.**

Statutom Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Statut) se utvrđuju: ciljevi Socijaldemokratske partije i način njihovog ostvarivanja; naziv, znak i sjedište; unutrašnja organizacija; uvjeti za učlanjivanje i prestanak članstva, kao i prava, obaveze i odgovornosti članova; organi i njihova prava, obaveze i odgovornosti, zastupanje i predstavljanje; način stjecanja, korištenja i raspoređivanja sredstava; način donošenja odluke o prestanku rada; koordiniranje i učešće Socijaldemokratske partije Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: SDP BiH) u vlasti, kao i druga pitanja od značaja za članstvo i djelovanje SDP BiH.

Član 2.

SDP BiH je jedini pravni sljedbenik Socijaldemokratske stranke BiH iz 1909. godine, KP BiH, SK BiH, SK BiH – SDP, Socijalističke demokratske partije BiH, SDP BiH, Saveza reformskih snaga BiH, UBSD-a i Socijaldemokrata BiH.

Član 2.a.

SDP BiH je jedinstvena politička multietnička organizacija, slobodnih, ravnopravnih i odgovornih članova, koja djeluje na teritoriji Bosne i Hercegovine na osnovama Programa SDP BiH (u daljem tekstu: Program) i u skladu sa ovim Statutom.

U ostvarivanju programskih ciljeva i zadataka SDP BiH surađuje s političkim strankama/partijama, udruženjima i pojedincima u Bosni i Hercegovini i inostranstvu.

SDP BiH je članica Socijalističke internacionale, a može se udružiti i u druga udruženja socijaldemokratske opcije i njihove saveze.

Član 3.

Polazeći od Programa SDP BiH osnovni ciljevi i zadaci SDP BiH su:

- izgradnja BiH kao demokratske države ravnopravnih građana i naroda, Bošnjaka, Hrvata, Srba i ostalih građana koji u njoj žive;
- afirmacija suvereniteta, teritorijalnog integriteta i političke nezavisnosti Bosne i Hercegovine u skladu sa međunarodnim pravom;
- afirmacija i aktivno ispoljavanje antifašizma kao civilizacijske tekovine savremenog svijeta;
- izgradnja SDP BiH kao savremene, demokratske i efikasne političke partije koja će svojom organizacijom i metodama političkog djelovanja ostvarivati bitan uticaj na građane i biračko tijelo u BiH;
- izgradnja bh. društva na osnovnim vrijednostima evropske socijaldemokratije: slobode, jednakosti, pravde i solidarnosti;
- uvažavanje, poštovanje i ostvarivanje temeljnih prava i sloboda čovjeka i građanina,

u skladu sa međunarodnim konvencijama, neovisno o njegovom pogledu na svijet, vjerskoj, nacionalnoj i spolnoj pripadnosti, te političkom uvjerenju;

- izgradnja Bosne i Hercegovine kao socijalne, pravne i sekularne države sa punim vjerskim slobodama;
- uspostava demokratskog socijalizma na načelima slobode, jednakosti, demokratije i solidarnosti, sa jednakom šansom pojedinca na život dostojan čovjeka;
- uspostava pluralizma vlasništva od kojih se ni jedan oblik vlasništva ne može koristiti na štetu općih interesa;
- ostvarivanje prava radnika, lica koja žive od rada i na osnovu svog rada i znanja;
- ostvarivanje partnerskih odnosa sa sindikatima
- uspostava socijalne tržišne privrede u kojoj rezultate razvoja uživaju svi građani i građanke Bosne i Hercegovine;
- izgradnja demokratskih odnosa u ekonomskim i socijalnim oblastima;
- borba protiv svih vrsta diskriminacije i socijalne isključenosti, afirmacija rodne ravnopravnosti, zajamčenih prava ljudi na zdravstvenu i socijalna sigurnost i zaštita, obrazovanje, radna, porodična i druga prava;
- uspostava odbrane i konsolidacije građanskih prava i sloboda emancipacijom građana i građanki od ekonomske, socijalne i kulturne podčinjenosti i inferiornosti i širenje tih sloboda i prava i eliminisanje zavisnosti građana i građanki od pojedinačnih ili grupnih ekonomskih moćnika;
- uspostava društva u kojem su ekonomski tokovi podređeni i u službi solidarnosti, dobrobiti društva i pojedinaca;
- uspostava održivog privrednog razvoja, uz ravnomjeran razvitak gradskih i seoskih područja;
- očuvanje kulturnog i socijalnog identiteta;
- izgradnja društvene, ekonomске i političke podloge za unapređivanje lokalne samouprave i uravnoteženja regionalnog razvoja; razvoja, uloge i odgovornosti velikih gradova kao pokretača komplementarnog razvijanja;
- zaštita kulturne i prirodne baštine, te čovjekove okoline.

Član 4.

SDP BiH ostvaruje programske ciljeve na principima i osnovama savremene socijaldemokratije, evropskih standarda i parlamentarne demokratije.

Ove ciljeve SDP BiH ostvaruje učešćem na parlamentarnim izborima, u organima vlasti, oblikovanjem javnog mnijenja i drugim oblicima demokratskog parlamentarnog, i van parlamentarnog djelovanja.

Član 4.a

SDP BiH ima svojstvo pravnog lica.

SDP BiH, u javnom i političkom životu, predstavlja i zastupa Predsjednik SDP BiH u skladu sa Programom, ovim Statutom i pozitivnim propisima BiH.

Predsjednik SDP BiH može ovlastiti druge osobe da zastupaju i predstavljaju SDP BiH u skladu s ovim Statutom.

Član 5.

Puni naziv partije glasi : Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine.

Skraćeni naziv partije glasi : SDP BiH - Socijaldemokrati BiH.

Sjedište SDP BiH je u Sarajevu, Ulica Alipašina br. 41.

Član 6.

SDP BiH ima svoj znak, zastavu i pečat.

Znak je ruža crvene boje, čije latice čine skraćenicu SDP BiH, i pored nje slovna oznaka SDP ispisana na jednom od pisama (ćirilicom ili latinicom), crvene boje.

Zastava je pravougaonog oblika omjera strana 2:1 crvena sa znakom SDP BiH obrubljenim bijelom linijom.

Odlukom organa SDP BiH za različite manifestacije mogu se izraditi prigodne zastave.

Pečat SDP BiH je okruglog oblika, prečnika 3 cm, sa znakom SDP BiH (ružom) u sredini, oko koga je latinicom i ćirilicom ili latinicom ili ćirilicom ispisano: Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine.

SDP BiH ima svoju svečanu pjesmu.

Korištenje i čuvanje pečata, znaka, zastave i svečane pjesme, uređit će se posebnom odlukom koju donosi Glavni odbor.

Član 7.

SDP BiH organizira "Dane SDP BiH", od 1.do 9. maja/svibnja.

Glavni odbor SDP BiH bliže određuje ciljeve, sadržinu i način organiziranja "Dana SDP BiH", kao i obilježavanje drugih datuma i jubileja SDP BiH, antifašističkog pokreta i oslobodilačkih težnji naroda Bosne i Hercegovine.

Član 8.

SDP BiH može dodjeljivati priznanja i nagrade za doprinos izgradnji, jačanju, ostvarivanju rezultata SDP BiH, te u realizaciji i afirmaciji Programa SDP BiH.

Kao priznanja SDP BiH može dodjeljivati medalje, plakete, povelje, značke i diplome.

Priznanja i nagrade, te način njihove dodjele uređuje Glavni odbor posebnom odlukom.

II - ČLANSTVO**Član 9.**

Članom SDP BiH može postati punoljetan građanin BiH koji dobrovoljno potpiše pristupnicu u osnovnoj organizaciji ili odgovarajućem odboru potvrđujući na taj način da prihvata Program SDP BiH i iskazujući spremnost da ispunjava obaveze utvrđene ovim Statutom, pod uslovom da nije član druge političke organizacije.

Član SDP BiH svoja osnovna prava i obaveze, u pravilu, ostvaruje u osnovnoj organizaciji prema mjestu prebivališta.

Izuzetno prijem novih članova u SDP BiH mogu izvršiti i drugi organi SDP BiH. Prijem se vrši potpisivanjem pristupnice koja se dostavlja nadležnoj općinskoj/gradskoj organizaciji u kojoj novoprimaljeni član ima prebivalište.

Član 10.

Odluku o potvrđivanju prijema u članstvo u pravilu donosi općinski ili gradski odbor na

prvoj sjednici nakon potpisivanja pristupnice.

Nakon odluke o potvrđivanju prijema prava i obaveze novog člana računaju se od dana potpisivanja pristupnice.

Prijem novih članova može osporiti svaki član SDP BiH i svaki organ SDP BiH. Prigovor se dostavlja organu koji je izvršio potvrđivanje prijema, u roku od 30 dana od dana prijema.

U slučaju da organ koji je izvršio potvrđivanje prijema odbije prigovor kojim se osporava prijem, podnositelj prigovora ima pravo žalbe na odluku kojom se odbija prigovor.

Pravo na žalbu ima i lice kome je osporen prijem u članstvo.

Član 10.a

Žalba protiv odluke općinskog/gradskog odbora kojom je odbijen prigovor kojim se osporava prijem ili je osporen prijem u članstvo novog člana podnosi se u roku od 15 dana od dana dostavljanja odluke kantonalmu/regionalmu odboru ukoliko on nije izvršio prijem.

Kantonalni/regionali odbor dužan je u roku od 30 dana donijeti odluku po žalbi. Odluka kantonalnog/regionalmog odbora je konačna i protiv nje se ne može izjaviti žalba.

Kada je odluku o prijemu donio kantonalni/regionali odbor žalba se u roku od 15 dana podnosi Glavnom odboru, koji na svojoj prvoj sjednici donosi konačnu odluku.

Član 10.b

Protiv konačne odluke iz stava 1 do 3 prethodnog člana, u roku od 30 dana od njenog dostavljanja, nezadovoljna strana, može podnijeti zahtjev za preispitivanje statutarnosti odluke Nadzornom odboru.

Nadzorni odbor dužan je u roku od 30 dana ispitati osporenu odluku kad je u pitanju njena usklađenost sa Statutom. Nakon provedenog postupka Nadzorni odbor može utvrditi da njom nije povrijeđen Statut SDP BiH i odbiti zahtjev ili u slučaju utvrđenih povreda Statuta naložiti organu koji je odluku donio da obnovi postupak.

Član 10.c

O prijemu u članstvo SDP BiH osoba koje su bile članovi rukovodstva drugih političkih organizacija ili su bili isključeni iz SDP BiH, odlučuje odbor odgovarajuće organizacije SDP BiH.

Ponovni prijem člana koji je brisan iz evidencije ili je bio isključen, moguć je pod uvjetom da zahtjev za ponovni prijem bude podnesen od strane imenovanog i razmatran na odboru općinske odnosno gradskog organizacije u kojoj se vodio na evidenciji. U odluci o ponovnom prijemu može se utvrditi da ponovno primljeni član tokom određenog vremena ne može vršiti nikakve funkcije u SDP BiH ili ispred SDP BiH, te biti imenovan ili izabran u izvršne ili predstavničke organe vlasti.

Za postupak osporavanja prijema iz prethodnog stava važe odredbe iz člana 10 do 10.c..

Član 10.d

O članovima SDP BiH vodi se jedinstveni registar članova.

Članovima SDP BiH izdaje se članska karta.

Izgled i sadržaj registra i članske kartice utvrđuje Glavni odbor SDP BiH posebnim pravilnikom.

Članstvo u SDP BiH može biti i počasno. Počasni član SDP BiH može biti samo osoba koja nema državljanstvo BiH.

Odluku o primanju u počasno članstvo donosi Glavni odbor na prijedlog Predsjedništva SDP BiH. O počasnim članovima vodi se posebna evidencija, a status počasnih članova u organizaciji utvrđuje se posebnim pravilnikom koji donosi Glavni odbor.

Član 11.

Član SDP BiH ima prava i obaveze :

- da učestvuje u kreiranju i ostvarivanju politike SDP BiH;
- da se pridržava Statuta i programske načela SDP BiH, te da provodi stranačkih organa;
- da se zalaže i aktivno radi na ostvarivanju programske ciljeve SDP BiH;
- da svojim djelovanjem i ponašanjem čuva i jača ugled SDP BiH;
- da se zalaže za unapređenje međusobnih odnosa i štiti ugled članova SDP BiH;
- da inicira i učestvuje u aktivnostima SDP BiH;
- da pridobija nove članove SDP BiH;
- da bira i da bude biran/birana u organe SDP BiH;
- da bude kandidat SDP BiH za predstavničke i izvršne organe vlasti;
- da pokreće inicijative za rad SDP BiH i njegovih organa;
- da se i sam kandiduje za izbore u postupku kandidovanja;
- da bude informiran o svim pitanjima i aktivnostima organa SDP BiH;
- da javno iskazuje svoje mišljenje;
- da sudjeluje u aktivnostima SDP BiH;
- da ostvaruje druga prava i izvršava druge obaveze u skladu sa odredbama Statuta i odluka donesenih na osnovu Statuta.

Članovi SDP BiH uživaju punu slobodu vjerskih uvjerenja, uključujući i slobodu od vjere, kao i slobodu iskazivanja vjerskog i nacionalnog identiteta.

Član 12.

Član je dužan redovno plaćati članarinu, osim ako je te obaveze oslobođen u propisanom postupku odlukom nadležnog općinskog odbora SDP BiH.

Članarina se isključivo koristi za finansiranje rada općinske/gradske organizacije SDP BiH.

Visina članarine zavisi od vrste primanja i socijalnog stanja svakog člana:

- za zaposlene;
- za nezaposlene, učenike, studente i penzionere;
- za članove koji ostvaruju nadoknade koje proizlaze iz mandata SDP BiH;
- za članove koji primaju redovnu plaću iz mandata SDP BiH.

Obaveze i prava iz prethodnih stavova ovog člana utvrđuju se posebnom odlukom Glavnog odbora.

Član može davati materijalnu pomoć SDP BiH u obliku donacija i drugih oblika pomoći u skladu sa Zakonom o finansiranju političkih partija.

Davanjem materijalne pomoći SDP BiH niko ne može ostvarivati dodatna ili posebna prava.

Član 12.a

Član koji nije platio članarinu najmanje šest mjeseci, ili je istu retroaktivno uplatio u procesu kandidovanja, a nije oslobođen te obaveze u skladu sa posebnom odlukom Glavnog odbora, ne može biti kandidat za partijske funkcije, niti kandidat SDP BiH na izborima za zakonodavne organe vlasti bilo kojeg nivoa, odnosno za pozicije u organima koji se imenuju na prijedlog SDP BiH.

Član 12.b

U SDP BiH pored jedinstvenog registra članova vodi se i jedinstveni registar simpatizera SDP BiH.

Simpatizer SDP BiH može biti svaki punoljetan građanin BiH koji prihvata Program SDP BiH i u skladu sa odredbama ovog Statuta sudjeluje u aktivnostima SDP BiH.

Izgled i sadržaj registra simpatizera SDP BiH utvrđuje Glavni odbor SDP BiH posebnim pravilnikom.

Član 13.

Članstvo u SDP BiH prestaje:

- stupanjem člana iz SDP BiH (pisanom izjavom ili aktom povrata članske iskaznice);
- brisanjem iz evidencije članstva SDP BiH;
- isključenjem.

Član 14.

Član SDP BiH briše se iz evidencije članova SDP BiH u slučaju:

- učlanjenja u drugu političku stranku/partiju;
- kandidovanja na listi druge političke stranke/partije, nezavisnoj listi ili kao nezavisni kandidat bez saglasnosti organa SDP BiH;
- prelaska u nezavisne poslanike odnosno vijećnike/odbornike;
- ako godinu dana ne plaća članarinu, a iste obaveze nije oslobođen na osnovu odluke odgovarajućeg organa, ako svoju obavezu ne izvrši u roku od 30 dana od dana dostavljanja pisanih upozorenja.

Odluku o brisanju iz evidencije donosi općinski odbor, odnosno gradski odbor.

Član SDP BiH može u roku od 8 dana, od dana dostavljanja odluke, uložiti žalbu Nadzornom odboru SDP BiH organizacije koja je donijela odluku, koji je dužan o žalbi odlučiti u roku od 30 dana..

Do konačnosti odluke prava i obaveze člana miruju.

Odluka Nadzornog odbora SDP BiH je konačna.

Član 15.

Protiv člana čije je ponašanje i djelovanje usmjeren protiv odluka partijskih organa ili nečasnim djelima ili svojim postupcima krši Statut, programska načela i ciljeve, te tako šteti ugledu SDP BiH, provodi se partijski postupak.

Partijski postupak provodi općinski ili gradski odbor, odnosno nadležni odbor za članove organa SDP BiH na vlastitu inicijativu odnosno na prijedlog za utvrđivanje odgovornosti koji može podnijeti kantonalni/regionalni odbor ili Glavni odbor SDP BiH.

Član 15.a

U partijskom postupku mogu se izreći mjere:

- opomena
- isključenje iz SDP BiH.

Opomena se izriče za ponašanje iz člana 15. stav 1. kojima je nanesena manja šteta SDP BiH i kada se ocijeni da će ta mjera imati pozitivan učinak na njegove daljnje postupke, aktivnosti i djelovanje u SDP BiH.

Isključenje iz SDP BiH može se izreći članu za teže oblike povreda iz člana 15. stav 1. kojima je SDP BiH nanesena znatna šteta.

Odluku o opomeni, odnosno odluku o isključenju donosi općinski ili gradski odbor, odnosno nadležni odbor za članove organa SDP BiH.

Član 15.b

Osnova za donošenje odluke je usmena rasprava.

Odlukom nadležnog organa o provođenju partijskog postupka iz člana 15. stav 2 utvrđuju se ovlaštena lica iz sastava organa za provođenje usmene rasprave i rok za podnošenje izvještaja o rezultatima usmene rasprave sa prijedlogom odluke.

U partijskom postupku moraju se navesti prigovori i dokazi (dokumenti, izjave...) koji se stavljuju na teret člana protiv koga se vodi postupak.

Član protiv kojeg se vodi postupak poziva se obavezno na usmenu raspravu bez obzira pred kojim organom se postupak vodi.

Svi organi u prvom i drugom stepenu odlučivanja dužni su na zahtjev člana protiv kojeg se postupak vodi osigurati prisustvo jednog člana SDP BiH kao njegovu podršku u sporu.

O usmenoj raspravi vodi se zapisnik sa sadržajem rasprave.

Sudionici rasprave mogu tražiti da se njihove izjave doslovno unesu u zapisnik.

O izvještaju sa usmene rasprave i prijedlogu odluke vodi se rasprava na nadležnom odboru.

Član 15.c

Izuzetno, u slučajevima kada ocijeni da bi provođenje redovnog partijskog postupka dovelo do štete po SDP BiH, Predsjedništvo SDP BiH može odmah sa svih funkcija suspendirati člana i ako procijeni da njegovo ponašanje i djelovanje šteti ugledu SDP BiH predložiti Glavnom odboru da ga isključi iz SDP BiH.

Odluku o isključenju na prijedlog Predsjedništva SDP BiH Glavni odbor donosi na prvoj narednoj sjednici.

Protiv ovako donesene odluke o isključenju član se može žaliti Nadzornom odboru SDP BiH u roku od 15 dana od dana dostavljanja odluke.

Nadzorni odbor je dužan odlučiti o žalbi u roku od 30 dana.

Član 15.d

Odluke o isključenju moraju biti u pisanim oblicima, obrazložene sa poukom o žalbi i u pravilu se dostavljaju preporučenom pošiljkom.

Protiv odluke o isključenju član može izjaviti žalbu u roku od 30 dana od dana dostavljanja Nadzornom odboru SDP BiH, koji je dužan o žalbi odlučiti u roku od 60 dana.

Kad odlučuje o žalbi člana protiv kojeg se vodi stranački postupak Nadzorni odbor na svoju

sjednicu obavezno poziva podnositelja žalbe, te predstavnika tijela koje je donijelo odluku ili traži pisano izjašnjavanje tog tijela.

Odlučujući o žalbi Nadzorni odbor je može potvrditi ili ukinuti i vratiti na ponovno odlučivanje.

Do konačnosti odluke o izrečenoj mjeri, prava i obaveze člana miruju.

Odluka Nadzornog odbora SDP BiH je konačna.

Član 15.e

Isključeni član može podnijeti zahtjev za ponovno primanje u članstvo.

Zahtjev se podnosi Predsjedništvu SDP BiH uz prethodno mišljenje općinskog odnosno gradskog odbora.

Zahtjev za ponovni prijem ne može se podnijeti prije isteka roka od godinu dana od dana donošenja konačne odluke o isključenju.

Predsjedništvo SDP BiH dužno je u roku od 60 dana donijeti odluku o zahtjevu za ponovni prijem.

Član 16.

Demokratski princip je osnovno načelo za utvrđivanje politike SDP BiH i djelovanje organizacija, organa i tijela SDP BiH.

Sve funkcije u SDP BiH jednako su dostupne ženama i muškarcima.

Svi članovi SDP BiH imaju pravo da pokreću inicijative i postavljaju pitanja organima i nosiocima funkcija u SDP BiH koja se odnose na provođenje Programa SDP BiH, Statuta SDP BiH i unutarpartijska pitanja.

Organ kojem je pitanje postavljeno i prema kome je upućena inicijativa dužan je na iste odgovoriti u roku od 30 dana, odnosno odmah poslije prve sjednice organa kojem je inicijativa upućena.

Član 17.

U cilju utvrđivanja volje članstva i jačanja njihovog utjecaja na politiku i djelovanje SDP BiH o najbitnijim pitanjima politike i razvoja, može se organizovati anketa članstva i općepartijska rasprava.

Odluku o provođenju općepartijske ankete donosi Glavni odbor SDP BiH.

Za druge nivoe organizovanja SDP BiH, odluku o anketi donose odgovarajući odbori SDP BiH isključivo iz domena svog rada i za pitanja koja se tiču nivoa na kojem su organizovani, uz prethodno pribavljeni mišljenje o sadržaju ankete od strane Glavnog odbora SDP BiH.

U Odluci o provođenju ankete utvrđuju se anketna pitanja, način njenog provođenja i razmatranje rezultata ankete.

III - ODNOSI U SDP BiH

Član 18.

U SDP BiH je dozvoljeno pravo na javno iskazivanja manjinskog mišljenja.

Manjinsko mišljenje ne može biti u suprotnosti sa Programom SDP BiH.

U SDP BiH nije dopušteno institucionaliziranje manjinskog mišljenja u organiziranom obliku, odnosno frakcijskom djelovanju.

Član 19.

U aktivnostima SDP BiH, na svim nivoima organiziranja i oblicima djelovanja, mogu učestvovati i simpatizeri SDP BiH bez prava odlučivanja.

Općinski odbori i osnovne organizacije SDP BiH su obavezni da najmanje jednom godišnje organiziraju javne skupove članova i simpatizera SDP BiH u cilju unapređenja djelovanja.

Član 20.

U SDP BiH organizira se sistem zaštite članova i to:

- Pravno savjetovalište
- Fond solidarnosti SDP BiH.

Odluku o sistemu zaštite članova SDP BiH donosi Glavni odbor SDP BiH.

Član 21.

- briše se...

Član 22.

Rad i djelovanje SDP BiH je javno.

Javnost rada i djelovanje članstva, organizacija, organa i SDP BiH u cjelini ostvaruje se na javnim skupovima, tribinama, sudjelovanjem na okruglim stolovima, putem sredstava javnog informisanja i na druge načine, uspostavljajući odnose i djelujući na javno mnijenje građana, birača, simpatizera i članova SDP BIH.

Javno djelovanje osigurava se i sjednicama, odnosno sastancima organa SDP BiH otvorenim za javnost, konferencijama za novinare, izjavama i saopštenjima za javnost.

Organizacije i organi SDP BiH, kada to procijene članovi organa, mogu raspravljati i odlučivati bez prisustva javnosti o unutarstranačkim i drugim bitnim pitanjima.

Član 23.

Organi SDP BiH punovažno odlučuju kada je prisutno više od polovine od ukupnog broja njihovih članova, a Kongres ako je prisutno više od dvije trećine od ukupnog broja delegata. Organi donose odluke većinom glasova prisutnih članova, osim ako ovim Statutom nije drugačije određeno.

Član 24.

Glasanje u organima SDP BiH, u pravilu, je javno.

Izbor organa SDP BiH vrši se tajnim glasanjem između više kandidata, osim kad to nije moguće osigurati u procesu kandidovanja..

Mandatni period za sve funkcije u SDP BiH, na svim nivoima organizovanja, je četiri godine.

Sve čelne – inokosne funkcije u SDP BiH mogu se obavljati najviše u dva uzastopna mandatna perioda, izuzev funkcija člana u svim kolektivnim organima SDP BiH za koje važi ograničenje od najviše tri uzastopna mandatna perioda.

IV – ORGANIZACIONA STRUKTURA I ORGANI SDP BiH

Član 25.

SDP BiH se organizira na teritorijalnom načelu.

Članstvo SDP BiH teritorijalno se organizira u sljedeće osnovne oblike:

- Socijaldemokratska partija BiH;
- Kantonalne/regionalne organizacije SDP BiH;
- Gradske organizacije SDP BiH;
- Općinske organizacije SDP BiH.;
- Osnovna organizacija SDP BiH;
- u mjestima, općinama, gradovima i kantonima/regijama gdje nisu formirane organizacije SDP BiH djeluju povjerenici, odnosno povjerenstva SDP BiH.

Član 26.

U sklopu organizacije SDP BiH mogu se formirati interesne zajednice, forumi, savjeti, projektne radne grupe i drugi oblici u koje se povezuju socijalne i interesne grupacije ili pojedinci – članovi, simpatizeri SDP BiH u dijaspori, nezaposleni, penzioneri, borci, zdravstveni radnici, radnici u oblasti obrazovanja i kulture, poslodavci i drugi.

Odluku o formiranju interesnih oblika donosi odgovarajući odbor. Odlukom odbora utvrđuje se način organizovanja, djelokrug rada, unutrašnja organizacija i način djelovanja i odnosi sa organima SDP BiH.

Svi interesni oblici djeluju u skladu sa programskim opredjeljenjima i statutarnim principima SDP BiH.

Član 27.

U SDP BiH djeluje posebna organizacija mladih članova i simpatizera SDP BiH, pod nazivom Forum mladih SDP BiH, kao interesno-politički oblik organizovanja.

Glavni odbor SDP BiH donosi odluku o organiziranju Foruma mladih SDP BiH.

Forum mladih SDP BiH odlukom bliže uređuje način svoga organiziranja, djelovanja i osnivanja interesnih oblika.

Član 28.

U SDP BiH djeluje posebna organizacija žena – članica i simpatizerki SDP BiH, pod nazivom Forum žena SDP BiH, kao interesno-politički oblik organizovanja..

Glavni odbor SDP BiH donosi odluku o organiziranju Foruma žena SDP BiH.

Forum žena SDP BiH odlukom bliže uređuje način svoga organiziranja i djelovanja.

Član 29.

U SDP BiH djeluje posebna organizacija sindikalnih aktivista – simpatizera SDP BiH, pod nazivom Forum sindikalnih aktivista SDP BiH, kao interesno-politički oblik organizovanja..

Glavni odbor SDP BiH donosi odluku o organiziranju Foruma sindikalnih aktivista SDP BiH.

Forum sindikalnih aktivista SDP BiH odlukom bliže uređuje način svog organiziranja i djelovanja.

Član 30.

U SDP BiH djeluje posebna organizacija lica starije dobi i penzionera Forum seniora, kao interesno-politički oblik organizovanja.

Glavni odbor SDP BiH donosi odluku o organiziranju Foruma seniora SDP BiH.

Forum seniora SDP BiH odlukom bliže uređuje način svog organiziranja i djelovanja.

Član 30.a

Članovi Forumu mogu biti i građani koji nisu članovi SDP BiH ako prihvataju programska usmjerenja i političke ciljeve SDP BiH.

IV 1. SOCIJALDEMOKRATSKA PARTIJA BOSNE I HERCEGOVINE**Član 31.**

SDP BiH kao jedinstvena multietnička politička organizacija obuhvata cijelokupno članstvo i sve organizacijske oblike SDP BiH na području Bosne i Hercegovine

Socijaldemokratska partija Bosne i Hercegovine u pravnom prometu djeluje kao jedna pravna osoba.

Član 32.

Organi SDP BiH su:

- Kongres,
- Glavni odbor,
- Predsjedništvo,
- Predsjednik,
- Nadzorni odbor.

IV 1.1 KONGRES SOCIJALDEMOKRATSKE PARTIJE BOSNE I HERCEGOVINE**Član 33.**

Kongres je najviši organ odlučivanja u SDP BiH.

Kongres sačinjavaju delegati koji su izabrani u općinskim organizacijama SDP BiH, Predsjednik SDP BiH, članovi Glavnog odbora SDP BiH i članovi Nadzornog odbora SDP BiH.

Izbor delegata vrši se prema odluci Glavnog odbora SDP BiH, po osnovu registriranog broja članova općinskih organizacija i izbornih rezultata na općinskom, kantonalmnom/regionalnom nivou, nivou entiteta i na nivou države Bosne i Hercegovine.

Svaka općinska organizacija SDP BiH zastupljena je na Kongresu sa najmanje jednim delegatom.

Broj delegata Kongresa ne može biti manji od odnosa 3 : 1, niti veći od odnosa 5 : 1 u korist delegata koji su izabrani u općinskim organizacijama SDP BiH.

Na Kongresu učestvuju, ali bez prava odlučivanja, ukoliko nisu delegati po drugom osnovu: članovi SDP BiH koji obavljaju funkciju člana Predsjedništva BiH, poslanici u Parlamentarnoj

skupštini Bosne i Hercegovine, Parlamentu Federacije BiH, Narodnoj skupštini Republike Srpske, članovi Vijeća ministara Bosne i Hercegovine, članovi Vlade Federacije Bosne i Hercegovine, članovi Vlade Republike Srpske, članovi Sekretarijata SDP BiH, Predsjednici kantonalnih/regionalnih odbora SDP BiH, Predsjednici općinskih odbora SDP BiH, predstavnici Foruma mladih SDP BiH, Foruma žena SDP BiH, Foruma sindikalnih aktivista SDP BiH i Foruma seniora.

Član 34.

Kongres se održava jednom u četiri godine, najkasnije 30 dana od dana kada ističe mandat organima SDP BiH izabranim na prethodnom Kongresu.

Odluku o održavanju Kongresa donosi Glavni odbor SDP BiH.

Odlukom se određuje prijedlog dnevnog reda Kongresa, način izbora i broj delegata Kongresa.

Kongres saziva i rukovodi njegovim radom, do izbora radnog rukovodstva, Predsjednik SDP BiH.

Kongres SDP BiH obavezno se održava u roku od šest mjeseci od trenutka kada bilo koji organ SDP BiH kojeg je birao Kongres, iz bilo kojeg razloga, prestane obavljati funkciju na koju je izabran.

Član 35.

Kongres se saziva najmanje dva mjeseca prije njegovog održavanja.

Plan rada i prijedlozi dokumenata dostavljaju se delegatima najkasnije mjesec dana prije održavanja Kongresa.

Član 36.

Kongres vrši provjeru legitimacije delegata putem Verifikacione komisije, obavlja izbor radnog rukovodstva i donosi Poslovnik o radu Kongresa SDP BiH.

Kongres punovažno odlučuje ako je prisutno više od dvije trećine delegata Kongresa.

Kongres donosi odluke većinom glasova registriranih/verifikovanih delegata Kongresa.

Kongres dvotrećinskom većinom registriranih/verifikovanih delegata Kongresa donosi i mijenja Program i Statut SDP BiH i odluku o udruživanju sa drugim političkim organizacijama.

Član 37.

Kongres je nadležan da:

- donosi i mijenja Program i Statut SDP BiH;
- donosi odluke o prijedlozima upućenim Kongresu;
- donosi odluke, deklaracije, rezolucije i druge akte iz svoje nadležnosti;
- raspravlja i odlučuje o usvajanju izvještaja o radu Predsjednika, Glavnog odbora, Nadzornog odbora i Predsjedništva SDP BiH između dva kongresa;
- bira Glavni odbor, Nadzorni odbor i Predsjednika SDP BiH;
- odlučuje o udruživanju sa drugim političkim organizacijama, ako se time stvara nova stranka;
- odlučuje o prestanku rada SDP BiH nakon provedenog referendumu članstva SDP BiH;

- odlučuje o raspodjeli imovine u slučaju prestanka rada SDP BiH;
- odlučuje o povjerenu Predsjedniku SDP BiH, te o raspuštanju Glavnog i Nadzornog
- odbora SDP BiH;
- odlučuje o statutarnim prigovorima organa na odluke donesene između dva kongresa;
- donosi poslovnik o radu Kongresa SDP BiH;
- razmatra druga pitanja vezana za djelovanje SDP BiH.

Član 38.

Izbor članova Glavnog odbora SDP BiH, Nadzornog odbora SDP BiH, Predsjednika SDP BiH, na prijedlog Glavnog odbora SDP BiH vrši se tajnim glasanjem između kandidata koji su prihvatili kandidaturu, a na osnovu provedene procedure evidentiranja i kandidovanja za organe SDP BiH propisane posebnim aktom Glavnog odbora.

Najmanje jedna petina registriranih/verifikovanih delegata može i na samom Kongresu da podnese dopunski prijedlog kandidata za Predsjednika, a najmanje jedna desetina delegata za člana Glavnog i Nadzornog odbora SDP BiH.

Za članove Glavnog odbora SDP BiH i članove Nadzornog odbora SDP BiH izabrani su oni kandidati koji su dobili najveći broj glasova u skladu sa Poslovnikom uz poštivanje kriterija iz člana 42 ovog Statuta.

Član 39.

Predsjednik SDP BiH, Predsjednik/ Glavnog odbora SDP BiH, i Predsjednik Nadzornog odbora SDP BiH ne mogu biti iz reda istog naroda, uključujući i Ostale.

Potpredsjednici SDP BiH su iz reda konstitutivnih naroda i Ostalih, a najmanje jedan je predstavnik manje zastupljenog spola.

Potpredsjednici Glavnog odbora SDP BiH i Nadzornog odbora SDP BiH ne mogu biti iz reda istog naroda, uključujući i Ostale, a najmanje jedan je predstavnik manje zastupljenog spola, nastojeći ispoštovati teritorijalnu zastupljenost..

IV 1.1 A VANREDNI KONGRES SDP BIH

Član 40.

Vanredni kongres SDP BiH saziva se kada Glavni odbor SDP BiH ocijeni da je to neophodno zbog izuzetnosti prilika u državi Bosni i Hercegovini ili u SDP BiH.

Odluku o održavanju Vanrednog kongresa SDP BiH donosi Glavni odbor 2/3 većinom od ukupnog broja članova Glavnog odbora..

Vanredni kongres SDP BiH saziva Predsjednik SDP BiH.

Predsjednik SDP BiH je dužan sazvati Vanredni kongres SDP BiH i kada to od njega zatraži najmanje jedna petina općinskih odbora SDP BiH, od ukupnog broja općinskih odbora SDP BiH iz najmanje tri različite kantonalne/regionalne organizacije SDP BiH.

Ako Predsjednik SDP BiH ne postupi prema zahtjevima iz stava jedan i četiri ovog člana u roku od mjesec dana od prijema zahtjeva, Kongres SDP BiH mogu sazvati organi koji su to tražili.

Predsjednik SDP BiH može sazvati Vanredni kongres SDP BiH ako ocijeni da Glavni odbor SDP BiH ili Predsjedništvo SDP BiH svojim odlukama krše Program i Statut SDP BiH. U slučaju iz stava četiri, pet i šest, delegati biraju se u skladu sa Statutom i Odlukom o izboru delegata prethodnog Kongresa SDP BiH.

Član 41.

Vanredni kongres SDP BiH mora se sazvati tri nedjelje prije njegovog održavanja. Prijedlozi odluka i drugih dokumenata za Vanredni kongres SDP BiH dostavljaju se delegatima najmanje pet dana prije održavanja kongresa. Vanredni kongres SDP BiH radi po proceduri redovnog kongresa.

IV 1. 2 GLAVNI ODBOR SDP BIH

Član 42.

Glavni odbor SDP BiH je najviši organ SDP BiH između dva kongresa. Glavni odbor SDP BiH broji 110 članova koje bira Kongres SDP BiH vodeći računa o teritorijalnoj, nacionalnoj, socijalnoj, spolnoj i starosnoj zastupljenosti članova SDP BiH.. Punopravni članovi Glavnog odbora po funkciji su Predsjednici kantonalnih/regionalnih odbora SDP BiH, predsjednici interesnih oblika organizovanja i savjeta Glavnog odbora ukoliko već nisu članovi po drugom osnovu.

U Glavni odbor SDP BiH iz svake kantonalne/regionalne organizacije SDP BiH biraju se najmanje dva člana Glavnog odbora SDP BiH.

U Glavni odbor SDP BiH bira se najmanje 20% predstavnika svakog od konstitutivnih naroda, najmanje 3% predstavnika iz reda ostalih naroda koji žive u BiH, najmanje 35% manje zastupljenog spola, najmanje 30% članova do 35 godina starosti i najmanje 10% članova preko 60 godina starosti.

Glavni odbor SDP BiH odlukom o kandidovanju i izboru članova organa SDP BiH osigurava mehanizme za poštivanje kriterija iz prethodnog stava.

Članovi Glavnog odbora SDP BiH biraju se na period od četiri godine.

Ako između dva Kongresa član Glavnog odbora bude izabran na dužnost nespojivu sa članstvom u Glavnom odboru ili zbog nekog drugog razloga više ne može obavljati svoju dužnost, Glavni odbor može na njegovo mjesto kooptirati novog člana koji je na listi kandidata za Glavni odbor dobio najveći broj glasova nakon kandidata koji su izabrani na Kongresu ne narušavajući strukturu Glavnog odbora.

Broj kooptiranih članova između dva Kongresa ne može biti veći od 20% ukupnog broja izabranih članova Glavnog odbora.

Glavni odbor SDP BiH može između dva kongresa donijeti odluku o povećanju broja članova Glavnog odbora SDP BiH do 10%. Izbor novih članova Glavnog odbora SDP BiH vrši Glavni odbor SDP BiH na prijedlog Predsjedništva SDP BiH.

Odredbe prethodnih stavova koje se odnose na kooptiranje članova glavnog odbora i odluku o povećanju broja članova primjenjuju se i na kantonalne/regionalne, te općinske odnosno gradske odbore SDP BiH.

Član 43.

Glavni odbor SDP BiH:

- provodi i odgovoran je za provođenje odluka Kongresa;
- bira i razrješava Predsjednika i do četiri potpredsjednika Glavnog odbora;
- natpolovičnim brojem izabranih članova Glavnog odbora SDP BiH (u daljem tekstu «kvalifikovanom većinom») utvrđuje prijedlog Programa i Statuta SDP BiH, te njihove izmjene i dopune;
- donosi odluku o održavanju Kongresa SDP BiH;
- donosi odluku o održavanju vanrednog Kongresa SDP BiH;
- utvrđuje prijedloge kongresnih dokumenata;
- kvalifikovanom većinom bira Predsjedništvo SDP BiH, potpredsjednike SDP BiH i generalnog sekretara iz reda članova Glavnog odbora SDP BiH koji su direktno izabrani u Glavni odbor;
- kvalifikovanom većinom razrješava Predsjedništvo SDP BiH, potpredsjednike SDP BiH i generalnog sekretara;
- utvrđuje političke stavove SDP BiH o političkim, ekonomskim i socijalnim pitanjima vezanim za rad SDP BiH;
- na prijedlog Predsjedništva SDP BiH utvrđuje kriterije i način kandidovanja za izbor kandidata za organe vlasti;
- na prijedlog Predsjedništva utvrđuje kriterije za izbor kandidata za sve organe SDP BiH;
- utvrđuje liste kandidata za organe SDP BiH koje bira Kongres;
- na prijedlog Predsjedništva odnosno Predsjednika donosi izborni program i odluku o kandidatima za Skupštinu BiH, Predsjedništvo BiH, Parlament Federacije i Narodnu skupštinu Republike Srpske;
- analizira izbornu aktivnost i rezultate izbora;
- donosi Odluku o održavanju Konvencije SDP BiH sa okvirnim prijedlogom dnevnog reda;
- donosi Odluku o formiranju Sekretarijata na prijedlog generalnog sekretara SDP BiH;
- kvalifikovanom većinom odlučuje o tumačenju Statuta SDP BiH;
- kvalifikovanom većinom donosi odluke o pokretanju postupka nepovjerenja Predsjedniku SDP BiH;
- ukoliko Glavni odbor nakon provedenog postupka izglosa nepovjerenje Predsjedniku SDP BiH zakazuje se vanredni Kongres SDP BiH;
- donosi odluke i opće akte određene ovim Statutom;
- donosi odluku o osnivanju teritorijalnih i interesnih organizacija SDP BiH u skladu sa ovim Statutom;
- donosi odluku o organizovanju i djelovanju članova SDP BiH u inostranstvu i članova SDP BiH koji imaju status raseljenih i izbjeglih lica;
- donosi, u vanrednim prilikama, akt statutarnog važenja kojim se utvrđuje organizacija i djelatnost SDP BiH do prestanka vanrednih prilika;
- kvalifikovanom većinom, na prijedlog Predsjedništva odnosno Predsjednika, donosi odluke o stvaranju koalicije sa drugim strankama demokratske orientacije;

- donosi odluke o članstvu SDP BiH u međunarodnim asocijacijama;
- u slučajevima bitnih razlika u ocjenama i stavovima može pokrenuti postupak za izglasavanje nepovjerenja Predsjedniku na Kongresu SDP BiH;
- utvrđuje politiku upravljanja imovinom SDP BiH;
- razmatra i utvrđuje finansijsku politiku, te usvaja finansijske planove i izvještaje;
- odlučuje o formiranju preduzeća ili drugih oblika za obavljanje privrednih ili drugih djelatnosti u skladu sa zakonom;
  - formira i imenuje svoje savjete u skladu sa potrebama SDP BiH, a njihov broj i način rada regulira posebnim aktom;
    - brine o politici informiranja unutar SDP BiH;
    - najmanje jednom godišnje analizira rad zastupnika SDP BiH u Državnom i entitetskim parlamentima na zajedničkoj sjednici sa Klubovima zastupnika;
    - najmanje jednom godišnje analizira rad KO/RO i interesnih oblika organizovanja SDP BiH;
    - odlučuje i o drugim pitanjima iz života i rada SDP BiH koja Statutom ili drugim aktima nisu stavljeni u nadležnost drugim organima SDP BiH;
    - donosi Poslovnik o svom radu
    - usvaja Etički kodeks SDP BiH.

Član 43.a

U slučaju potrebe Glavni odbor može donositi odluke sa statutarnom snagom, koje ne mogu umanjiti statutarna prava članova SDP BiH, nadležnost oblika djelovanja članstva i organa SDP BiH na svim nivoima političkog organizovanja.

Izuzetno u slučajevima promjena teritorijalnog uređenja Bosne i Hercegovine može se statutarnom odlukom drugačije urediti status i uloga organizacija.

Odluke sa statutarnom snagom Glavni odbor donosi dvotrećinskom većinom od ukupnog broja članova Glavnog odbora.

Glavni odbor odluke sa statutarnom snagom podnosi na verifikaciju Kongresu SDP BiH.

Član 44.

Predsjednik SDP BiH saziva Konstituirajuću sjednicu Glavnog odbora u roku od 30 dana, od dana izbora, i njom rukovodi do izbora predsjednika Glavnog odbora.

Radom Glavnog odbora SDP BiH rukovodi predsjednik Glavnog odbora SDP BiH.

Član 45.

U slučaju vanrednih prilika, neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, funkcije Glavnog odbora SDP BiH vrši Predsjedništvo SDP BiH, prošireno Predsjednikom i potpredsjednicima Glavnog odbora SDP BiH.

Član 46.

Na sjednice Glavnog odbora SDP BiH pozivaju se predsjednici klubova zastupnika SDP BiH u Parlamentarnoj skupštini BiH, Parlamentu FBiH, Narodnoj skupštini RS, Predsjednik SDP BiH, i članovi Sekretarijata SDP BiH.

Član 46.a

Glavni odbor radi u sjednicama.

Sjednice Glavnog odbora mogu biti redovne i hitne, a po potrebi se mogu održavati svečane i komemorativne, što se reguliše poslovnikom.

U radu Glavnog odbora po potrebi mogu učestvovati predsjednici gradskih i općinskih odbora SDP BiH.

Član 47.

Sjednice Glavnog odbora SDP BiH održavaju se najmanje jednom u tri mjeseca.

Saziva ih predsjednik Glavnog odbora SDP BiH, a u slučaju njegove spriječenosti jedan od potpredsjednika Glavnog odbora SDP BiH.

Na zahtjev Predsjednika SDP BiH, Predsjedništva SDP BiH ili dvadeset članova Glavnog odbora SDP BiH, predsjednik Glavnog odbora SDP BiH je dužan sazvati hitnu sjednicu Glavnog odbora SDP BiH i na dnevni red staviti pitanja koja su podnositelji zahtjeva tražili.

Ukoliko predsjednik Glavnog odbora SDP BiH ne sazove sjednicu u roku od 15 dana, sjednicu saziva ovlašteni predstavnik podnositelja zahtjeva, koji predlaže dnevni red i predsjedava sjednicom.

Član 48.

Glavni odbor SDP BiH punovažno odlučuje ako sjednici prisustvuje većina članova, a odluke donosi natpolovičnom većinom prisutnih članova, izuzev odluka za koje je ovim Statutom utvrđeno drugačije.

Ukoliko ovim Statutom nije drugačije uređeno odredba iz prethodnog stava primjenjuje se kod odlučivanja u svim organima SDP BiH na svim nivoima organizovanja.

Informacija o radu Glavnog odbora SDP BiH najmanje jednom godišnje upućuje se članstvu SDP BiH putem kantonalnih/regionalnih i općinskih/gradskih odbora koji u roku od 30 dana mogu dostaviti svoja mišljenja, prijedloge i sugestije. Glavni odbor na prvoj svojoj sjednici razmatra pristigla mišljenja, primjedbe i sugestije, te se očituje o njima.

IV 1.3 Predsjedništvo SDP BiH

Član 49.

Predsjedništvo SDP BiH je izvršno-politički organ SDP BiH.

Glavni odbor SDP BiH, na svojoj konstituirajućoj sjednici, bira: potpredsjednike SDP BiH, Generalnog sekretara SDP BiH i 13 članova Predsjedništva SDP BiH.

Predsjednik SDP BiH po položaju je predsjednik Predsjedništva SDP BiH.

Predsjedništvo SDP BiH čine: Predsjednik SDP BiH, potpredsjednici, generalni sekretar SDP BiH i izabrani članovi Predsjedništva SDP BiH.

Odlukom Glavnog odbora, Predsjedništvo se može proširiti za 3 člana.

Predsjedništvo SDP BiH po funkciji čine i nosioci najviših izvršnih i zakonodavnih funkcija na nivou BiH i entiteta, kao i predsjednici klubova poslanika/zastupnika SDP BiH u predstavničkim domovima na nivou BiH i entiteta za period dok obavljaju te funkcije.

Ukoliko se izborom članova Predsjedništva SDP BiH ne osigura odgovarajuća teritorijalna,

nacionalna, socijalna, starosna i spolna zastupljenost, Glavni odbor SDP BiH može povećati broj članova Predsjedništva SDP BiH do tri člana u cilju osiguranja odgovarajuće zastupljenosti.

Odredba prethodnog stava adekvatno se primjenjuje i na sastav predsjedništava svih nivoa organizovanja SDP BiH.

Članovi predsjedništva SDP BiH mogu se zadužiti za određena područja rada.

Član 50.

Predsjedništvo SDP BiH :

- provodi Program SDP BiH, odluke i stavove Kongresa i Glavnog odbora SDP BiH;
- upravlja SDP BiH između dvije sjednice Glavnog odbora SDP BiH;
- donosi odluke, zauzima stavove o aktuelnim političkim i drugim pitanjima;
- u hitnim slučajevima može donositi odluke iz nadležnosti Glavnog odbora koje je dužno podnijeti na odobrenje na prvoj narednoj sjednici Glavnog odbora SDP BiH;
- raspravlja o potrebi izmjena Programa i Statuta SDP BiH;
- donosi odluke i opće akte određene ovim Statutom;
- brine o informiranju unutar SDP BiH i donosi odluku o pokretanju internog glasila;
- donosi odluke o provođenju politike upravljanja imovinom SDP BiH;
- donosi Poslovnik o radu;
- donosi Pravilnik o kriterijima i načinu kandidovanja za izbore;
- imenuje Izborni štab;
- analizira provođenje izbornih ciljeva i izborne strategije SDP BiH;
- donosi pravilnik o unutrašnjoj organizaciji Sekretarijata;
- na prijedlog generalnog sekretara imenuje Sekretarijat;
- koordinira rad kluba poslanika SDP BiH i nosilaca funkcija u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti BiH, Federacije BiH i Republike Srpske u cilju ostvarivanja politike SDP BiH, uz učešće predstavnika kantonalnih/regionalnih odbora SDP BiH;
- donosi odluke koje nisu u nadležnosti drugih organa SDP BiH;
- podnosi izvještaj Glavnom odboru SDP BiH o svom radu između dvije sjednice Glavnog odbora;
- formira svoja radna tijela u skladu sa Poslovnikom;
- obavlja i ostale poslove u skladu sa Statutom.

Član 51.

Predsjedništvo SDP BiH, na prijedlog Generalnog sekretara, a uz saglasnost Predsjednika SDP BiH, može donijeti odluku o raspушtanju općinskih, gradskih, kantonalnih/regionalnih i interesnih organizacija SDP BiH, kao i odluke o poništavanju izbora i raspушtanju organa općinskih, gradskih, kantonalnih/regionalnih i interesnih organizacija SDP BiH.

Prijedlog generalnog sekretara mora biti zasnovan na prethodno utvrđenom činjeničnom stanju, obrazložen i u pisanoj formi.

Član 51.a

Predsjedništvo SDP BiH odluku o raspушtanju općinskih, gradskih, kantonalnih/regionalnih

i interesnih organizacija SDP BiH može donijeti u slučajevima:

- prestanka njihovog rada čime se ugrožavaju programski i politički ciljevi SDP BiH;

- djelovanja koje je suprotno osnovnim političkim i programskim ciljevima SDP BiH.

Članovi raspuštene organizacije imaju pravo žalbe Glavnom odboru SDP BiH čija je odluka konačna.

Član 51.b

Predsjedništvo SDP BiH odluku o poništavanju izbora organa općinskih, gradskih, kantonalnih/regionalnih i interesnih organizacija SDP BiH može donijeti u slučaju kada se utvrdi da izbor nije izvršen u skladu sa Statutom SDP BiH i odlukama organa SDP BiH.

Protiv ove odluke organ čiji je izbor poništen u roku od 8 dana može izjaviti zahtjev za preispitivanje statutarnosti odluke Nadzornom odboru SDP BiH koji je dužan u roku od 15 dana donijeti odluku

Odluka Nadzornog odbora je konačna.

Član 51.c

Predsjedništvo SDP BiH odluku o raspuštanju organa općinskih, gradskih, kantonalnih/regionalnih i interesnih organizacija SDP BiH može donijeti u slučajevima:

- neizvršavanja obaveza koje proističu iz odluka viših organa SDP BiH;

- zastoja u njihovom radu kojim se ugrožavaju djelovanje organizacije SDP BiH, kao i njeni programski i politički ciljevi;

- djelovanja koje je suprotno osnovnim političkim i programskim ciljevima SDP BiH.

Predsjedništvo SDP BiH prilikom raspuštanja organizacija i organa, odnosno poništavanja izbora organa dužno je donijeti mjeru kojima se osigurava funkcionisanje organizacije, organa ili interesnog oblika organizovanja u skladu sa Statutom SDP BiH, te utvrditi obaveze viših nivoa organizovanja u tom procesu.

Do izbora novih organa Predsjedništvo SDP BiH imenuje povjerenika koji su dužni u roku od 60 dana organizirati konferenciju.

Član 51.d

Članovi raspuštenih organa imaju pravo žalbe Glavnem odboru SDP BiH čija je odluka konačna.

Član 51.e

Protiv konačne odluke o raspuštanju organa općinskih, gradskih, kantonalnih/regionalnih i interesnih organizacija SDP BiH u roku od 15 dana od dana dostavljanja, nezadovoljna strana može podnijeti zahtjev za preispitivanje statutarnosti odluke Nadzornom odboru SDP BiH.

Nadzorni odbor je dužan u roku od 30 dana preispitati osporenu odluku kada je u pitanju njena usklađenost sa Statutom. Nakon provedenog postupka, Nadzorni odbor može utvrditi da osporenom odlukom nije povrijeđen Statut SDP BiH i odbiti zahtjev ili u slučaju utvrđenih povreda Statuta naložiti organu koji je donio odluku da obnovi postupak.

Član 52.

Sjednice Predsjedništva SDP BiH održavaju se, u pravilu jednom mjesечно a saziva ih Predsjednik SDP BiH.

U slučaju odsutnosti ili spriječenosti Predsjednika SDP BiH, sjednicu saziva jedan od potpredsjednika na način utvrđen Poslovnikom.

Predsjedništvo SDP BiH podnosi godišnji izvještaj o svom radu Glavnem odboru SDP BiH.

IV 1.4 PREDSJEDNIK SDP BIH**Član 53.**

Predsjednika SDP BiH bira Kongres SDP BiH.

Predsjednik SDP BiH rukovodi SDP BiH i stara se o sprovodenju odluka Kongresa SDP BiH.

Predsjednik SDP BiH upravlja SDP BiH između dvije sjednice Predsjedništva SDP BiH.

Mandat Predsjednika SDP BiH traje četiri godine.

Kandidate za Predsjednika SDP BiH predlaže Glavni odbor SDP BiH ili najmanje jedna petina delegata Kongresa SDP BiH.

Za Predsjednika SDP BiH izabran je kandidat koji dobije natpolovičnu većinu glasova prisutnih delegata Kongresa.

Funkcija Predsjednika SDP BiH i funkcija člana Glavnog odbora SDP BiH su nespojive.

Ako nijedan kandidat ne dobije potrebnu većinu, izbor se ponavlja između dva kandidata koji su dobili najviše glasova.

Izabran je kandidat koji u drugom krugu glasanja dobije više glasova.

U slučaju odsutnosti, Predsjednika SDP BiH zamjenjuje jedan od potpredsjednika SDP BiH koga Predsjednik SDP BiH ovlasti.

Član 54.

Predsjednik SDP BiH:

- predstavlja i zastupa SDP BiH u javnom, političkom životu i pravnom prometu, u skladu sa zakonima, Statutom i Programom SDP BiH;

- osigurava jedinstvo djelovanja svih organa SDP BiH;

- saziva Kongres na osnovu ovog Statuta ili kad ocijeni da je to neophodno zbog grubog narušavanja statutarnih i programske odredbi;

- saziva, prema potrebi, Predsjednike/ kantonalnih, gradskih i općinskih organizacija radi dogovaranja o mjerama efikasnijeg provođenja politike SDP BiH;

- rukovodi Predsjedništvom SDP BiH;

- obavlja i druge poslove u skladu sa Statutom SDP BiH;

- u hitnim slučajevima može donijeti odluke iz nadležnosti Predsjedništva SDP BiH koju je dužan podnijeti na odobrenje Predsjedništvu SDP BiH na prvoj narednoj sjednici.

Predsjednik SDP BiH najmanje jednom godišnje podnosi izvještaj o svom radu Glavnem odboru SDP BiH.

Član 55.

Predsjednik SDP BiH može prije isteka mandata podnijeti ostavku uz obrazloženje. U slučaju ostavke Predsjednika SDP BiH ili ukoliko Predsjednik SDP BiH bude višom silom spriječen da obavlja svoju funkciju, Glavni odbor SDP BiH određuje jednog od potpredsjednika SDP BiH za vršioca dužnosti Predsjednika SDP BiH.

Član 56.

Na prijedlog Glavnog odbora SDP BiH, Nadzornog odbora SDP BiH ili pedeset delegata Kongresa SDP BiH može se na Kongresu SDP BiH pokrenuti pitanje povjerenja Predsjedniku SDP BiH.

Glasanje o povjerenju može tražiti i sam Predsjednik SDP BiH.

Odluka o izglasavanju nepovjerenja je donesena ako je za nju glasala većina od prisutnih delegata Kongresa SDP BiH.

Ako se izglaša nepovjerenje Predsjedniku SDP BiH, prestaje mu mandat u trenutku izglasavanja nepovjerenja.

Ako Kongres SDP BiH ne prihvati prijedlog za izglasavanje nepovjerenja, a prijedlog je podnio Glavni odbor SDP BiH ili Nadzorni odbor SDP BiH, Kongres SDP BiH može donijeti odluku o raspuštanju Glavnog odbora SDP BiH, odnosno Nadzornog odbora SDP BiH, nakon čega se pristupa izboru novog Glavnog odbora SDP BiH, odnosno Nadzornog odbora SDP BiH.

IV 1.4 A Potpredsjednici SDP BiH**Član 57.**

SDP BiH ima pet potpredsjednika SDP BiH od kojih najmanje jedan mora biti manjinskog spola.

Bira ih Glavni odbor SDP BiH, iz reda svojih članova, na vrijeme od četiri godine.

Potpredsjednici SDP BiH ne mogu u isto vrijeme biti predsjednici, potpredsjednici ili sekretari organizacija ili interesnih oblika SDP BiH na bilo kojem nivou organizovanja.

Za potpredsjednika SDP BiH izabrat će se kandidat koji dobije kvalifikovanu većinu glasova članova Glavnog odbora SDP BiH.

Ako ni jedan kandidat ne dobije potrebnu većinu, izbor se ponavlja između dvojice kandidata koji su dobili najviše glasova.

Izabran je kandidat koji u drugom krugu glasanja dobije više glasova.

Potpredsjednici SDP BiH se zadužuju za pojedina područja ostvarivanja programske orijentacije SDP BiH.

IV 1.5 Nadzorni odbor SDP BiH**Član 58.**

Nadzorni odbor SDP BiH broji jedanaest članova, koje bira Kongres SDP BiH na period od četiri godine.

Nadzorni odbor SDP BiH na prvoj sjednici bira predsjednika i zamjenika predsjednika Nadzornog odbora SDP BiH.

Do izbora predsjednika Nadzornog odbora SDP BiH, istim predsjedava najstariji član Nadzornog odbora.

Članovi Nadzornog odbora SDP BiH ne mogu istovremeno biti članovi nijednog drugog organa SDP BiH, na istom nivou organizovanja.

Odluke Nadzornog odbora SDP BiH su obavezni da provode organi SDP BiH na koje se iste odnose.

Način rada Nadzornog odbora SDP BiH bliže se uređuje Poslovnikom.

Odredbe člana 58.-60 ovog Statuta primjenjuju se na Nadzorne odbore svih nivoa organizovanja SDP BiH.

Član 59.

Informacija o radu Nadzornog odbor SDP BiH najmanje jednom godišnje upućuje se članstvu SDP BiH.

Član 60.

Nadzorni odbor SDP BiH:

- ocjenjuje zakonitost rada organa SDP BiH i nadzire finansijsko poslovanje SDP BiH;
- ocjenjuje statutarnost odluka i drugih akata organa SDP BiH;
- učestvuje u pripremi izmjena i dopuna Statuta SDP BiH;
- odlučuje o žalbama u drugom stepenu na odluke o isključenju i brisanju iz evidencije;
- odlučuje po zahtjevu za preispitivanje statutarnosti konačnih odluka o osporavanju prijema u članstvo SDP BiH.

Odluke Nadzornog odbora su konačne.

IV 2.1 Generalni sekretar SDP BiH

Član 61.

Generalnog sekretara SDP BiH bira Glavni odbor SDP BiH, iz reda svojih članova, na period od četiri godine.

Za generalnog sekretara SDP BiH izabran je kandidat koji dobije kvalifikovanu većinu glasova članova Glavnog odbora SDP BiH.

Ako ni jedan kandidat ne dobije potrebnu većinu, izbor se ponavlja između dvojice kandidata koji su dobili najviše glasova.

Izabran je kandidat koji u drugom krugu glasanja dobije više glasova.

Član 61.a

Generalni sekretar SDP BiH:

- rukovodi Sekretarijatom, brine o organizaciji rada i stručnom i operativnom izvršavanju poslova i zadataka SDP BiH;
- posebno se stara o organizacionom jačanju i osposobljavanju organizacija SDP BiH;
- predlaže Predsjedništvu donošenje pravilnika o unutrašnjoj organizaciji Sekretarijata;

- predlaže Predsjedništvu imenovanje članova Sekretarijata;
- pomaže predsjednicima organa SDP BiH u sazivanju sjednica i organizaciji rada;
- brine se i odgovoran je za izvršavanje odluka Predsjednika, Predsjedništva, Glavnog i Nadzornog odbora;
- usklađuje rad općinskih, gradskih i kantonalnih/regionalnih organizacija SDP BiH;
- prema potrebi saziva koordinaciju sekretara kantonalnih/regionalnih odbora;
- usklađuje rad savjeta organiziranih na nivou SDP BiH;
- obavlja i druge poslove u skladu sa Statutom SDP BiH.

Generalni sekretar za svoj rad odgovara Predsjedniku, Predsjedništvu i Glavnom odboru.

IV 2.2 Sekretariat SDP BiH

Član 62.

Sekretariat SDP BiH je izvršno i stručno-operativno tijelo Glavnog odbora, Predsjedništva SDP BiH i Predsjednika/Predsjednice SDP BiH.

Sekretariat je odgovoran za provođenje stavova Glavnog odbora i Predsjedništva SDP BiH. Radom Sekretarijata SDP BiH rukovodi generalni sekretar SDP BiH.

Član 63.

Sekretariat SDP BiH čine generalni sekretar SDP BiH, poslovni direktor SDP BiH i sekretari zaduženi za pojedina područja rada.

Odluku o broju članova Sekretarijata SDP BiH, kao i o djelokrugu njihovog rada, na prijedlog generalnog sekretara SDP BiH, donosi Predsjedništvo SDP BiH.

Članovi Sekretarijata SDP BiH mogu dužnost obavljati profesionalno, o čemu odluku donosi Predsjedništvo SDP BiH.

Član 63.a

Svi zaposleni u SDP BiH čine radnu zajednicu SDP BiH.

Odnosi unutar radne zajednice utvrđuju se opštim aktima: Standardima, Normativima i Pravilnicima, koje na osnovu pozitivnih propisa i Statuta SDP BiH na prijedlog generalnog sekretara donosi Predsjedništvo SDP BiH.

Član 63.b

SDP BiH ima poslovnog direktora koji rukovodi Radnom zajednicom i stručnom službom Stranke. Predsjedništvo SDP BiH, na prijedlog generalnog sekretara, imenuje poslovnog direktora

Poslovni direktor za svoj rad odgovara Predsjedniku SDP BiH, generalnom sekretaru i Predsjedništvu SDP BiH. Po funkciji je ovlaštena osoba za podnošenje finansijskih izvještaja izbornoj komisiji.

Poslovni direktor se koordinirano sa generalnim sekretarom SDP BiH brine o prihodima i rashodima Stranke, upravlja njenom imovinom, vodi brigu o zaposlenim licima, brine o sticanju, čuvanju, zaštiti i otuđenju imovine Stranke, organizira finansiranje aktivnosti Stranke, te obavlja druge poslove finansijsko-poslovnog karaktera.

Član 63.c

Poslovni direktor sa generalnim sekretarom SDP BiH koordinira i izrađuje finansijski plan SDP BiH za iduću fiskalnu godinu, te koordinira izradu finansijskih planova organizacija SDP BiH.

Godišnji finansijski plan SDP BiH dostavlja se Glavnom odboru na usvajanje.

Poslovni direktor sa generalnim sekretarom SDP BiH izrađuje izvještaj o finansijskom poslovanju SDP BiH u prethodnoj godini i podnosi ga Glavnem odboru na usvajanje.

Član 63.d

Ugovore o sticanju, otuđenju i opterećenju imovine SDP BiH prije zaključivanja na prijedlog poslovnog direktora odobrava Predsjedništvo SDP BiH.

Član 64.

Briše se.

IV 3. Konvencija SDP BiH**Član 65.**

Glavni odbor donosi odluku o mjestu i vremenu održavanja programske i promotivne Konvencije SDP BiH.

Član 65.a

Programska Konvencija SDP BiH raspravlja o temeljnim pitanjima koja se odnose na Bosnu i Hercegovinu i SDP BiH.

Promotivna Konvencija SDP BiH održava se povodom predstavljanja kandidata SDP BiH na izborima za sve nivo vlasti.

Konvencija nema nadležnost izmjena Programa, Statuta i donošenja odluka iz nadležnosti Kongresa.

Član 65.b

Delegate Konvencije SDP BiH čine:

- članovi Glavnog odbora SDP BiH i Nadzornog odbora,
- delegati kantonalnih/regionalnih i općinskih organizacija čiji se broj određuju Odlukom Glavnog odbora SDP BiH o sazivanju Konvencije,
- po jedan delegat iz formiranih interesnih oblika organizovanja članova SDP BiH,
- drugi učesnici, zavisno od teme koju Konvencija razmatra.

Član 65.c

Svečana Konvencija SDP BiH održava se povodom obilježavanja značajnih datuma i događaja u BiH

Mjesto, vrijeme i učesnike Svečane Konvencije SDP BiH svojom odlukom određuje Predsjedništvo SDP BiH.

Član 65.d

Kantonalni/Regionalni odbor donosi odluku o mjestu i vremenu održavanja konvencija na nivou svoje organizacije.

IV 4.1. KANTONALNA/REGIONALNA ORGANIZACIJE SDP BIH**Član 66.**

Kantonalna/regionalna organizacija je oblik povezivanja i organizovanja članstva i organizacija SDP BiH u kantonu, odnosno izbornoj jedinici.

Područje kantonalne/regionalne organizacije SDP BiH obuhvata, u pravilu, administrativnu ili izbornu jedinicu BiH.

Kantonalna/regionalna organizacija SDP BiH osniva se odlukom Glavnog odbora SDP BiH, djeluje na osnovu ovlaštenja u skladu sa Statutom i nema svojstvo pravnog lica.

Član 67.

Organj kantonalne/regionalne organizacije SDP BiH su:

- Konferencija kantonalne/regionalne organizacije;
- Kantonalni/regionalni odbor;
- Nadzorni odbor;
- Predsjedništvo;
- Predsjednik.

Svi organi osim predsjednika donose poslovnik o svom radu.

Član 68.

Konferenciju kantonalne/regionalne organizacije, sačinjavaju delegati koji su izabrani u općinskim organizacijama na predstavničkom načelu, razmjerno broju članova općinskih organizacija, vodeći računa o izbornom rezultatu, s tim da svaka općinska organizacija mora biti zastupljena s najmanje dva člana.

Konferencija može biti izborna i izvještajna.

Izborna Konferencija održava se u pravilu svake četiri godine.

Izvještajna Konferencija održava se poslije održanih općih ili općinskih izbora.

Konferenciju saziva predsjednik kantonalne/regionalne organizacije na osnovu odluke kantonalnog/regionalnog odbora SDP BiH, a može se sazvati i na inicijativu trećine općinskih organizacija.

Ukoliko predsjednik kantonalne/regionalne organizacije u roku od 30 dana ne postupi prema zahtjevu iz prethodnog stava konferenciju mogu sazvati ovlašteni predlagači koji tada pripremaju konferenciju i dogovaraju se oko toga ko će rukovoditi njenim radom.

Odluka kantonalnog/regionalnog odbora sadrži pravila o izboru i broju članova Konferencije, prijedlog dnevnog reda, te teme i izvještaje za Konferenciju.

Član 69.

Kantonalna/regionalna Konferencija SDP BiH:

- bira na četiri godine članove kantonalnog/regionalnog odbora, Nadzorni odbor, Predsjednika;

- donosi Poslovnik;
- donosi Program rada;
- raspravlja i odlučuje o izvještaju o radu kantonalnog/regionalnog odbora koji podnosi predsjednik organizacije;
- odlučuje o izvještaju o radu Nadzornog odbora;
- u slučaju potrebe odlučuje o povjerenu izabranim članovima organa kantonalne/regionalne organizacije.

Član 70.

Konferencija bira Kantonalni/regionalni odbor SDP BiH razmjerno broju članova SDP BiH u općinskim organizacijama SDP BiH, vodeći računa o nacionalnoj, spolnoj i starosnoj strukturi, s tim da svaka općinska organizacija SDP BiH mora biti zastupljena sa najmanje jednim članom.

Broj članova kantonalnog/regionalnog odbora utvrđuje se Odlukom o organiziranju kantonalne/regionalne organizacije.

Predsjednici općinskih i gradskih organizacija sa područja kantonalne/regionalne organizacije i predsjednici interesnih oblika organizovanja su po funkciji članovi kantonalnog/regionalnog odbora.

Član 71.

Kantonalni/regionalni odbor SDP BiH:

- upravlja organizacijom između dvije Konferencije i sastaje se u pravilu najmanje jednom u tri mjeseca;
- provodi Program i Statut SDP BiH i odluke organa SDP BiH;
- bira Predsjedništvo kantonalne/regionalne organizacije SDP BiH, potpredsjednike i sekretara kantonalnih/regionalnih organizacija, iz reda svojih članova koji su direktno izabrani u odbor;
- razrješava Predsjedništvo kantonalne/regionalne organizacije SDP BiH, potpredsjednike i sekretara kantonalnih/regionalnih organizacija;
- donosi godišnji Plan rada i razmatra izvještaj o realizaciji;
- podstiče i koordinira aktivnost i saradnju općinskih i gradskih organizacija;
- predlaže kandidate za organe SDP BiH i za zastupnike SDP BiH u Parlamentarnoj skupštini BiH, Parlamentu Federacije BiH, Narodnoj skupštini Republike Srpske;
- utvrđuje kandidate SDP BiH za kantonalnu skupštinu;
- zauzima političke stavove o pitanjima iz nadležnosti kantona/regije;
- donosi odluku o organiziranju kantonalne/regionalne organizacije;
- donosi poslovnik;
- donosi Odluku o brisanju iz evidencije i isključenju;
- najmanje jednom godišnje razmatra rad članova kantonalne skupštine koji su članovi SDP BiH i predstavnika SDP BiH u izvršnoj vlasti kantona i organa koje bira konferencija, te o tome zauzima stavove i donosi odluke;
- u skladu sa odredbom člana 42. ovog Statuta može kooptirati nove članove, odnosno donijeti odluku o povećanju broja članova.

Član 72.

U cilju osiguranja jedinstvenog djelovanja SDP BiH, kantonalni/regionalni odbor je dužan da svoje političke stavove i zaključke temelji na Programu i Statutu SDP BiH i stavovima Glavnog odbora SDP BiH.

Kantonalni/regionalni odbor pri utvrđivanju svojih stavova, donošenju političkih odluka i zaključaka, obavezan je da razmotri prijedloge i sugestije općinskih i gradskih odbora SDP BiH.

Općinski i gradski odbori SDP BiH obavezni su da provode stavove, odluke i zaključke kantonalnog/regionalnog odbora, koji se odnose na politička, ekomska, socijalna i druga pitanja na nivou kantona/regije, odnosno koja su u nadležnosti kantona/regije.

Član 73.

Kantonalnom/regionalnom organizacijom SDP BiH između dviju sjednica kantonalnog/regionalnog odbora rukovodi Predsjedništvo kantonalne/regionalne organizacije koje čine Predsjednik, potpredsjednici, sekretar kantonalne/regionalne organizacije i 5 do 7 članova koje bira kantonalni/regionalni odbora na svojoj konstituirajućoj sjednici.

Kod izbora potpredsjednika, sekretara i članova Predsjedništva organizacije, kantonalni odbor je dužan, gdje god je to moguće, voditi računa o nacionalnoj, dobnoj i spolnoj strukturi, a u skladu sa ovim Statutom.

Predsjedništvom kantonalne/regionalne organizacije rukovodi Predsjednik kantonalne/regionalne organizacije.

Predsjednik, potpredsjednici i sekretar kantonalne/regionalne organizacije SDP BiH ne mogu u isto vrijeme biti predsjednici, potpredsjednici ili sekretari organizacija ili interesnih oblika SDP BiH na bilo kojem nivou organizovanja..

Članove predsjedništva kantonalne/regionalne organizacije čine i nosioci najviših izvršnih i zakonodavnih funkcija izabranih ispred SDP BiH na nivou kantona/regije, kao i predsjednik kluba poslanika SDP BiH u kantonalnoj skupštini za period dok obavljaju te funkcije.

Odredbe prethodnog stava primjenjuju se i na sastav Predsjedništva SDP BiH Distrikta Brčko, predsjedništava gradskih organizacija SDP BiH i predsjedništava općinskih organizacija SDP BiH.

Na sjednicama Predsjedništva kantonalne/regionalne organizacije po potrebi učestvuju i predsjednici općinskih i gradskih organizacija sa područja kantona/regije.

Član 74.

Predsjednik kantonalne/regionalne organizacije saziva, predsjedava i vodi sjednice kantonalnog/regionalnog odbora i Predsjedništva, ostvaruje uvid i brine se o radu i aktivnostima organizacije i provođenju odluka kantonalne/regionalne organizacije..

Na sjednice kantonalnog/regionalnog odbora obavezno se pozivaju poslanici SDP BiH u kantonalnoj skupštini, članovi kantonalne izvršne vlasti iz reda SDP BiH, članovi organa SDP BiH i zastupnici u entitetском i Parlamentu BiH koji imaju prebivalište na području kantona/regije, predsjednici interesnih oblika organizovanja i savjeta SDP BiH.

Član 74.a

Predsjedništvo kantonalne/regionalne organizacije:

- sastaje se najmanje jednom mjesечно;
- utvrđuje prijedlog političkih ocjena i političkih stavova;
- podstiče stranačko i interesno organizovanje članova;
- koordinira rad organa općinskih i gradskih organizacija na području kantona/regije;
- organizira i provodi kampanju na području svog kantona/regije;
- obavlja i druge poslove koje mu povjeri kantonalni/regionalni odbor iz svoje nadležnosti.

Član 75.

Sekretar kantonalne/regionalne organizacije provodi zadatke koje dobiva od kantonalnog/regionalnog odbora, Predsjedništva i Predsjednika, organizuje vođenje administrativno-finansijskih poslova i pomaže u radu gradskim i općinskim organizacijama.

Član 75.a

Nadzorni odbor kantonalne/regionalne organizacije ima najmanje 5 članova o čemu posebnu odluku donosi kantonalna/regionalna konferencija.

Nadzorni odbor nadzire statutarnost rada kantonalne organizacije i izabralih organa.

Članovi nadzornog odbora ne mogu istovremeno biti nosioci dužnosti niti članovi drugih organa i tijela SDP BiH na istom nivou organizovanja, osim konferencije.

Predsjednik nadzornog odbora redovno se poziva na sjednice kantonalnog/regionalnog odbora.

Na rad Nadzornog odbora primjenjuju se odredbe člana 58. – 60. ovog Statuta.

IV 4.2 REGIONALNA KOORDINACIJA**Član 76.**

U okviru SDP BiH organizuje se regionalna koordinacija.

Osnovni, ali ne isključivi, princip za organizovanje regionalne koordinacije jeste transentitetski princip.

Osnovni cilj organizovanja regionalne koordinacije jeste osiguravanje razvoja i jačanje organizacija SDP BiH u skladu sa Programom SDP BiH i ovim Statutom

Glavni odbor SDP BiH svojom odlukom definiše teritorijalni obuhvat regionalne koordinacije kao i sadržaj njene aktivnosti.

Glavni odbor SDP BiH može svojom Odlukom definisati i druge principe i ciljeve organizovanja regionalne koordinacije.

Član 77.

Briše se.

Član 78.

Briše se.

Član 79.

Briše se.

IV 4.3 OPĆINSKA I GRADSKA ORGANIZACIJA SDP BIH**Član 80.**

Općinska i gradska organizacija SDP BiH je osnovni oblik povezivanja i organiziranja članova SDP BiH na području jedinice lokalne samouprave sa statusom grada odnosno općine (u dalnjem tekstu: organizacija SDP BiH)..

Članovi SDP BiH povezani u organizaciju SDP BiH organiziraju se i djeluju u osnovnim organizacijama SDP BiH odnosno interesnim organizacijama SDP BiH, osnovanim na području te organizacije u skladu sa ovim Statutom.

Područje djelovanja općinske odnosno gradske organizacije SDP BiH odgovara u pravilu administrativno - teritorijalnom području općine odnosno grada..

Iznimno, tamo gdje nije organizirana općinska organizacija SDP BiH, članovi SDP BiH aktivnosti ostvaruju u najbližoj općinskoj ili gradskoj organizaciji SDP BiH.

Organizacije SDP BiH u skladu s Programom i Statutom SDP BiH djeluju samostalno na svom području vodeći računa o uspješnoj realizaciji Programa i politike SDP BiH na nivou svog političkog djelovanja, ali i ostvarivanju Programa i politike SDP BiH u cjelini..

Odluku o osnivanju organizacije SDP BiH donosi Glavni odbor SDP BiH na prijedlog Predsjedništva kantonalne/regionalne organizacije ili generalnog sekretara SDP BiH.

Organizacija nema svojstvo pravnog lica i djeluje na osnovu ovlaštenja u skladu sa Statutom SDP BiH.

Član 81.

Organi organizacije SDP BiH su: Konferencija, Općinski odnosno Gradski odbor, Nadzorni odbor, Predsjedništvo i Predsjednik.

Član 82.

Općinska odnosno gradska konferencija SDP BiH se organizira na predstavničkom principu ako organizacija broji više od 200 članova. U protivnom, svi članovi SDP BiH sa područja organizacije SDP BiH čine konferenciju.

Konferencija može biti izborna i izvještajna.

Općinska odnosno gradska izborna konferencija se održava, u pravilu, svake četiri godine.

Izvještajna Konferencija održava se poslije održanih općih ili općinskih izbora..

Konferenciju saziva predsjednik organizacije na osnovu odluke općinskog odnosno gradskog odbora SDP BiH.

Odluka općinskog odnosno gradskog odbora sadrži pravila o izboru i broju članova Konferencije, prijedlog dnevnog reda, te teme i izvještaje za Konferenciju.

Općinski odnosno gradski odbor utvrđuje sastav konferencije na osnovu prijedloga kandidata koje daju osnovne organizacije, vodeći računa o nacionalnoj, spolnoj i starosnoj strukturi, kao i zastupljenosti osnovnih organizacija.

Izuzetno predsjednik organizacije dužan je sazvati konferenciju na zahtjev kantonalnog/ regionalnog odbora, Predsjedništva SDP BiH, Glavnog odbora SDP BiH, Nadzornog odbora

SDP BiH, nadzornog odbora organizacije ili općinskog odnosno gradskog odbora. Ukoliko predsjednik organizacije u roku od 30 dana ne postupi prema zahtjevu iz prethodnog stava konferenciju mogu sazvati ovlašteni predлагаči koji tada pripremaju konferenciju i dogovaraju se oko toga ko će rukovoditi njenim radom.

Član 83.

Općinska konferencija:

- donosi program rada općinske organizacije;
- bira na četiri godine Općinski odbor; Nadzorni odbor i Predsjednika;
- odlučuje o izvještaju Predsjednika i organa općinske organizacije SDP BiH;
- donosi Poslovnik o svom radu;
- raspravlja i odlučuje o izvještaju o radu općinskog odnosno gradskog odbora koji podnosi predsjednik organizacije;
- odlučuje o izvještaju o radu Nadzornog odbora;
- u slučaju potrebe odlučuje o povjerenju izabranim članovima organa općinske odnosno gradske organizacije.

Član 84.

Konferencija bira općinski odnosno gradski odbor, vodeći računa o nacionalnoj, spolnoj i starosnoj strukturi, kao i zastupljenost osnovnih organizacija, odnosno interesnih organizacija.

Općinski odnosno gradski odbor čine: Predsjednik, potpredsjednici, članovi Predsjedništva, sekretar i članovi odbora koje bira konferencija, te predsjednici interesnih oblika organizovanja na općinskom nivou.

Broj članova općinskog odbora utvrđuje se Odlukom o organiziranju općinske organizacije. Općinski odbor donosi odluku kojom se organizira i uređuje rad SDP BiH na njegovom području. Ovom odlukom se uređuje formiranje osnovnih i interesnih organizacija.

U radu općinskog odbora po potrebi mogu učestvovati predsjednici osnovnih organizacija i povjerenici.

Na sjednice Općinskog/Gradskog odbora pozivaju se vijećnici SDP BiH u općinskom, odnosno gradskom vijeću, članovi viših organa SDP BiH i poslanici/zastupnici u kantonalnoj skupštini, entitetskim parlamentima i Parlamentu BiH koji imaju prebivalište na području općine.

Član 84.a

Općinski odnosno gradski odbor:

- rukovodi organizacijom između dvije konferencije i sastaje se u pravilu najmanje jednom u tri mjeseca;
- provodi Program i Statut SDP BiH i odluke viših organa SDP BiH;
- bira Predsjedništvo organizacije; potpredsjednike i sekretara organizacije, iz reda svojih članova izabralih direktno na konferenciji;
- razrješava Predsjedništvo organizacije; potpredsjednike i sekretara organizacije;
- donosi godišnji Plan rada i razmatra izvještaj o realizaciji;
- organizira i provodi izborne aktivnosti na području općine odnosno grada;

- predlaže kandidate za organe SDP BiH i za zastupnike SDP BiH u Parlamentarnoj skupštini BiH, Parlamentu Federacije BiH, Narodnoj skupštini Republike Srpske, Kantonalnoj skupštini;
- utvrđuje kandidate SDP BiH za organe vlasti lokalne samouprave;
- zauzima političke stavove o pitanjima iz svoje nadležnosti;
- donosi odluku o organiziranju općinske odnosno gradske organizacije;
- donosi poslovnik;
- donosi Odluku o brisanju iz evidencije i isključenju;
- najmanje jednom godišnje razmatra rad članova općinskih odnosno gradskih vijeća ili skupštine opštine koji su članovi SDP BiH i predstavnika SDP BiH u lokalnoj administraciji i organa koje bira konferencija, te o tome zauzima stavove i donosi odluke;
- u skladu sa odredbom člana 42. ovog Statuta može kooptirati nove članove, odnosno donijeti odluku o povećanju broja članova.

Član 85.

Organizacijom između dvije sjednice odbora rukovodi Predsjedništvo organizacije kojeg čine Predsjednik, potpredsjednici, sekretar i 3 i više članova koje bira općinski odnosno gradski odbor iz reda svojih članova.

Kod izbora potpredsjednika, sekretara i članova Predsjedništva organizacije, općinski odbor je dužan, gdje god je to moguće, voditi računa o nacionalnoj, dobnoj i spolnoj strukturi, a u skladu sa ovim Statutom.

Predsjednik, potpredsjednici i sekretar općinske/gradske organizacije SDP BiH ne mogu u isto vrijeme biti predsjednici, potpredsjednici ili sekretari organizacija ili interesnih oblika SDP BiH na bilo kojem nivou organizovanja..

Članovi Predsjedništva organizacije, po funkciji, su i predsjednik kluba vijećnika/odbornika i, ukoliko su izabrani, načelnik općine, predsjedavajući općinskog vijeća/skupštine opštine. Predsjedništvom organizacije SDP BiH rukovodi i predsjedava Predsjednik općinske organizacije SDP BiH.

Član 85.a

Predsjedništvo općinske odnosno gradske organizacije:

- sastaje se najmanje jednom mjesечно;
- raspravlja o aktuelnim pitanjima i problemima općine, odnosno grada te predlaže općinskom, odnosno gradskom odboru utvrđivanje političkih ocjena i političkih stavova;
- podstiče stranačko i interesno organizovanje članova;
- koordinira rad osnovnih organizacija i interesnih oblika organizovanja na području općine/grada;
- organizira i provodi kampanju na području svoje općine odnosno grada;
- obavlja i druge poslove koje mu povjeri općinski odnosno gradski odbor iz svoje nadležnosti.

Član 86.

Predsjednik općinske/gradske organizacije SDP BiH ujedno je i predsjednik općinskog/gradskog odbora SDP BiH.

Predsjednik općinske/gradske organizacije SDP BiH saziva i vodi sjednice općinskog/gradskog odbora SDP BiH i Predsjedništva i brine se o provođenju odluka, te u skladu s ovlaštenjima, predstavlja općinsku/gradsku organizaciju.

Predsjednik općinske/gradske organizacije SDP BiH dužan je najmanje jednom godišnje općinskom/gradskom odboru SDP BiH podnijeti izvještaj o svom radu.

Član 87.

U općini ili gradu u kojem ne postoji organizacija SDP BiH kantonalni/regionalni odbor dužan je imenovati povjerenika kome je osnovno pravo i obaveza stvaranje uslova za osnivanje organizacije.

Općinski povjerenik ima prava i dužnosti organa općinske organizacije SDP BiH.

U organizaciji koja ima manje od 30 članova u pravilu se ne osniva općinski, odnosno gradski odbor, već svi članovi, osim članova nadzornog odbora organizacije, čine općinski odnosno gradski odbor.

Član 87.a

Sekretar općinske/gradske organizacije provodi zadatke koje dobiva od općinskog/gradskog odbora, Predsjedništva i Predsjednika, organizuje vođenje administrativno-finansijskih poslova, te pomaže u radu osnovnih organizacija i interesnih oblika organizovanja.

Član 87.b

Nadzorni odbor općinske odnosno gradske organizacije ima najmanje 3 člana o čemu posebnu odluku donosi općinska odnosno gradska konferencija.

Nadzorni odbor nadzire statutarnost rada organizacije i izabranih organa.

Članovi nadzornog odbora ne mogu istovremeno biti nosioci dužnosti niti članovi drugih organa i tijela SDP BiH na istom nivou organizovanja, osim konferencije.

Predsjednik nadzornog odbora redovno se poziva na sjednice općinskog odnosno gradskog odbora.

Na rad Nadzornog odbora primjenjuju se odredbe člana 58. – 60. ovog Statuta.

IV 4.4 Osnovna organizacija

Član 88.

Osnovna organizacija SDP BiH je oblik organizovanja članova SDP BiH u okviru općinske/gradske organizacije koja obuhvata područje jedne mjesne zajednice čije su granice utvrđene Statutom jedinica lokalne samouprave.

U okviru jedne mjesne zajednice zavisno od broja članova i veličine osnovne organizacije mogu se organizovati više osnovnih organizacija što se reguliše odlukom o organizovanju općinske/gradske organizacije.

Osnovna organizacija organizirana na području organizacije u skladu sa odlukom općinskog odnosno gradskog odbora, bira: Predsjednika i blagajnika/ a po potrebi i Predsjedništvo od 3 do 7 članova koji su odgovorni općinskom odnosno gradskom odboru SDP BiH, odnosno Predsjedništvu općinske ili gradske organizacije SDP BiH.

Osnovna organizacija učestvuje u svim raspravama o ključnim političkim pitanjima Bosne i Hercegovine, kao i o svim ključnim pitanjima SDP BiH, vrši prijem novih članova SDP

BiH, formuliše pitanja, prijedloge i inicijative koji se mogu uputiti svim organima SDP BiH, uključujući i Kongres, evidentira i ističe kandidate za sve funkcije u SDP BiH kao i za funkcije u predstavničkim i izvršnim organima i razmatra izvještaje i programe općinskih organizacija.

U radu osnovne organizacije učestvuju članovi SDP BiH, shodno odredbi iz stava 3. člana 9. ovog Statuta.

U mjesnim zajednicama u kojima ne postoje uslovi za formiranje osnovne organizacije SDP BiH općinski odbor je dužan imenovati povjerenika kome je osnovno pravo i obaveza stvaranja uslova za osnivanje organizacije.

Član 89.

Na izbor, rad i odlučivanje o povjerenuju Predsjedniku, potpredsjednicima, sekretaru i članovima predsjedništva kantonalne/regionalne, gradske odnosno općinske organizacije shodno će se primjenjivati odredbe ovog Statuta koje se odnose na izbor i odlučivanje o povjerenuju Predsjedniku SDP BiH, ukoliko ovim Statutom nije drugačije uređeno.

IV 5. ORGANIZACIJA SDP BIH U GRADU SARAJEVU

Član 89.a

Odredbe ovog Statuta koje regulišu pitanja organizacije i funkcionisanja gradskih organizacija zbog specifičnosti organizovanja ne odnese se na Grad Sarajevo.

Glavni odbor svojom odlukom utvrđuje način konstituisanja, nadležnosti, odgovornosti i funkcionisanja gradske organizacije SDP BiH.

IV 6. SAVJETI GLAVNOG ODBORA I RADNA TIJELA PREDSJEDNIŠTVA

Član 89.c

Savjeti SDP BiH su stručna savjetodavna tijela Glavnog odbora i drugih tijela SDP BiH, a osnivaju se za pojedina područja javnih politika koja su posebno važna za političku djelatnost SDP BiH.

Glavni odbor svojom odlukom formira i imenuje svoje savjete u skladu sa potrebama SDP BiH, te regulira njihov broj i način rada.

Predsjednik i članovi savjeta biraju se među istaknutim stručnjacima SDP BiH za pojedine javne politike ili stručnjacima koji nisu članovi Stranke, a prihvataju socijaldemokratske vrijednosti i osnovna programska načela SDP BiH.

Predsjednika Savjeta bira Glavni odbor na prijedlog Predsjednika SDP BiH.

Predsjedništvo SDP BiH odlukom može formirati svoja radna tijela za praćenje određenih pitanja, sugerisanje stavova i obilježavanja važnih datuma i događaja.

Predsjedništvo svojom odlukom formira i imenuje svoja radna tijela, te regulira njihov broj i način rada.

Član 89.d

Kantonalne/regionalne, gradske i općinske organizacije mogu osnivati svoje savjete, kao stručna savjetodavna tijela pripadajućeg nivoa organizovanja.

Odluku o osnivanju, sastavu, sadržaju i načinu njihovog rada donose kantonalni/regionalni, gradski i općinski odbori u skladu sa odredbama Glavnog odbora o formiranju njegovih savjeta.

V KANDIDIRANJE I UČEŠĆE SDP BiH U VLASTI

V 1. Kandidiranje

Član 90.

Kandidate SDP BiH za zakonodavne, predstavničke i organe izvršne vlasti utvrđuju odbori na odgovarajućem nivou organiziranja SDP BiH, u skladu sa Pravilnikom o načinu predlaganja i opozivu kandidata kojeg donosi Glavni odbor SDP BiH.

Pripadnici oba spola moraju biti ravnomjerno raspoređeni na kandidatskim listama.

V 2. Zastupnici i nosioci izvršne vlasti

Član 91.

Članovi SDP BiH u zakonodavnim, predstavničkim i organima izvršne vlasti stvaralački iniciraju aktivnosti i zauzimaju stavove po svim pitanjima, sa stanovišta relevantnih programske i drugih stavova SDP BiH.

Nosioci javnih funkcija ispred SDP BiH dužni su izgrađivati i čuvati vlastiti javni i politički integritet, kao i ugled SDP BiH.

Član 92.

Članovima SDP BiH koji ostvaruju dodatne prihode po osnovu vršenja zastupničkih i drugih funkcija uvećava se članarina, prema odluci Glavnog odbora SDP BiH.

V 2.1 Klubovi zastupnika SDP BiH

Član 93.

Zastupnici SDP BiH formiraju klub zastupnika SDP BiH radi usklađivanja svog djelovanja, zauzimanja stavova i vođenja parlamentarne akcije.

Nezavisni zastupnici u zakonodavnom tijelu mogu po sopstvenoj želji biti članovi kluba zastupnika SDP BiH o čemu klub zastupnika SDP BiH donosi posebnu odluku.

Član 94.

Članovi kluba zastupnika SDP BiH biraju predsjednika i zamjenika predsjednika kluba iz reda zastupnika članova SDP BiH.

Predsjednik kluba zastupnika SDP BiH rukovodi radom kluba zastupnika i dužan je redovno izvještavati organe odgovarajuće organizacije SDP BiH o radu kluba. Organ iz prethodnog stava je dužan razmotriti sva pitanja koja pred njega iznese klub zastupnika SDP BiH.

Klub zastupnika SDP BiH donosi poslovnik o svom radu.

Klubovi zastupnika dužni su podnijeti izvještaj o svome radu kada odgovarajući odbor istog

nivoa teritorijalne organizacije od njih to zatraži, a obavezno jednom godišnje i dužni su razmotriti inicijative i prijedloge tog odbora SDP BiH, te o zauzetim stavovima izvijestiti odgovarajući odbor SDP BiH.

Član 95.

U radu kluba zastupnika SDP BiH učestvuju nosioci izvršne vlasti ispred SDP BiH, a po potrebi i predstavnici organa SDP BiH.

U cilju provođenja programskih i političkih inicijativa, organ SDP BiH, odnosno nosioci izvršne vlasti ispred SDP BiH, mogu inicirati sastanak kluba zastupnika SDP BiH.

Član 95.a

Kandidati koji prihvataju kandidaturu za zastupnika u zakonodavnim tijelima, bilo kojeg nivoa, dužni su potpisati obavezujuću izjavu ili ugovor o političkom djelovanju u zakonodavnoj vlasti na programskim opredjeljenjima SDP BiH.

Sadržaj izjave utvrđuje Glavni odbor SDP BiH.

Ako zastupnik u zakonodavnom tijelu krši Program SDP BiH, u toku mandata promijeni stranku ili pređe u neovisne poslanike ili vijećnike/odbornike odgovarajući odbor ga isključuje iz SDP BiH i traži da podnese ostavku na zastupničku dužnost.

V 2.2 Klubovi vijećnika SDP BiH

Član 96.

Odredbe čl. 90- 95.a shodno se primjenjuju na organiziranje i rad klubova vijećnika SDP BiH u jedinicama lokalne samouprave.

V 3. Koordinacija učešća u vlasti

Član 97.

Predsjedništvo SDP BiH koordinira rad klubova zastupnika na državnom i entitetskom nivou kao i rad nosilaca funkcija u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti, održavanjem sjednica, uz učešće predsjednika kluba zastupnika i nosilaca funkcija u izvršnoj i zakonodavnoj vlasti.

Predsjedništvo kantonalne/regionalne, gradske i općinske organizacije koordinira rad kluba zastupnika, odnosno kluba vijećnika, održavanjem sjednica, uz učešće predsjednika kluba zastupnika SDP BiH, odnosno kluba vijećnika SDP BiH, nosilaca funkcija u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti i Predsjednika gradskih, općinskih, odnosno osnovnih organizacija SDP BiH u cilju ostvarivanja politike SDP BiH i pokretanja inicijativa.

VI – IMOVINA, STICANJE, KORIŠTENJE I RASPOLAGANJE SREDSTVIMA SDP BIH

Član 98.

Imovinu SDP BiH čine nekretnine i pokretne stvari, sredstva na računima, kao i prava kojih je titular SDP BiH ili neki od njegovih prethodnika.

Vlasnička ovlaštenja na nekretninama ima samo SDP BiH.

Član 99.

Finansijska politika SDP BiH se zasniva na slijedećim načelima:

- finansijska politika je sastavni dio ukupne politike SDP BiH;
- svrha finansijske politike SDP BiH je da osigura materijalnu osnovu partijskih akcija i političku suverenost SDP BiH, kako u odnosu na pojedince i grupe tako i u odnosu na državu;
- niko nema pravo, ni pojedinac ni organ, da obavlja takve finansijske transakcije koje bi ugrozile nezavisnost SDP BiH ili je dovele u poziciju pružanja političkih koncesija;
- u SDP BiH se ne mogu kupovati funkcije i položaj, svi su članovi ravnopravni, neovisno o njihovoј privatnoj materijalnoj moći, i pod istim uvjetima su im dostupne sve funkcije u SDP BiH.

Član 100.

SDP BiH stiče sredstva od članarine, dobrovoljnih priloga, donacija, poklona, zavještanja, budžeta političko-teritorijalnih jedinica, prihoda od imovine i vlastite privredne djelatnosti, učešća u sufinansiranju zajedničkih projekata, kao i iz drugih izvora, u skladu sa zakonom.

Član 101.

Na osnovu prijedloga iz općinskih organizacija SDP BiH, Glavni odbor SDP BiH odlukom utvrđuje kriterije i način sticanja, raspodajanja, upravljanja, korištenja i raspodjele materijalnih sredstava u SDP BiH na svim nivoima organizacije SDP BiH i svim oblicima organizovanja, sa ciljem da se obezbjede materijalna sredstva za osnovno funkcioniranje općinskih organizacija.

Glavni odbor, odlukom iz prvog stava ovog člana može utvrditi da se finansijsko poslovanje vrši preko jednog računa u cilju efikasnijeg ostvarivanja aktivnosti.

Predsjedništvo SDP BiH, u dogovoru sa organizacijama SDP BiH, svakih šest mjeseci provodi unutar SDP BiH finansijsko izravnavanje, u cilju razvijanja partijskog rada i finansijske pomoći organizacijama kojima je to potrebno.

Član 102.

Visinu članarine, način prikupljanja, uvjete za oslobođanje od njenog plaćanja, kao i način raspodjele tih sredstava, utvrđuje i uređuje Glavni odbor na prijedlog Predsjedništva SDP BiH.

Ako član duže od šest mjeseci ne plaća članarinu, a nije oslobođen od njenog plaćanja, općinska odnosno gradska organizacija dužna je dostaviti pismenu opomenu da to učini u roku od 30 dana, uz upozorenje da će se neplaćanje tretirati kao izjava o istupanju iz članstva.

Član 103.

Briše se.

Član 104.

Dobrovoljne priloge, poklone i zavještanja, SDP BiH prihvata ako se time neće kompromitirati.

Za davanje izjava o prihvatu nadležno je rukovodstvo organizacije u kojoj je poklon,

dobrovoljni prilog ili zavještanje učinjeno, a ako se radi o nekretninama, Glavni odbor SDP BiH.

Dobrovoljni prilozi i donatorstva se evidentiraju posebno, a organi SDP BiH se javno na sjednicama upoznaju sa donatorima.

VII – NAUČNA, INFORMATIVNA, IZDAVAČKA I HUMANITARNA DJELATNOST

Član 105.

Glavni odbor SDP BiH je nosilac zakonskih prava i obaveza izdavača.

Glavni odbor SDP BiH donosi odluku o naučnoistraživačkoj djelatnosti organizacija u SDP BiH.

Odluke o osnivanju javnog glasila i izdavačkoj djelatnosti SDP BiH, te o drugim oblicima informativne djelatnosti donosi Predsjedništvo SDP BiH.

Organizacije SDP BiH, prema potrebama, u skladu sa zakonom, formiraju humanitarne organizacije, a uz saglasnost Glavnog odbora SDP BiH.

VIII Raspuštanje SDP BiH

Član 105.a

SDP BiH može prestati djelovati odlukom Kongresa SDP BiH za koju je potrebno dvije trećine glasova ukupnog broja delegata Kongresa uz prethodnu suglasnost najmanje dvije trećine općinskih/gradskih organizacija..

Odlukom o prestanku rada Kongres će odlučiti o imovini SDP BiH.

IX Ravnopravnost spolova

Član 105.b

Gramatička terminologija u ovom Statutu podrazumijeva uključivanje oba spola.

Kvote o zastupljenosti manje zastupljenog spola se primjenjuju na sve nivo organizovanja partije.

X PRIJELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Član 106.

Izmjena i dopuna Statuta vrši se na način i po postupku propisanom za njegovo donošenje.

Član 107.

Organizacije SDP BiH dužne su uskladiti svoju organizaciju sa ovim Statutom u roku od 90 dana od dana stupanja na snagu ovog Statuta.

Član 108.

Statut SDP BiH stupio je na snagu danom donošenja na 3. Kongresu SDP BiH održanom 05.02.2005. godine.

Član 109.

Izmjene i dopune Statuta stupaju na snagu danom donošenja.

